

Limba

ROMÂNĂ

Revistă de știință și cultură

Nr. 3-4 (293-294) 2024

ANUL XXXIV
Chișinău

Central and Eastern European Online Library
www.ceeol.com

REVISTA APARE SUB AUSPICIILE
ACADEMIEI ROMÂNE

limba
ROMÂNĂ

Revistă de știință și cultură

Nr. 3-4 (293-294), martie - aprilie 2024
CHIȘINĂU

Revista „Limba Română” este indexată
cu text integral în baza de date internațională
Central and Eastern European Online Library – CEEOL

R|O|M|Â|N|Ă

Apare la Chișinău din 1991

ISSN 0235-9111

- Fondatori** Ion DUMENIUK, Nicolae MĂTCAȘ, Alexandru BANTOȘ
- Editor** Echipa redacției
- Redactor-șef** Alexandru BANTOȘ
- Redactor-șef adjunct** Ana BANTOȘ
- Secretar general de redacție** Alex MARCHITAN
- Redactori** Constantin OLTEANU
Victoria POPOVICI
- Concepție grafică** Mihai BACINSCHI
- Coperta** Nicolae GUȚU, *Drum spre biserică din Ulmu*, 1998 (fragment)
- Colegiul de redacție** Ștefan AFLOROAEI (Iași), Gheorghe Mihai BÂRLEA (Baia Mare), Iurie BOJONCĂ (Veneția), Iulian BOLDEA (Târgu-Mureș), Mircea BORGILĂ (Cluj), Lucia CIFOR (Iași), Gheorghe CHIVU (București), Dorin CIMPOEȘU (București), Theodor CODREANU (Huși), Mircea COLOȘENCO (București), Mircea A. DIACONU (Suceava), Gabriela HAJA, Ion I. IONESCU (Iași), Nicolae MĂTCAȘ, Ioan MILICĂ (Iași), Vlad MISCHIEVCA, Viorica MOLEA, Cristinel MUNTEANU (Brăila), Eugen MUNTEANU (Iași), Anatol PETRENCU, Ioan-Aurel POP (București), Adrian Dinu RACHIERU (Timișoara), Mina-Maria RUSU (București), Victor SPINEI (București), Constantin ȘCHIOPU, Victor A. VOICU (București)

Revista „Limba Română” este editată cu sprijin financiar din Fondul Recurent al Donatorilor – Academia Română

Orice articol publicat în revista „Limba Română” reflectă punctul de vedere al autorului și nu coincide neapărat cu cel al redacției

Textele nepublicate nu se recenzează și nu se restituie

Pentru corespondență:

**Ap. 226, bd. Ștefan cel Mare și Sfânt, nr. 64, Chișinău,
MD-2001, Republica Moldova. Tel.: (+373) 22 23 44 12, (+373) 22 23 87 03
e-mail: limbaromanachisinau@gmail.com
pagina web: www.limbaromana.md**

SUMAR

ARGUMENT

- Constantin NECULA
**Minunea din lutul Limbii Române / The Wonder in the Clay
of the Romanian Language** 7
- Igor GUZUN
Cu litere mari și cu inima / With Capital Letters and with the Heart 12

EVENIMENT

- Victoria POPOVICI
**„Pregătim viitorul promovând excelența” / “Preparing the Future
by Promoting Excellence”** 14
- Alexandru BANTOȘ în dialog cu Vasile BURLUI
**Pilonul principal al identității unui popor este limba pe care o vorbește /
The Main Pillar of a Nation’s Identity is the Language it Speaks** 17
- Gheorghe CHIVU
**Destinul istoric al limbii române / The historical destiny
of the Romanian language** 30
- Mina-Maria RUSU
**Românismul – avataruri identitare / The romanianism –
identity avatars** 43
- Ana BANTOȘ
**Spiritul identitar în literatura română din Basarabia (I) /
The spirit of identity in Romanian literature in Bassarabia (I)** 50
- Iulian BOLDEA
**Eugen Simion și hermeneutica discursului autobiografic /
Eugen Simion and the hermeneutics of autobiographical discourse** 56
- Ioan OPRIȘ
**Răzvan Theodorescu – Istoric și Profesor / Razvan Theodorescu –
Historian and Professor** 63

OMUL VERSUS TEHNOLOGIE

Elena TÎRZIMAN

**Avantaje și dezavantaje ale utilizării tehnologiilor digitale /
Advantages and disadvantages of using digital technologies**

75

BLAZON DE CĂRTURAR

Ștefan AFLOROAEI

**Ion Petrovici. Sensibilitate metafizică și dorință de înțelegere /
Ion Petrovici. Metaphysical sensibility and desire for understanding**

95

Cristinel MUNTEANU

**Metodologia științifică în concepția lui Ion Petrovici /
Scientific methodology in Ion Petrovici's conception**

103

SINTEZE

Lucia CIFOR

**Hermeneutica în cercetarea literară românească /
Hermeneutics in Romanian Literary Research**

111

RECITINDU-L PE EMINESCU

Silvia-Ofelia CHELARIU

Dialectica poeziei eminesciene / The dialectic of Eminescian poetry

118

CĂRȚI ȘI ATITUDINI

Delia MUNTEAN

**Despre felul în care se lămurește literatura /
Of the manner literature is elucidated**

124

POESIS

Gheorghe Mihai BÂRLEA

Poezii / Poems

131

Vsevolod CIORNEI

Versuri. Infuzii cu iluzii / Lyrics. Infusions with illusions

138

PROZĂ

- Constantin OLTEANU
Sfârșit de august cu lună plină / End of August with a Full Moon 145

LIMBAJ ȘI COMUNICARE

- Cristinel MUNTEANU
Gânduri despre „normalitatea” exprimării /
Thoughts on the “normality” of speech 152

- Eugenia MINCU
Binele și frumosul cuvântului românesc /
The Goodness and Beauty of the Romanian Word 160

- Gheorghe POPA, Lina CABAC
Procedee de formare a ocazionalismelor în limba română /
Formation of Nonce Words in Romanian 167

- Mina-Maria RUSU
Conjugarea marcusiană a verbului *a fi* în paradigma complexității /
The Marcusian conjugation of the verb *to be* in the
complexity paradigm 189

PEREGRINARE PRIN DISCȚIONARE

- Vsevolod CIORNEI
De la ouă până la mere / From eggs to apples 196

PATRIMONIU

- Victor RAVINI
Cum de s-a ajuns la înțelegerea greșită a *Mioriței* ca o baladă
tragică și dăunătoare? / How did *Miorita* come to be misunderstood
as a tragic and harmful ballad? 201

PORTRETE DIN CUVINTE

- Constantin OLTEANU în dialog cu Petre NEAMȚU
„Am învățat muzica populară ascultând Radio România” /
“I learned popular music by listening to the Radio Romania” 217

EX CIVITAE

Ion I. IONESCU

**Pentru o scurtă sociologie a vieții cotidiene /
For a brief sociology of everyday life**

227

REGISTRU ACTUAL

Dorin CIMPOEȘU

**PAS – Câștigător detașat al alegerilor locale din 2023 /
PAS - Clear winner of 2023 local elections**

245

Valeriu SAHARNEANU

**O poveste cu Ali Baba hoțul, Șeherezada găgăuză și
Împăratul moscovit / A Tale of Ali Baba the Thief,
the Gagauzian Scheherazade, and the Moscovite Emperor**

262

DIALOGUL ARTELOR

Constantin OLTEANU în dialog cu Nicolae GUȚU

**De multe ori copilăria interioară ne salvează de la provocări
foarte greu de înfruntat / Many times the inner child saves us
from facing difficult challenges**

271

Nicolae GUȚU

**Când viața nu e decât un drum spre tine însuși /
When life is just a road to yourself**

I-VIII

Constantin NECULA

Minunea din lutul Limbii Române

C.N. – preot prof. univ. dr. hab., profesor de teologie și decan interimar al Facultății de Teologie din cadrul Universității „Lucian Blaga” din Sibiu. Este unul dintre cei mai cunoscuți și respectați preoți ortodocși din România. În afara de slujirea sa religioasă, el este, de asemenea, un autor prolific, având o serie de cărți publicate. Printre cele mai cunoscute lucrări ale sale se numără *Îndumnezeirea maidanului, lubesc Doamne, ajută neiubirii mele*, sau cele cinci volume din seria „Biblia povestită copiilor”. Este realizator al seriei de emisiuni „Zi de zi, cu părintele Constantin Necula”, precum și al emisiunii „Bucuria credinței cu Părintele Constantin Necula” de la TVR 1.

Sunt taine ale rostirii care ne leagă de Cer. Rugăciunea, gândirea la Absolut ori refuzul minciunii. În axul de apă vie al cuvintelor, astfel de rezistențe la toxicul rostirii se nasc din splendida purtare de grijă a lui Dumnezeu. Oricât de bine am stăpâni o gramatică ori epistemologia unei limbi, oricât am stăpâni conținuturi și interstii de limbă și cultură, dacă pierdem aura minunii ce însoțește rostirea, suntem sărăciți de Rai. Trebuie să înțelegem un lucru simplu. Pentru Evangheliști – și nu, nu mă refer la noile curente carismatice – minunea este un semn al divinității lui Iisus Hristos. Un semn care crește în simbol prin forța exemplului oferit prin viața de El. O reprezentare eficientă a căii spre mântuire, indicator la un sens transcendent. Pentru aceea minunea umple de sens cuvintele, ferindu-le a ajunge simplă vorbire ori bârfă, ori vorbărie ieftină.

Definită ca o intervenție supranaturală în țesătura întâmplărilor naturale – cum remarcabil sintetizează G. Ravasi –, ține de evidență că istoricul nu se va putea niciodată exprima la realitatea pură a minunii ca atare. Cel mult va putea să demonstreze posibilitatea prezenței sale, va autentifica ori va oferi o viziune asupra autenticității vreunei minuni – fapt extraordinar, evitând însă adânciri în sensul ei, verificarea ei ca atare. Va documenta ori comenta,

deschizând orizontul unor interpretări ulterioare. Limba română însă nu prinde doar liniile exterioare ale minunii ce o locuiește.

Știm că Hristos refuză mereu să fie identificat cu vreun mag, vreun magician. De unde refuzul sistematic al limbii române de a vorbi despre magia sărbătorilor, de exemplu, un adaos ideologic la o adâncime ce nu suportă metafore din groapa de gunoi a limbii modernizate forțat. Nimic la Domnul din magie, din gesturile vreunui vrăjitor ori apelul la vreo scenografie. Deloc exaltant și greu de urmat. Nu poate fi copiat. Creștinismul nu propune astfel un „copping educațional” ori o simplă matrice de „design educațional”. Dinamica din vorbirea Sa este dată nu doar de verb – până la urmă definirea lui Dumnezeu pe care Moise o primește este un Verb: „Eu sunt Cel ce Este”, ci de minune. Nu rostește adevărul pentru a sătura simpla curiozitate populară. Cu bolnavii, orbii ori betegii de orice fel vorbește mai întâi, nu împlinește numai o serie ritualică, de gesturi. Ce înțelegem din efortul Lui? Că îl interesează credința, convertirea reală și eliberarea de rău. Efortul său de rostire este unul care așază în miezul inimii un apel religios, nu apologetic și cu atât mai puțin unul propagandistic. Fiind crescut sub egida educației materialist-dialectice, unde cuvintele-cheie erau legate de trebuie-plan-producție, am constatat cam prin clasa a șaptea că tot discursul era unul golit de sens. Bolnav de iluzii. Ce m-a făcut să fiu atent? Limba română. Limbă în care minciuna este pedepsită cu un dezacord al predicatului logic. Și cu o aberație sesizabilă.

Primul principiu care reține minunea din limba română este acela al continuității. De la *Psaltirea Șcheiană* (sec. XVI) ori predicile din *Sicriul de Aur* (Sebeș, 1683) spre noi, forma de prezentare a profilului uman este acela al candidatului la Înviere. Limba este coerentă cu acțiunea și gândirea pe care o descriu, dar și prin ethosul rostirii. Biserica a refuzat să lase limba română de falsul entuziasm mesianico-politic al constituirii pedagogiei sociale a unității naționale. Exemplul cel mai la îndemână este amendarea latinizării forțate a limbii prin eforturile Școlii Ardelene, refuzul *Gramaticii* lui Timotei Cipariu și asumarea unei limbi a minunii convertitoare. Grija limbii Bisericii a rămas aceea de a vesti venirea Împărăției lui Dumnezeu. Iar minunile sunt partea văditoare că a ales bine, că rugăciunile și predicile înțelese de popor au făcut roade în popor. Fără a fi un experiment fără Dumnezeu, limba s-a construit în linia ei simbolică. Până astăzi vorbim în două ape, orice cuvânt având un contra-

cuvânt și faptul că ne rugăm ușor și ne certăm ușor deopotrivă vine tocmai din libertatea-experiență a cotidianului trecut în limbă. Nu în zadar, pe când eram studenți, eminentul filolog și teolog Antonie Plămădeală, un basarabean Mitropolit al Ardealului, ne spunea că înjurătura este răsturnarea rugăciunii, lipsirea cuvintelor de sensul lor mântuitor. De la el am învățat că orice cuvânt se poate murdări prin folosirea lui la ne-locul potrivit. Le spun mereu fetelor și băieților ce vorbesc murdar că există pericolul să intoxice adânc cuvintele și când vor avea nevoie de ele în modul exprimării iubitoare nu vor mai avea forța de care e nevoie. Și că vorbind murdar – lovind în minunea din cuvinte –, pierdem din puterea lor de a face minuni. Și atunci, oricât ne vom încuraja copiii într-o noapte de febră că totul va fi bine, nici măcar noi nu vom crede în ce spunem.

Propovăduirea creștină este întemeiată pe amintirea continuă a minunilor Mântuitorului. Ne cere inteligență în rostire și ascultare deopotrivă. De nu ar fi fost fapte petrecute cu adevărat în ochii mulțimii ce aștepta izbăvirea, ar fi fost mereu și mereu contestate. Așa cum un limbaj ideologic, oricât de bine ar fi rostit și articulat pe documentele unei doctrine și politologii lichide (Z. Baumann), nu este veridic nici măcar când se desfășoară sub ochii noștri. Suntem din destul oamenii unei generații care a adus și auzit mesaje de susținere pentru partidul unic și unicii săi conducători și care, o dată plecați din aria stadionului ori linia de bordură unde ne agitam strigătele, nu dădeam doi bani pe nimic din ceea ce rosteam-auzeam. Nu înseamnă însă că nu am corupt minunea din limba ce-o aveam ori că nu i-am desacralizat din cuvinte. De pildă, cuvântul „tovarăș”, folosit pentru a nominaliza pe Apostoli în relația lor imediată cu Hristos, și-a pierdut din aura de cuvânt-minune, transformându-se în cuvânt-gunoi din care nu mai poate rodi nimic. Cel puțin deocamdată. Pentru aceea este nevoie mereu să ne interogăm asupra semnificației religioase din cuvinte, așa cum ne interogăm asupra semnificațiilor teologice ale minunilor. Și unele, și altele generează morală, conștiință și cheamă Har în împlinire. Simboluri și semne, cuvintele-minuni trec în dimensiuni transcendente – faptele, descrierile. Transcend verificarea conținuturilor lor în concret.

Când mă gândesc la cuvintele-minune, mă gândesc mereu la *Parabola Samariteanului* plin de bunătate (Luca 10. 25-37), care îmi pare mai curând cronică jurnalistică a unui delict dezvoltată în breviarul unui om-

minune. Prin această parabolă, Hristos trece din obiectiv în subiectiv comportamentul omului. E un soi de jurnal al redescoperirii aproapelui nu doar ca fire umană, ca ipostas, ci și a cuvintelor care te apropie de Dumnezeu. Prin cel rănit, muribund și agonizant. Evidențierea siguranței morale din cuvintele Samariteanului nu este întâmplătoare, pentru că Domnul îl folosește pe el, străin prin excelență de neam și Lege, să plinească taina minunii ospitalității spre vindecare. Astfel și limba română își reface cordialitatea cu siguranța rostirii prin cuvintele care refuză căderea între tâlhari.

Închei cu o observație. Într-una din zilele toamnei care a trecut, am ajuns, fascinat, la Chișinău, entuziasat să văd pe șosele trecând barje cu struguri. Miresma și mâinile muncite ale oamenilor păreau desprinse din memoria copilăriei mele, care refuză să moară. Am oprit, la un moment dat, lângă o astfel de construcție pe patru roți și am cerut voie să mângâi strugurii ce-și strigau zdrobirea. Ajung la un hotel central și sunt întrebat – în engleză – de cele ce am nevoie. Eram în reverență, vorbeam românește cu prietenul meu de călătorii și dușul rece al limbii străine m-a fulgerat. I-am spus domniței, fără îndoială o excelentă profesionistă, că teama mea este că a trecut de la limba rusă la engleză, uitând limba română pe parcurs. M-a privit și mi-a întins cardul de la ușă (de parcă ne-am pierdut cheile, am zis în mintea mea). M-am liniștit când am auzit-o povestind cu colegii în cea mai neaoșă limbă română cât de ciudat e popa care a venit la ei...

Refuzul minunii din limba română ne scoate din lutul transparent al rostirii și ne azvârle, definitiv, în analfabetism sufletesc. E ca și cum în locul unei pite calde, binecuvântate, aburind de sfințenie și sfințire, ne-am mulțumi cu o făcătură de rumeguș doar pentru că reclama care o însoțește ne spune că este o pâine. Taina din adânc a limbii române e minunea ce izvorăște din ea. **Fie nouă după cunoașterea Ei!**

Ortodoxia – Zorii Învierii

Nu știi definiție mai plină de sens a Ortodoxiei decât aceea că ea este legată, indisolubil, de Zorii Învierii. Un prag de Lumină în Zori de Înviere. O chemare și o împlinire a minunatei emoții în viețile femeilor mironosițe care se tem doar că nu are cine să prăvăle piatra de la gura

Mormântului. Trebuie să acceptăm că este un paradox nu doar estetic, ci al realismului credinței: ne închinăm dinaintea unui Mormânt gol. De-ar fi avut în el cadavrul Celui depus acolo în umilință și sfidare a Dumnezeirii Sale, Mormântul Său nu ne-ar fi fost de mare folos. Încă un profet, mare, desigur, dar doar profet. Om minunat, dar nu Dumnezeu – Omul din care curg minunile până astăzi tocmai prin Învierea Sa. Nu ne închinăm unei absențe, ci unei prezențe. Unui Prezent. Pare sfidarea a tot ce gândim în epoca noastră. Și așa este. Model de chemare și împlinire, icoană de Har și Dumnezeu-Omul care usucă lacrima și vindecă rana, care prin Învierea Sa schimbă condițiile ontologice ale existenței. Reiterând-o ca Existență.

Nu știu cum altfel aș putea privi viața decât dinspre Învierea Domnului Hristos către noi. Postim, ne rugăm, liturghisim ori gândim știind că Hristos a Înviat. Minunea din miezul fiecărei clipe din viețile noastre e chemarea la Înviere. Fără de El, Înviatul nostru drag, pierim. E taina Zorilor care luminează dintâi fuga femeilor la Mormânt. Și apoi întoarcerea lor în Ierusalim. Binevestind. Nu căutați pe Cel Viu printre cei morți. A Înviat. E Aici! Cu noi!

Abstract

The Wonder in the Clay of the Romanian Language

Keywords: *Romanian Language; Spirituality; Orthodox Faith; Transcendence; Spiritual Purity*

"The Miracle from the Clay of the Romanian Language" by Constantin Necula delves into how language and faith intertwine in expressing and experiencing religiosity in the Romanian cultural space. The author argues that the Romanian language, through its structure and evolution, captures and conveys a transcendental dimension that heals and redefines the relationship between man and the divine. By analyzing how words are charged with religious meaning and how they shape and are shaped by Romanian faith and spirituality, Necula emphasizes the importance of maintaining ethical and spiritual purity in language use. The article highlights the need for awareness of the power of words in a religious context and rejects any form of language profanity, underlining the essential role of language in preserving and expressing the miracle of Romanian Orthodox faith.

Igor GUZUN

Cu litere mari și cu inima

I.G. – scriitor și director al Agenției „URMA ta”. Licențiat al Facultății de Jurnalism a Universității de Stat din Moldova (1985-1992).
 Volume publicate: *De azi într-o săptămână* (1997), *LA BLOG*, scrisă împreună cu Sergiu Beznițchi (2014), *Vinil* (2015), *Bine* (2017), *Adio, lucruri, poeme* (2018), *Vinil Collection* (2018), *lubi*, poeme, prezentă în top 10 cele mai citite cărți ale anului 2019, realizat de Biblioteca Națională a Republicii Moldova, *Pe cuvânt. Jocurile foamei de cuvinte*, scrisă împreună cu Sergiu Beznițchi (2019), *Mai bine* (2021).

... Că noi aici și Limba Română o scriem cu litere mari. Și cu inima. Aici, atâta timp cât vom numi pădurile „păduri”, și nu „masă lemnoasă”, copacii vor rămâne în picioare și împreună – spre bucuria generațiilor care ne vor numi pe noi înaintași.

M-am gândit de ce bătrânii aceia, bunicii noștri, cei pe care i-am păstrat mai mult în amintiri decât în fotografii, că nu erau telefoane de ultimă generație, și care se aflau în fiecare zi, de atâta muncă și griji, în prag de „burnout ocupațional”, doar că nu știau că există asta, mă întreb de ce bătrânii aceia au continuat să sădească livezi, știind că nu mai sunt în floarea vârstei și nu vor prinde nici pomii înfloriți, nici fructele coapte.

Ei bine, cred că răspunsul este undeva aici: ca să se bucure generațiile viitoare de umbră, de fructe și un prezent la care înaintașii noștri au contribuit în trecut cu ce au fost în stare atunci, în ideea că ne lasă ceva frumos și trainic.

Și mai cred că livezile acelea frumoase și îngrijite, pădurile rămase netăiate ca să ne putem ascunde acolo și să ne ajute să supraviețuim seamănă mult cu limba română, pe care au păstrat-o și au îngrijit-o cei de până la noi.

Mi s-a întâmplat în străinătate, cu decenii în urmă, încă pe când existau telefoane publice cu cabine în aer liber, să vorbesc la telefon cu

oameni dragi de acasă și să fiu întrebat de doi trecători curioși și răbdători, după ce am încheiat discuția cu „La revedere” și „Doamne ajută!”, ce limbă e aceasta, că e așa frumoasă și melodioasă.

„Se numește Limba Română”, am spus cu inima, încercând să exprim cu voce tare și majusculele. „Ați auzit de România?”

Și cred că știți ce a făcut Nicolae Steinhardt cu literele din cuvântul „ROMÂNIA”? „OM ÎN RAI. Asta este. ROMÂNIA, dragul meu!”, a spus Nicolae Steinhardt, adresându-se parcă fiecăruia dintre noi.

Că raiul așa arată, se zice, că e o grădină și numaidecât e acolo și o bibliotecă. Intențiile, rugile, descântecetele, cântecele de leagăn, doinele, proverbele, poemele noastre, discuțiile la telefon, discursurile – toate sunt făcute din cuvintele limbii române și, odată rostite, șoptite sau strigate, se întorc la noi în chip de întâmplări, evenimente și oameni.

Cuvintele noastre de azi cheamă de fapt timpurile și întâmplările de mâine. Asta e puterea limbii române.

Și ar fi minunat să spunem lucrurilor pe nume, frumos, spre bucuria noastră și a copiilor și nepoților noștri.

Că noi aici adesea parcă gândim cu spatele. Noroc că acesta este spatele pieptului, în stânga, acolo unde se află inima.

Iar viitorul la care lucrăm astăzi arată îngrijorător de bine atât timp cât în spatele fiecărui copil – înțelept și cutezător –, se află un ghiozdan plin cu cărți. Și copilul acesta se va bucura și de grădină, și de bibliotecă.

Abstract

With Capital Letters and with the Heart

Keywords: *Words: Romanian language; cultural identity; linguistic heritage; transmission of traditions; Igor Guzun*

The article by Igor Guzun, titled “With Capital Letters and With the Heart”, is a deep reflection on the power and beauty of the Romanian language, emphasizing its role in transmitting identity and cultural heritage across generations. Through an emotionally charged personal narrative, the article portrays the Romanian language as a spiritual shelter and a continuous link between past, present, and future, between tradition and modernity. It also discusses the importance of preserving and caring for the language so that future generations can enjoy the shade and fruits of the “garden” that language and culture constitute.

„Pregătim viitorul promovând excelența”

Sub acest generic, în perioada 29 februarie – 3 martie curent, și-a desfășurat lucrările cel de-al XXXIV-lea Congres Internațional al Universității *Apollonia* din Iași. Organizat în parteneriat cu Academia de Științe Medicale, programul întrunirii a inclus dezbateri axate pe un amplu și variat diapazon tematic. Personalități marcante ale științei, culturii și politicii din mai multe țări au transformat Iașiul într-o veritabilă capitală a cercetării actuale. Programul congresului, elaborat tradițional de o echipă de profesioniști, în frunte cu președintele instituției, Profesorul universitar doctor Vasile BURLUI, a cuprins domenii aflate în rezonanță cu marile probleme ale lumii de azi, fapt ilustrat de titulatura compartimentelor manifestației: *Diplomația deficitară în sec. al XXI-lea*; *Tezaur: marile cărți ale culturii naționale*; *Solomon Marcus, contemporanul nostru*; *Xenoboții – o nouă provocare*; *Repere în medicina avansată*; *Materiale biocompatibile și aplicații biomedicale*; *Etica comunicării instituționale*; *Cursuri precongres, prezentări de firmă...*

O notă distinctă la Congres l-a constituit compartimentul *Tezaur. Marile cărți ale culturii naționale*, la care au fost evocați academicienii P.P. Negulescu, Eugen Simion și Răzvan Theodorescu. (În acest număr de revistă publicăm comunicările „Eugen Simion și hermeneutica discursului autobiografic” de prof. univ. dr. Iulian Boldea, membru al colegiului revistei „Limba Română”, și „Răzvan Theodorescu, istoric și profesor” de prof. univ. dr. Ioan Opreș). Subcapitolul intitulat „Identitate românească în context global” a avut ca obiectiv contribuția revistei noastre în promovarea limbii române ca fenomen social și ca atribut esențial al identității naționale. Fondată la 4 aprilie 1991 de către Ion Dumeniuk, Nicolae Mățaș și Alexandru Bantoiș, revista „Limba Română” acum trece pragul celui de-al 34-lea an de existență neîntreruptă. Istoria publicației, s-a accentuat la Congres, se confundă practic cu istoria tânărului stat din stânga Prutului, fiind o oglindă a transformărilor care au marcat fundamental viața locuitorilor republicii, de la

speranțele renașterii naționale de după desprinderea din fosta URSS la o serie de izbânzi pe tărâmul libertăților, dar și dezamăgiri și deziluzii în privința dezvoltării și modernizării economice și a societății în general. Concepută ca un proiect identitar, sfidând mentalități și hotare, revista „Limba Română”, cu sprijinul unor remarcabili cărturari, a perseverat întru repunerea culturii române în circuitul ei firesc.

Masa rotundă, dedicată revistei de știință și cultură „Limba Română” de la Chișinău, a debutat cu discursul „Destinul istoric al limbii române” rostit de domnul academician Gheorghe Chivu, președintele Secției de filologie și literatură a Academiei Române, membru al colegiului revistei. În cadrul dezbaterilor au prezentat comunicări: Vasile Burlui, prof. univ. dr., președintele Universității *Apollonia* („Identitate românească – criterii lingvistice, geografice, istorice”), Mina-Maria Rusu, prof. univ. dr. hab., Universitatea *Apollonia*, („Românismul – avataruri identitare”), Alexandru Bantoș, redactor-șef al revistei („Limba Română – o revistă a românismului”), Ana Bantoș, prof. univ. dr. hab., redactor-șef adjunct al revistei („Spiritul identitar în literatura din Basarabia”), Cristinel Munteanu, prof. univ. dr. hab., Universitatea *Danubius* din Galați, membru al colegiului de redacție („O relație cu totul aparte: Eugeniu Coșeriu și revista «Limba Română» din Chișinău”) ș.a.

Referindu-se la activitatea de peste trei decenii a publicației chișinăuene, participanții la întrunire au subliniat calitatea și prestanța numeroaselor articole, studii, comentarii, dezbateri privind geneza etnolingvistică a basarabenilor, găzduite în paginile revistei „Limba Română”. Cu sprijinul unor devotați oameni de știință și de cultură de pe ambele maluri ale Prutului, echipa redacțională a realizat un edificiu identitar unic, editând circa 300 de numere de revistă (toate amplasate pe site-ul www.limbaromana.md) și câteva zeci de volume în Colecția „Biblioteca revistei «Limba Română»” (unele fiind, de asemenea, disponibile gratuit pe site).

... Compartimentul „Identitate românească în context global”, la care ne-am referit, ca și întreaga tematică abordată la congres, denotă orientarea și accentul pe care îl aplică instituția-gazda a evenimentului activităților cu specific didactic sau de cercetare procesului de cunoaștere și promovare a științei și culturii naționale în context european și de afirmare a globalismului contemporan. Pentru a contura

imaginea lucrărilor Congresului, dar și al preocupărilor Universității, propunem cititorului un dialog cu domnul Prof. univ. dr. Vasile Burlui, Președintele universității, precum și câteva comunicări prezentate la manifestația ieșeană.

Victoria POPOVICI

Abstract

“Preparing the Future by Promoting Excellence”

Keywords: *International Congress; "Apollonia" University; Romanian language; national identity; intercultural dialogue; globalization; the journal "Limba Română"*

The article provides a broad perspective on the proceedings of the 34th International Congress organized by the "Apollonia" University in Iasi, highlighting the partnership with the Academy of Medical Sciences and focusing on the thematic diversity and debates centered on current global issues. Through the activities of the journal "Limba Română", founded in 1991, the importance of intercultural dialogue, the assertion of Romanian identity in Europe, and in the context of contemporary globalization are accentuated. The efforts of the editorial team in creating an identity project through the publication and associated events, thus promoting national science and culture, are also presented.

Alexandru BANTOȘ
în dialog cu Vasile BURLUI

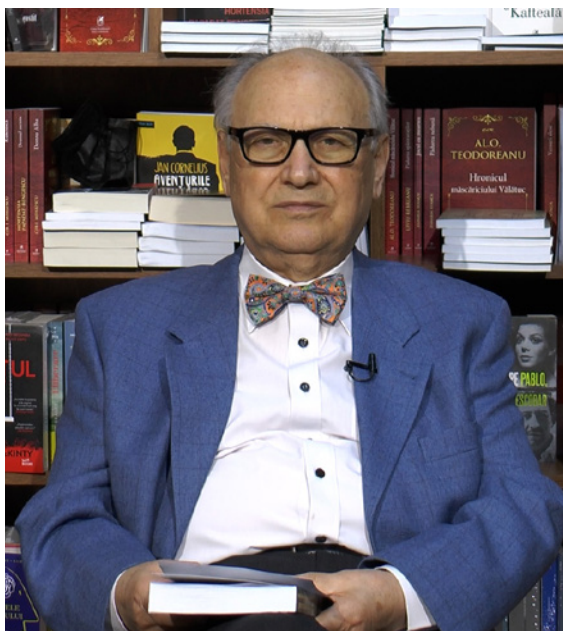
Pilonul principal al identității unui popor este limba pe care o vorbește

Alexandru BANTOȘ: Stimate domnule Profesor universitar, doctor Vasile Burlui, Președinte al Universității *Apollonia*, vă mulțumesc pentru că ați acceptat să realizăm acest dialog după încheierea celui de-al XXXIV-lea Congres al instituției pe care cu onoare o conduceți. Am mai participat și în alți ani la congresele universității, care, de regulă, se impun prin amploarea și diversitatea activităților, ineditul acțiunilor științifice și culturale la care au fost prezente distinse personalități din Țară și de peste hotare. Care sunt elementele distinctive ale actualei ediții?

Vasile BURLUI: Înainte de a vă răspunde la întrebările domniei voastre, eu sunt cel care trebuie să vă mulțumească pentru faptul de a fi acceptat nu numai participarea la acest congres, alături de doamna Bantoș, dar, mai mult decât atât, ne-ați permis ca revista de știință și cultură „Limba Română” să constituie obiect de analiză și dezbateră în contextul bătăliei pentru limba noastră strămoșească.

Dacă ne referim la această ediție, desigur că vom regăsi unele caracteristici întâlnite și în majoritatea celorlalte ediții. Bunăoară, sloganul „Pregătim viitorul promovând excelența” – deviza noastră călăuzitoare, care sintetizează întregul nostru efort de fiecare zi –, constituie obiectivul nostru care ne va ajuta să ne conectăm la pulsul științific și cultural al Europei. Programele de studiu ale Universității *Apollonia* ne-au obligat sau, mai bine spus, ne-au sugerat teme complexe vizând efervescența în multiple domenii: domeniul culturii, domeniul medical, științele comunicării, sinteza de biomateriale etc. Dar ală-

Prof. univ. dr. Vasile Burlui a studiat medicina dentară în cadrul Facultății de Medicină Dentară, Universitatea de Medicină și Farmacie „Gr. T. Popa”, Iași, în cadrul căreia, în anul 1976, a obținut titlul științific de doctor în științe medicale. Domnul Prof. univ. dr. Burlui este medic primar în domeniile stomatologie generală și chirurgie oro-maxilo-facială. A primit titlul de Profesor universitar în anul 1992 și până în anul 2009 a activat în cadrul Clinicii de Protetică Dentară, Universitatea de Medicină și Farmacie „Gr. T. Popa”, Iași.

A ocupat funcții de conducere în învățământul superior, precum și în asociații internaționale, dintre care amintim: rector al Universității de Medicină și Farmacie „Gr. T. Popa”, decan al Facultății de Medicină Dentară, director al OMS, Iași. În momentul de față, ocupă poziția de Profesor universitar și președinte al Universității „Apollonia” din Iași, precum și Președinte al Fundațiilor „Sfânta Apollonia” și „Oamenii Cetății”.

A fondat și dezvoltat Gnatologia, definirea ei ca știință, metodă, cercetare, învățământ, practică medicală. De asemenea, a introdus și fundamentat teoretic și practic noi discipline medicale: „Estetica dento-somato-facială”, „Reabilitarea orală complexă”, „Implantologia”, „Gerontostomatologia” și „Ergonomia”, „Patologia somnului”, „Regenerarea tisulară în medicina dentară”, „Digital Dentistry”. A înființat Institutul de Cercetări „Ioan Hăulică”, cu fondarea și dotarea laboratorului de cercetări în domeniul biocompatibilității umorale și tisulare în experiment acut sau cronic, teste de biocompatibilitate pe embrioni aviari, laborator de sinteză al nanomaterialelor, laborator de biologie moleculară (PCR, fenotipare etc.). A instituit Fundația „Sfânta Apollonia”, care a condus la înființarea Universității „Apollonia” din Iași; este cel care a întemeiat Fundația „Oamenii Cetății”; este fondator al Revistelor „International Journal of Medical Dentistry” (IJMD) și „International Journal of Communication Research” (IJCR).

Ca decan al Facultății de Medicină Dentară din cadrul Universității de Medicină și Farmacie „Gr. T. Popa”, Iași, în perioada 1994 - 2007, a contribuit substanțial la dezvoltarea și modernizarea învățământului medical stomatologic.

Prof. univ. dr. Vasile Burlui predă în domenii precum: gnatologie, implantologie, estetică dento-somato-facială și reabilitare orală complexă. Principalele direcții de cercetare includ: fiziologia normală și patologică a sistemului stomatognat, medicină regenerativă, gnatologie posturală și terapia sindromului algodisfuncțional.

A organizat și a participat la numeroase conferințe științifice, care i-au adus recunoaștere internațională. Este activ în poziții de conducere pentru numeroase instituții medicale. De asemenea, este președinte, vicepreședinte și membru în multe societăți naționale și internaționale științifice, academice, culturale și sociale, cum ar fi: Academia de Științe Medicale, Academia Oamenilor de Știință din România, Academia Națională Franceză de Chirurgie Dentară, Royal College of Surgeons of England, Academy of Dentistry International, Academia de Științe Medicale din Republica Moldova.

Prof. univ. dr. Vasile Burlui a dezvoltat activități și în domeniul literaturii, acesta fiind autorul a 20 volume de poezii (Philemon și Baucis, Concert melancolic, De anima, Pianissimo, Înger răstignit, Rendez-vous sidereal (română și franceză), Interogațiile lui Așur, Solilocvii, Via Dolorosa, Concert Brandenburgic, Câmpiile Okavango, Concerto Brandebourgeois, Sărutul Leprosului, Vingt et un poèmes, Mesaj către Criton, Galacticele, Poemele Orașului, Sfidarea Timpului, Între cer și pământ, Portaluri), foarte bine primite de către criticii literari.

De asemenea, Prof. univ. dr. Vasile Burlui s-a remarcat și prin publicarea a numeroase articole științifice de specialitate, iar în urma activității medicale și științifice, a primit un număr mare de premii și onoruri. Printre distincții menționăm: Doctor Honoris Causa al Universității „Pro - Deo” Roma, Vatican, 1999 – titlu înmănat la Iași, în ritualul prezidat de Excelența Sa Eusebio di Pace, Episcop al Romei; Doctor Honoris Causa al Universității „Dunărea de Jos”, Galați; Premiul „C.I. Parhon” al Academiei Române, pentru monografia „Malrelația cranio-mandibulară”; Distincție de onoare și medalie primite de la Papa Benedict al XVI-lea; Distincție înmănată de Înalt Preafericitul Daniel; Europe Business Assembly prin Socrates Comitee of Oxford a declarat Universitatea „Apollonia” ca fiind Best Regional University (# VI/XII/XIII), iar pe Prof. univ. dr. Vasile Burlui – Best Manager of the Year, 2013; European Award for Best Practices, de către European Society for Quality Research, Bruxelles, Belgia, 2014; Diploma de membru al Academiei Naționale Franceze de Chirurgie Dentară, 12 martie, 2003; Paris, Diploma de Onoare a Academiei Europene de Implantologie și multe altele.

turi de acestea ni s-a părut ca, în plin flux al ideilor globalizatoare, să ne întoarcem către limba noastră românească drept principal vector al identității naționale, dar și spre reabilitarea cărții ca principala sursă de învățatură. *Ex libris sapientia*, cum se exprimau pe scurt latinii. Una din temele de mare actualitate ale lumii contemporane, poate cea mai actuală, este insecuritatea generată de lipsa de comunicare sau, mai bine spus, existența unui puternic deficit diplomatic.

Cea mai importantă dezbateră în domeniul biomedical a constituit-o fără îndoială „xenoboții”, noua formă de viață artificială obținută cu ajutorul inteligenței artificiale. Multe alte aspecte tematice ar putea fi luate și în domeniul medicinei etc., dar o particularitate importantă ar putea fi și acei peste 700 de participanți care au populat, timp de trei zile, cele trei săli în care s-a lucrat în paralel.

Cred că un criteriu de diferențiere ar putea să constituie și nivelul ridicat și la obiect al dezbaterilor cu participarea de excepție a unor personalități definitorii în domeniile de predilecție. Riscantă o încercare de a-i cita aici, nefiind posibilă o înșiruire completă a numelor mari care ne-au onorat cu prezența lor activă.

Al.B.: **Un compartiment aparte în cadrul Congresului l-a constituit tema „Identitate românească în context global”. Vă exprimăm recunoștință pentru că revista noastră a fost plasată în miezul dezbaterilor. Vă rog, stimate domnule Profesor Vasile Burlui, să vă referiți la actualitatea abordării temei respective și să punctați criteriile lingvistice și geografice care definesc identitatea românească.**

V.B.: „Identitatea românească în context global” reprezintă o temă obsesivă pentru toți românii. Fiecare o spune și o apără așa cum crede el că este mai bine. Unii o afirmă în parlament, alții în stradă, unii în dezbateri de idei fundamentale afirmării identității românești. Facem parte din această ultimă categorie. Dar cine merge în spatele termenului înțelege faptul că pilonul principal al identității unui popor este limba pe care o vorbește. Este și motivul care a cerut prezența academicianului Chivu, care a și avut o intervenție strălucită, sau a grupului Bantoș, redactori și editori ai revistei „Limba Română” și a

unei cohorte de specialiști, renumiți cercetători ai fondului lingvistic al limbii române. Doamna profesor Mina Rusu a fost persoana care cu pricepere și stăruință a animat această secție a Congresului.

Trăim vremuri în care, la o scurtă perioadă (perioadele istorice sunt relative ca durată) după lansarea conceptului de globalizare, echilibrul lumii s-a zdruncinat cu efecte economice, crize financiare, crize energetice, crize sanitare, mergând până la apariția multiplelor și periculoaselor conflicte militare care pun în pericol securitatea internațională și care au obligat analiștii politici să vorbească despre des-globalizarea lumii contemporane.

Tendința de globalizare a existat dintotdeauna, dar ea s-a manifestat mai puternic sau mai lent, iar în aceste vâltori ale istoriei fiecare popor a trebuit să lupte pentru conservarea propriei identități, având drept principal atuu limba vorbită, spațiul de manifestare, plasticitatea și evoluția fondului lingvistic. Limba română a avut un areal extins de manifestare, vorbindu-se de la sud de Dunăre până în Munții Pindului, Valea Timocului sau „De la Nistru pân’ la Tisa”, cum ne învață poetul național. Este cunoscută expresia „limba este un organism viu” care influențează și se lasă influențată mai ales la nivelul fruntariilor. Este cunoscut punctul de vedere al lui Nicolae Iorga conform căruia la contactul dintre două culturi fiecare predă și primește influențe lingvistice. Dacă în istorie influențele s-au consumat la nivelul granițelor sau fruntariilor, cum spuneam mai sus, în contemporaneitate, circulația informatică luând forme accelerate, se produc schimbări rapide ale lexicului. Culturile dominante sunt cele care penetrează lexicul celorlalte culturi. În perioada când se afla la Paris, Brâncuși a sculptat seria „păsărilor măiestre”, iar „măiastra” a fost reținută ca expresie în lexicul occidental. Iată cum și limba română a putut contribui cu modestie la îmbogățirea lexicului altor culturi.

Ultimele decenii au adus interpretări sociologice ale formării și dezvoltării limbii. Conform sociologiei moderne, există o perioadă esențială în formarea limbii, care cuprinde zona geografică, lexicul inițial de la care se pornește, elemente istorice care favorizează formarea limbii, după care evoluția limbii intră sub influența factorilor constructivi care o îmbogățesc și îi conferă structura.

În această a doua parte, o mare importanță o au „actorii sociali”, care impun anumite structuri ale vorbirii. Criteriile de mai sus se pot aplica cu succes limbii române și putem aminti că Academia Română a fost creată chiar cu scopul de a conserva și dezvolta limba română. Este, de asemenea, cunoscut în acest sens și aportul societății „Junimea”, al revistei „Convorbiri literare”, precum și al Școlii Ardelene. Nu putem trece cu vederea modificările limbii în perioada Revoluției franceze, modificările limbii române sub influența regimului comunist, dar nici distorsionările lingvistice impuse de „progresiști” în universitățile americane și occidentale contemporane.

Al.B.: Vă rog, în continuare, să facem un succint traseu retrospectiv: cum și în ce împrejurări a apărut ideea de a fonda Universitatea *Apollonia* și ce obiective își propunea la început de drum instituția?

V.B.: Ideea de a fonda Universitatea *Apollonia* a apărut din primele zile ale revoluției, în curentul entuziasmant al aceluia timp în care se prăbușea o lume, iar alta, pe care o doream mai bună, stătea să se formeze. Doream o instituție mai flexibilă, descătușată de niște rigori și limitări ale liberei inițiative, în care construcțiile sociale și cele academice acceptau mai puțin energiile tinere, iar legislația unor proceduri absurde împiedica mersul și ritmul de care știința și învățământul aveau nevoie. Este drept că unele mai continuă și astăzi, spre uimirea noastră, dar speranța noastră, care era atunci, continuă să ne anime.

Al.B.: E de presupus, firește, că diversitatea și varietatea domeniilor de activitate ale Universității reclamă un efort constant al colectivului menit să creeze condiții pentru ca acestea să „coexiste” sub cupola aceleiași instituții...

V.B.: Încă de la nașterea instituțiilor universitare academice (începutul sec. al XIII-lea), spațiul academic era înconjurat de ziduri, ceea ce putea da impresia de izolaționism. Dar în aceste instituții s-a născut ideea conform căreia la „masa parabolei”, care duce la masa

discuției, poate lua loc oricine. Așa se face că acolo, încă din perioada de formare a instituțiilor academice, își găseau loc filosofi, literați, teologi, matematicieni, medici chimiști etc. Universitățile moderne au aceeași structură, necesar eclectică, fiecare urmărind să-și organizeze propriul cerc („conciliu”) de dezbateri. Noi nu am făcut altceva decât să organizăm concomitent aceste dezbateri într-un congres, și nu dispersat pentru fiecare program. Dezbaterile sunt în săli separate, în săli paralele, în aceeași perioadă de timp.

Al.B.: Cum explicați legătura dintre medicină, profilul de bază al universității, și literatură, artă muzicală, plastică?

V.B.: În Antichitate, ca și o lungă perioadă după aceea, s-a promovat ideea înțeleaptă a omului instruit cunoscător al filosofiei, participant la viața cetății, în bune relații cu artele și artiștii vremii. Vitruvius, arhitectul împăratului Octavianus Augustus, în tratatul său despre arhitectură face profilul unui personaj tipic al vremii, care trebuie să-și cunoască bine arta (pe atunci arta însemna profesie – ulterior artele s-au depărtat de meserii și au căpătat semnificația actuală), dar, pentru a fi un personaj complet, trebuie să călătorească, trebuie să fie inițiat în muzică, să cunoască legendele și chiar mersul astrelor, să deprindă până și mânuirea armelor și îngrijirea plăgilor.

Am insistat pe această veche mentalitate, care s-a transmis până în vremurile noastre, iar pedagogia a replantat-o în școală și în familie.

Pe de altă parte, sufletul omenesc are nevoie imperioasă de a-și satisface sensibilitățile prin refugiul în literatură, muzica, pictură etc. Profesiunea de medic presupune una dintre cele mai traumatizante preocupări, deoarece medicul este acela care cunoaște toate urcușurile și coborâșurile ființei umane, fie ele în plan fizic sau mintal. Medicul se „încarcă” cu suferința bolnavului și de aici nevoia nu de uitare, ci de terapie, descărcare și resetare prin artă, pentru ca apoi să o poți lua mereu de la capăt.

Acestea sunt unele motive pentru care medicii frecventează sălile de concert, uneori cântă ei înșiși la diverse instrumente (există în București chiar o orchestră a medicilor), pictează, ajungând la in-

Decernarea titlului de Doctor Honoris Causa – Prof. dr. Petre Roman

La prezentarea lucrării „Trei Ierarhi” alături de acad. Răzvan Theodorescu

Stagiul de chirurgie orală

Conferirea titlului „Noblețe academică” domnului Răzvan Theodorescu

Sala cavalerilor din Palatul Beldiman. Întâlnire cu acad. Stanciu Carol

Prezentare de carte la Colocviile Editurii „Cartea Românească Educational”

terpretări originale (vezi cazul Tculescu) sau sunt scriitori de mare succes (vezi acad. Buzura, Kronin, Cehov etc.).

Al.B.: Sunteți autorul mai multor volume de poezie. Când și cum ați descoperit această vocație? Ce înseamnă POEZIA pentru un om cu preocupări și griji cotidiene oarecum nu tocmai poetice? În ce împrejurări versurile se cer așternute pe hârtie?

V.B.: Am cochetat cu poezia încă din copilărie, dar debutul public s-a petrecut în anii de liceu, când, făcând parte dintr-un cenaclu coordonat de profesorul Corcodel Valeriu, domnișoara profesoară Rodica Tighici mi-a selectat un grupaj de poeme care au fost radio-difuzate la stația orașului Tg. Bujor. În aceeași perioadă „Scânteia Tineretului” mi-a publicat o pagină de proză. Aș putea spune că anii de liceu au fost definatorii pentru profilul meu, deoarece mi-am cultivat deopotrivă abilități în științele exacte, dar și interesul pentru lectură și cultură în general. Am scris și atunci, și mai târziu, și în facultate, dar pentru sertar. Scrisul în general, dar poezia în special, este ca un fel de exorcizare, de detensionare pentru mine.

Al.B.: Literatura noastră clasică este „reinterpretată” de către unii, așa încât valoarea ei este diminuată sau chiar pusă la îndoială. Un asemenea mod de „recitare” este aplicat și în cazul lui Eminescu. Cum poate fi stopată această „reevaluare” a moștenirii literare?

V.B.: Literatura clasică se distinge, cred eu, prin grandoare și prin „echilibrul clasic” al structurii obiectului de artă. Lumea modernă solicitată intens pe diverse planuri nu mai respectă rigorile clasice, se vrea originală, de unde rezultă o arhitectură care te descumpănește, o muzică chiar atonală, o pictură non-figurativă, depășind de multe ori limitele bunului-simț. Aș putea veni cu exemple de exagerare și ieșire totală din perimetrul artistic.

Unii critici, pentru a fi luați în seamă, își construiesc „gloria artistică” negând opera înaintașilor, negând valoarea unor personalități care au contribuit fundamental la edificiul culturii românești, cum au fost

Eminescu, Sadoveanu, Creangă, Călinescu, Grigorescu etc. Este vorba despre critici care nu au adus nimic nou în domeniul artelor decât negarea, fără a avea metodă, fără a pune ceva în loc.

Reevaluarea literaturii moștenite de la înaintași și așezarea ei în spațiul cultural românesc în raport cu momentul istoric și cu criteriile epocii în care a fost produsă o pot face doar mințile pătrunzătoare, dublate de echilibrul înțelegerii curgerii timpului, și de evaluarea corectă a contribuției aduse culturii și limbii române în epocă. Cum am putea altfel să înțelegem și să prețuim învățăturile lui Neagoe Basarab sau *Psaltirea* lui Dosoftei, fără a le localiza în epocă.

Mai multă cultură, mai mult respect pentru înaintași, mai multă toleranță între protagoniști. Cum am acceptat ideea conform căreia Eugen Simion, ultimul mare critic al literaturii române, nu a mai avut permisiunea de a publica în „România literară”? Eugen Simion a avut măreția de a se dedica interpretării corecte, independent de vremuri, a unor personalități literare care au avut contribuții imense în cultura și literatura română, dar chiar și în proiectarea, realizarea și consolidarea statului român.

Al.B.: În context, Vă rog să vă referiți la modul de predare/studiere a literaturii clasice și a celei moderne în școală. Programele de învățământ oferă suficient spațiu pentru familiarizarea tinerii generații cu literatura română, în general, și cu cea clasică, în special?

V.B.: Iată unul din punctele fierbinți ale programei, indiferent dacă vorbim de ciclurile primar, gimnazial sau de liceu. Nu stăpânesc foarte bine subiectul, dar câteva observații aș îndrăzni să risc să le fac.

În primul rând, mă deranjează faptul că, în loc să învăț să scriu și să vorbesc în dulcele grai românesc, suport al unei literaturi de rară expresivitate, mă îngrijorez la faptul că mâine am nu „limba română” la ora de clasă, ci am oră de „comunicare”.

Mai aflu din orarul meu de presupus elev că acesta cuprinde disciplina de „limbi moderne” alături de limba română, alăturare din care rezultă clar în mintea de copil că limba română nu este deloc o „lim-

bă modernă”. Și atunci mă întreb de ce să învăț o limbă care nu este modernă. Oare nu s-ar putea formula mai simplu: limba franceză sau limba engleză, alături de limba română?

Alteori învăț povești bizare cum este *Vrăjitorul din Oz* și nu întâlnesc în școală pe *Făt Frumos din lacrimă* sau *Prâslea cel voinic și merele de aur*, sau *Harap Alb* etc. Unde își are loc folclorul românesc cu balada *Miorița* sau *Meșterul Manole*?

Să mai discutăm și despre programa de literatură universală? Nu este cazul să vă indispon mai mult!

Al.B.: Care este rolul Editurii „Cartea Românească Educațional” în promovarea literaturii destinate școlii de toate gradele?

V.B.: „Cartea Românească” s-a născut ca editură la sfârșitul Primului Război Mondial, ca urmare a colaborării rectorului de la Iași cu rectorul de la București, aflați împreună prin refugiul de la Iași.

Cei doi au pus bazele unei edituri care urmărea promovarea și stimularea literaturii române prin editarea literaturii românești de valoare. Ca editură derivată din „Cartea Românească”, instituția noastră s-a impus prin tipărirea clasicilor literaturii române și a literaturii românești contemporane. Repetatele colocvii literare de la librăria noastră au devenit o formă de popularizare a literaturii clasice și moderne de bună calitate. Ultimul nostru congres a dezbătut printre altele și tema „Marile cărți ale culturii noastre naționale”, temă ilustrată prin aparițiile de la „Cartea Românească Educațional” a unor opere fundamentale aparținând lui Cezar Petrescu, Ionel Teodoreanu, Liviu Rebreanu, Mihai Eminescu, Eugen Simion, P.P. Negulescu etc.

Al.B.: Este o activitate editorială demnă de apreciat și care completează în cel mai firesc mod nevoia mereu crescândă a literaturii cu profil didactic, dar și diapazonul larg al preocupărilor universitare. Stimate Domnule Profesor Vasile Burlui, Vă felicit pentru curajul și abilitatea de a Vă afla în fruntea Universității *Apollonia*, o instituție cu profil distinct în sistemul educațional românesc.

V.B.: Mulțumesc pentru felicitări, dar vreau să menționez că succesele noastre au la temelie abnegația și dedicația colegilor mei, ale întregului corp profesoral, condiție eminentamente esențială, în baza căreia se construiesc reperele viitorului.

Al.B.: Vă mulțumesc pentru acest dialog. Vă urez realizări deosebite în implementarea ambițioaselor proiecte instituționale și particulare, sănătate și bucurii alături de cei dragi!

Abstract

Alexandru BANTOȘ in dialogue with Vasile BURLUI

The Main Pillar of a Nation's Identity is the Language it Speaks

Keywords: *national identity; Romanian language; globalization; Apollonia University; literature; art; culture; academic excellence*

The interview conducted by Alexandru Bantoș with Professor Vasile Burlui, President of Apollonia University, addresses themes such as the importance of the Romanian language as the main vector of national identity, in the context of globalization and contemporary challenges. The discussion highlights the role of Apollonia University in promoting excellence and cultural diversity, through the organization of scientific and cultural congresses, with the participation of remarkable personalities from various fields. It also emphasizes the importance of literature and the arts in forming and maintaining the emotional balance of the individual, especially in high-stress professions, such as medicine. The interview sheds light on Professor Burlui's concerns for literature, highlighting his contribution to the development of Romanian literature and the promotion of national cultural values.

Gheorghe CHIVU

Destinul istoric al limbii române

Gh.C. – prof. univ. dr., Catedra de limba română a Facultății de Litere de la Universitatea din București, cercet. șt. gr. I la Institutul de Lingvistică „I. Iordan – Al. Rosetti” și la Institutul de Istorie și Teorie Literară „G. Călinescu” din București. Academician, președintele Secției de filologie și literatură a Academiei Române. Colaborator și autor a numeroase monografii, dicționare și ediții, multe apărute la Editura Academiei Române, precum *Istoria limbii române literare. Epoca veche (1532-1780)* (1997), *Dicționarul împrumuturilor latino-romance în limba română veche (1421-1760)* (1992), *Codez Sturdzanus* (1993), *Institutiones linguae Valachicae. Prima gramatică a limbii române scrisă în limba latină* (2001), *Dictionarium Valachico-Latinum. Primul dicționar al limbii române* (2008).

A vorbi, la invitația conducerii Universității *Apollonia*, despre destinul limbii române, despre destinul istoric al singurei limbi române conservate, consolidate și apoi dezvoltate pe teritoriul fostelor provincii dunărene ale Imperiului Roman, este o dificilă, dar, totodată, o mai mult decât onorantă provocare. Dificultatea principală a tratării unui astfel de subiect este creată de sensul principal al neologismului *destin*, care ar impune identificarea drumului, a traseului pe care o voință necunoscută, ce există și acționează independent de dorința vorbitorilor, l-ar fi impus în istoria deja milenară a limbii noastre și, privind spre româna actuală cu „ochii” unora dintre contemporanii noștri, ar continua să îl impună. Jocul interpretativ sugerat de sensul de bază al cuvântului *destin*, dar și de sinonimia acestui neologism cu mai vechiul *soartă*, pare să mențină de asemenea încercarea noastră în sfera imprevizibilului, a dezvoltării (cel puțin aparent) întâmplătoare a limbii române, fenomenul social legat nu

Discurs rostit pe 2 martie curent la Congresul Internațional al Universității *Apollonia*. Adresăm felicitări și pe această cale distinsului om de știință Gheorghe Chivu pentru titlul de Doctor Honoris Causa al Universității *Apollonia* și pentru titlul de Cetățean de Onoare al municipiului Iași, titlaturi acordate la ceremonia de deschidere a Congresului.

doar strâns, ci și obligatoriu de istoria culturii noastre și, implicit, de istoria poporului român. Fără să poată fi nicidecum ignorată acțiunea vorbitorilor limbii române asupra evoluției acestui fenomen complex, care ne-a dat identitate ca neam, ne-a asigurat coeziunea și, în fond, ne garantează existența ca popor. Fenomenul cultural care, pentru a-și împlini funcția, îndatorirea de bază, anume comunicarea eficientă și adecvată în cadrul larg al comunității celor ce vorbesc românește, nu se poate dezvolta haotic, potrivit voinței și mai ales acțiunii individuale a fiecărui utilizator.

Voi opta de aceea, vorbind despre destinul limbii române, pentru accepția „curs al evenimentelor, al etapelor importante” din istoria limbii noastre, considerând că, dacă înțelegem astfel semnificația sintagmei *destinul istoric al limbii române*, putem face mai ușor și mai corect relația între starea românei la un moment dat și acțiunea, voluntară sau doar implicată, explicită sau implicită a utilizatorilor ei. Avem, în felul acesta, șanse mai mari să punem în evidență deopotrivă legătura obligatorie existentă între nivelul limbii și cel al culturii pe care aceasta o exprimă și să înțelegem rolul important, definitoriu, al intelectualilor responsabili în dezvoltarea, prin cultivare și prin normare, a limbii noastre literare. Toate acestea conducând, nu doar în subsidiar, la evaluarea *stării* limbii noastre actuale în raport cu *menirea* românei ca limbă istorică de cultură, *stare* și *menire* făcând parte din lanțul cuprinzător de sinonime ale neologismului *destin*.

Istoria limbii române a început, fapt argumentat de multă vreme, odată cu ocuparea de către trupele romane a primelor teritorii dacice aflate în zona Dunării. Urmare a aplicării de către reprezentanții Imperiului, în zonele nou-anexate, a unui program de colonizare economică și de organizare administrativă foarte bine pus la punct, Dacia a devenit, în timp relativ scurt la scara istoriei, o provincie romană, în care, după aproximativ șase generații, locuitorii ajunseseră să utilizeze în mod curent un idiom de tip romanic, ce preluase lexicul de bază latinesc, cu fonetism distinct de cel adus de coloniști și cu forme noi, bine integrate într-un sistem morfologic specific latinei populare. Acceptată, foarte probabil, nu atât ca urmare a unor constrângeri administrative, cât mai ales datorită superiorității economice și culturale a noilor structuri impuse de Imperiu, noua *lingua romana* era diferită nu doar prin denumire de *lingua latina*, acea limbă „gramaticească”, în formularea învățaților Școlii

Ardelele, care reprezenta varianta oficială, cultivată a limbii utilizate de către romani. Această nouă limbă, însușită și apoi vorbită de către cei ce și-au zis *rumâni*, nume asumat, care indică fără dubiu conștiința apartenenței la noua civilizație romană, s-a extins din Dacia Felix în teritoriile dacice alăturate, care nu fuseseră integrate efectiv în Imperiu. Dovadă, desigur, de prestigiu cultural, dar și probă a existenței unor contacte permanente, poate chiar a unui schimb constant de locuitori, între Dacia Felix și zonele rămase în stăpânirea dacilor liberi.

Romanizarea provinciilor dunărene ale Imperiului Roman a fost astfel urmată și amplificată de o românzare, intensă și eficientă, a teritoriilor limitrofe, proces încheiat cu certitudine înainte de venirea triburilor slave în zona Carpaților. Pentru că slavii au găsit aici, în drumul lor spre sudul Dunării (drumul estic, parcurs prin ținutul actual al Moldovei, sau cel vestic, făcut prin Panonia), o populație stabilă, formată din *rumâni*, pe care slavii i-au numit totdeauna *vlahi*. Numindu-i astfel, indiferent de zona în care i-au găsit (la est, la sud sau la vest de Carpați), slavii probau continuitatea românilor în spațiul nord-dunărean și indicau fără dubiu caracterul romanic al limbii pe care aceștia o vorbeau. O limbă romanică bine individualizată, prin lexicul de bază, prin sistemul morfologic și printr-un sistem fonetic propriu, consolidat. (Unele transformări fonetice cu caracter legic, specifice epocii de formare a limbii române, nu sunt atestate în împrumuturile vechi slave, întrucât, desigur, ele își încetaseră acțiunea.) Cuvintele preluate de români de la primii slavi, ajunși și apoi stabiliți în spațiul nostru cultural, au fost de aceea modificate prin adaptare fonetică, respectiv morfologică, și integrate astfel în sistemul deja constituit, devenit în totalitate funcțional, al limbii noastre.

Vitalitatea străromânei (cum numesc unii specialiști această primă formă a limbii noastre istorice) sau a românei comune (sintagmă și ea folosită pentru a indica gradul de coeziune originară a spațiului lingvistic romanizat aflat la sud și la nord de Dunăre), precum și rolul ei identitar au fost astfel puse în evidență încă din ultimele secole ale mileniului întâi. Iar unitatea lingvistică remarcabilă a acestui spațiu cultural, constatată de toți cercetătorii limbilor romanice, a fost cu siguranță consolidată de izolarea în care românii au fost constrânși să trăiască (fiind „o insulă de latinitate într-o mare slavă”, întrucât populațiile vecine aparțineau toate altor familii etnice și lingvistice).

S-a discutat mult și argumentat despre această unitate, bazată pe același fond lingvistic originar și susținută de schimburi constante, intense (economice, culturale sau de populație) între provinciile istorice românești. S-a insistat însă mai puțin, în cadrul studiilor consacrate fazelor de început ale istoriei limbii române vechi, asupra unei serii de elemente care documentează deschiderea vorbitorilor limbii noastre către cultură, deschidere veche și constantă, manifestată prin preferința (asumată, dovadă a frecvenței utilizării de către sistemul limbii) pentru o serie de forme despre care se poate afirma că aparțineau încă din vechime exprimării cultivate. Nu avem în vedere utilizarea românei vorbite în cadrul creațiilor populare, a căror formă lingvistică (de multe ori admirabilă din punct de vedere stilistic) este, trebuie să fie, cea specifică unei variante locale, dialectale a românei, ci existența încă din etapa considerată pre-literară din istoria limbii noastre a unor forme sau sensuri ce par să fi aparținut unor registre lingvistice cultivate, întrucât trimit spre forme de exercițiu intelectual și au caracter exemplar.

Ne referim în primul rând la verbul *a învăța*, „înnobilat” semantic încă din româna veche, anterioară secolului al XVI-lea, pentru a numi „însușirea unor cunoștințe necesare pentru activitate și dezvoltare intelectuală”, lăsând astfel sensul etimologic al lat. *invitiare*, „a deprinde un obicei prost, un nărav, un viciu”, la dispoziția exclusivă a uzului popular. Avem apoi în vedere verbul *a număra*, moștenit din lat. *nominare*, care însemna, în aceeași română veche, nu doar „a numi (pe cineva)”, ci și „a citi” (după ce, desigur, o persoană va fi fost numită să citească un anumit fragment de text în timpul serviciului religios). Putem adăuga, de asemenea, substantivul *carte*, care trebuie să fi desemnat de timpuriu (dovadă consoana sa inițială, *c*, nu *h*) un „text scris pe o foaie de hârtie; o scrisoare, un act”, nu doar o „hârtie”. Și chiar verbul *a scrie*, care și-a schimbat, tot în urma unei instruirii organizate, sensul vechi și popular, „a desena, a picta; a coase după model”, în „a reprezenta prin semne convenționale sunete sau cuvinte”. Mai ales că *scriptă* și *scriptură*, care numeau constant un „text scris”, argumentează și ele, suplimentar, folosirea verbului *a scrie* cu sensul cultural menționat.

Probează, credem, aceste exemple, ilustrative pentru lexicul românesc vechi, nu atât o evoluție firească, internă, a limbii noastre, cât o deschidere și, implicit, o aspirație culturală, încurajată, cultivată și apoi susținută

de instrucție, de rolul ordonator și formator al cărții, respectiv al școlii, școală (în sens larg) ce a funcționat cu certitudine, la începuturi, în cadrul sau sub egida Bisericii. Pentru că, fără a accepta ideea că vorbitorii limbii române vechi au înțeles rolul determinant al instrucției în modificarea limbii prin cultivarea gândirii (indiferent de limba de cultură în care se făcea această cultivare), ne-ar fi greu să explicăm schimbări semantice semnificative, intrate de foarte multă vreme în uz, precum cele anterior menționate.

Ar fi de asemenea greu, dacă nu imposibil de înțeles în afara instrucției, care a creat o incipientă conștiință a normei, apariția și apoi răspândirea încă din româna veche a unor forme hipercorecte (de regulă, rostiri „normalizante”). Această conștiință a normei a putut apărea, desigur, în epoca de început a scrisului în spațiul cultural românesc, epocă a impunerii, prin biserica de rit bizantin, a slavonei ca limbă de cult și de cultură. Pentru că atunci, cărturarii vremii, grupați inițial în mănăstiri, fiind cunoscători ai slavonei și, implicit, ai limbii grecești, pe baza și după modelul căreia fusese creată noua limbă oficială a creștinismului sud-est european, aplicau limbii materne reguli deprinse prin slavonă, limba oficială, cultivată, a vremii în zona noastră. Iar mai apoi, transcriind și traducând pentru uz liturgic textele sacre, au lucrat constant și constructiv la pregătirea românei, limbă vernaculară, pentru a fi utilizată, la început sporadic, apoi tot mai frecvent și programatic, ca limbă de cult și, implicit, ca limbă de cultură.

Cel târziu în a doua jumătate a veacului al XIV-lea, după cum indică inventarul și, mai ales, valoarea fonologică a unora dintre semnele alfabetului chirilic românesc (avem în vedere în primul rând iusurile și ierurile), româna, limba romanică vorbită în zona carpato-dunăreană, începe să fie consemnată în scris. La început sporadic și, desigur, „pentru nevoi personale”, cum au susținut unii specialiști, dar multe astfel de „nevoi” trebuie să fi fost intelectuale, de vreme ce scrisul era, mai mult decât oricând, apajul oamenilor instruiți. Prin procesul acum inițiat, din nevoi culturale interne, amplificate, foarte probabil, de influența sau de presiunea unor mișcări religioase de tip apusean, a rezultat, până spre mijlocul veacului al XVII-lea, după acumulări și amplificări constante, o literatură bogată și diversificată tematic, destinată nu doar folosirii în Biserică. În felul acesta, limba noastră a intrat într-o nouă etapă a destinului său istoric. Pe baza

variantelor locale ale românei vorbite, se conturaseră, din veacul precedent, variante literare regionale, din ce în ce mai bogat și mai rafinat ilustrate prin texte. Iar mulțumită acțiunii și atitudinii cărturarilor vremii, influența slavonei, impusă oficial în toate domeniile vieții sociale, nu anulează, ci stimulează, în tot acest timp, prin modelare și consolidează prin selecție și apoi prin exercițiu, trăsături originare ale românei. Circulația textelor și, nu o dată, aceea a copiștilor și tipografilor, amplifică astfel, într-un plan ce trebuie considerat deja literar, unitatea lingvistică originară. (Particularități fonetice, morfologice sau lexicale, inițial distincte, opozabile pentru variantele literare regionale, cedează treptat locul unor forme ce tind să devină, prin normare implicită, făcută prin consens, norme literare cu caracter supradialectal.) Traducătorii scrierilor sacre nu reproduc mecanic forma surselor (predominant slavone) și nici nu se lasă influențați fără discernământ de aceasta, ci o corelează cu realitatea culturală și lingvistică românească, lucrând intuitiv, dar consecvent și concordant, la forma pe care trebuia să o aibă incipienta noastră limbă literară. De aceea, cum menționam anterior, nici chiar scrisul chirilic românesc nu se identifică, în inventar și ca valori fonologice, cu scrisul slavon. Iar în scrisul cu litere latine, folosit încă din secolul al XVI-lea în comunitățile românești de rit apusean, ce trăiau în primul rând în provinciile românești situate dincolo de Carpați, normele ortografice de tip maghiar au avut alături numeroase și remarcabile influențe ale scrisului latinesc (de tipul surprinzătoarelor *homm* sau *humeru*, atestate în *Cartea de cântece*, tipărită în a. 1570, respectiv în *Lexiconul Marsilian*). Sunt acestea influențe ce pot fi considerate, fără teamă de exagerare, grafii etimologizante *avant la lettre*, ce ar trebui, desigur, alăturate semnificativei și mult invocatei forme grafice **РОМАНЬ** (*român*), atestată în 1582 în scrisul nostru chirilic. Conștiința originii romane își dovedea astfel persistența în spațiul cultural românesc, continuând să se manifeste și în epoca slavonismului. (În Transilvania și în Banat, cunoașterea limbii latine de către învățații vremii era la fel de firească precum cunoașterea slavonei în provinciile extracarpatiche.) Iar vitalitatea românei, sprijinită de felul de a gândi al unora dintre traducători, copiști sau tipografi, făcea, spre exemplu, ca lexicul slavon, vehiculat prin Biserică și prin administrație, să nu copleșească funcțional, în scrisul românesc al timpului, vocabularul moștenit din latină, aflat în mod firesc „în circulațiune”, cum ar spune Bogdan Petriceicu Hasdeu. Și, semnificativ, traducătorii Apostolului echivalau, la mijlocul veacului

al XVI-lea, **рѣмлянини** (*rimleanini*), având sensul „romani”, din sursele slavone, nu prin împrumutul slavon *râmleni*, atestat în scrierile epocii, ci prin *rumâni*, echivalarea fiind înregistrată, aproape un secol mai târziu, și în *Cronograful* lui Moxa.

Urmare a unei dezvoltări destul de rapide, de tip extensiv, a scrisului nostru literar mai ales după mijlocul veacului al XVII-lea, textele religioase în limba română au acoperit treptat toate nevoile Bisericii. Tipăriturilor necesare pentru oficierea serviciului religios în limba țării li se alătură scrieri românești diverse, inclusiv texte beletristice sau de dezbateri și de edificare morală. Pravilelor religioase traduse în limba română le stau de timpuriu alături lucrări juridice și administrative importante, inclusiv mari coduri civile de legi, și chiar lucrări de tip științific, și ele în haină românească. (Marii cărturari activi în sânul sau pentru nevoile Bisericii, între ei Varlaam, Nicolae Milescu, Dosoftei, Antim Ivireanul, sunt contemporani, într-o enumerare incompletă, cu Udriște Năsturel, Constantin Cantacuzino stolnicul, Miron și Nicolae Costin, Teodor Corbea sau cu inegalabilul Dimitrie Cantemir.) Iar difuzarea intensă a textelor, mai ales a cărților necesare slujbei, a făcut ca variantele regionale ale românei literare vechi, formă elevată, cultivată a subdialectelor importante ale dacoromânei, să se coaguleze, prin consensul învățaților vremii, într-o primă formă unitară a vechiului nostru scris literar religios. (Este remarcabil, în acest sens, exemplul *Bibliei de la București*, formă muntenească a unei traduceri moldovenești pentru *Vechiul Testament*, respectiv a unei versiuni ardelenesti pentru *Noul Testament*.) Întărită prin impunerea, imediat după începutul veacului al XVIII-lea, ca limbă de cult și de cultură, româna și-a dovedit, prin efortul cărturarilor înzestrați cu har, mulți rămași anonimi, posibilitățile deosebite de rafinare a exprimării elevate. (Exemplul lui Dosoftei, care a tipărit nu doar *Psaltirea de-nțăles*, carte de lectură bisericească, ci și *Psaltirea în versuri*, carte de poezie religioasă, destinată parcurgerii în afara Bisericii, trebuie apreciat la adevărata lui semnificație și valoare.) Vitalitatea românei, evidentă și în forma sa cultivată, și puterea ei de asimilare dovedită în timp, duc la integrarea în tipare proprii a celor mai utile elemente lexicale furnizate, mai ales după 1750, de intensa și valoroasa influență neogrească. A fost, mai evident decât în cazul slavonei, dominantă culturală în veacurile precedente, o asimilare prin românizare a unei mode culturale și lingvistice puternice, modă

temperată însă, ca efect de ansamblu, de existența în spațiul cultural românesc a unei limbi literare deja unificate în normele sale de bază, limbă pe care cărturarii laici o orientau tot mai mult către modele de tip latino-romanice.

Pentru că iluminismul, deopotrivă cel de proveniență apuseană, cu marcat caracter latinist, manifestat în primul rând în Transilvania, sau cel pătruns prin filieră neogrecescă, orientat în mod evident către cultura romanică, activ în Țara Românească și în Moldova, coagula și amplifică ideea cunoscută din scrierile umaniștilor. Ne referim, desigur, în primul rând la conștiința descendenței noastre romane și la deseori invocata unitate lingvistică și culturală a spațiului românesc. Avem însă deopotrivă în vedere nevoia afirmată de continuitate în cultură. (Pentru a folosi câștigurile scrisului religios, unificat în cursul secolului al XVIII-lea, – „în cărțile cele bisericesti tot o dialetă [adică tot o limbă] iaste la toți”, constata Petru Maior –, cărturarii începutului de secol XIX au acceptat propunerea lui Ion Heliade Rădulescu de creare a românei literare moderne pe tiparul deja consolidat al scrisului bisericesc: „Să urmăim limbii celei bisericesti și, pe tipii [adică după normele] ei, să facem și limba filosofului, matematicului, politicului”, sugera Heliade.) Și nu putem lăsa deoparte, din această inseriere de idei și de fapte directe, acțiunea necesară, concertată, pentru asigurarea progresului limbii române (adică acea „creștere a limbei românești”, pe care Ienăchiță Văcărescu o lăsa moștenire urmașilor în celebrul său testament literar). Iar toate aceste chestiuni vizau și implicau, desigur, rolul și acțiunea aplicată, consecventă, responsabilă a cărturarilor luminați ai vremii.

În această nouă etapă a parcursului istoric al limbii române, începută la finele veacului al XVIII-lea, dar amplificată constant mai ales după 1830, normele scrisului românesc literar, stabilite prin dispute constructive între marii cărturari ai vremii, au fost făcute cunoscute prin presă, recent creată, dar extrem de activă, și au fost pentru prima dată impuse prin lucrări normative tipărite, care, având astfel difuzare largă, dobândeau mai ușor prestigiu și autoritate. Ne referim la gramatici, la lucrări de simplificare, de reorganizare și de înnoire a ortografiei, la îndrumare pentru utilizarea celor mai indicate modalități de consolidare, respectiv de îmbogățire a vocabularului moștenit din latină, dar și la dicționare (de mare cuprindere sau doar lexicoane „purtărețe”, acestea din urmă de

regulă bilingve). Normarea limbii literare, devenită pentru prima dată explicită, a fost dublată de lucrări numeroase de cultivare a exprimării literare. Și a fost susținută, prin acțiuni bine coordonate, de introducerea în uzul literar laic a unor maniere noi de redactare sau de organizare textuală, necesare pentru a moderniza, prin „traducții” din marea literatură europeană, forma noului nostru scris literar. (Pentru a da libertate producției literare autohtone, „traducțiile”, care ajutaseră în mod consistent la crearea noii noastre limbi literare, nu au mai fost încurajate, cum se știe, după mijlocul secolului al XIX-lea, pentru că, spunea Mihail Kogălniceanu, prin numărul lor prea mare, „omoară în noi duhul național”.)

După transformări și adaptări îndelung disputate, corelate și validate în final în cadrul Academiei Române, instituție nou-înființată în folosul unificării culturale a întregului spațiu românesc, al progresului culturii și științei de cel mai înalt nivel, româna literară a devenit o limbă modernă, normată atent și unitar în toate compartimentele sale. Ortografia cu litere latinești, instrument de demonstrare a originii noastre romane prin însăși forma grafică a cuvintelor, a trecut de la varianta de etimologism excesiv la fonologism temperat, corespunzător tradiției noastre culturale. (Mai mult de o jumătate de secol, scrisul chirilic, simplificat pentru a deveni integral fonologic, dublat un timp de variante ale unui alfabet de tranziție, a fost utilizat, concomitent cu scrisul etimologizant, pentru a asigura accesul tuturor categoriilor de cititori la textele tipărite. Folosirea limbii literare ca mijloc eficient de culturalizare impunea această soluție normativă.) Morfologia a fost și ea normată, folosindu-se câștigurile tradiției create de scrisul religios, după principii atent stabilite, importante fiind „gramaticalitatea”, adică respectarea cerințelor sistemului morfologic al limbii, și „clasicitatea”, prin care se înțelegea promovarea cu prioritate a cuvintelor, respectiv a formelor moștenite. Iar în cadrul noului lexic literar, cărturari din toate provinciile românești corelau și consolidau lexicul de bază, conservat din latină, cu împrumuturi latinești sau romanice, în cadrul unui proces bine conturat teoretic. Promotorii limbii literare se delimitau și se depărtau în felul acesta de modelele vremii și de unele excese temporare (ne referim la franțuzism, dar și la italianism sau la latinism). (În proiectul primului dicționar academic al limbii noastre, A.T. Laurian și I. C. Massim au inclus, spre exemplu, în glosar, deci în partea consacrată lexemelor nerecomandate pentru uz literar, în

ciuda franțuzismului atunci la modă, numeroase împrumuturi din limba franceză, pentru că nu aveau origine latinească.)

Era româna literară astfel concepută și mai ales structurată (în urma unor eforturi îndelungi și a unor echilibrări și ponderări remarcabile) o limbă modernă, ce pune în evidență, mai bine decât oricând, romanitatea și unitatea lingvistică a spațiului nostru cultural. Limbă de cultură, care, prin atentă normare și prin intensă cultivare, devenea, încă de la mijlocul veacului al XIX-lea, aptă de înaltă și aleasă producție literară. Limbă a creației beletristice de foarte bună calitate, în care elementele noi, achiziții de dată recentă, se acomodau funcțional, prin remarcabil efort de sinteză, cu fapte de limbă veche, cu forme dialectale sau extrase din limba vorbită. Concomitent, româna literară modernă a devenit, prin variante funcționale foarte bine individualizate, limbă a noii administrații, a justiției, a științei și a presei, recent constituită, dar extrem de activă și puternic implicată în toate procesele de modernizare socială, politică și culturală a spațiului românesc.

Noua noastră limbă de cultură s-a dovedit, în felul acesta, capabilă nu doar să fie instrument util de înnoire socială, ci și să reziste, cu mijloace specifice, modelor lingvistice, susținute de elite dornice să-și pună în evidență cultura individuală. Iar ulterior, în secolul al XX-lea, după ce asimilase cele mai utile elemente furnizate de influențe culturale majore (în primul rând de intensă influență franceză, dar și de influența englezească, exercitată atunci în primul rând prin mediere romanică, sau de influența germană), româna modernă, bine structurată și îndelung exersată, a rezistat influenței rusești, susținută prin presiuni politice nu totdeauna ușor de evitat. (Influența rusească, exercitată după al Doilea Război Mondial nu doar în spațiul românesc, a lăsat de aceea doar urme neesențiale în lexicul și în frazeologia limbii noastre literare moderne.)

Parcursul anterior schițat, prin prezentarea etapelor importante din istoria limbii noastre, arată, credem, cu claritate că, în tradiția scrisului în limba română, vitalitatea originală a idiomului pe care îl vorbim a fost consolidată, în epoca veche, prin acțiunea consecventă, cu finalitate marcată culturală, a marilor noștri cărturari, dar și a numeroșilor traducători, copişti sau tipografi anonimi, dăruiți scrisului nostru literar și aspirațiilor pe care acest scris s-a străduit să le împlinească. În epoca modernă, ce

acoperă aproximativ ultimele două secole, limba noastră de cultură s-a individualizat, dincolo de acțiunea consecventă de păstrare și de consolidare a structurii originare și a fondului moștenit din latină, prin normarea atentă și eficientă a uzului literar, dublată de cultivarea perseverentă a exprimării elevate. Pentru că o limbă literară consolidată și atent cultivată aduce totdeauna cu sine nu doar prestigiul și stabilitatea normelor, ci și capacitatea de selecție rațională și eficientă a elementelor străine utile, atunci când este supusă influenței unor mode sau modele lingvistice, oricât ar fi acestea de puternice și de invazive.

Destinul limbii române, drumul ei istoric, a fost legat deci permanent de deschiderea către cultură. Chiar vitalitatea originară a românei a fost susținută și consolidată prin instrucție, adică prin exercițiu cultural colectiv, bine direcționat.

După un parcurs de aproape două milenii, marcat de dorința evidentă și de acțiunea constantă de consolidare a unității lingvistice originare, susținut de efortul continuu, manifestat coerent și aplicat programatic de găsire a unei forme literare elevate, riguros normate și atent cultivate, limba română ... pare să ezite, în ultimele trei decenii, în ducerea mai departe a destinului său cultural.

Analize diverse, întreprinse asupra unor variante ale românei actuale, preponderent vorbite (aparținând, de regulă, mass-mediei), dar și (în mare parte) scrise (reflectând starea unor variante diverse ale comunicării prin mijloace electronice), au pus în evidență existența unei dinamici deosebite a structurilor și o „democratizare”, adică o relaxare, chiar o relativizare accentuată a normelor exprimării literare, anterior riguros respectate. În variantele comunicării curente recent investigate crește, spun statisticile, numărul de forme specifice limbii vorbite, nu o dată argotice sau familiare, unele marcate chiar dialectal. A fost remarcată de asemenea existența unei foarte mari „deschideri” a utilizatorilor limbii noastre, indiferent de vârstă sau de pregătire, spre împrumut lexical, semn reconfirmat al „aplecării” constante a românilor către culturile, respectiv către limbile străine „la modă”. „Aplecare” amplificată, în această perioadă, de globalizarea, deloc controlată și foarte activă, în formă englezească. Globalizare susținută nu doar de contextul economic și politic actual sau de limbajele specifice noilor tehnologii sau științelor care le utilizează, ci și de ideea (impusă deja la nivel cvasioficial) că orice text scris în lim-

ba engleză este automat mai valoros decât unul, de indiferent ce nivel, redactat în limba română. (Sunt justificate în același mod denumirile englezești date, după 1990, unor ateliere sau firme, unor festivaluri, concursuri sportive sau chiar unor târguri meșteșugărești.)

Sunt însă aceste constatări semnificative pentru starea limbii române literare actuale în ansamblu sau doar pentru variante ale românei actuale, considerate, prin extensie greșită, literare? Ne aflăm, cumva, în fața unei schimbări reale a formei literare, exemplare a limbii noastre actuale sau avem doar dovada repetării, la scara istoriei, a unor situații de comunicare similare celor consemnate, cu trimitere la limba unor vorbitori din secolului al XIX-lea, de către Constantin Fața, Vasile Alecsandri, Bogdan Petriceicu Hasdeu sau Ion Luca Caragiale?

Însumare de forme și de structuri, rezultat al unui amestec de registre, unele marcat neliterare, datele lingvistice luate în considerare în analizele la care ne-am referit sunt în mod evident ilustrative pentru ceea ce chiar unii lingviști numesc „limba vie”, nu pentru limba literară exemplară, cuprinsă (nu doar în epocile anterioare), în primul rând, în cărți. Modelul mass-media și acțiunea așa-numiților formatori de opinie, insuficient contracarate de specialiștii însărcinați cu normarea literară autentică, sugerează vorbitorilor mai puțin instruiți ideea că aceasta este forma, este calea de urmat în exprimarea românească modernă. Pentru mulți dintre intelectualii cultivați, româna actuală pare că „se urâtește”, iar vorbitorul insuficient instruit caută intuitiv să se depărteze de vorbirea proprie sau de aceea uzuală în mediul, respectiv în zona, din care el provine, apelând la argou, la jargon sau la forme specifice altor registre lingvistice, considerate, cu siguranță, ... prestigioase, demne de imitat, deși nu sunt literare, exemplare, în sensul bun al termenilor.

Istoria românei literare, din care am extras, în cadrul intervenției noastre, date esențiale privitoare la momente de cumpănă, rezolvate totdeauna în folosul culturii naționale și al progresului acesteia, indică însă drept soluție pentru apărarea limbii noastre actuale, supusă concomitent globalizării masive, intense și democratizării în exces, cultivarea atentă și normarea riguroasă. Pentru că „limba vie”, liberă să se manifeste, spre deosebire de limba literară, un construct intelectual ce trebuie să aibă stabilitate și chiar conservatorism, a fost totdeauna predispusă, prin mulțimea variantelor coexistente, la dispersie. Iar fără unitate și stabilitate, date de

cultivare și de normare, adică fără protecția asigurată de o formă literară corect și atent stabilită, orice limbă se degradează, întrucât îi este afectat caracterul exemplar, fiindu-i totodată diminuate treptat, iar uneori ireversibil, funcțiile de bază.

O dovedește, din păcate, starea actuală a dialectelor istorice sud-dunărene ale limbii române, nicidecum protejate de o formă cultivată, care să fi fost creată pentru promovare și pentru utilizare elevată în toate domeniile culturii, inclusiv în învățământ. Aduc argumente în același sens grauriile românești vorbite în afara granițelor actuale ale României, multe marginalizate cultural, supuse, în absența protecției oferite, prin școală, de româna literară, influenței distructive a limbilor oficiale din respectivele țări. Nu au lipsit și nu lipsesc încercările de transformare a acestor variante dialectale (pentru o clamată, dar iluzorie conservare) în așa-zise limbi independente, care ar trebui să fie, din rațiuni politice evidente, diferite de română.

Exemplul basarabean este, în această perspectivă, unul integral pozitiv, pentru că argumentează modul de supraviețuire, apoi modalitatea de renaștere a limbii române în spațiul românesc de dincolo de Prut. Statutul actual al românei în acest spațiu ilustrează totodată rolul culturii în rezistență, în timp și în spațiu, a unei limbi. Iar întreaga istorie a limbii noastre literare susține, la rândul ei, utilitatea, chiar necesitatea cultivării și normării corecte, coerente și de perspectivă a limbii noastre naționale.

Abstract

The historical destiny of the Romanian language

Keywords: *the history of the Romanian language; the history of the literary Romanian language; cultural and linguistic models; language cultivation; the standardization of the literary language*

The historical course of the Romanian language highlights the permanent, jointed effort of the intellectuals responsible for preserving unity and creating an exemplary literary form. The presentation of the overtime evolution of our cultural language additionally, argues the usefulness, and even the necessity of a correct and coherent standardization, together with a forward-looking cultivation and regulation of our national language.

Mina-Maria RUSU

Românismul – avataruri identitare

M.-M.R. – prozator, critic literar, lingvist, profesor universitar, doctor habilitat în științe umaniste. Autoare a peste 29 de cărți (critică literară, limbă română și didactică), între care: *O poetică a sacralului. Spațiu, timp și ființă la Argezi, Blaga, Barbu; Lumea și marile ei legende; Dicționar poliglot numeric* etc. A prefațat peste 20 de cărți și este autoare a peste 100 de articole. Membră în colectivul de redacție al revistei „Limbă și literatură” a Societății de Științe Filologice din România. Membră în colegiul de redacție al revistei „IJCR/International Journal of Communication Research”. Din 2005, face parte din colegiul de redacție al revistei „Limba Română” de la Chișinău. Este titulară la Universitatea Apollonia din Iași și conducător de doctorat în domeniul Filologie-Literatură, la Universitatea din Pitești. Este consilier superior la Ministerul Educației din România.

Oricât am încerca să punem revista „Limba Română” doar în rama unei publicații culturale consistente, rădăcinile ei adânci se întind profund și în zbuciumul istoric al fraților noștri de peste Prut, legându-i de țara-mamă prin rolul greu, dar esențial, din scenariul unui destin național zămislit de Dumnezeu și chinuit de alunecările haotice ale istoriei – un rol construit pe tema sacrificiului și asumat conștient de această revistă de cultură!

Și dacă deciziile istorice luate politic spre subrezirea neamului, cu scopul de a despărți frate de frate, copii de părinți, copacul de rădăcina lui, au generat o existență ca o carte ruptă în două, pe linia Prutului, cuvântul românesc a rămas liber din clenciul acestei hotărâri fade, supraviețuind fertil, cu demnitate, pe harta lingvistică a lumii, pretutindeni unde românii își trăiesc destinul asumat. Eticheta pusă acestora – *români de pretutindeni* – asociază adverbului matricea vorbirii românești și astfel, pentru acest popor, limba devine un spațiu deschis, al locuirii în zona de perenitate a spiritului românesc – *materna noastră*.

Cu atât mai mult, revista „Limba Română” este un loc ales cultural unde se adună românitatea, în esența ei. Nu se poate vorbi despre identitate românească fără a deschide paginile

acestei reviste de cultură editată la Chișinău cu mai mult de trei decenii în urmă și păstorită astăzi de familia intelectualilor Ana și Alexandru Bantoș, cărora Grigore Vieru le-a dedicat poezia *Limba română*, în care metafora poartă în adânc toată lupta celor doi pentru supraviețuirea demnă a revistei: „Din cauza durerii/ Firescul dor al limbii/ Îl preamăresc și-l cânt./ Și din aceeași pricină/ Puterii Tale, Doamne,/ Mă închin”.

*

Nu se poate vorbi despre identitate – sentimentul acesta nobil – fără a face o incursiune în metafora operei poetice a eternului Eminescu și a contemporanului nostru Grigore Vieru, plecat în 2009 în Marea călătorie spre cerești tărâmurii.

Poezia lor – o incursiune inițiată în identitatea românească!

În prima lună a anului 2024, care a rodit cultural prin Ziua Culturii Naționale, i-am asociat prin destinul lor lumesc, în numele desăvârșirii neamului, într-un simbol adânc de *unitate* într-o creație și de *unire*. Printr-o minimă aritmetică, am pus într-o metaforă nașterea lumescă și plecarea celor doi în eternitate. Și a rezultat o imagine de oglindire a timpului în el însuși, cuantificând în *vers* și *vers*, după mai bine de un secol, perenitatea limbii române *acasă*, ca zbatere între două stări: *de a fi străină* și *de a fi înstrăinată*, printr-un destin comun. Nu pot să nu redau aici cuvintele lui Grigore Vieru publicate în revista „Familia Română”, an.10, nr. 1(32), 2009 – anul când poetul a urcat pentru totdeauna la ceruri: „La Chișinău mă simt între străini, la București – printre înstrăinați. Dar tot de București mi se face dor atunci când lipsesc din el”.

Într-o simetrie simbolică, Grigore Vieru s-a născut la 75 de ani de la moartea lui Eminescu și a murit la vârsta de 74 de ani, în anul 2009, când destinul i-a hotărât plecarea la Ceruri, înscriindu-l pe orbita celor 120 de ani care trecuseră atunci de la moartea lui Eminescu. Într-o cheie subiectivă, am interpretat faptul că nașterea lui Eminescu și nașterea și moartea lui Vieru au ales același anotimp – în miez de iarnă, ca semn al perenității lor culturale în albia limbii române, convertite în poezie.

Creația celor doi poeți geniali valorifică predilect fondul principal lexical, ridicându-l la rangul de purtător de poezie, printr-o investire contextuală care a dat sens adânc limbii noastre identitare. Opera lor pune cuvântul comun, simplu, în postura eleganței și a rafinamentului matricial, esențializându-l în limba maternă a sufletului românesc. Nu întâmplător am folosit singularul! Creațiile lor poartă, pe lângă pece-tea autenticității, și partea comună a istoriei zbuciumate, asociindu-se discret, cu prototipul identității naționale, astfel încât limba română devine suportul unei opere colective, unice și perene, certificate drept maternă de toți cei care locuiesc pe ambele maluri ale Prutului și pretutindeni în lume.

Un popas în *Doina* eminesciană readuce în atenție evocarea hotarului istoric al românismului: „De la Nistru pân’ la Tisa/ Tot românul plânsu-mi-s-a/ Că nu mai poate străbate/ De-atâta străinătate”. Stratul toponimic dezvoltă o adâncă simbolistică a unui timp zbuciumat, configurat în universul nostru matricial, ca oază de latinitate într-o mare slavă! Față de această realitate istorică, constatarea eminesciană „biet român săracul/[...] / străin în țara lui”, urmată de blestemul „Toți dușmanii or să piară/ Din hotară în hotară, –/ Îndrăgi-i-ar ciorile/ Și spânzurătorile!” capătă ecou în universul poeziei lui Grigore Vieru. În toată simplitatea ei, *Doina* consemnează, ca o cronică, durerea, revolta împotriva celor care ne-au alterat spiritul identitar: „Cine-au îndrăgit străinii,/ Mânca-i-ar inima câinii,/ Mânca-i-ar casa pustia/ Și neamul nemernicia!”

Ecou peste timp și consonant cu Eminescu, Grigore Vieru reia tema înstrăinării impuse, construind poetic, în toată opera sa, suferința pierderii și speranța redobândirii identității. Poezia lui sporește, vers cu vers, zidul de apărare a identității, contopind Nistrul cu Prutul și astfel, simbolic, ștergând granița artificial stabilită între cele două Români: „De-ai curge, tu, Prutule,/ De-ai curge pe Nistru,/ Să nu mă desparți/ De frații mei! ... / De-ai curge, tu, Prutule,/ De-ai curge pe Olt,/ Să nu mai fiu întrebat/ Ce caut,/ Ce caut în țara mea?!”

Sentimentul înstrăinării de matcă i-a susținut credința că lupta cu fluxul istoriei nu este zadarnică, având ca reper eminesciana *Ce-ti doresc eu ție, dulce Românie*: „Căci rămâne stânca, deși moare valul”. Grigore Vieru își recunoaște în Eminescu rădăcinile poetice, iar venerația este

sentimentul mărturisit într-o poezie dedicată: „Știu: cândva, la miez de noapte,/ Ori la răsărit de Soare,/ Stinge-mi-s-or ochii mie/ Tot deasupra cărții sale” (*Legemânt. Lui Eminescu*).

Simbolurile adânci – miezul iubirii de limba română – se dezvoltă prin investirea lucrurilor comune din realitatea cotidiană cu harul de a purta graiul simplu, străvechi, căruia poetul îi pune aură. Vârstele neamului sunt vârstele ființei, iar copilăria, cu ingenuitatea sa, evocă începuturile în spațiul locuirii lingvistice – univers nealterat și intangibil – printr-un simbol al rădăcinilor istorice ale românității. Argumentul îl oferă poezia *Abecedar*. Universul copilăriei cuprinde în substrat nuanța inițierii în arhetipul național, dând astfel sens existenței. Jocul „prost” care duce la pierderea cuvintelor definește simbolic momentul istoric al înstrăinării de limba maternă. Nuanța aproximării create prin structura „aproape toate cuvintele” fixează în metaforă ideea de criză identitară, pe fondul agresiunilor istoriei asupra românilor de peste Prut: „Când eram mic,/ Mă jucam în cuvinte./ Mă jucam prost/ – am pierdut aproape/ toate cuvintele”. Imaginea dezrădăcinării asociază părintii, ca entități genitoare, cu două adverbe care construiesc, într-o cronotopică suprapunere, nucleul spațiului („departe”) și al timpului („acum”) destrămat istoric: „N-aveam de la cine/ lua altele./ Tata era luat/ și dus departe,/ Mama tăcea”. De altfel, în toate poeziile lui Vieru, sentimentul identitar construiește, în zona de congruență a lui *departe* cu *acum*, o limbă maternă fluidă, un cod cultural și afectiv de comunicare răspândit pretutindeni în lume, unde românii îl poartă.

Vizionar, poetul își asumă mesianic momentul acesta întru dănuirea limbii noastre materne: „N-am timp de pierdut,/ [...]./ Încep să fac cântece/ cu numai două cuvinte”. Într-o altă poezie, Vieru întrevede, cu speranță, revenirea limbii române – „pasărea graiului” – la matcă, pe buzele neamului și anulează astfel eticheta falsă de *limbă moldovenească*. El simbolizează printr-o definiție poetică diferența dintre maternă și toate celelalte limbi de comunicare, iar mutilarea acesteia, prin hibridări forțate sau prin denumiri străine de actul său de naștere istorică, alterează spiritul identitar, adâncul ființei naționale, căci „... doar în limba ta/ Durerea poți s-o mângâi,/ Iar bucuria/ S-o preschimbi în cânt”. Pentru orice vorbitor al limbii materne, aceasta reprezintă rădăcina identității, locul arhetipal, profund, din care începe destinul

și la care omul se întoarce ori de câte ori experiențele vieții îi produc suferința.

Matca românității în care să se adune confracții de pretutindeni a rămas, pentru Grigore Vieru, un vis, astfel încât, fără a exagera, considerăm că toată creația lui poate fi citită și în cheia dorinței de a-și vedea neamul reîntregit, într-un simbolic gest de reconstruire a părții întunecate din istoria Moldovei de peste Prut. Aducerea la matcă a tuturor românilor înseamnă consolidarea identității neamului, fiind, pentru Grigore Vieru, o perspectivă pe care firea lui vizionară o întrezărește profetic: „Pre pământ străvechi și magic/ Numai dânsa ni-i stăpână:/ Limba neamului meu dacic,/ Limba noastră cea română” (*Limba noastră cea română*).

*

Dacă poeții fac din metaforă un spațiu infinit în care se construiește simbolic identitatea națională, intelectualii plecați pe alte meridiane ale lumii, afirmându-se ca specialiști de marcă în domenii diverse ale cercetării științifice, îi consolidează nucleul. Mă voi opri la câteva exemple din zona lingvisticii și a literaturii, pentru că, așa cum am demonstrat, limba maternă se poziționează la rădăcina spiritului identitar.

Având experiența unei vieți trăite atât în țară, cât și peste ocean, familia intelectualilor Sanda Golopenția și Constantin Eretescu – lingvistul și antropologul – reunește două personalități ale lumii universitare din SUA. Experiența de rădăcinării lor din spațiul matricial (România) și integrarea în țara de adopție (America) ar putea face obiectul unor memorii. În acest context, Sanda Golopenția a studiat un fenomen lingvistic ce se manifestă în cazul limbii materne vorbite în afara contextului geografic național. Lingvista consideră că s-a născut astfel un concept nou, articulând pe rădăcinile lingvistice ale maternei influențe din limba țării de adopție și generând astfel *româna globală*. Este un semn al adecvării omului la globalizare, fenomen specific lumii contemporane, dar și o expresie a efortului pentru păstrarea limbii materne, în procesul de comunicare, oriunde în lume. Astfel, deși spiritul identitar este zdruncinat de schimbarea spațiului locuirii, a contextului cultural și chiar dacă se pierde evident legătura directă cu matricea limbii ma-

terne și a culturii naționale, nevoia de comunicare este una vitală, care consolidează identitatea prin dimensiunea ei lingvistică. Pe de altă parte, Constantin Eretescu, antropolog, mărturisește cât de dureroase au fost dezrădăcinările sale repetate, mai ales prin influențarea adaptării la noul mediu cultural din țara de adopție.

Pentru Andrei Codrescu, scriitor american contemporan de origine româno-evreiască, limba maternă a avut mereu un statut nedefinit. Destul de târziu a aflat de la mama sa că este evreu, dar nici cu limba română nu a avut o legătură specială, așa că plecarea lui în America i-a adus acolo bucuria de a se simți cel mai confortabil, astfel încât identitatea i s-a consolidat peste ocean, ca om de cultură, care a scris și a publicat în limba engleză. Nici urmă de nostalgie după locurile natale și nicio umbră de criză identitară nu se remarcă în destinul acestui scriitor. De altfel, contactul sporadic, de-a dreptul rar, cu limba română și starea de confort cultural și lingvistic resimțite în America definesc într-un alt mod identitatea. Se poate vorbi la Codrescu despre o adopție a sa dinspre limba engleză, mai ales că structurile limbii române nu i-au fost foarte bine consolidate la momentul plecării definitive din România. Ceea ce uimește însă la Codrescu este faptul că, tematic, opera sa păstrează fragmente din spațiul nașterii sale în care imediat după Revoluție a revenit, scriind implicat, *Gaura din steag*.

Esențial este că pentru orice om spiritul identitar se construiește pe un suport lingvistic, în majoritatea cazurilor, limba maternă, căreia i se adaugă treptat mentalitățile, istoria, geografia locului, timpul, în toate dimensiunile universului. În opera unora dintre cei plecați în alte țări, apar nostalgiile după românescul odinioară, grefate pe suportul lingvistic al maternei, în vreme ce alții, cum este la Andrei Codrescu, spațiul confortului social și cultural este matricea în care structurile limbii române rămân un gen de portaltoi pentru limba țării de adopție, consolidându-le spiritul identitar complex.

*

Matcă a românismului, revista „Limba Română” este un loc ales, cu aură, în care oamenii care își conștientizează seminția și se circumscriu acesteia, se regăsesc, iar spiritul identității lor naționale se consolidează

și se dezvoltă. Revista este un reper identitar, care magic își exercită cu har rolul de a coagula românitatea de pretutindeni.

Versurile regretatului poet Grigore Vieru: „Din Basarabia vă scriu,/ Dulci frați de dincolo de Prut./ Vă scriu cum pot și-i prea târziu,/ Mi-e dor de voi și vă sărut” răsună a ecou din depărtările cerești în care a poposit Poetul, chemând la unitate de neam și de țară. Dacă istoria va hotărî asta, atunci înfăptuirea unirii îi va repune pe iubitorii de neam și de țară în același spațiu matricial, consfințind limba română ca limbă maternă a românilor de pretutindeni.

- Bibliografie** ■ Mihai Eminescu, *Opere*, vol. I-VII, ediție îngrijită de D. Vatamaniuc, București, Editura Academiei Române, 1999-2003
- Grigore Vieru, *Rădăcina de foc*, București, Univers, 1988
- Sanda Golopenția, *Româna globală*, Fundația Culturală Secolul 21, 2009
- Constantin Eretescu, *Moartea lui Patroclu*, ediție revăzută, București, Spandugino, 2020
- Andrei Codrescu, *Gaura din steag – Povestea unei reveniri și a unei revoluții*, București, Curtea Veche, 2008

Abstract

The romanianism – identity avatars

Keywords: *identity; mother tongue; national space; history; poetry*

Identity is a dynamic concept, whose avatars build and rebuild under the direct influence of the course of history influencing the psychology of the individual and the masses. The Romanian Language Magazine is an authentic cultural product, in the pages of which, for over three decades, there has been a sustained struggle to preserve the national and linguistic identity of Romanians everywhere, valorizing fields of national culture: language sciences, literature, philosophy, anthropology, sociology etc., thus arguing that Romanians have the right to identity.

Ana BANTOȘ

Spiritul identitar în literatura română din Basarabia (I)

A.B. – conf. univ., doctor habilitat în filologie, Universitatea de Stat „Alecu Russo”, Bălți. Membră a Uniunii Scriitorilor din Republica Moldova și a Uniunii Scriitorilor din România. Direcții de cercetare: literatura română, literatura universală și comparată, estetică și teorie literară. Publicații: *Reabilitarea autenticului*. Culegere de articole și studii critice, Chișinău, 2006; *Deschidere spre universalism. Literatura română din Basarabia postbelică*. Monografie, Chișinău, 2010 (ediția a II-a, revăzută, Iași, 2014); *Literatura basarabească și modelele literare europene*, București, 2013; *Regăsirea de sine în literatura română*, Chișinău, 2023.

Itinerarul discursului identitar în literatura română din Basarabia este unul complex și include diverse aspecte ce țin, pe de o parte, de căutarea propriei identități și, pe de altă parte, raportarea la celălalt sau la alteritate.

Să amintim că, potrivit părerii lui Alex Mucchielli, autorul lucrării *Identitate* (PUF, col. „Ce știu”, Paris, 1986), „identitatea este un set de criterii, definiții ale unui subiect și un sentiment interior. Acest sentiment de identitate este compus din diferite sentimente: sentiment de unitate, coerență, apartenență, valoare, autonomie și încredere organizate în jurul unei dorințe de a exista. Dimensiunile identității sunt intim amestecate: individual (sentimentul de a fi unic), grup (sentimentul de apartenență la un grup) și cultural (sentimentul de a avea o cultură a apartenenței)”. Ținând cont de aceste nuanțări, ne-am propus în cele ce urmează să schițăm și să clarificăm în linii mari modul în care s-a dezvoltat și s-a structurat discursul identitar în literatura română din Basarabia cu începere din primele decenii ale secolului al XX-lea. Din start vom sublinia rolul presei periodice în limba română, care a cunoscut un drum anevoios. La acest lucru se referă și Alexei Mateevici în publicistica sa, unde putem găsi urme pe

care istoria le-a lăsat în destinul basarabenilor. Tot acolo vom găsi și numeroasele motive recurente ale unor căutări, uneori nescutite de rătăcirii, una dintre acestea reieșind din felul în care a fost interpretat regionalismul. Însă ar trebui să ținem cont că, după cum arăta și Edgar Morin, în lucrarea sa *Penser l'Europe* (Paris, Gallimard, 1997), „în momentul în care nu mai există presiune extranațională de la un stat vecin dușman, care să constrângă la coeziune internă, poate avea loc o revitalizare și contraofensivă a identităților culturale provinciale. Astfel, din anii '60 ai secolului al XX-lea încoace, se poate observa dezvoltarea destul de puternică în Occident a neo-arhaismului, neo-ruralismului și neo-naturalismului. Cu alte cuvinte, statul-națiune se află prins în prezent ca un „sandvici” între aspirațiile infranaționale (regionalisme, particularisme culturale, etnice și politice) și cele supranaționale, integraționiste. E greu de spus care dintre aceste tendințe va învinge”, conchide filozoful francez (Apud: Ioan Biriș, *Istorie și cultură*, Cluj-Napoca, Dacia, 1996, p. 228).

În ceea ce privește peisajul nostru cultural interriversan, trebuie de spus că dezbaterile asupra acestei teme erau strict interzise în epoca sovietică. În anii '60, bunăoară, doar tentativa poezilor de a evoca „patria mică” (expresia îi aparține poetului Gheorghe Vodă) era amendată dur de cenzură.

Revenind la regionalismul basarabeian interbelic, trebuie să ținem cont de faptul că, în fond, presa periodică din anii respectivi are efectul de noutate, în sensul comunicării în limba băștinașilor și al șansei de a trăi într-o lume multiplă. Este important să amintim că până la Unire viața culturală românească în Basarabia n-a avut teren propice pentru exprimare, prima gazetă românească în provincia dintre Prut și Nistru, „Basarabia”, datând din 1905. Îndemnul la trezirea spiritului local, echivalent cu îndemnul la emancipare, este cât se poate de clar în mesajul transmis cititorilor de către Nicolai Costenco, redactorul revistei „Viața Basarabiei”: „Trezii-vă o clipă mai devreme și sub cerul nostru vânat vor răsuna într-o dimineață trompetele biruinței și triumful spiritului basarabeian” („Viața Basarabiei”, nr. 10, 1934). Importanța înscrierii în contextual culturii românești este subliniată de către Pan Halippa, în aceeași publicație: „Astăzi Basarabia, după cincisprezece ani de la Unire, ni se prezintă ca un ogor brăzdat de

plugul culturii românești din ce în ce tot mai adânc și avem buna speranță că acest ogor românesc va produce boabe alese și din belșug” („Viața Basarabiei”, 1934, nr. 1, p. 2). Experiența libertății, caracteristică manifestărilor regionalismului basarabeian interbelic în revistele „Viața Basarabiei” (după 1934), „Bugeacul”, „Familia noastră”, „Generația nouă”, „Poetul”, „Itinerar”, a cunoscut și anumite oscilații. Însă cu privire la așa-numitul „moldovenism”, care a fost perpetuat până în zilele noastre, vom aminti aici că renumitul lingvist Eugeniu Coșeriu, care a colaborat la presa din perioada interbelică, era de părere că există un moldovenism imoral și există un moldovenism sănătos, care înțelege să afirme cultura moldovenească în cadrul culturii românești ca normă.

Bineînțeles, în perioada postbelică lucrurile au evoluat reieșind din contextul social istoric în care le-a fost dat scriitorilor să evolueze. Imediat după război au continuat să se afirme scriitorii care au debutat în interbelic, între care Andrei Lupan (1912-1992), Emilian Bucov (1909-1984), Bogdan Istru (1914-1993), Liviu Deleanu (1911-1967), cei mai mulți dintre ei conformându-se regimului de după 1945. O figură aparte între aceștia va face Nicolai Costenco (1913-1993), care s-a opus rusificării și a fost condamnat (în 1942) la 7 ani de gulag, fiind reabilitat în 1956. Iar lui George Meniuc (1918-1987), constrâns de regimul sovietic la oportunism, după 1969 îi va fi reconsiderată poezia publicată în anii 1937-1940. Eforturile criticilor și istoricilor literari Vasile Coroban (1910-1984) și Ion Vasilenco (1926-1977) de a nu se lăsa influențați de regim se vor solda cu persecuții, învinuiți fiind de naționalism. De altfel, această învinuire li se putea aduce intelectualilor la tot pasul. Cu toate acestea, trebuie menționat faptul că în scrierile și luările lor de cuvânt scriitorii care s-au format în interbelic au fost promotori ai unei frumoase limbi românești, punând stavile în calea intențiilor de a o supune degradării.

În literatura anilor '60-'70 strategiile identitare au cunoscut forme diverse, sentimentul istoriei și al memoriei fiind pus în valoare în scrieri cu caracter autobiografic, o trăsătură distinctă a personajelor din proza lui Vladimir Beșleagă, bunăoară, fiind inadptabilitatea. Originar din Transnistria (s-a născut pe 25 iulie 1931, în satul Mălăiești, r-nul Grigoriopol), autorul romanului *Zbor frânt* va ilustra perfect statutul scriitorului, care în Estul Europei se caracteriza prin nevoia de a

împăca mai multe aspecte de ordin ontologic și estetic, concomitent. Aflarea românilor basarabeni „pe marginea vuindelor fruntarii” (Liviu Damian) a fost determinantă pentru felul cum arată literatura scrisă în aceste condiții. Chiar și folclorul românesc de aici poartă stigmatul înstrăinării. De menționat și faptul că în perioada sovietică speciile impregnate de stări de acest fel (bunăoară, doinele și cântecele de jale) erau cu greu admise și, uneori, interzise chiar. Astfel încât învingerea reprezentărilor schematice ale psihologiei și ale sufletului uman contribuie la dezvoltarea și structurarea discursului identitar în literatura română din Basarabia, anii '60-'70, fiind revelatori prin apariția mai multor romane concepute în această cheie. De altfel, în 1979, într-o caracterizare mai amplă a prozei basarabene, Vladimir Beșleagă menționa că în cele mai multe romane la acea vreme se evidențiază imaginea eroului neîmplinit: Horia din *Clopotnița*, de Ion Druță, care luptă pentru păstrarea istoriei și a memoriei, este un învins. La fel sunt și Alexandru Marian din romanul lui Vladimir Beșleagă *Acasă*; Daniel Gornic din romanul lui Alexei Marinat *Mesagerii*; Richi din romanul lui Aureliu Busuioc *Unchiul din Paris*; Zamfira Duma din romanul Verei Malev *Vârsta de argint*; Ion Braniște din romanul *Drumuri* de Mihail Gheorghe Cibotaru.

De menționat, de asemenea, că preocuparea pentru robul din noi este evidentă la Ion Druță și, de fapt, începe prin aceea că prozatorul atrage atenția asupra sufletului: „Important nu e atât unde e omul, ci unde e sufletul lui”, scrie autorul romanului *Clopotnița*. Galeria personajelor din creația lui Ion Druță se împarte în hotărâți și nehotărâți: Vasiluța, Ruxanda, Ruța, Nuța, Onache Cărăbuș, Badea Cireș se evidențiază prin dorința de a-și decide singuri soarta. Cele mai multe scrieri druțiene, dar mai cu seamă *Povara bunătății noastre*, *Sfânta sfintelor*, *Clopotnița* se axează pe problema demnității umane aflată în strânsă legătură cu conștiința de neam. Pierderea *Hronicului* despre satul Căpriana, în romanul *Clopotnița*, spre exemplu, înseamnă pierderea memoriei, revenirea la „făgașele noastre”, fiind esențială din punctul său de vedere. Darul memoriei, darul conștiinței, datorită cunoașterii istoriei neamului constituie mobilul lui Horia Holban, care li se adresează elevilor săi în felul următor: „Omul, în schimb, are darul memoriei, darul conștiinței și, prin urmare, cum credeți voi? E dator el oare să cunoască istoria sa, istoria neamului său?”. Istoricul american Keith Hitkins, în studiul său

Istorie și identitate în romanele lui Ion Druță, face o paralelă între Horia Holban, învățătorul de școală de la țară din romanul *Clopotnița* și însuși autorul romanului. Însă personajele lui Ion Druță se confruntă și ele cu teama de adevăr, acest fenomen luând diferite forme la limita dintre umilință și smerenie.

La rândul său, Vasile Vasilache creează, începând cu romanul său *Povestea cu cocoșul roșu* (1966) o dimensiune proprie a supraviețuirii identității în esență vulnerabilă. El va pune în centrul narațiunii imaginea marginalizatului care le creează probleme consătenilor săi, dându-le bătăi de cap. Este pusă în valoare dimensiunea psiho-istorică specifică Basarabiei postbelice. Vasile Vasilache, printr-un discurs lingvistic cu accente donquijotești, creează imaginea marginalizării ca rezultat al unui parcurs de-a lungul istoriei.

Pentru explicarea celor întâmplate de-a lungul istoriei postbelice a Basarabiei, un rol aparte îl au scrierile cu caracter memorialistic, mai mulți autori remarcându-se din această perspectivă. Așa au procedat prozatorii Alexei Marinat (n. 24.V.1924, Valea Hoțului, comuna Dolînske, Ucraina – d. 17.V.2009, Chișinău), în jurnalul său de detenție *Eu și lumea* (1999) și Serafim Saka (n. 16.III.1935, Vancicăuți, Hotin, Regatul României – d. 20.V.2011, Chișinău), în romanul-fapt *Pe mine mie redă-mă*, apărut de sub tipar post-mortem (în 2014). Aureliu Busuioc, mult mai norocos, și-a văzut publicate romanele *Pactizând cu diavolul* (1999) și *Și a fost noapte* (2012) în care a lăsat mărturii despre toate prin câte a trecut generația sa și Basarabia. Destinul Basarabiei l-a preocupat în mare măsură și pe Paul Goma (n. 2.X.1935, Mana, Orhei, Regatul României – d. 24.III.2020, Paris, Franța) nu doar în romanul *Basarabia*, ci în toată creația sa, după cum a mărturisit el însuși. Dacă Aureliu Busuioc scoate la lumină zone refulate ale memoriei sale, plasând în centru un protagonist, care, privindu-se în oglinda socială interiorizată, își reconstituie eul său identitar, apoi Paul Goma este ghidat în mod constant de gândul re-așezării lucrurilor în albia lor firească. Permanentă necesitate de ieșire a familiei sale din starea de fugari, în care s-au pomenit, îl face să nu-și poată lua gândul de la Basarabia văzută ca o Itaca sau ca o *axis mundi*, prezența spiritului combativ creându-i, fie și doar iluzorii, satisfacția răzbumării.

Un spirit similar a fost dezvoltat de către criticul și istoricul literar Vasile Coroban, care, în condițiile îndochinării excesive a literaturii, a optat în permanență pentru afirmarea românului basarabean din perspectiva conștiinței de sine. Necesitatea repunerii spiritului critic în drepturile sale, atât în anii '50-'60-'70, cât și mai târziu, până în zilele noastre, semnifică lupta anevoioasă pentru refacerea legăturilor profunde ale culturii în peisajul literar pruto-nistean.

Abstract

The spirit of identity in Romanian literature in Bessarabia (I)

Keywords: *identity spirit; marginalization; regionalism; self-search; narrative strategies; critical spirit*

This article aims to consider the forms of the several aspects of the spirit of identity in the Pruto-Nistrian literary landscape. The analysis focuses in particular on the concepts of wandering and searching for landmarks, which shed light on the road whose identity the authors conceive. A study of the other's representations highlights the character of the literary forms and figures used by the authors. The theme of the search for identity is followed, trying to elucidate various and often contradictory aspects, in the work of several writers, including: Aureliu Busuioc, Ion Druță, Vladimir Beșleagă, Serafim Saka, Paul Goma, Vasile Coroban to.

Iulian BOLDEA

Eugen Simion și hermeneutica discursului autobiografic

I.B. – prof. univ. dr., Universitatea de Medicină, Farmacie, Științe și Tehnologie „George Emil Palade” din Târgu Mureș; cercetător științific la Institutul de Cercetări Socio-Umane „Gh. Șincai” al Academiei Române. Este conducător de doctorat, director al revistei „Acta Marisiensis. Philologia”, redactor-șef al revistei „Vatra”, membru în colegiul de redacție al mai multor reviste de cultură.

Dintre volumele publicate: *Scriitori români contemporani* (2002); *Poezia neomodernistă* (2005); *Vârstele criticii* (2005); *Istoria didactică a poeziei românești* (2005); *Poeți români postmoderni* (2006); *Teme și variațiuni* (2008); *De la modernism la postmodernism* (2011); *Ipostaze și lecturi critice* (2018).

Unul dintre cei mai importanți critici literari români, Eugen Simion s-a impus în critica literară românească prin tonul judicios, prin lipsa exceselor temperamentale sau a stridențelor expresive, căutând punctul de echilibru care să surprindă în dinamica sa intimitatea textului, substanța lăuntrică a operei în adevărul său ultim. În cartea sa *Genurile biograficului*, Eugen Simion interpretează texte plasate sub semnul scriiturii autospeculare, semnate de Șerban Cioculescu, Octavian Paler, Borges, Paul Goma, Petre Pandrea, Valeriu Cristea ș.a., într-un demers de definire și de clasificare a unor texte apropiate prin apartenența la gen, dar distincte prin unele aspecte individualizatoare: „Naratologii mai noi (de felul lui Philippe Lejeune sau Jaap Lintvelt) includ memoriile în spațiul narațiunii la persoana întâi, căreia-i determină specificitatea literară în funcție de relația autor-narator-personaj (actor). Ca și în cazul jurnalului intim sau autobiografiei, cele trei instanțe narrative coincid: autorul este totuna cu cel care povestește și se identifică, în egală măsură, cu acela despre care se povestește. Cum vom deosebi, atunci, o pagină de memorii de o pagină strict autobiografică sau de fragmentele scoase dintr-un jurnal intim? Sunt mai multe răspunsuri

la această întrebare. Philippe Lejeune, care a studiat în cărțile sale (*Le pacte autobiographique, Je est un autre, Moi aussi*) aceste raporturi, spune că autorul de memorii se comportă ca un martor dublu: al existenței sale și al epocii sale. (...) În autobiografie și în jurnalul intim obiectul discursului este individul însuși (cel care narează), în memoriile naratorul se povestește pe sine, dar povestește mai ales lumea prin care trece...” Desigur, orice clasificare impune o anumită rigiditate în încadrări, criticul nuanțând astfel de tipologii inflexibile: „Observația este în esență justă, dar ea nu lămurește prea bine ce desparte, de pildă, o carte de memorii (Saint-Simon) de o autobiografie de tip Cellini. Ce volum de memorii nu cuprinde implicit o biografie a autorului (o autobiografie) și ce autobiografie nu este, în fapt, și o istorie a epocii, a grupurilor sociale, a moravurilor și mentalităților?”

Radiografiind articulațiile speciei literare a jurnalului, Eugen Simion subliniază ambiguitatea structurală a acestuia, dualitatea perspectiveilor scriiturii, într-un demers care exprimă complexitatea acestui tip de discurs literar care mizează pe o alternanță a ipostazelor, imaginilor și fantasmelor eului: „Orice jurnal intim este o pendulare între două imagini: una ce ni se oferă și alta pe care o deducem, iar lectura jurnalului nu e în fapt decât încercarea de a pune în acord aceste două fantasme care se ascund una după alta”. Scriitura autobiografică încalcă, adesea, normele literarității, adoptând propriile sale reguli, paradoxale, ambigue, sinuoase: „Într-un gen în care regulile literaturii sunt sistematic boicotate și însăși dorința de a face literatură este interzisă, există un număr de reguli/clauze, «legi» (cea dintâi este legea de a nu avea legi) care asigură funcționarea textului”. Retorica jurnalului intim sfidează de fapt orice retorică a literaturii, prin dezamorsarea, premeditată sau subînțeleasă, a convențiilor prestabilite. Literatura subiectivă, dificil de definit și de analizat, e circumscrisă de critic în articulațiile sale cele mai fine, jurnalul fiind definit ca un „contract al autorului cu sine însuși, un contract sau un pact de confidențialitate care, dacă nu este distrus la timp, devine public și forțează porțile literaturii”.

Judecata literară a scrierilor aparținând genului subiectiv trebuie să adopte, crede Eugen Simion, o viziune relativizantă, în măsura în care „este greu să judeci astfel de scrieri cu obișnuitele criterii critice pentru că ai sentimentul că valoarea lor depășește literatura pe care în mod

inevitabil o conțin. Cel mai bun lucru este să le citești și să lași pe Madama Estetică, vorba lui Gherea, să se odihnească. Existența își impune propria retorică”. Firea bonom-moralistă a criticului reiese mai ales din portretele sale, cu desen riguros și suplu, cu tăietură sigură și cu optimă încadrare în context, prin care se accentuează sugestivitatea lor personalizantă: „La 29 de ani Sainte-Beuve poartă o bonetă de bumbac, are burtă (façon Benjamin Constant – jeune) și nu privește niciodată omul în față. E scund (1,60 m), are umerii strâmți, nasul mare și bărbia proeminentă. Aerul lui ecleziastic intimidează. Participă la început la bătăliile romanticilor, dar, odată cu vârsta, criticul începe să caute prietenii utile, frecventează saloanele influente, se amestecă în politică și nu disprețuiește onorurile. Pentru a intra în Academie face vizite protocolare. Ajunge, în fine, academician și senator. E fericit? Paginile intime ni-l arată veșnic iritat. Se ferește să scrie despre contemporani, iar când scrie e foarte prudent. Pe tineri nu-i ia în seamă: să mai aștepte! Tinerii se cheamă însă Baudelaire, Nerval și n-au răbdare să aștepte verdictul criticului”.

Atras de constituția psihologică a creatorilor, Eugen Simion cultivă portretul nuanțat, clarificator, prin care surprinde zonele de penumbră ale „personajelor” sale, cum e cazul unui portret al lui Maiorescu, în care figura oficială, aulică a criticului junimist este retușată, percepută într-o lumină nouă, distinctă, atrasă de antinomii, de reculul în spațiul intimității, de misterul ambivalenței temperamentale: „Ce se întâmplă mai departe contrazice și mai mult ideea unui Maiorescu rece, calculat, arivist. Complicațiile în care intră (scandalul de la Școala Centrală de fete, amorul, aproape conjugal, cu Mite, divorțul de Clara, crizele de disperare și singurătate etc.) denotă mai degrabă altceva. Un ambițios, un carierist dornic să ajungă ar fi procedat altfel, ar fi evitat anumite situații, și-ar fi stăpânit mai bine sentimentele... Dimpotrivă, Maiorescu produce tărăboi (cum îi scrie lui Carp) oriunde se bagă, recomandă prudența și nu practică deloc prudența... Cultivă teoretic discreția, dar este acuzat public pe drept sau pe nedrept de imoralitate... Este greșit să credem (cum crede G. Călinescu) că Maiorescu trece cu umor peste aceste încercări... Scrisorile și jurnalul arată, dimpotrivă, o mare închietudine și, în anumite clipe, omul este sincer disperat... Maiorescu este, repet, un suflet conjugal și chiar în aventura tănuită cu Mite el trăiește într-o conjugalitate amoroasă”.

Livrata lucidității constitutive și angoaselor bine mascate de structura unei fraze critice limpezi și controlate mai tot timpul, Eugen Simion își construiește cu migală aserțiunile, trăind cu patimă refulată și cu nesaț epicureic literatura, spațiu ficțional în care, vorba criticului, „totul se transformă (frumosul este ideea sensibilă în mișcare), ceva se pierde, esențialul se păstrează și se reinventează”. Inventiv, seducător, fantezist, când retractil, când energic, dinamic și suplu totodată, discursul critic este, în cazul lui Eugen Simion, spațiul de întâlnire a voluptății lecturii și al raționamentului riguros, corectat tot timpul de dilemele și meandrele sensibilității.

În viziunea lui Eugen Simion, actul critic trebuie să își asume beneficiile complexității sale structurale, rosturile nuanțării fecunde și ale creativității fascinante, și, pe de alta, trebuie să exprime, dincolo de orice tur-nură raționalizantă, sensibilitatea celui care interpretează relieful textului literar. Pe de altă parte, finalitatea esențială a actului critic este redată de explorarea profunzimilor textului, prin voință de sistematizare a alcătuirii proteice a operei literare. Demersul critic al lui Eugen Simion are ca obiect analiza operei literare în textul și în contextul său, în grila adevărului și obiectivității, exigența echidistanței, respectul părerii contrare, admirația, dar și riscul judecății severe, asumate cu rigoare, finețe și siguranță, fiind reperele unui astfel de demers de anvergură și responsabilitate etică. În același timp, critica lui Eugen Simion mizează identificarea cu textul și pe distanțare, pe un impuls simpatetic și, totodată, raționalizant. Opera literară este, astfel, modalitate de reinventare a creatorului, sau, cu alte cuvinte, un punct de cotitură în biografia interioară.

În același timp, opera nu poate fi desprinsă de context, sunetul textului păstrând ceva din fundalul istoric care îi afectează timbrul și rezonanța, criticul referindu-se la șansele autorului de a reveni în textul din care a fost exilat de exigențele criticii pozitivistice, revenire care nu presupune, desigur, recursul la criterii fundamentate pe biografie. Relevante sunt și unele reflecții cu substrat etic, meditația asupra condiției memorialistului în era postmodernă, când alura pedagogică a autorului ficțiunilor intime se atenuază, memorialistul însuși supunându-se legilor marketingului și mizând pe efecte comerciale sau publicitare. În esență, reclusiunea memorialistului este înlocuită cu dinamica existenței expuse monden sau social.

Surprinzătoare este mobilitatea privirii criticului, percepția sa hermeneutică disponibilă la experiențe scripturale diverse într-o dispoziție empatică, prin care se încearcă descifrarea adâncurilor textului, prin captarea sensurilor ultime, specifice. De aspect oarecum apolinic, din care crispările par să absenteze, critica lui Eugen Simion nu e mai puțin bântuită de neliniști, îndoieli și interogații, contrase totuși într-o scriitură sobră, echilibrată, detașată.

Neîncrezător în privința metodelor constrângătoare, care îngrădesc interpretarea disponibilă, mobilă, nuanțată a intimității textului literar, Eugen Simion nu e cu totul străin de tematism, metodă critică exersată în cartea *Dimineața poezilor*, în care sunt recuperate hermeneutic figuri ale poeziei premoderne, într-o lectură proaspătă și clară a creațiilor unor poeți racordați la sensibilitatea cititorilor de poezie de azi, printr-un fel de comuniune empatică între ochiul criticului și opera analizată, prin metafore critice ce îndrumă analiza spre orizontul unei interpretări comprehensive. Uneori, criticul preia tonalități ale autorilor comentați, împrumută sintagme sau accente afective, pentru a ilustra mai bine o anumită creație, un stil sau o atitudine. Definitorie este unitatea temperamentală și stilistică a scriiturii, obiectivate, refuzând excesele de viziune, interpretare, umoare. Cultivând măsura și nuanța, Eugen Simion nu s-a remarcat prin iconoclastii, gesturi de inclemență, judecăți extreme. Chiar dacă unele texte critice nu sunt ocolite de demonul îndoielilor, dispuse, totuși, în fraze critice sugestive, delicate, expresive. Prin dinamica echidistanței și a ardenței, prin ambivalența măsurii și a pasiunii receptării, se detașează o problemă de gust, de temperament, de expresie. Există unele preferințe ce au ca punct de plecare structura temperamental-expresivă a criticului: „Criticul e același în paginile consacrate poeziei ca și prozei, teatrului ca și criticii. Gusturile lui mi se par totuși limpezi, în ciuda felului cumpănit și «democratic» de a comenta literatura. De exemplu, nu cred că mă înșel spunând că Eugen Simion și-a făcut despre poezie o anumită imagine care – deși grija de a întrebuița în fiecare caz instrumentul adecvat, precum și toleranța arătată diferitelor formule poetice, sunt incontestabile – divulgă unele preferințe sau inaderențe. Cele dintâi se referă la poezia gravă, îndeosebi lirică și confesivă și în care, în plus, poate fi urmărită simbolistica ascunsă ori un anumit substrat mitic. Ingeniozitatea, spiritul ludic, ironic, intruziunea epicului și teatralului în lirică trezesc mefiența criticu-

lui. O ierarhie nemărturisită (și poate nu deplin conștientă) a speciilor poate fi, în parte, responsabilă de această împrejurare” (Nicolae Manolescu).

Multe interpretări exprimă opțiunile estetice, etice și existențiale ale autorului, conform preferințelor de lectură ale unui critic pentru care definitorie este expresia adecvată, relevanța tonalității, luciditatea analizei și impulsul empatic, efortul de înțelegere sprijinindu-se pe empatie și exultanță afectivă, precum într-un text despre Maria Banuș: „Clarviziune agonică? Iată o interogație tulburătoare și o definiție posibilă a poeziei care își redescoperă tonalitatea adecvată și uneltele. Poezia Mariei Banuș devine cu adevărat agonică în sens mai profund existențial: începe să vorbească de hotare și răspântii, de apăsarea de fulg a melancoliei și, din ce în ce mai insistent și mai convingător liric, de moarte”.

Percepând literatura în esența ei ca o „sfidare a retoricii”, Eugen Simion se distinge în critica literară românească prin tonul judicios, lipsa exceselor și a stridențelor, relevanța interpretărilor stimulatoare și eficiente. Marian Papahagi definește cu acuitate acest stil critic marcat de echilibru și sobrietate: „Luată în parte, propozițiile sunt simple, scurte, fără podoabe, tonul fără nimic uscat și academic, cu vagi inflexiuni de limbaj familiar, e, în ansamblul său sobru, reținut; ieșirile temperamentale, excesele lipsesc. O senzație de stenic echilibru se desprinde din toate paginile. Este limpede modelul reprezentat de Lovinescu”.

Figura spiritului critic are, într-adevăr, câte ceva din efigia olimpiană lovinesciană, din înclinația acestuia spre clasicitatea expresiei și din preferința pentru ironia subțire, în care provocările lucidității sunt transpuse într-o expresie limpede și pregnantă.

Bibliografie

Andrei Grigor, *Eugen Simion*, Brașov, 2001

Irina Petraș, *Panorama criticii literare românești 1950-2000*, Cluj-Napoca, 2001

Mircea Zăciu, Marian Papahagi, Aurel Sasu, *Dicționarul scriitorilor români*, 2002

Serafim Duicu, *Paralaxe critice*, Tg.-Mureș, 2006

Nicolae Manolescu, *Istoria critică a literaturii române*, Pitești, 2008

Eugen Simion – 80 (coord. Lucian Chișu, Gheorghe Chivu, Andrei Grigor), București, Tracus Arte, 2013

Iulian Boldea, *Eugen Simion – voluptatea lecturii*, în revista „Contemporanul. Ideea Europeană”, nr. 7, 2016.

Abstract

Eugen Simion and the hermeneutics of autobiographical discourse

Keywords: *hermeneutics; autobiography; discourse; language; analysis*

Radiographing the articulations of the literary species of the diary, Eugen Simion underlines its structural ambiguity, the duality of writing perspectives, in an approach that expresses the complexity of this type of literary discourse that relies on an alternation of hypostases, images and phantasms of the self. The rhetoric of the diary actually defies any rhetoric of literature, by disarming, premeditated or subconsciously, the established conventions. Subjective literature, difficult to define and analyse, is circumscribed by the critic in its finer articulations, the diary being defined as “a contract of the author with himself, a contract or pact of confidentiality which, if not destroyed in time, becomes public and forces the gates of literature open”.

Ioan OPRIȘ

Răzvan Theodorescu – Istoric și Profesor

I.O. – istoric cu posturi importante în sistemul ocrotirii patrimoniului cultural, prof. univ. dr. la Universitatea „Valahia”, Târgoviște. Autor al mai multor lucrări de istoria culturii, monografii și ample studii privind evoluția conceptelor de conservare, restaurare și protejare a avuției culturale. Expert în muzeografie și istoria monumentelor istorice, conducător de doctorat în aceste domenii.

Un savant de talia lui Răzvan Theodorescu nu poate fi evocat cu ușurință, personalitatea sa depășind excepționalitatea. Nu o vom face nici noi, necuvenindu-se. Așa că evocarea pioasă pe care o prilejuiește această prestigioasă reuniune de la Universitatea *Apollonia* din Iași este de o vizibilă unilateralitate. E drept că nici scurtul răgaz de la neașteptata sa dispariție și nici tumultul schimbărilor radicale din lumea contemporană – care, vizibil, ne antrenează pe toți – nu sunt prielnice unei restituiri memorabile cât de cât apropiate profilului enciclopedic care însoțește figura regretatului învățat. Arareori, și doar la câteva generații distanță, apar personalități de talia lui Răzvan Theodorescu.

Dispariția lui lasă, așadar, urme adânci și gol mare în cultura românească. Acestea se resimt și-n vecinătățile românești: s-a stins o lumină din spațiul sud-estului european. Una puternică, recunoscută în ciuda continuelor și aroganțelor dispute românești, de cei corecți și drepecți de-acasă, dar și de învățați străini, mai drepecți în aprecieri.

Pentru starurile, divele și influencerii preferații MEDIEI, succesul pretinde permanență pe ecran. Dar rețeta acestuia cere obligatoriu o

Pe șantierul de la Capidava

notă de scandal și promovarea senzaționalului, dramatismului, combinate cu excentricitatea și deviaționisme de tot felul.

În urma unor comenzi cu rețete comerciale, CULTURA – ca formă superioară a comportamentului și ca emblemă a manifestărilor educate – este tot mai marginalizată. Se pierde printre concursuri, festivaluri, excentrități generos oferite de industria divertismentului, ajunsă înlocuitoarea altor industrii fundamentate pe muncă.

În acest cadru dominat de subcultură, de excese ideologice menite să anime omul nou, debutul lui Răzvan Theodorescu, prin „Teleenciclopedia”, a marcat o referință. Când mulți intelectuali promovau cultura de masă, specifică realism-socialismului, învățatul prezenta minunile și comorile lumii, înaltele realizări artistice și arhitecturale, patrimoniile universale create de-a lungul veacurilor, la care se referă și aspiră oamenii.

De la debutul său în televiziune, la conducerea acesteia, la reglementările pe seama audiovizualului și până la ultima sa apariție la Alep-News, savantul a reprezentat, în mod superior, o conștiință civică pe seama ecranului, considerat o mare oportunitate de dialog cultural.

Vocația și altruismul său erau asociate în MEDIA, adăugând răspunsuri la așteptări, nedumeriri și întrebări. „Iubit” de camera aparatului de filmat, învățatul și-a asumat rolul de învățător, de îndrumător în descoperirea și prezentarea valorilor universale, inducând multor generații aspirații spre cunoaștere și înțelegere a contactelor directe cu supremația reușitelor umane.

Acest rol își are explicația în harul său special, invidiat de mulți, manifestat cu o mare generozitate. E de observat că, în cazul său, învățătorul și comunicatorul valorilor universale, ca și interpretul acestora, sunt fațetele uimitoare ale aceluiași personaj. În formula televizată, rolul său de învățător public era înlesnit de unicitatea formei de prezentare: vorbire liberă, cu accente și graseiere inconfundabilă, vizibil doctă, dar și entuziastă, a unui cunoscător. Așa a intrat, vreme de decenii, săptămânal, la vreme de seară, în spațiul privat al multor români. Mulți – foarte mulți! – i-au admirat știința de carte și elocința, s-au bucurat să-l asculte. Dar puțini – foarte puțini – au înțeles că-n prezentările sale erau acumulate sistematice și îndelungate lecturi, cercetări de arhivă, exerciții de imaginație, comparații și analogii. Ca și numeroase interogații și dialoguri cu iluștrii săi dascăli, toți umblați prin lume. Toate aparițiile sale, nu doar cele televizate, ci și cu ocazia unor conferințe, prezentări

La Tărtăria cu acad. Al. Vulpe și dr. P. Damian

de carte, expoziții, reuniuni științifice, dezbateri publice, aveau o temelie solidă de interes și cercetare entuziastă, fundamentate pe o mare pasiune de cunoaștere.

Comentatorul tematicii enciclopedice a fost chiar el un enciclopedist! Un istoric cu o formație clasică, sistematică, perseverent și dornic să se perfecționeze, continuându-și modelele formatoare. Cu un înalt cult al muncii și o disciplină liber asumată, Răzvan Theodorescu a urmărit cu tenacitate și a reușit!

Ca tânăr istoric, a înțeles mai bine, uneori, mai mult adeseori, chiar decât unii confracți congeneri, că știința pe care se angajase să o servească nu se oprea la prezentări cronologice, evenimentiale ale înfăptuirilor maselor și elitelor conducătoare. Ci că materia istoriei obligă la evaluări, trebuie privită în raporturi de continuitate și dependență, în timp și spațiu, local-zonal-național, intern și extern, dar mai ales din perspectiva numeroaselor condiționări care dau sens direcțiilor în care s-au afirmat comunitățile.

La Palatul Martinuzzi (Vințul de sus)

Pentru Răzvan Theodorescu peisajul, vecinătățile și vecinii, resursele naturale, coeziunea grupurilor, puterea liderilor – dar și capacitatea, forța, caracterul și stilul acestora – reprezintă părțile unui întreg. Cărțile debutului său ca istoric – de la teza de doctorat la ultimele – aduc dovada unui sistem conceptual și interpretativ complex, în care factologia reprezintă doar o parte. Apelând la interdisciplinaritate – de la textele vechi, clasice, dovezi epigrafice, numismatică, genealogie, la probele arheologice, arhitecturale, artistice și etnografice și atent la manifestările de antropologie culturală –, savantul a formulat teze și concepte noi, moderne, care i-au potențat substanțial opera. Între acestea – inspirat de evaluările lui Emil Condurachi, marele său mentor și model –, a depășit conceptul de „platformă” culturală asimilatoare de influențe și l-a completat cu acela de „coridor” cultural, bazat pe rute de comunicare bine stabilite și configurate după originea unor resurse vitale și ocupații ancestrale legate de acestea – apă, lut, piatră, lemn, metale, sare, fibre animale și vegetale.

„Mișcările” – unele pendulatorii, altele uni- și pluridirecționale – datorate resurselor, ca mineritul, transhumanța, colonizarea, inventica tehnologică, prelucrarea metalelor, prozelitismul religios etc., datorate unor asemenea factori modelatori de civilizații, sunt reflectate în opera lui Răzvan Theodorescu prin prezentare de etape ale evoluțiilor, structuri identitare, specifice, determinisme vizibile în interpretări făcute pe seama romanității. O entitate de evoluție, cu specific inconfundabil, dar care a dat și a primit, asimilând și prelucrând în forme proprii, vizibile în raport cu vecinii.

Patern-ul folosit de învățat deslușește cu asupra de măsură un îndelung proces de viațuire și continuitate în același spațiu, dar care își are diferențe provinciale, din care decurg și se observă caracteristici clare identitare ale romanității.

Mereu surprinzător în evaluările sale, Răzvan Theodorescu s-a folosit în mod exemplar de ambivalența izvoarelor scrise și nescrise, cuprinse în varietățile numeroase ale patrimoniului cultural material și imaterial. Mai mult și mai bine ca alți confrăți, dând interpretări individualizatoare, a adăugat în lucrările scrise o latură de mentorat – încurajând colaboratori valoroși, și ei cu merite deosebite – inclusiv printr-un sistem protecționist (organizațional, legislativ și operațional) pe seama ocrotirii

Cu dr. Mariana Magiru în Muzeul de Artă Populară Constanța

La Muzeul Național al Satului cu dr. Paula Popoiu, acad. D. Murariu și I. Opreș

În vizită la Muzeul de la Roșia Montană

Împreună cu IPS Teodosie, dezbătând asupra monumentelor Dobrogei

patrimoniului cultural. Când nu a pledat direct, ca parlamentar, a patronat eforturile celor cu care, în mandatul său ministerial, s-au pregătit legile organice, s-au fundamentat instituțiile de patrimoniu și au fost încurajați profesioniștii acestor domenii speciale. Prin exemplul său – și șansa unei etape mai stabile și mai deschise măsurilor protective l-a susținut – s-a sprijinit concret efortul său de coagularea spețelor patrimoniale: civil-religios, sacru-profan, material și imaterial, construit-mobil.

Construcția sa ministerială ce se regăsește în sistemul ocrotirii avuției culturale nu și-a epuizat valabilitatea ei și s-a validat ca potrivită pe termen lung și adecvată realităților românești. Sigur, nu a fost perfectă, presupunea completări și adecvări la cerințe izvorâte dintr-o dinamică europeană.

Răzvan Theodorescu, profesional, lasă loc unui alt comentariu elogi-os: gentil și deschis a încurajat afirmarea multor tineri valoroși: istorici, critici și istorici de artă, teologi, artiști plastici, arheologi medievali, arhitecți, comentatori publici, protecționiști.... Mulți au dezvoltat cele primite ca studenți, masteranzi, doctoranzi, alții au fost încurajați de evaluările sale. Mulți se găsesc în importante poziții publice, sprijiniți de o formație culturală dobândită și în urma investiției în pregătirea lor.

Dacă demersul profesoral lasă loc unor aprecieri admirative – nu doar pe seama cunoștințelor vaste, ci mai ales a felului în care le transmitea –, acestea nu omit stilul elegant și inconfundabil.

Mărturisesc și eu, ca parte a unor comisii doctorale, că la Universtitatea de Artă bucureșteană, susținerea tezelor de doctorat, conduse de regretatul profesor, era un adevărat regal.

Depășind istorismul clasic, Răzvan Theodorescu a înțeles mecanismele istoriei, interpretată cu acribie în strânsă conexiune cu martorii ei, uneori o simplă pafta, o efigie, o tapiserie, o sculptură sau un tablou votiv, alteori un desen, un text cronicăresc sau o însemnare de călătorie. Niciun detaliu din gestică personajelor frescelor sau nuanța unei imagini de epocă nu i-au scăpat în analizele sale.

Pentru el, ca istoric, mentalitățile vârfurilor societății (voievod, rege, boier, ierarh, dar și căpitan de plai, negustor călugăr, dascăl de cancela-

rie, zugrav, moșnean sau răzeș) sunt furnizoarele caracterelor și caracteristicilor sociale. Studiindu-le cu atenție, adeseori comparate cu altele străine, cercetătorul Răzvan Theodorescu extrage specificul comportamental și psihologic, ceea ce-l conduce la sesizarea autenticității identitare. Așa că lucrările sale se adaugă cu titlu de eminență celor datorate unor iluștri învățați care au fixat profilul românului, luminându-i acestuia marile calități și filosofia care-l distinge de ceilalți.

Prin cărțile sale, savantul a înlesnit celor studioși să perceapă cum anumite mecanisme societale au condus la rapide schimbări prin educație și credință, care au influențat istoria românității pe termen lung.

Arareori – și nu doar în istoriografia românească – se ating cotele interpretative superioare, ca în lucrările sale. Din cuprinsul acestora răzbesc și două sentimente: al mândriei de apartenență și, profund, al încrederii în Neamul său.

Depășind un demers autohtonist, Răzvan Theodorescu și-a îndemnat doctoranzii să abordeze îndrăzneț teme cu un mare grad de complexitate, vizând arii mai largi, cu fenomene de conviețuire pluri- și transfrontaliere, deopotrivă materiale și imateriale.

Între acestea regăsim abordări ale istoriei și culturii lumii orientale, altele de evaluare a specificului identitar manifestat de grupurile balcanice (îndeosebi ale românilor sud-dunăreni) sau de prezentare a rolului crescător/descrescător al unor Mari Puteri manifestat pe căi magistrale navigabile (ca Nistru ori Dunărea). Extinzând investigația în strânsă corelație cu evoluțiile politice, am admirat încurajările de cercetare a așezărilor de margine (Cetatea Albă, Mihăileni, Severin, Histria, Sânicolau Mare etc.) care au jucat un rol dinamic deschizând noi orizonturi economice și culturale.

A strălucit prin impulsul dat grupului select de istorici de artă, arhitecți și restauratori, studiile sale susținând direct proiectele magistrale de restaurare a unor monumente aflate pe Lista Patrimoniului Mondial. Rezultatul: studii și cărți, expoziții și manifestări academice de mare rezonanță.

În numeroase ocazii, la Suceava, dar mai frecvent la Iași, la „Monumentul”, a oferit sugestii de mare valoare specialiștilor angajați în dificila

lucrare de restaurare și patrimonializare, sprijinindu-i concret. Ca ministru a multiplicat fondurile destinate acestui domeniu, inspirând programe speciale destinate picturii murale, textilelor liturgice, bunurilor bibliofile, dar și monumentelor de for public, de lemn și a celor tehnice.

În Muzeul de Artă de la Dinu și Sevasta Vintilă-Topalu

Din judecata Profesorului Răzvan Theodorescu privind rolul său didactic se deduce că, recunoscător celor primite ca învățăcel, dădea, la rândul său, celorlalți, cu bucuria darului și cu încrederea în continuitatea faptei din partea celui dăruit.

Dacă pasiunea și dedicația i se remarcă cu ușurință, vocația și perseverența răbdătoare erau mai greu de observat. Zilele și nopțile de studiu, cercetarea directă, efortul de conceptualizare și stilizare a lucrărilor sale nu apar nici măcar amintite în prefețe. Acestea pot fi doar deduse, redactorii – câțiva străluciți – ai cărților sale sunt singurii care pot referi asupra exigențelor și dificultăților pe care acestea le-au cerut. A făcut-o recent, în 2022, aici, la Iași, colegul acad. Gh. Cliveti, evaluând excelent ultima sa carte.

Am avut șansa de a-i fi fost asociat la multe lucrări de patrimoniu și – ce noroc! – de a fi conlucrat în Ministerul Culturii și Cultelor timp de patru ani. L-am însoțit în țară, la lucrări directe de evaluare, am fost împreună în reuniuni profesionale de nivel național și martor la prezentările sale în alte câteva internaționale. Strălucea între semeni ai elitei, dădea nota superiorității culturale și producea efecte pe seama aprecierii României.

Parlamentarul Răzvan Theodorescu a reprezentat două județe de margine răsărieana și l-a avut între consilierii săi ministeriali pe poetul vestitor Grigore Vieru.

La Bran

Prezentând rigorile conservării preventive a monumentelor istorice

În societatea post industrială, la români cu deosebire, istoricii și-au diminuat importanța. Pare că trecutul și asumarea sa corectă, cu lecții și învățăminte, nu mai prezintă interes. Așa că beneficiul șansei de a fi contemporani unui savant de talie superioară, a unui ALES dintre cei mai iluștrii congeneri, n-am folosit-o cum s-ar fi convenit. Răzvan Theodorescu rămâne însă, prin opera sa, un tezaur lăsat moștenire, de care generațiile viitoare vor fi beneficiare, dar și îndatorate să-l recunoască și să-l recomande ca generator de mare valoare umanistă.

În acest orgolios mall ieșean, așezat pe ruine domnești și străjuit de un Palat cultural care a înlocuit o curte voievodală, ne simțim obligați să-l omăgiem pe istoricul care, consecvent și respectuos față de ai săi, a amintit mereu contemporanilor obligațiile față de trecutul românesc.

La vreme de primăvară, la ceas de evocare, răzbate gândul recunoștinței pioase pe care o dorim împlinită printr-o stradă care îi va purta numele și un bust ce-l va recomanda pe Răzvan Theodorescu ca pe un ilustru model.

Abstract

Razvan Theodorescu – Historian and Professor

Keywords: *Răzvan Theodorescu; cultural heritage; Romanian history; heritage protection; historical interpretation*

The article reflects on the invaluable contribution of scholar Răzvan Theodorescu in the field of Romanian history and cultural heritage conservation. With a meticulous approach, Theodorescu manages to bring to the public's attention both defining moments in Romania's history and universal values through the prism of art and architecture. Strictly adhering to historical sources and adopting a complex interpretation, his works have significantly enriched the specialized literature. The article emphasizes his dedication to the protection and restoration of historical monuments, establishing himself as an essential reference point for the study and appreciation of national and universal cultural heritage.

Elena TÎRZIMAN

Avantaje și dezavantaje ale utilizării tehnologiilor digitale

E.T. – prof. univ. dr. A absolvit: Universitatea din București, specializarea Biblioteconomie și Știința Informării; Academia de Studii Economice din București, specializarea Finanțe, Bănci, Contabilitate. Are diploma de doctor în filologie obținută la Universitatea din București și diploma de doctor în științele informării și comunicării obținută la Universitatea „Michel de Montaigne”, Bordeaux III, Franța. Este profesor și conducător de doctorat la Universitatea din București. A publicat 21 de cărți, peste 140 comunicări, studii și articole în reviste specializate. A participat la elaborarea a 20 de proiecte de cercetare (naționale și internaționale).

Fără îndoială, de-a lungul istoriei, nicio tehnologie nu a influențat ființa umană atât de mult precum tehnologiile informației și ale comunicării. Amploarea dezvoltării acestor tehnologii, nivelul extraordinar de implicare al lor în activități dintre cele mai diverse, capacitatea de modelare și simulare a formelor de existență reală, impunerea unor noi modele de comunicare și relaționare, depășirea barierelor temporale și spațiale precum și alte caracteristici ne arată că avem de-a face cu o întrepătrundere și condiționare reciprocă a realității cu formele ei de reprezentare digitală. Societatea digitală copiază și recrează societatea reală în aproape toate aspectele sale fundamentale, cu bune și rele, cu aspecte pozitive dar, din păcate, și cu unele negative, omul în spațiul digital fiind nevoit să facă față acestei noi realități digitale.

Tehnologiile digitale au schimbat modul în care învățăm, lucrăm și socializăm. A apărut așa-numita dependență de tehnologie, care a început să fie luată în considerare din cauza consecințelor ei negative la nivel individual, dar și social și din ce în ce mai mult se observă, se analizează, se studiază modul în care interacționăm unul cu celălalt și modul

în care folosim tehnologiile digitale și canalele de comunicare. Din ce în ce mai mult sunt puse în balanță aspectele pozitive și cele negative regăsite în spațiul digital și, prin urmare, în societatea digitală. Așa cum am mai afirmat, când ne gândim la societatea digitală, avem în vedere societatea informației în care crearea, diseminarea, utilizarea și manipularea informațiilor prin intermediul TIC au devenit esențiale pentru cadrul politic, economic, social și cultural, deci pentru societate ca întreg.

Societatea digitală a generat și a impus un nou concept – acela de „cetățean digital” sau, într-un context mai larg, „om digital”. „Cetățeanul digital” este o persoană care își dezvoltă abilitățile și cunoștințele necesare pentru a utiliza în mod eficient internetul și tehnologiile digitale, în moduri adecvate și responsabile, pentru a se angaja și a participa în societate și în politică¹. „Omul digital” definește ființa umană în toate ipostazele sale din mediul digital, de la simplu utilizator motivat de interese personale până la utilizatorul avansat care utilizează mediul digital în multiple ipostaze (personale, profesionale, sociale). „Omul digital” este considerat „cetățean digital” când folosește media digitală pentru a participa activ la viața socială și la cea politică. Un cetățean este definit ca un individ care este privit ca membru al unei societăți; în relație cu statul și societatea el are o serie de drepturi și obligații. Această accepție se extinde și către mediul digital și, prin urmare, „cetățeanul digital” este individul care, având în vedere comportamentul său în mediul online și în interacțiunea sa socială prin intermediul tehnologiilor digitale, are drepturi, obligații și responsabilități definite și recunoscute printr-un cadru legal adecvat².

Pentru a se putea vorbi de garanția și exprimarea drepturilor și obligațiilor oamenilor în mediul digital, este necesar ca acest nou spațiu de interacțiune socială să fie guvernat de o serie de principii, precum³:

- un spațiu online securizat și de încredere;
- competențe și educație digitală pentru toți;
- acces la sisteme digitale și tehnologii care respectă, sunt în acord cu mediul (protejare și sustenabilitate);
- accesul la servicii publice și administrative centrate pe cetățean;

- principii etice pentru tot ce înseamnă algoritmi și aplicații informatice care implică datele cetățenilor;
- protejarea și stabilirea drepturilor, competențelor copiilor în spațiul digital;
- acces la servicii digitale de sănătate;
- acces la servicii educative, culturale etc.

Drepturile includ drepturile civile, cum ar fi libertatea de exprimare (libertatea de informare și libertatea de exprimare, inclusiv accesul liber, transparent la informații diverse, autentice, de încredere); drepturile la o viață privată prin asigurarea protecției datelor personale și private; drepturi politice (cum ar fi dreptul de a vota sau de a candida la o funcție); drepturile sociale la îngrijirea sănătății și la bunăstare; drepturile de a desfășura activități online (educative, culturale, comerciale, de afaceri); protecția proprietății intelectuale a oamenilor în spațiul online⁴.

Impactul tehnologiei asupra vieților noastre este evident și nu poate fi ignorat. Tehnologiile digitale au schimbat modul în care ne raportăm la activitățile noastre zilnice și modul în care le realizăm. Se pune firesc întrebarea: Cum ne-a schimbat tehnologia viețile? De la cele mai fragede vârste, de-a lungul întregii vieți și până la bătrânețe, suntem însoțiți de tehnologii care ne influențează direct sau indirect și asupra cărora avem control direct sau indirect (sau chiar deloc) și pe care le utilizăm direct sau indirect, într-o mai mare sau mai mică măsură. Fie că suntem acasă, la școală, la birou, la spital sau implicați într-o activitate socială, culturală etc., efectele tehnologiei asupra noastră ca indivizi sunt de nemăsurat. Gadgeturile și aparatele de înaltă tehnologie au îmbunătățit calitatea vieții noastre și au făcut-o mai convenabilă. Smartphone-urile, laptopurile, routerele Wi-Fi, televizorul, LED, termostatul și ascensoarele sunt exemple reale ale modului în care tehnologia a transformat fiecare aspect al vieții de zi cu zi.

Tehnologiile digitale au avut și au o evoluție extrem de dinamică, mai ales în ultimii ani, dar nu putem vorbi de o vechime mai mare de 50 de ani de utilizare a lor pe scară largă (ba chiar în jur de 35 de ani de utilizare a internetului pentru cetățeni – „internet pentru toți”) și, prin

urmare, nu putem vorbi de concluzii clare și ferm argumentate privind influența tehnologiilor în toate aspectele vieții noastre sociale, profesionale și personale. Din observațiile de până acum, concretizate în studii, opinii, se constată că unele dintre progresele tehnologiilor digitale sunt bune, contribuind la ameliorarea calității vieții și la progresul social și economic, în timp ce altele nu par să aibă influențe integral benefice asupra ființei umane. Internetul a făcut posibilă formarea unei comunități pentru a împărtăși idei și resurse cu oameni din întreaga lume. Cu toate acestea, prea multă tehnologie în viața noastră i-a făcut pe oameni să fie dependenți și a ridicat recent unele probleme de sănătate luate în considerare și analizate la nivelul societății. Multe efecte pozitive și negative ale tehnologiei sunt prezente în viața noastră. Totul depinde de cum alegem să le folosim. Aceeași tehnologie sau aplicație digitală, în funcție de modul de utilizare, poate să ne influențeze pozitiv sau negativ. Nu se poate vorbi de influențe total pozitive sau total negative ale tehnologiilor digitale asupra oamenilor, ci, mai curând, de modalități și aspecte individuale de interacțiune cu tehnologiile digitale ale fiecărui individ, în funcție de nivelul său de instruire digitală, de motivația de utilizare a acestor tehnologii, de aspectele psihologice și psihosociale, precum și de aspectele etice și morale care însoțesc utilizarea acestor tehnologii digitale. Din rațiuni pur didactice, prezentăm influențele tehnologiilor digitale asupra oamenilor în două mari categorii (aspecte pozitive și aspecte negative), fără a dezvolta elementele specifice și particulare ce țin de fiecare individ în relația sa cu spațiul digital și tehnologiile aferente.

Aspecte pozitive ale utilizării tehnologiilor digitale

Vorbind de impactul pozitiv al tehnologiilor digitale asupra vieții oamenilor, ne referim la domenii specifice în care impactul tehnologiei nu poate fi ignorat. Prezentăm în continuare o sinteză despre cum influențează tehnologiile digitale viața noastră în sens pozitiv⁵.

Comunicarea digitală. Dezvoltarea continuă a tehnologiilor a îmbunătățit metodele moderne de comunicare. Tehnologiile de comunicare electronică și digitală au dus la noi modele de comunicare individuală și socială, diferite de modelele tradiționale. Comunicarea

digitală este o comunicare avansată, care duce la diminuarea și chiar eliminarea barierelor spațio-temporale, făcând comunicarea mai confortabilă, mai eficientă și mai bună. În prezent, utilizăm dispozitive cu tehnologii foarte avansate, care au dimensiuni reduse și sunt dotate cu multe caracteristici specifice pentru aplicațiile lor. O persoană se poate conecta cu oricine de oriunde la nivel global, utilizând diferite platforme, pentru a trimite mesaje, e-mailuri și a efectua apeluri audio sau video. Internetul a făcut posibilă globalizarea, interacțiunea la nivel planetar, oferind oamenilor oportunitatea de a comunica oriunde s-ar afla în moduri diverse (comunicare scrisă prin mesaje, comunicare audio, comunicare video).

Oportunități pentru afaceri, marketing și comerț. Tehnologiile digitale au influențat foarte mult modul în care se fac afacerile și comerțul, aducând numeroase beneficii tuturor celor implicați (producători, intermediari, vânzatori, clienți). Cumpărarea de produse și servicii online este una dintre cele mai facile și mai des întâlnite activități în spațiul digital. Tehnologiile au transformat modul în care se fac afacerile. Înființarea și conducerea unei noi afaceri a devenit mult mai ușoară și mai rapidă decât înainte. De multe ori, nu mai este nevoie de spațiu fizic dedicat pentru un magazin sau o firmă comercială, fiind suficiente un calculator și o bună conexiune la internet, pentru a deschide o afacere. Mulți dezvoltatori de site-uri web pot ajuta un vânzător să construiască un magazin de cumpărături online cu aspect profesional într-un timp scurt. Companiile își pot vinde produsele și serviciile clienților care locuiesc oriunde în lume, iar tranzacțiile se fac rapid, în timp real. Cumpărăturile online devin tot mai utilizate în ultimii ani, întrucât tehnologiile permit realizarea unui proces de achiziție de produse și servicii integral online, de la prima etapă a analizei ofertei, urmată de selecția produselor, comandă și plată, fără a fi necesară deplasarea la un centru comercial. Unele aplicații dedicate vând produse din domenii specifice, cum ar fi modă, electrocasnice, medicamente etc. Aceste site-uri/aplicații oferă o colecție vastă de produse de la diferite mărci locale până la internaționale pe care s-ar putea să nu le găsim la un singur magazin. Cel mai semnificativ impact al tehnologiei digitale asupra activităților comerciale este posibilitatea plății online (prin internet sau direct la comerciant prin card sau aplicație, folosind smartphone-ul), diminuându-se semnificativ plata cu numerar. Plățile

digitale și chiar moneda digitală au facilitat foarte mult schimburile comerciale în întreaga lume.

Locuințe și stil de viață mai bune. Datorită dispozitivelor și gadgeturilor inteligente cu diverse funcțiuni privind activitățile cotidiene și casnice, se poate vorbi de un stil de viață mai comod, mai bun grație acestor tehnologii și chiar de locuințe inteligente. Industria tehnologiei a creat foarte multe gadgeturi pentru casă inteligentă care sunt dedicate unor anumite activități casnice sau funcționalități și care pot fi controlate prin intermediul aplicațiilor mobile. Se are în vedere securizarea locuinței, se pot aprinde luminile, deschide ușa, se pot controla de la distanță electrocasnicele (precum mașina de spălat sau cuptorul, de ex.) etc. În plus, din confortul locuinței sale, o persoană poate să comande mâncare de la restaurante, poate face cumpărături, poate comunica cu prietenii sau poate să își realizeze sarcinile profesionale asumate.

Facilități de călătorie și transport bazate pe tehnologii avansate. Tehnologiile avansate utilizate în sectorul transporturilor au facilitat călătoriile oamenilor pe distanțe lungi și le-au făcut convenabile și confortabile. Transporturile au devenit din ce în ce mai rapide și mai sigure datorită dispozitivelor digitale incorporate în mijloacele de transport. Mașini de mare viteză, autobuze, metrouri și avioane beneficiază de tehnologii și dispozitive precum trackerile GPS pentru soluțiile de urmărire a mașinilor și a flotei, care au făcut mai ușoară păstrarea în siguranță a vehiculelor și urmărirea eficientă a călătoriilor. Dispozitivele moderne precum smartphone-urile fac posibilă accesarea facilă a mai multor servicii, cum ar fi rezervarea în avans a hotelurilor, biletele de avion, zona de luat masa etc. De asemenea, se reduc problemele privind plata cu numerar sau carduri și se facilitează plata online a facturilor. Tehnologia încă se îmbunătățește în fiecare zi și deja se vorbește de vehiculele fără șofer, care sunt pe cale să elimine nevoia de șoferi pentru călătorii și transport.

Acces rapid și facil la informații. Explozia informațională despre care se vorbește de câteva decenii este deja o realitate pe care o trăim toți. Niciodată până acum omul nu a avut acces la o cantitate atât de mare de resurse de informare și atât de diversificată. Dacă în urmă cu câteva decenii oamenii obișnuiau să meargă la bibliotecă, acum bibliotecile vin

spre oamenii sub forma documentelor digitale. Mai mult decât atât, regăsim informațiile de care avem nevoie, în format digital, peste tot în jurul nostru – de la site-urile de media până la site-urile instituționale, furnizori specializați de resurse de informare și tot felul de platforme și aplicații furnizoare de informații. Putem căuta orice pe internet, de oriunde ne-am afla. Aplicații dintre cele mai diverse ne permit să ne informăm asupra unui subiect, să găsim o adresa, să căutăm locuri noi, să vizualizăm trasee necunoscute și să alegem cel mai bun traseu, să vizualizăm imaginile din satelit (de ex. Google Maps) etc. Sunt aplicații care oferă informații despre siguranță, trafic, vreme și sfaturi juridice. Problema omului contemporan nu mai este accesul la informație, ci selecția și evaluarea acesteia.

Învățământ la distanță și e-Learning. Situația de pandemie prin care a trecut omenirea în perioada 2020-2022 a reafirmat, dacă mai era nevoie, importanța accesului la distanță la resursele educaționale (resurse documentare și pedagogice precum și activitățile didactice care presupun interacțiunea profesor-elev/student). Tehnologiile digitale au schimbat educația în multe feluri. Resursele documentare în format digital sunt din ce în ce mai populare, în detrimentul resurselor tipărite; prin intermediul platformelor, elevii și studenții au acces la materiale didactice în format audio și video, iar metodele pedagogice se bazează pe interactivitate, pe utilizarea tehnologiilor moderne în cele mai diverse contexte. Tehnologia a deschis multe uși și oferă resurse pentru oamenii care doresc să învețe ceva. Platformele online precum YouTube au o colecție vastă de videoclipuri pe care un utilizator le poate accesa gratuit, pentru a învăța o nouă activitate sau un hobby. Există multe institute de învățământ care organizează cursuri virtuale, permițând elevilor și studenților să parcurgă un program educațional sau doar un curs de la distanță. Comunicarea profesor-elev/student se realizează în timp real, folosind cele mai recente metode de comunicare pentru a învăța mai eficient.

Acces facil la servicii de asistență medicală. Domeniul medical este unul dintre domeniile în care progresul tehnologic a avut un impact vizibil și determinant atât pentru sectorul medical, cât și pentru oameni în general (sănătatea publică și prevenție) sau pentru pacienți. Procesele de diagnosticare sunt mult mai rapide și mult mai precise datorită

disponibilității celor mai noi echipamente și instrumente medicale, iar specialiștii din domeniul medical, ajutați de cele mai recente tehnologii, pot oferi cele mai bune tratamente pentru probleme medicale grave. De asemenea, tehnologiile digitale au un rol însemnat și în cercetarea medicală, și în industria farmaceutică, contribuind la invenția și apariția pe piața medicală a noi tehnologii specifice și a noi tratamente inovatoare. Mai mult, accesul la informația medicală este rapid și ușor chiar și printr-o simplă documentare pe internet, iar dispozitivele moderne de urmărire a sănătății sau a fitnessului au schimbat modul în care avem grijă de noi înșine⁶.

Conexiune instant prin social media. Rețelele sociale sunt poate cel mai semnificativ exemplu al impactului tehnologiilor digitale asupra omului. Aceste platforme au devenit parte din viețile noastre la scurt timp după ce au fost lansate. Oamenii din întreaga lume accesează servicii precum Facebook, Instagram, WhatsApp, Snapchat, Twitter, TikTok etc., pentru a intra în contact cu alți oameni (dorința de a se prezenta altora, dar și de a avea o perspectivă asupra vieții altora, fie că este cineva cunoscut, rudă, prieteni sau cineva necunoscut, o celebritate). Rețelele de socializare s-au impus și în lumea afacerilor, fiind utilizate pentru reclamă, marketing și publicitate, dar și efectiv pentru activități de vânzare-cumpărare. Rețelele sociale oferă o platformă pentru a comunica instantaneu cu oricine din întreaga lume. Acest avantaj este folosit de multe ori și pentru a genera comentarii, a influența opinia publică și chiar pentru a genera mișcări sociale.

Flexibilitatea programului de lucru. Posibilitățile oferite de tehnologiile digitale de a exercita la distanță atât sarcini individuale de lucru, cât și prin implicarea în echipe și proiecte colective, de a crea comunități virtuale au modificat considerabil modele tradiționale de muncă, relațiile dintre angajat și angajator și modalitățile de realizare a sarcinilor și atribuțiilor specifice conform profesiei deținute. Puține mai sunt profesiile care să nu depindă de tehnologiile informatice și cu ajutorul lor, în cele mai multe situații, omul poate să își îndeplinească atribuțiile fie de la birou, fie de oriunde, dacă este conectat la internet. Se observă acest lucru mai ales în cazul angajaților de la multinaționale unde deja programul flexibil este o temă a discuțiilor de angajare.

Aspecte negative ale utilizării tehnologiilor digitale

Chiar dacă beneficiile utilizării tehnologiilor digitale nu pot fi negate și multe sectoare sociale își datorează progresul și implicarea în societate acestora, din ce în ce mai mult se fac simțite opiniile conform cărora sunt aspecte ale utilizării acestor tehnologii care afectează principii fundamentale precum egalitatea, respectarea valorilor democratice, respectarea drepturilor fundamentale ale oamenilor. Fiecare dintre noi a observat (sau chiar a experimentat) influențe negative pe care tehnologiile le-au avut asupra vieții private sau profesionale, asupra sănătății, efectele date de dependență etc. Firmele dezvoltatoare de tehnologii digitale sunt supuse unor presiuni din partea mediului politic și al societății civile de a atenua aceste efecte negative prin mijloacele și măsurile pe care ele le pot lua. Prezentăm în continuare o sinteză despre cum influențează tehnologiile digitale viața noastră în sens negativ⁷.

Tehnologia influențează stilul de viață în sens negativ. Tehnologiile influențează bioritmul organismului, afectând în principal obiceiurile de somn. Numărul de ore petrecut utilizând tehnologiile (internetul, telefonul, tv-ul) a crescut foarte mult, se creează dependența care duce la afectarea, înrăutățirea obiceiurilor sănătoase pentru organism. Se utilizează tehnologiile până noaptea târziu și chiar în timpul nopții și chiar și atunci când suntem oboșiți. De cele mai multe ori sunt aplicații neesențiale, dar sunt utilizate doar pentru că au creat dependență. Utilizarea dispozitivelor noaptea târziu modifică producția de melatonină a creierului nostru, hormonul somnului, se afectează calitatea somnului. Tehnologia promovează *un stil de viață mai sedentar*. Timpul petrecut în fața televizorului sau utilizând alte tehnologii este un timp petrecut în detrimentul activităților fizice, al activităților în aer liber și atrage după el o mulțime de consecințe negative de ordin medical și psihologic. *Tehnologia afectează postura corpului* și poate duce la probleme medicale grave. Nici nu ținem telefonul la nivelul ochilor când ne uităm la el și, de obicei, ne aplecăm cu capul în jos pentru a urmări conținutul. Toate acestea duc la o postură proastă, dureri de gât și spate.

Distorsionarea comunicării personale și sociale. Atașamentul față de dispozitivele digitale poate duce la un *sentiment de izolare* care, împreună cu absența reală a contactului uman, duce chiar la depresie. Se creaa-

ză un fals sentiment de comuniune, de socializare. Când majoritatea interacțiunilor noastre cu ceilalți au loc online, interacțiunea umană nu este de fapt, interacțiunea necesară din punct de vedere psihologic. Pe mulți dintre prietenii noștri online nu îi cunoaștem; în viața reală se poate dovedi că nu sunt deloc prietenii noștri. Comunicarea digitală nu va putea niciodată să înlocuiască comunicarea și interacțiunea umană reală și poate chiar să afecteze relațiile personale. Studiile arată că internetul a avut un impact net pozitiv asupra educației, dar a fost negativ când vine vorba de moralitate, principii sociale și politici comportamentale. De asemenea, oamenii care petrec o cantitate excesivă de timp pe platformele de social media tind să fie singuri și izolați social. Utilizarea excesivă a internetului poate afecta, de asemenea, stima de sine. Utilizatorii, în special tinerii, au tendința de a se compara cu alții, de a avea modele mai mult sau mai puțin adecvate (de multe ori construite pe informații false sau manipulative) și apare astfel un complex de inferioritate care duce la diminuarea stimei de sine.

Tehnologia privită ca sursă constantă de distracție și deconectare. Tehnologiile sunt cea mai comună modalitate de „pierdere a timpului”, de distracție și efectul negativ este de distragere a atenției și de pierdere a capacității de concentrare. Omul „digital” nu își mai exersează memoria și concentrarea, pentru că are la îndemână răspunsul la o nevoie de informare. Nici imaginația nu mai este exersată, pentru că se accesează informație audio-vizuală deja prelucrată. Cantitatea mare de videoclipuri sau alte tipuri de informație care este disponibilă ne face să ne pierdem rapid concentrarea, atenția și trecem rapid de la o informație la alta. Prin urmare, tehnologia digitală face din ființa umană un consumator de informație digitală brută fără a-i oferi prea multe opțiuni de analiză și interpretare personală. În consecință, se observă la omul consumator de tehnologii, aflat sub influența surselor de distragere a atenției, dificultăți de a urmări un discurs, probleme de a menține o conversație până la dificultatea de a ține telefonul departe de mână în timp ce face alte activități și faptul că este distras în mod constant de mesajele și notificările primite, pierzându-și astfel concentrarea asupra a ceea ce încercă să facă.

Efecte negative asupra lecturii și scrisului. Diminuarea capacității intelectuale. Paradoxal, omul conectat la mediul online are mult mai multe

posibilități de informare, dar citește mult mai puțin sau nu mai are lecturi temeinice, ci mult mai superficiale. Omul cu o lectură digitală este mai atras de imagine decât de text și nu mai are răbdare să analizeze și să interpreteze un text scris, ci devine atras de imagine sau de povestea gata spusă de alții. Această modalitate de lectură are un impact major asupra dezvoltării cognitive, influențează capacitatea intelectuală a omului mai ales în faza de dezvoltare biologică. De exemplu, dacă mai mulți copii citesc basmul *Alba ca zăpada* și apoi îl povestesc sau desenează personajele, fiecare copil va avea propria lui relatare determinată de experiența sa individuală de lectură, iar personajele vor fi desenate conform imaginației fiecăruia. Dacă același grup de copii vede filmul sau desenul animat cu *Alba ca zăpada*, povestirile și desenele lor vor fi la fel, întrucât ei vor reda ce le-a fost dat despre acest subiect, fără a le mai rămâne spațiu pentru dezvoltarea individuală. De asemenea, lectura digitală este o lectură fragmentară, pe sărite în funcție de punctele de interes. O asemenea lectură nu mai devine captivantă, nu mai sunt de înțeles textele lungi, textele cu descrieri sau alte modalități de exprimare stilistică specifice textelor scrise. Va avea atracție imaginea și textele sunt utilizate, de multe ori, pentru a explica imaginile sau vor avea o valoare seacă, pur informativă. În aceeași tonalitate cu lectura, în spațiul digital și scrisul este afectat. Se observă o sărăcire a scrisului, o modalitate mult mai neîngrijită de exprimare. Întrucât oricine poate fi autor în internet, nu se mai acordă importanță corectitudinii exprimării, textele nu mai sunt retușate, corectate precum textele tipărite tradițional. Textul digital poate fi corectat mult mai ușor, dar, paradoxal, acesta este și motivul pentru care nu se mai acordă prea mare atenție exprimării în scris. Chiar textele de presă, blogurile abundă de greșeli, exprimări imprecise etc. Pentru autori este mult mai important să fie primii care publică informația fără a mai acorda atenție formei. Efectele negative asupra lecturii și scrisului duc invariabil la o diminuare a capacității intelectuale a indivizilor datorită complacerii în aceste obiceiuri nocive de lectură și scris. Am renunțat la lectura tradițională mult mai solicitantă, la texte mai lungi, la literatura „canonică”, precum și la regulile riguroase de exprimare și încet-încet această comoditate asociată cu falsa impresie de conectare și implicare în informare duce la neînțelegerea unor aspecte din procesele de învățare, la diminuarea capacității critice de apreciere a lumii înconjurătoare și astfel se dimi-

nuează capacitatea noastră intelectuală. Factorii care contribuie la scăderea capacității intelectuale sunt: caracterul cronofag al tehnologiilor digitale (se consideră ca aproape 1/3 din timpul necesar a fi dedicat activităților școlare, de dezvoltare personală sau profesională este dedicat, de fapt, telefonului mobil, calculatorului, televizorului, pentru aplicații de divertisment); oboseala produsă de noile media care afectează durata și calitatea somnului, durata și calitatea timpului liber, alte efecte medicale; reducerea capacității de atenție și de concentrare. Sărăcia limbajului din media, accentul pus pe imagine duc și la o diminuare a capacităților lingvistice și chiar la o scădere a capacității de reflecție. Un alt efect din ce în ce mai vizibil este scăderea memoriei, întrucât nu mai este exersată ca în trecut. Generațiile actuale, dacă au nevoie de o informație, o regăsesc oricând în mediul digital și nu mai simt nevoia să o memoreze.

Distrușgerea relațiilor personale. Desființarea vieții private. Cybercriminalitatea. În mediul digital poți fi anonim sau poți fi altcineva. Pierderea confidențialității online duce la o distorsionare a realității și a relațiilor umane stabilite între participanți, precum și la riscul de hărțuire cibernetică și înșelăciune. Datorită oamenilor care creează profiluri false, înșelăciunea online a fost o problemă de ani de zile. Încă nu poți fi sigur că vorbești cu persoana care se prezintă dacă nu o vezi personal. Oamenii pot fi atrași în relații cu o persoană care pretinde a fi altcineva. Copiii mici și adolescenții sunt deosebit de vulnerabili la acest tip de comportament înșelător. De asemenea, sub acoperirea anonimatului sau a unei identități false, poate să apară fenomenul de hărțuire cibernetică. Mulți oameni tind să fie mult mai curajoși când se ascund în spatele unei persoane online și să spună lucruri groaznice cuiva când s-ar putea să nu fie trași la răspundere pentru acțiunile lor. Intimidarea, afectarea intimității sunt des întâlnite în mediul online. Hărțuirea cibernetică poate duce la autoizolare, complexe psihologice de diverse forme, depresie, hipertensiune arterială și la alte efecte negative asupra oamenilor. Un alt efect negativ asupra vieții personale, în special la copii și adolescenței, este dat de conținutul inadecvat al videoclipurilor accesate. Videoclipurile explicite și violența sunt ușor accesibile pe web. Deși există posibilitatea controlului parental, nu toți părinții sunt conștienți de nocivitatea unui asemenea conținut digital și rezultatele se văd la nivelul întregii societăți. Rețelele sociale sunt medii în

care se promovează o cultură în care drogurile, violența și lipsa limitelor sexuale sunt evidente. În timp ce accesul la tot ce este online ne oferă un nivel de confort extraordinar al vieții cotidiene, ne-a făcut și vulnerabili. Fiecare mișcare pe care o facem online este înregistrată și lăsăm urme digitale oriunde accesăm, iar acest fapt este exploatat de hackeri și escroci, ducând la o creștere considerabilă a infraționalității digitale. Desigur, tehnologia ne oferă și modalități și instrumentele necesare pentru a ne proteja și a ne asigura că suntem în siguranță în mediul digital, dar nu înseamnă neapărat că nu mai suntem vulnerabili. Posibilitățile oferite de internet pot determina adesea utilizatorii să-l folosească abuziv, în scopuri rău intenționate, împotriva altor utilizatori, organizații și servicii publice. În plus, există întotdeauna riscul ca, așa-ziii experți în sisteme tehnologice să folosească internetul ca mijloc de a comite acte ilegale. Infrațiunile care au loc în spațiul digital și cele legate de internet sunt considerate infrațiuni cibernetice. Aceste infrațiuni se manifestă adesea prin furt de identitate, phishing, fraudă și hacking. Sunt considerate ca aparținând așa-numitului *dark internet*, care include și *dark web*. Dark web este partea întunecată a rețelelor online în care se regăsesc activități infraționale sau reprobabile, precum tranzacționarea datelor și materialelor furate. Alte vicii comise pe internet includ hărțuirea cibernetică de care am amintit deja, urmărirea cibernetică, tâlhăria și furtul pe internet, pornografia infantilă și răspândirea urii. De asemenea, utilizatorii individuali și colectivi sau firme riscă să fie atacați de viruși de computer. Toți acești factori pot duce la pierderi de bani, informații valoroase și deteriorarea infrastructurii hardware.

Primatul virtualului asupra realului. Aspecte psihologice. Tehnologia nu construiește cele mai bune abilități sociale. *Dependența și deteriorarea abilităților sociale* sunt cele mai negative efecte ale tehnologiilor digitale. Rețelele sociale promovează un contact impersonal în detrimentul contactului uman real. Deja se observă că oamenii, în special tinerii, interacționează mai mult timp online decât față în față. Consecința diminuării contactului uman real este că abilitățile noastre de a prelua indiciile sociale din mediul real și din limbajul corpului scad, ceea ce duce la mai multe probleme de comunicare. Apariția și utilizarea rețelelor sociale a avut un impact major asupra vieților noastre. În multe aspecte, viața socială s-a mutat în mediul digital și virtualul a ajuns

să domine realul. Se poate vorbi de anumite aspecte sau contexte în care este evident primatul virtualului asupra realului, imaginea lumii fiind mai importantă decât realitatea lumii. Imaginea este servită ca fiind esențială și mai importantă decât produsul. Agențiile de publicitate, mass-media au înțeles rapid avantajul rețelelor de socializare în promovarea imaginii oricărui tip de produs, fie că este produs sau bun de consum, fie că este o activitate de orice tip, inclusiv de tip politic sau social. Imaginea, știrea, anunțul pot deveni, în context digital, modalități de manipulare a opiniei oamenilor (vezi fenomenul de fake-news). Rețelele sociale transformă lumea virtuală într-un imens spațiu de spectacol. MySpace, Facebook, Snapchat, TikTok, Instagram și altele ne oferă acum o perspectivă asupra vieții altora în timp real, fie că sunt prieteni, care au câțiva urmăritori, sau celebriități cu milioane de urmăritori. *Dependența de tehnologie* devine din ce în ce mai răspândită. Deja dependența de tehnologii (mai ales dependența de jocurile digitale) este o patologie recunoscută și tratată ca atare. Este considerată a fi un fenomen în creștere rapidă, fără semne de încetinire. Efectele negative ale tehnologiei includ și aspectul că suntem preocupați să fim permanent conectați la rețele și la aplicații. Faptul că am putea rămâne fără semnal la telefon sau fără acces la internet poate fi o *sursă maximă de stres*. Nu mai putem concepe existența fără telefon și ne verificăm permanent conectivitatea de la prima ora a dimineții până la ora de culcare și printre orice alte activități facem în timpul zilei, fără a fi conștienți că toate acestea adaugă încă un nivel de stres și anxietate în viața noastră. Tehnologia poate provoca o *pierdere a empatiei* pe măsură ce ne obișnuim cu violența online. Pierderea empatiei este încă un exemplu al modului în care tehnologia ne-a schimbat viețile într-un mod negativ. Pe măsură ce devenim din ce în ce mai obișnuiți cu violența online, s-ar putea să ajungem în punctul în care nici măcar nu ne mai deranjează.

Jean-Claude Larchet în cartea sa *Captivi în internet*, din observații empirice și din analiza mai multor studii de specialitate, identifică o serie de patologii psihice rezultate ca urmare a utilizării noilor media. Enumerăm în continuare o parte din aceste patologii doar pentru a atrage atenția asupra efectelor negative ale utilizării inadecvate a mediilor digitale⁸: comportamente obsesive și compulsive (folosirea repetată, frecventă, fără a se putea controla, a telefonului sau

calculatorului, fără a fi nevoie), hiperconectivitatea ca modalitate de alungare a temerilor și a angoaselor, un mijloc de a scăpa de plictiseală și de singurătate, tehnologia utilizată ca nevoie de siguranță, o viziune deformată asupra lumii, reprezentarea și imaginea despre sine mai importante decât realitatea persoanei în sine, relația mai importantă decât identitatea persoanei (este mai important să ai cât mai mulți „prieteni” online decât să știi cu adevărat cine sunt aceștia și dacă sunt relații reale de prietenie), transparența digitală și efectele sale nocive (transparență versus intimitate), exteriorizarea și ultraexpunerea digitală ca efect al sărăciei vieții lăuntrice, amplificarea emoțiilor și diminuarea sentimentelor reale de afecțiune; mediul digital – un mediu prielnic pentru narcisism, dependență însoțită de hipercomunicare, hipersolicitare, hiperactivitate, hiperboseală, toate acestea favorizând apatia și depresia.

Tehnologiile sunt consumatoare de energie și sursă de poluare. Tehnologia a schimbat lumea în care trăim și din punctul de vedere al consumului de energie și al poluării. Societatea consumă mai multă energie decât a consumat vreodată în trecut. Dacă avem în vedere tehnologiile și dispozitivele digitale, observăm că este nevoie de multă energie pentru a le produce, de energie la fel de multă pentru a le menține în funcțiune și pentru a le utiliza conform utilității lor. Chiar dacă nu toate tehnologiile digitale sunt considerate poluante în utilizare, cu siguranță sunt o sursă majoră de poluare atunci când sunt scoase din uz datorită componentelor lor. Deșeurile electronice sunt dintre cele mai poluante deșeuri atât pe termen scurt, cât și pe termen lung.

Din ce în ce mai frecvent întâlnim studii și articole care atrag atenția asupra efectelor negative ale tehnologiilor digitale utilizate inadecvat. Sunt relatate exemple și cazuri reale despre persoane sau comunități afectate de tehnologiile digitale. Numeroase articole au raportat despre scandaluri majore de confidențialitate și încălcări de securitate, proliferarea de știri false, comportamente dăunătoare precum hărțuirea cibernetică, excrocheriile cibernetice, dependența de internet, precum și efectele negative pe care internetul le poate avea asupra relațiilor sociale și a coeziunii sociale. La nivelul societății încep să fie luate măsuri pentru a identifica și diminua (dacă nu este posibilă eliminarea) unor asemenea efecte negative ale internetului.

La nivelul Uniunii Europene sunt vizibile preocupările în această direcție materializate sub forma studiilor pe această temă, urmate de propuneri concrete în domeniul politicilor comunitare, domeniul legislativ și cel administrativ. Comisia Europeană a finanțat un proiect privind daunele cauzate de internet, care reunește peste 120 de psihologi, psihiatri și specialiști în neuroștiință, cu obiectivul de a ajuta la o identificare cât mai bună a efectelor negative ale internetului asupra oamenilor, luându-se în considerare rolului geneticii și a trăsăturilor de personalitate și a mecanismelor bazate pe creier din spatele tulburărilor legate de internet. Studiul *The growing threat of internet addiction: Excessive and problematic internet use is increasingly recognised as a potential threat to public health* a fost publicat de European Science-Media Hub (ESMH)⁹.

Partea I a acestui studiu¹⁰ se concentrează pe dependența generalizată de internet, inclusiv dependența de jocuri și jocurile de noroc. Cercetarea confirmă rolul contextului individual, cultural și de utilizare a mass-media care contribuie în mod semnificativ la experiența și severitatea dependenței de internet. Studiul propune un set de acțiuni preventive și argumente medicale și științifice necesare pentru a sprijini politicile viitoare. Se precizează că oferirea și diseminarea pe scară largă a informațiilor privind efectele nocive ale tehnologiilor, în principal în rândul elevilor și studenților, poate ajuta, în special, în ceea ce privește dependența de jocuri în rândul adolescenților. Bineînțeles că sunt necesare și resurse adecvate de cercetare și resurse pentru școli și personalul acestora, pentru familii, precum și stabilirea de relații de lucru cu profesioniștii și serviciile din domeniul sănătății.

Partea a II-a a studiului¹¹ identifică o serie de efecte sociale și culturale dăunătoare asociate cu utilizarea internetului și a tehnologiilor digitale. Sunt prezentate efecte nocive atât asupra indivizilor, cât și asupra societății. Cele mai semnificative sunt considerate a fi:

Supraîncărcarea informațională: a avea prea multe informații poate fi copleșitor; nu se va putea înțelege în mod adecvat o problemă și nu se vor putea lua deciziile adecvate și eficiente în timp util. Supraîncărcarea cu informații este asociată cu pierderea controlului, ducând la o performanță intelectuală redusă și la diminuarea satisfacției pentru activitățile care trebuie să fie realizate. Se precizează în această cerceta-

rea că supraîncărcarea informațională afectează până la 20-30% dintre oameni.

Daune aduse relațiilor sociale: utilizarea pe scară largă a internetului, în special a rețelelor sociale, este corelată cu singurătatea și izolarea socială. Relațiile personale și relațiile intime pot fi degradate de utilizarea internetului, din cauza comportamentelor nocive care le pot fi asociate. Limitele public-privat sunt imprecis demarcate în mediul digital¹² și ca efecte nocive care pot rezulta din astfel de interferențe sunt: pierderea calității vieții, lipsa intimității, scăderea siguranței și a securității și deteriorarea relațiilor sociale (atunci când prietenii și membrii familiei simt că sunt lăsați în urmă de noile tehnologii și când se consideră competențele tehnologice ca fiind cele mai importante).

Efecte nocive asupra dezvoltării cognitive: dovezile empirice, prezentate în acest studiu, sugerează că utilizarea internetului poate avea atât impact pozitiv, cât și negativ asupra dezvoltării cognitive, în funcție de persoană și de circumstanțe. Există dovezi că dezvoltarea cognitivă a copiilor poate fi afectată de utilizarea prelungită a internetului, inclusiv dezvoltarea abilităților de memorie, a atenției, a abilităților de raționament critic, a dobândirii limbajului, a citirii și a abilităților de învățare.

Daune aduse comunităților: sunt tot mai simțite diferențele dintre comunități în funcție de nivelul lor de tehnologizare și de utilizare a internetului. Cele mai dezavantajate sunt comunitățile offline care sunt excluse dintr-o serie de activități sociale; se accentuează fenomenele de excluziune socială cu toate formele ei de manifestare: pauperizare, izolare, diminuarea accesului la informație, educație și cultură, accesul la serviciile sociale și de sănătate etc. Multe comunități offline suferă din cauza migrației parțiale a activităților umane (cumpărături, comerț, socializare, activități de agrement, interacțiuni profesionale) spre internet.

Un alt studiu, regăsit între publicațiile de cercetare ale UE, identifică o serie de opțiuni politice generale pentru prevenirea și atenuarea acestor efecte dăunătoare¹³:

1. promovarea tehnologiei care protejează mai bine oamenii și instituțiile sociale, stimulând sau solicitând companiilor producă-

toare de tehnologie să introducă produse și servicii care protejează mai bine utilizatorii de internet;

2. educație despre internet și consecințele (pozitive și negative) acestuia;
3. sprijin mai puternic al serviciilor sociale pentru utilizatorii de internet (sprijin pentru a evita excluziunea socială și pentru a atenua, a preveni efectele dăunătoare ale tehnologiilor digitale asupra oamenilor și comunităților);
4. stimularea sau solicitarea angajatorilor să elaboreze politici care protejează lucrătorii împotriva efectelor dăunătoare ale utilizării internetului în activitățile lor profesionale, cum ar fi supraîncărcarea cu informații și estomparea granițelor dintre viața publică și cea privată;
5. stabilirea de structuri administrative și platforme cu mai multe părți interesate la nivelul UE, pentru a aborda problemele efectelor sociale și culturale dăunătoare ale internetului.

Fără îndoială, internetul a modelat comunicarea dintre oameni, a adus o altă percepție asupra spațiului și timpului, a generat schimbări fără precedent în viața noastră personală și socială. Tehnologiile digitale au micșorat distanțele și au umplut golurile dintre oameni. Dar folosirea lui în exces și inadecvat se observă din ce în ce mai mult că duce inevitabil la o serie de probleme care pot avea consecințe grave. Chiar dacă se pot stabili reguli, reglementări, se pot populariza efectele negative ale tehnologiilor digitale, decizia finală aparține fiecăruia dintre noi. Fiecare dintre noi trebuie să conștientizeze efectele benefice și cele nocive ale tehnologiilor și să decidă în cunoștință de cauză asupra utilizării lor. Fiecare dintre noi trebuie să se lupte el însuși pentru a scăpa de influențele negative ale mediului digital.

Note și referințe

¹ *Digital Citizenship and Digital Citizenship Education*. [Disponibil <https://www.coe.int/en/web/digital-citizenship-education>] (Accesat: 08.10.2023).

² *Ibidem*.

³ *Digital Rights*. [Disponibil <https://librereseearchgroup.org/en/a/digital-rights>] (Accesat: 08.10.2023).

⁴ *Privacy and Data Protection*. [Disponibil <https://librereseearchgroup.org/en/a/privacy-and-data-protection>] (Accesat: 08.10.2023).

⁵ Prajapati, Vinay. *11 Ways How Does Technology Impact Our Lives*. [Disponibil <https://www.techprevue.com/technology-impacts-our-daily-lives/>] (Accesat 08.10.2023); Wick, John. *Impact of Social Media World on Our Lives*. [Disponibil https://thriveglobal.com/stories/impact-of-social-media-world-on-our-lives-2__trashed/] (Accesat 08.10.2023); Devloper, Dave. *The Positive and Negative Effects of the Internet on Our Daily Lives*. [Disponibil <https://thriveglobal.com/stories/the-positive-and-negative-effects-of-the-internet-on-our-daily-lives/>] (Accesat 08.10.2023); Turner, Jack. *The 7 Main Ways Technology Impacts Your Daily Life*. [Disponibil <https://tech.co/vpn/main-ways-technology-impacts-daily-life>] (Accesat 08.10.2023).

⁶ De exemplu, o bandă de fitness/ceas poate urmări bătăile inimii, tensiunea arterială, tipul de somn ale utilizatorilor și multe altele. Utilizatorul poate conecta aceste dispozitive la smartphone-urile lor pentru a obține feedback și recomandări instantanee despre activitatea recentă. Unele aplicații dedicate solicită câteva informații și le folosesc pentru a planifica totul, de la dieta utilizatorului până la rutina de exerciții fizice.

⁷ Bronzan, Forest. *19 negative effects o technology*. [Disponibil <https://www.digitaldetox.com/blog/the-19-negative-effects-of-technology-in-2019>] (Accesat: 08.10.2023); *How the Internet affects your mental health*. [Disponibil <https://www.piedmont.org/living-better/how-the-internet-affects-your-mental-health>] (Accesat: 08.10.2023); Diomidous M.; Chardalias, K.; Magita, A.; Koutonias, P.; Panagiotopoulou, P.; Mantas J. *Social and Psychological Effects of the Internet Use*. În: „Acta Inform Med.”, 2016 Feb; 24(1); Larchet, Jean-Claude. *Captivi în internet*. București, Editura Sofia, 2016.

⁸ LARCHET, Jean-Claude. *Op. cit.*, p. 202- 233.

⁹ *The growing threat of internet addiction: Excessive and problematic internet use is increasingly recognised as a potential threat to public health*. [Disponibil:<https://sciencemediahub.eu/2019/01/09/the-growing-threat-of-internet-addiction/>] (Accesat: 08.10.2023).

¹⁰ *Harmful internet use. Part I: Internet addiction and problematic use*. Study Panel for the Future of Science and Technology EPRS | European Parliamentary Research Service Scientific Foresight Unit (STOA) PE 624.249 – January 2019. [Disponibil: [EPRS_STU\(2019\)624249_EN.pdf](https://www.europa.eu/STU(2019)624249_EN.pdf) (europa.eu)] (Accesat: 08.10.2023); [https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/EPRS_STU\(2019\)624249](https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/EPRS_STU(2019)624249).

¹¹ *Harmful internet use Part II: Impact on culture and society*. [Disponibil: [EPRS_STU\(2019\)624269_EN.pdf](https://www.europa.eu/STU(2019)624269_EN.pdf) (europa.eu)] (Accesat: 08.10.2023); [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2019/624269/EPRS_STU\(2019\)624269_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2019/624269/EPRS_STU(2019)624269_EN.pdf).

¹² Modul în care internetul și telefoanele inteligente estompează distincția dintre privat și public și între diferitele sfere ale vieții, inclusiv munca, viața acasă și timpul liber dăunează granițelor dintre viața publică și cea privată a oamenilor.

¹³ *Quaglio, Gianluca. How the internet can harm us and what can we do about it?* [Disponibil: <https://epthinktank.eu/2019/02/18/how-the-internet-can-harm-us-and-what-can-we-do-about-it/>] (Accesat: 08.10.2023).

Bibliografie generală

Digital Rights. [Disponibil <https://libreresearchgroup.org/en/a/digital-rights>]. (Accesat: 08.10.2022)

Isin Engin, Ruppert Evelyn, *Being Digital Citizens*. Second Edition. London, Published by Rowman & Littlefield International, Ltd. (publicată în 2015 și reeditată în 2020). [Disponibil [https://research.gold.ac.uk/id/eprint/29321/7/Isin%20and%20Ruppert%20\(2020\)%20Being%20Digital%20Citizens_Second%20Ed_OA.pdf](https://research.gold.ac.uk/id/eprint/29321/7/Isin%20and%20Ruppert%20(2020)%20Being%20Digital%20Citizens_Second%20Ed_OA.pdf)]. (Accesat: 08.10.2022)

Larchet Jean-Claude, *Captivi în internet*, București: Editura Sofia, 2016

O Europă pregătită pentru era digital. Comisia Europeană (europa.eu). [Disponibil https://ec.europa.eu/info/strategy/priorities-2019-2024/europe-fit-digital-age_ro]. (Accesat: 08.10.2022)

Regulamentul (UE) 2016/679 al Parlamentului European și al Consiliului din 27 aprilie 2016 privind protecția persoanelor fizice în ceea ce privește prelucrarea datelor cu caracter personal și privind libera circulație a acestor date și de abrogare a Directivei 95/46/CE. *Regulamentul (UE) 2016/679*. [Disponibil <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/TXT/PDF/?uri=CELEX:32016R0679&from=RO>]. (Accesat: 4.10.2022)

Tirziman Elena, *Societatea digital*, București, Editura Prouniversitaria, 2023

Abstract

Advantages and disadvantages of using digital technologies

Keywords: *Digital society; digital human; digital technologies; human rights in the digital space*

Digital society copies and reshapes the real environment in its almost every fundamental aspect: the good or the bad, positive aspects, but also in the pernicious aspects of humankind; and man in virtual space faces a new digital reality. Virtual technologies have changed the way we learn, the way we work and we socialize.

It has appeared the so called technology addiction, a phenomenon to be considered for its negative consequences on the individuals and therefore on the social level. Increasingly observation, analysis and studies question how we interact with each other and how we use digital technologies and communication channels. The positive and negative aspects to be found in the virtual space are being processed, allowing us to understand some of digital society.

Ștefan AFLOROAEI

Ion Petrovici. Sensibilitate metafizică și dorință de înțelegere

Ș.A. – profesor la Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, Departamentul de Filosofie.

Susține prelegeri de Hermeneutică filosofică, Metafizică, Ideea europeană și Teorii ale interpretării. Membru corespondent al Academiei Române. Cărți publicate: *Ipostaze ale rațiunii negative* (1991); *Întâmplare și destin* (1993); *Lumea ca reprezentare a celuilalt* (1994); *Cum este posibilă filosofia în estul Europei* (1997); *Locul metafizic al străinului* (2003); *Metafizica noastră de toate zilele* (2008); *Privind altfel lumea celor absurde* (2013); *Fabula existențială* (2018); *Despre simțul vieții* (2021).

Aș spune de la bun început că Ion Petrovici rămâne un filosof cu adevărat remarcabil, care merită mai multă atenție decât i se acordă de obicei. Există câteva exegeze și studii valoroase cu privire la opera sa filosofică. Doar că, în discuțiile filosofice de astăzi, paginile sale sunt adesea ignorate. Această atitudine, de întâlnit și în cazul altor filosofi din generația sa, pare să vină în prelungirea celei generate de ideologia represivă și brutală care, după 1945, a condamnat mulți intelectuali la ani grei de închisoare, domiciliu forțat și tăcere.

Revenind asupra unora dintre scrierile sale, constat din nou disponibilitatea sa neobișnuită pentru multiple deschideri ale gândirii filosofice și pentru o manieră proaspătă de a reflecta. Apare ca un spirit erudit și realmente viu, cu un stil expresiv și atrăgător. Multe idei pe care le clarifică, odată cu perspectivele deschise, se dovedesc viabile și inspiratoare. Se afirmă de timpuriu în logică, teoria cunoașterii și în metafizică, socotind că trebuie depășită rivalitatea târzie dintre acestea¹. Demne de reținut sunt descendența sa junimistă, pe de o parte, și întâlnirea timpurie cu filosofia kantiană, pe de altă parte. Sigur, au contat mult pentru Petrovici și prelegerile audiate între 1905 și 1906 la Leipzig (Wilhelm Wundt și Hans Volkelt) sau la Berlin

(Friedrich Paulsen, Wilhelm Dilthey și Alois Riehl). E greu de uitat faptul că, după 1945, în anii de închisoare, Petrovici ținea adesea, în celula sa și în condiții greu de imaginat, lecții despre viața și filosofia lui Kant. Asemenea lecții, cu o intenționalitate evident morală, i-au ajutat pe cei care l-au ascultat atunci să depășească, măcar în parte sau în unele clipe, perspectiva sumbră pe care o aveau în față.

Știm că Ion Petrovici reia într-o manieră distinctă studiile de metafizică, dar, cumva surprinzător pentru acel timp, ele vor fi corelate mereu cu reflecțiile de natură hermeneutică. De exemplu, e atent tot timpul la felul în care ceva poate fi înțeles – și nu doar știut. Discută frecvent despre posibilitățile și limitele înțelegerii omenești, diferite de cele ale cunoașterii. Explorează unele relații relevante în acest sens, precum cea dintre înțelegere și certitudine sau cea dintre înțelegere și credință. Vorbește adesea despre ce înseamnă interpretare și perspectivă, viziune („icoană”) și reprezentare, teorie și imagine de ansamblu. De altfel, îi sunt familiare anumite cercetări moderne sau mai noi de natură hermeneutică. Audiază la Berlin unele prelegeri susținute de Wilhelm Dilthey, cel care a avut mereu în atenție posibilitatea și limitele înțelegerii omenești. Îi sunt cunoscute unele scrieri ale lui Martin Heidegger și ale lui Heinrich Rickert, în care se discută, bunăoară, despre interpretare și înțelegere, evaluare și sens, constituirea unor semnificații și a unor viziuni mai cuprinzătoare. Aceste chestiuni au fost și în atenția altor filosofi, precum Wilhelm Wundt, Constantin Rădulescu-Motru sau Robin G. Collingwood, timpul fiind pregătit pentru o nouă înțelegere, mai analitică și mai reflexivă, a unor probleme de natură metafizică.

Petrovici va relua frecvent asemenea probleme, fie în *Introducere în metafizică* (1924), fie în alte studii, precum *Metafizica în filosofia contemporană* (1928), *Ideea de Neant* (1932), *Transcendentul și cunoașterea omenească* (1936) sau *Viața și opera lui Kant* (1936). Va considera, bunăoară, că filosofia, spre deosebire de științele naturii, e nevoită „a face cale-ntoarsă pentru examinarea subiectului gânditor”. Față de științe, îi revine „rolul cu totul diferit de a judeca valoarea lor [a unor cunoștințe]”, având în acest sens „preponderente funcții critice”. Își cere să fie atentă la „uneltele noastre spirituale, pentru a proceda la cântărirea și prețuirea lor”². Cercetează, de exemplu, corelația dintre aparență și realitate („o condiție a gândirii noastre”)³, ce înseamnă ficțiune sau iluzie, ideea de

realitate pe care mintea noastră o presupune, anumite „obstacole” ale cunoașterii și măsura în care poate fi cunoscut „în sine” ceva anume. Accesul la ceva noumenal („în sine”) îl face posibil însăși corelația profundă dintre aparență și realitate („fiecare aparență duce în mod necesar la o realitate, orice aparență fiind îndeobște o diformare mai mică sau mai radicală a unei realități ascunse”)⁴. O asemenea cunoaștere diferă de cea științifică, luând forma unei „înțelegeri de ansamblu” sau a unei „viziuni” („icoane”). În această privință, contează mult puterea noastră de reflecție și capacitatea propriu-zis speculativă, în accepțiunea pozitivă a cuvântului⁵. Altfel spus, capacitatea de a vedea, dincolo de ceea ce ne oferă experiența sensibilă și calculul obișnuit, configurări mai ample sau o posibilă ordine.

Aș spune că, în scrierile lui Petrovici, are loc deplasarea atenției dinspre epistemologia (neo)kantiană către o hermeneutică a vieții spirituale și istorice. Astfel îmi explic faptul că discută mult, bunăoară, despre „interpretare”, „înțelegere de ansamblu”, „câmp al viziunii”, „imagine” sau „icoană”, dar și despre acele credințe ce pot fi socotite fundamentale, precum credința în ceva real sau credința într-o anumită ordine și în unitatea acestei lumi. Asemenea credințe, însoțite de imagini și idei, pot să compună adevărate viziuni, moduri ample de a vedea și înțelege lumea vieții. Sigur, nivelul și valoarea lor diferă mult de la un gen de conștiință la altul. Petrovici e atent mai ales la posibilitatea unei „viziuni concrete”, cu rădăcini la fel de puternice în experiență și în exercițiul reflexiv al rațiunii⁶. În felul acesta, se pot dovedi măcar într-o privință „icoane adecvate ale adevărului”, devenind veridice într-o anumită măsură⁷.

Însă de ce îi apar importante asemenea viziuni? Pe de o parte, ele sunt presupuse de orice act de cunoaștere. Până și cele mai riguroase cunoștințe științifice presupun unele credințe sau reprezentări („metafizice”), așa cum este credința într-o anumită ordine a celor existente. Unele teorii științifice, precum cele din fizica primelor decenii ale secolului al XX-lea, reușesc să modifice în parte asemenea credințe și să genereze o nouă perspectivă („metafizică”). Pe de altă parte, aceste credințe ne orientează în lumea comună a vieții, lăsându-ne a înțelege, bunăoară, ce anume merită un efort de durată și ce nu, ce are sens în această viață și ce nu are. Cum apar în felul unor „înțelesuri de ansamblu”, diferă de acele cunoștințe ce pot fi imediat confirmate sau infirmate. Petrovici le consideră proprii

înainte de toate reflecției metafizice, mai ales când fac loc unor date „suprasensibile” sau imprecise din punct de vedere empiric, fapt ce nu le afectează puterea de comprehensiune⁸. Se nasc dintr-o năzuință aparte a spiritului omenesc, acesta fiind continuu atras de ideea unității celor existente sau de cea a unei ordini mai cuprinzătoare. Răspund nevoii de orientare în lumea vieții, cum se întâmplă când, pentru cineva anume, apare inevitabilă distincția dintre bine și rău, dintre cele cu sens și cele lipsite de sens⁹. Generează alte întrebări decât cele care se voiesc neutre și precise, precum cele care au în vedere, de exemplu, ce crede omul despre această lume și cum o poate concepe, cum își reprezintă cursul și sensul acesteia¹⁰. Într-o formă sau alta, unele întrebări metafizice – odată cu sensibilitatea care îi corespunde – pot fi recunoscute în cazul fiecărui om în parte și al fiecărei comunități de viață.

Așadar, nevoia omului de metafizică apare evidentă atât în atitudinea noastră cognitivă, cât și în cea practică sau morală. Din punct de vedere cognitiv, se resimte mereu dorința de-a accede la o unitate mai cuprinzătoare, dorință pe care științele o satisfac parțial. Până și omul obișnuit caută așa ceva (o „înțelegere de ansamblu, indiferent de forma în care se va mulțumi să o aibă”)¹¹. Cunoștința metafizică – sub forma unei perspective sau a unei viziuni – apare similară celei pe care o asigură hărțile geografice. „E mare deosebire între o țară oarecare și harta ei redusă, pentru uzul nostru, la dimensiunile unei coli de hârtie. Dar, totuși, cine ar putea să afirme că o astfel de hartă nu ne spune și nu ne învață nimic despre ce este și de cum se înfățișează țara însăși în imensele ei proporții adevărate?”¹². Din punct de vedere practic sau moral, nevoia de metafizică este și mai evidentă, întrucât, spune Petrovici, oamenii se orientează în conduitele lor după unele imagini despre lumea vieții, căutând să înțeleagă, de exemplu, dacă aceasta are sau nu un sens, dacă e un mecanism orb sau dispune de o anumită ordine.

Spre a ne da seama mai bine de sensibilitatea metafizică a lui Petrovici și de reorientarea atenției sale către actul de înțelegere, m-aș opri puțin la un studiu pe care-l consider printre cele mai frumoase din literatura noastră filosofică, *Ideea de Neant*, inițial o conferință susținută la Congresul Internațional de Filosofie de la Paris, 1932. Referințe extinse la acest studiu avea să facă, bunăoară, André Marc în *Dialectique de l'affirmation* (Paris, 1952), unde dedică perspectivei lui Petrovici mai multe pagini.

După ce are în atenție unele poziții filosofice în legătură cu ideea de neant, Petrovici observă că, la vremea respectivă, multe obiecțiuni aduse erau de natură logică și psihologică. Se spunea, de exemplu, că neantul nu poate fi gândit, întrucât a gândi neantul înseamnă a nu gândi nimic, a suprima gândirea însăși. Argumentul este însă falacios, căci obiect al gândirii poate fi și ceva ce nu există. Constată, în același timp, trei poziții distincte cu privire la ideea de neant: negarea acestei idei, afirmarea ei și, în cele din urmă, trecerea ușoară de la o atitudine la alta. În consecință, anunță o perspectivă relativ diferită, înțelegând că discuția nu este despre o idee oarecare, nici despre un obiect în sine: „am s-ajung, în ce mă privește, la convingerea că această idee e cu totul fundamentală, că nu o putem îndepărta din spiritul nostru și că trebuie să o acceptăm ca o călăuză pe drumul speculației filosofice”¹³. Din câte înțeleg, Petrovici caută, pe de o parte, să respingă acele argumente ce vizau ideea de neant ca lipsită de sens, iar pe de altă parte, să-i refacă înțelesul metafizic pe fondul unor cercetări logice și hermeneutice.

Observă dintru început că judecata negativă se opune unei posibile afirmații eronate, ceea ce înseamnă că presupune posibilitatea ei, la fel cum judecata afirmativă se opune unei posibile negații eronate, încât presupune o asemenea negație¹⁴. Iar două principii ale gândirii logice, cel al noncontradicției și cel al terțului exclus, „implică negarea ca element indispensabil”¹⁵. Ele aduc în atenție și altceva, anume că, așa cum actul de negare implică actul de afirmare, „ideea de neant presupune pe cea de existență”, fiind vorba de termeni corelativi. În definitiv, ideea de neant presupune o experiență elementară și decisivă pentru noi, anume experiența faptului de existență. Iar acest fapt apare ca unul contingent, și nu necesar, căci lasă să se vadă și ceva întâmplător, deopotrivă ceva nerațional și atins de precaritate. Așadar, face evidente câteva „nu-uri”: este non-necesar, non-rațional și non-suficient. Prin urmare, ne putem adesea îndoi în fața faptului de existență, putem nega un mod sau altul sub care se arată. Dar exact în acest fel ne dăm seama că ideea de neant se justifică și că nu e o simplă idee subiectivă. În fond, putem considera „caracterele iraționale și precare ale existenței ca un fel de dovadă a posibilității Neantului, sau cel puțin a legitimității ideii de Neant, prezentă în mintea noastră și conceptibilă în cadrul cugetării abstracte”¹⁶. Avem motive să acceptăm nu doar ideea de neant, ci și posibilitatea ca atare a neantului în constituția faptului de existență. Tocmai o asemenea

posibilitate modulează percepția faptului de existență. „Aș putea adăuga că fără ideea de neant, cel puțin ca o posibilitate, faptul existenței nu ar apărea niciodată învăluit de mister. Și fără impresia de mister, nu ar mai fi nevoie de explicații supranaturale, nevoie rămasă vie în ce privește originea lumii și servind de motor tuturor religiilor”¹⁷.

În acest loc face încă o mențiune, șocantă în primă instanță: „Neantul e o idee odihnitore și – lucru care merită să fie remarcat – se pare adesea că o teorie științifică e cu atât mai satisfăcătoare cu cât ultimele sale elemente sunt mai apropiate de neant”. Într-adevăr, omul de știință caută mereu, din nevoia de inteligibilitate, elemente infime ale lucrurilor, din care s-ar putea compune diferite forme sau niveluri ale existenței. În acest sens, e adesea tentat să reducă existența, calitativ, la cât mai puține date. Ultimele ar fi tocmai ceva-ul și nimic-ul. Adică existența și non-existența, sau, în termeni cumva mai abstracti, ființa și neantul. Prin urmare, ideea de neant are justificare logică și ontologică. Semnificația ei nu se reduce la cea a unei simple idei motivate psihologic. Este în joc mai curând ceva constitutiv realității ca atare. De unde, diferite atitudini ale spiritului omenesc, precum negația sau îndoiala, dar și căutarea a ceva durabil sau credința omului în ceva absolut. „Ideea de neant, cu dificultățile ei inevitabile, dar cu prezența ei suverană în adâncul spiritului nostru, prezență a cărei consecință ar fi contingența existenței, este o etapă către ideea de Dumnezeu, resortul care ne împinge către conceperea Absolutului. Ideea de Dumnezeu, ca și ideea de Neant, este un «punctus terminus», un țărnu unde gândirea obosită poate să ajungă la odihnă. – Aș putea spune că ideea de Dumnezeu e echivalentul existențial și fecund al ideii de Neant, /altfel/ radicalmente goală și sterilă”.

Cred că e demn de toată atenția acest mod de a reflecta asupra ideii de neant și merită reținute unele consecințe, așa cum Petrovici le formulează. De exemplu, înțelegând justificarea ei, se justifică într-un plan mai profund actul de negație. Pot fi înțelese mai bine unele viziuni metafizice, precum cea platoniciană sau cea plotiniană, pentru care geneza lumii ar fi un efect al „amestecului dintre divin și neant”, o formă de „cădere” din punct de vedere ontologic, iar spațiul și timpul, ca forme ale lumii sensibile, ar fi de fapt imagini ale neantului. În același timp, e regăsit un anumit mister al faptului de existență, ceva indecis și ineputabil, cu nevoia înțelegerii metafizice a sensului celor existente. Importantă de-

vine, ontologic, tocmai corelația dintre ceva și nimic, așa cum ne lasă a înțelege o celebră întrebare. Chiar și spiritul științific e atras de aceste date minimale („ultime”), căutând să vadă cum cele abia sesizabile sunt „un fel de compromis, o tranzacție făcută pentru a concilia acea ultimă diversitate care mai rămâne în picioare și ai cărei termeni sunt deopotrivă de prezenți spiritului nostru”¹⁸. Este vorba până la urmă de termeni corelativi, conjugați intim în constituirea unor fenomene ce compun această lume.

Ion Petrovici rămâne o voce distinctă în multe alte chestiuni de natură metafizică. E greu de uitat, bunăoară, felul în care discută cu privire la continuitatea – paradoxală într-o privință – dintre realitatea fenomenală și cea noumenală, cu privire la transcendență și la condiția spirituală a omului. Sau cu privire la temporalitate și spațialitate, ca atunci când susține, bunăoară, că spațiul ar avea o semnificație ontologică mai profundă decât timpul. Sigur, astfel de chestiuni, prezente în diferite articole sau conferințe, nu au fost decât arareori reluate în sinteze mai ample, sistematice, așa cum Petrovici și-a dorit la un moment dat.

Note și referințe

¹ Cf. Ion Petrovici, *Transcendentul și cunoașterea omenească*, în „Revista de Filosofie”, vol. XXI, nr. 4, 1936, p. 325. Studiul reprezintă textul unei conferințe susținute la Sorbona în 25 martie 1935.

² Ion Petrovici, *op. cit.*, p. 325-326.

³ *Ibidem*, p. 328.

⁴ *Ibidem*, 328. „Dacă lucrurile pe care le percepem conțin în afară de partea lor vizibilă o altă parte care se ascunde, oare partea luminoasă nu transmite nici un ecou al celeilalte? Dacă fenomenul natural nu este în fond decât un lucru în sine diformat, cum ar putea să ne refuze chiar umbra unei informații asupra esenței sale? Prefer atunci să cred nu numai că asemenea ecouri sunt posibile, dar încă – ceea ce n-are nimic ilogic sau absurd – ca pe măsură ce lucrăm asupra sensibilului, redându-i ordinea mai strânsă, unitatea sa mai perfectă, pe măsură deci ce noi împingem mai departe elaborarea sa prin spiritul nostru, ecourile de care am vorbit devin mai clare, mai numeroase și mai bogate” (p. 334).

⁵ Ion Petrovici, *Introducere în metafizică*, București, Editura Casei Școalelor, 1929, p. 14.

⁶ *Ibidem*, p. 126.

⁷ *Ibidem*, p. 135-137.

⁸ *Ibidem*, p. 26-27.

⁹ A se vedea, în studiul *Metafizica în filosofia contemporană*, referința la un episod din *Divina Comedie*, cel în care poetul, urmând drumul prin Paradis alături de Beatrice, nu-și mai dă seama dacă urcă, stă pe loc sau coboară. Va înțelege acest lucru doar după ce privește la Beatrice și o vede tot mai frumoasă și mai luminată, intuind atunci că drumul urmat are un sens ascendent (cf. Ion Petrovici, *Felurite*, București, Editura Casei Școalelor, 1928, p. 15-16).

¹⁰ *Ibidem*, p. 36.

¹¹ *Introducere în metafizică*, p. 14.

¹² *Ibidem*, p. 36-37.

¹³ Ion Petrovici, *Ideea de Neant*, în „Gândirea”, anul XIII, nr. 5, p. 164. Termenul „neant” e scris uneori cu majusculă, precum în titlul lucrării sau când semnifică o instanță de limită, metafizică, iar alteori cu minusculă, numind o simplă idee sau credință. Există și excepții, ceea ce complică uneori efortul de înțelegere.

¹⁴ *Ibidem*, p. 165.

¹⁵ *Ibidem*, p. 166.

¹⁶ *Ibidem*, p. 166-167.

¹⁷ *Ibidem*, p. 167.

¹⁸ *Ibidem*, p. 167, referința fiind la două scrieri ale lui Émile Meyerson, *Identitate și realitate și Explicația în științele naturii*. E important ce adaugă în acest loc. „A deduce spectacolul lumii din jocul atomilor împrăștiați în spațiu este, s-ar putea spune, a-1 deduce aproape din nimic, nu voi spune din neantul absolut, fiindcă acești atomi, cu toată micimea și omogeneitatea lor, se găsesc încă departe de adevăratul neant”.

Abstract

Ion Petrovici. Metaphysical sensibility and desire for understanding

Keywords: *Ion Petrovici; metaphysical sensibility; understanding and hermeneutics; vision („icon”); interpretation*

In this article, I will focus on the ways in which Ion Petrovici, in his studies, deals with the problem of metaphysics, correlating it almost constantly with hermeneutical reflections. For example, he is always attentive to the manner in which something is understood – and not just known. In this respect, Petrovici examines the possibilities and limits of human understanding, which are different from those of knowing. Moreover, he often talks about what is meant by interpretation and perspective, vision („icon”) and representation, theory and overview. One can find an excellent illustration of the correlation between metaphysics and hermeneutics in his study entitled *The Idea of Nothingness*, which was initially a lecture delivered in 1932 at the International Congress of Philosophy in Paris. To my understanding, this is not only one of the most beautiful studies in the philosophical culture of the time, but also one apt to inspire reflection nowadays.

Cristinel MUNTEANU

Metodologia științifică în concepția lui Ion Petrovici

Cr.M. – prof. univ. dr. habil. (doctor în filologie și în filosofie); predă la Universitatea „Danubius” din Galați discipline din sfera științelor limbajului și din domeniul filosofiei. A publicat ca autor: *Sinonimia frazeologică în limba română* (2007), *Lingvistica integrală coșeriană* (2012), *Frazeologie românească* (2013); *Tradition and Innovation in Language and Linguistics* (2017); *Problema sensului la John Dewey* (2019), iar ca editor: Tobias Peucer, *Despre relațiile jurnaliste* (2008), B.P. Hasdeu, *Studii de știința limbii* (2013), E. Coșeriu, H. Geckeler, *Orientări în semantica structurală* (2016; trad. de Cr.M.) etc. Este, de asemenea, autorul a peste 200 de articole și comunicări. Domenii de interes: filosofia limbajului, teoria limbii, semantică, frazeologie, hermeneutică, lingvistica textului.

1. Reeditând în anul 2000 *Cursul de logică* (din 1916, tipărit de A. Zalman) al lui Ion Petrovici, cu cele două părți ale sale, *Logica formală și Metodologie*, Constantin Sălăvăstru a favorizat în (expunerea din) prefața sa, în mod evident, prelegerile de logică formală ale ilustrului înaintaș. Peste 30 de pagini sunt dedicate explicării acestora, în timp ce prelegerile de metodologie beneficiază de câteva caracterizări care se întind pe spațiul unei... jumătăți de pagină (vezi Petrovici 2000: 41)! Ce-i drept, este pus, totuși, conținutul *Metodologiei* în legătură cu unele studii din volumul *Probleme de logică* (din 1911) al savantului tecucean și îi este recunoscut lui Petrovici (dinspre câteva dintre acele studii) meritul de a fi „primul logician român care se ocupă – de pe pozițiile unui cunoscător al domeniului logicii – de metodele inductive, el propunând chiar «o nouă metodă inductivă», cu două subspecii, *metoda dublă a diferenței și metoda distincției speciilor cauzale*” (*ibid.*)¹.

1.1. În această lucrare² îmi propun să arăt că – deși însumează doar vreo 70 de pagini (deci, cam jumătate din numărul de pagini al prelegerilor de logică formală [vezi Petrovici 2000: 185-256]) – cele 14 prelegeri de metodologie (predate cu mai bine de un secol în urmă, în intervalul 18

aprilie 1914 – 28 ianuarie 1915) reprezintă în continuare o *excelentă și actuală introducere în problematica metodologiei științifice* sau a metodelor de cercetare ale științei în general. În pofida conciziei (sau a concentrării) sale, cursul de metodologie prezintă mai toate principiile și exigențele de care trebuie să țină seama un cercetător științific. Să se compare, în acest sens, cursul lui Petrovici cu ceea ce găsim în lucrări introductive, manuale și tratate de logică de referință (ulterioare) semnate de Morris Cohen și Ernest Nagel (1934) sau de Irving Copi (1953) ori, în unele privințe, chiar cele ale lui John Dewey (1924 și 1938), Petre Botezatu (1994) etc. (vezi *Bibliografia* de la sfârșitul acestui articol).

1.2. Mai mult decât atât, voi căuta să dovedesc faptul că – dincolo de stilul plăcut și exemplele bine alese, lămuritoare – aceste prelegeri conțin *multe formulări memorabile*. De pildă, încă din prima prelegere, conducând discuția către importanța metodei inductive pentru știință, Petrovici afirmă următoarele: „Dar un fapt nou nu e un adevăr nou, ci cel mult ne indică un adevăr nou; faptul trebuie interpretat. Faptul poți să-l ai la dispoziție, dar n-ai prin aceasta și adevărul științific ce poate ieși din acel fapt. Lui Newton i-a căzut un măr, și nu legea gravitației! Iată dar ceva nou: să știi ca din fapte să scoți adevăruri.” (Petrovici 2000: 186). Și citatele relevante pot continua...

1.3. În plus, se cuvine să evidențiez, totodată, că *problema metodologiei științifice (ca parte a logicii) l-a preocupat pe Ion Petrovici mult mai mult decât lasă Constantin Sălăvăstru să se înțeleagă* (deoarece dânsul va fi consultat, pesemne, numai prima ediție a *Problemelor de logică*, cea din 1911). Bunăoară, trebuie spus că în vremea în care Petrovici (pe parcursul anului 1914) predă la Iași cursul de metodologie, tot el publica foiletonic în revista „Convorbiri literare” (nr. 7-11 din 1914) un studiu amplu intitulat *Logica și Auguste Comte*, ce urma să fie inclus în ediția a doua a *Problemelor de logică* (vezi Petrovici 1923: 135-211). Ei bine, chiar în acel studiu, Petrovici s-a ocupat de contribuția lui Comte nu la logica formală, ci la acea parte a logicii încadrată în sfera metodologiei științifice.

2. În *Prelegerea I* (din 18 aprilie 1914), Petrovici declară dintru început că „o problemă vitală care e la pragul oricărei științe este metoda de

cercetare”, dar, în același timp, el anunță că – în pofida diversității științelor – se poate vorbi de existența unei metodologii generale, și anume de identificarea unei părți comune, adică de „o știință unitară a metodelor” (Petrovici 2000: 185). Ca atare, Petrovici oferă și o definiție a celei din urmă: „Metodologia e acea parte a logicii care ne indică mijloacele prin care putem trece de la o stare de cunoștință mai puțin avansată la una mai avansată.” (*ibid.*).

2.1. Mai departe, el îndreaptă discuția către *metoda inductivă*, căci metoda deductivă (tratată deja în cursul de logică formală) nu poate fi întrebuințată pentru stabilirea anumitor adevăruri (deci, trebuie mers „și pe altă cale în afară de silogism”), mai cu seamă când avem de-a face cu interpretarea faptelor: „Dar, pe cât e ușor de înțeles să scoți un adevăr din alt adevăr, pe atât e de greu să scoți un adevăr dintr-un fapt.” (Petrovici 2000: 186).

2.2. În aceeași prelegere, el prezintă „operațiile auxiliare și prelabile ale metodei inductive”: *observarea și experiența (experimentul)* (Petrovici 2000: 187-190). Tot aici, se referă la *analiză și sinteză*, cu remarca interesantă că doar sinteza poate fi creatoare: „Sinteza are mai multă libertate; ea nu se mărginește să refacă, să constate, ci să și creeze: pe lângă sinteza reproducătoare, poate fi și una creatoare, pe când analiza e condamnată să constate numai. Grație sintezei, omul poate depăși natura și o poate stăpâni, putând construi lucruri ce nu sunt în natură” (Petrovici 2000: 190).

3. În *Prelegerea a II-a* (din 25 aprilie 1914), Petrovici se ocupă de chestiuni precum *inducția completă* (plasată între deducție și inducție), *transducția* (vizând trecerea de la singular la singular sau de la „special” la „special”) și *inducția necompletă* [sic] (pe care o consideră cea mai importantă), iar, spre sfârșitul prelegerii, filosoful tecucean face unele referiri la *uniformitatea naturii* și la *principiul cauzalității*. Captivant însă mi se pare modul în care Petrovici justifică aici diferența dintre *inconceptibil* și *absurd*: „A-ți iubi dușmanul era ceva absurd înainte de creștinism, dar nu inconceptibil, căci aceste două noțiuni puteau exista în minte. Ceea ce e inconceptibil depinde de ceva intern, de construcția organică a creierului nostru. Toate ideile inconceptibile

sunt axiome al căror adevăr nu-l căpătăm pe cale inductivă. Științele ce pornesc de la axiome nu sunt științe inductive, de pildă matematica” (Petrovici 2000: 192).

4. Firește, nu toate prelegerile ne interesează aici la fel de mult, dat fiind scopul (și spațiul) acestui articol, de aceea, în cazul unora dintre lecții, mă voi mărgini să le trec în revistă, succint, doar conținutul, pentru a avea o imagine de ansamblu a cursului. Astfel, în *Prelegerea a III-a* (din 2 mai 1914), aflăm tratată problema *cauzalității*; de asemenea, descoperim predate cele cinci operații inductive (sau metode, după J.S. Mill) „cu ajutorul cărora găsim cauza reală a unui fenomen”: (1) *metoda concordanței*; (2) *metoda diferenței*; (3) *metoda diferenței indirecte*; (4) *metoda variațiilor concomitente*; (5) *metoda restanțelor* (sau a „rămășițelor”³). În *Prelegerea a IV-a* (din 16 mai 1914), sunt discutate *principiul cauzalității răsturnate* și *principiul substanței* (conform căruia totul se transformă în univers și nimic nu dispare) (Petrovici 2000: 200-206).

5. *Prelegerea a V-a* (din 23 mai 1914), dincolo de secțiunea „*Principiul finalității și inutilitatea lui*” (în care îi dăm dreptate lui Petrovici numai dacă o atare apreciere privește natura, nu și cultura), înregistrăm o prezentare utilă a *ipotezei*, văzută ca „o anticipare a soluției unei probleme științifice” (Petrovici 2000: 209)⁴. Considerând că la baza ipotezei se află „un fel de intuiție”, el asertează cu fermitate: „Condiția ipotezei e geniul științific creator [...]” (*ibid.*). Vreme îndelungată, *ipoteza* a avut o poziție ingrată în istoria științei, întrucât logicienii au respins-o, temându-se de „pătrunderea fanteziei în cercetarea științifică”. Însă, spre deosebire de înaintași, logicianul român adoptă atitudinea corectă: „Primejdia nu e de a crea ipoteze, ci de a te încăpățâna în ipoteze. Nu nimerești dintr-o dată ipoteza cea bună, trebuie să ai curajul s-o părăsești pe aceea falsă și aici se vede omul de știință.” (Petrovici 2000: 209-210). În plus, el precizează *condițiile logice ale ipotezei* (adică *regulile acesteia*), *postulatele ipotezei*, precum și *speciile de ipoteză*.

6. *Prelegerea a VI-a* (din 30 mai 1914) abordează, de asemenea, o chestiune de mare interes pentru cercetători, și anume *analogia*, față de care Petrovici manifestă (la fel ca și în privința *ipotezei*) o atitudine comprehensivă și justă. După ce indică două tipuri de analogie, spre sfârșitul lecției el lansează și un îndemn la cumpătare și prudență atunci când vine vorba de utilizarea analogiei (chiar și din rațiuni de... interdisciplinaritate) de către omul de știință: „Mai avem de remarcat că operația analogiei e foarte des întrebuințată și aceasta nu numai în metafizică, religie, dar chiar și în științele pozitive. Când întrebuințăm, de pildă, faptele biologiei pentru explorarea sociologică, facem un raționament prin analogie. Orice analogie trebuie făcută cu foarte multă prudență, căci pe lângă asemănări există numeroase deosebiri.” (Petrovici 2000: 214)⁵.

7. *Prelegerea a VII-a* (din 19 noiembrie 1914) are ca temă, pe de o parte, (i) *metodele de cercetare* și, pe de altă parte, (ii) *metodele de prezentare/expunere*. Atent la detalii și nuanțe, Ion Petrovici nu uită să facă încă o mențiune binevenită: „Comunicarea la alții e o chestiune de pedagogie, și nu de metodologie. Metodele de expunere logică au rolul de a sistematiza adevărurile și de aceea ele se pot intitula mai exact *metode de sistematizare*.” (Petrovici 2000: 216). Mai departe, logicianul tecucean propune și o clasificare a *științelor* în (a) *raționaliste*, (b) *empiriste* și (c) *normative*. Cele din prima categorie se folosesc de deducție, cele din a doua categorie recurg la inducție; cele din a treia categorie (unde este inclusă și jurisprudența) apelează preponderent tot la deducție, însă fără a avea caracterul absolut al matematicii (Petrovici 2000: 217-220).

8. Nu insist asupra următoarelor cinci prelegeri⁶, al căror conținut (foarte util, de altminteri) respectă linia tradițională. *Prelegerea a VIII-a* (din 27 noiembrie 1914) tratează despre *definiție*, atrăgând în discuție și problema terminologiei imprecise. Tot despre definiție se vorbește și în *Prelegerea a IX-a* (din 3 decembrie 1914), amintindu-se condițiile sau regulile acesteia, precum și erorile ce se pot întâlni în definiții. *Prelegerea a X-a* (din 10 decembrie 1914) se ocupă de *clasificare*, în timp ce *Prelegerea a XI-a* (din 17 decembrie 1914) este

rezervată, desigur, *diviziunii*. În *Prelegerea a XII-a* (din 14 ianuarie 1915), Petrovici se concentrează pe *demonstrație*, care, pe de o parte, poate fi *progresivă* sau *regresivă*, iar, pe de altă parte, poate fi *sintetică* sau *analitică*. Tot aici, gânditorul român face deosebire între *axiomă* (care nu are nevoie să fie demonstrată) și *teoremă* (care, după cum se știe, necesită demonstrație).

9. *Prelegerea a XIII-a* (din 21 ianuarie 1915) continuă lecția despre demonstrație cu prezentarea *speciilor de demonstrație* (directă și indirectă) și a unor *erori tipice de demonstrație*, dimpreună cu anumite sofisme și paralogisme. Unele constatări de aici (deși formulate, mai degrabă, ca judecăți negative) sunt foarte interesante, ducându-ne cu mintea la logica experimentală a lui John Dewey (vezi, printre altele, Dewey 2022): „O idee determinată e adesea rezultatul unei dorințe și nu al experienței. Adesea dorim ca o idee să fie adevărată și atunci căutăm să găsim argumente spre a dovedi că e adevărată; or, adesea nu găsești dovezi că e exactă și atunci căutăm subterfugii. [...] Astfel face și avocatul spre a arăta că clientul său are dreptate. În viața practică, concluzia precede premisele; nu scoți concluzia din premise, ci cauți premise pentru o anume concluzie.” (Petrovici 2000: 250). La fel, o altă afirmație de-a sa ne poartă în apropierea concepției „ficționaliste” a neokantianului Hans Vaihinger (a cărui carte de căpătâi, *Die Philosophie des Als Ob* [vezi Vaihinger 1925], Petrovici o va fi cunoscut, pesemne, în ediția germană princeps din 1911): „Alt exemplu: în conținutul științelor există multe noțiuni ce nu corespund realităților, pe care omul de știință le-a creat pentru comoditatea judecății, formule spre a rânduî materialul judecății.” (Petrovici 2000: 252). Ca ilustrare, Petrovici menționează „curentul electric”, pentru domeniul fizicii.

10. În fine, în *Prelegerea a XIV-a* (din 28 ianuarie 1915) – dincolo de referirea oportună la *petitio principii* ori *circulus in demonstrando*, precum și la *ignoratio elenchi* (pentru a completa prelegerile anterioare) –, Petrovici combate ideea (iluzia) că științele se divid în *teoretice* și *practice*: „Tot ce e teoretic e susceptibil de practică și nu poate fi practică serioasă aceea care să nu se sprijine pe teorie. S-a făcut împărțirea în

[științe] teoretice și practice pentru că mulți teoreticieni n-au fost practici. De multe ori viața practică era la o mare distanță de teorie. Se poate ca cineva să aibă o anume teorie și să nu vadă urmarea practică a ei.” (Petrovici 2000: 256).

11. În loc de concluzii, pentru a evidenția încă o dată preocuparea lui Ion Petrovici pentru metodologie și pentru înregistrarea prefacerilor din știința modernă, se cuvine să încheiem cu un citat memorabil, extras dintr-un studiu publicat în 1911, *Considerări asupra Metodologiei*: „Fără îndoială că în vremea din urmă centrul științei logicii a suferit o strămutare. Atențiunea tuturor e cu deosebire îndreptată către problemele de Metodologie. [...] Astăzi Metodologia se găsește pe planul din față, dominând din ce în ce mai tare – o deplasare de centru până la un punct similară cu aceea petrecută în astronomie, unde soarele, dintr-o strălucită podoabă a Pământului, a devenit, precum se știe, focarul de energie al sistemului planetar.” (Petrovici 1923: 43-44).

Note

¹ Anumite relaționări între conținutul prelegerilor de metodologie științifică și cel al unora dintre studiile cuprinse în volumul *Probleme de logică* sunt făcute de C. Sălăvăstru și în câteva note de subsol (vezi, de pildă, Petrovici 2000: 202-203). La fel, pentru înrăurirea *Logicii* lui Titu Maiorescu asupra dispunerii materiei din lecțiile de *Metodologie*, vezi Petrovici 2000: 236 (nota nr. 24).

² Acest text reprezintă, la bază, o comunicare pe care (sub titlul *Observații privind prelegerile de Metodologie din Cursul de logică al lui Ion Petrovici*) am susținut-o în cadrul Colocviului Omagial „Ion Petrovici”, organizat de Casa de Cultură din Tecuci la 25 noiembrie 2022.

³ Pentru aprofundare, vezi îndeosebi studiul său *Metoda inductivă a „rămășițelor”* (în Petrovici 1923: 86-108).

⁴ Pentru mai multe amănunte, vezi un studiu aparte de-al său, *Ipotezele și limbajul* (în Petrovici 1923: 109-133).

⁵ În mod similar, în secțiuni speciale, însemnătatea analogiei este confirmată și demonstrată, bunăoară, și în celebre lucrări de mai târziu, cum ar fi Cohen & Nagel 1964, respectiv Copi 1982.

⁶ Vezi Petrovici 2000: 221-246 (pentru prelegerile VIII-XII).

Bibliografie

Botezatu 1997 = Petre Botezatu, *Introducere în logică* [1994], ediția a II-a, ediție îngrijită, prefață și note de Teodor Dima, Polirom, Iași, 1997.

Cohen & Nagel 1964 = Morris R. Cohen; Ernest Nagel, *An Introduction to Logic and Scientific Method* [1934], Routledge & Kegan Paul Ltd, London, 1964.

Copi 1982 = Irving M. Copi, *Introduction to Logic* [1953], Sixth Edition, Macmillan Publishing Co., New York, 1982.

Dewey 2022 = John Dewey, *Metoda logică și dreptul* [traducere din limba engleză a textului *Logical Method and Law* (1924), efectuată de Cristinel Munteanu], în „Diacronia”, nr. 15, 26 septembrie, 2022, A211 (1-7).

Dewey 1938 = John Dewey, *Logic. The Theory of Inquiry*, Henry Holt and Company, New York, 1938.

Petrovici 1923 = Ioan Petrovici, *Probleme de logică* [1911], ediția a II-a adăugită, Editura Literară a Casei Școalelor, București, 1923.

Petrovici 2000 = Ion Petrovici, *Curs de logică* [1916], ediție îngrijită, prefațată și adnotată de Constantin Sălăvăstru, Institutul European, Iași, 2000.

Vaihinger 1925 = Hans Vaihinger, *The Philosophy of 'As if'. A System of the Theoretical, Practical and Religious Fictions of Mankind* [1911], Translated by C.K. Ogden, Harcourt, Brace and Company, New York, 1925.

Scientific methodology in Ion Petrovici's conception

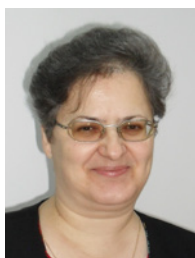
Keywords: *Ion Petrovici; philosophy; scientific methodology; logic; principles*

Abstract

In this article, I aim at proving that – although being a 70 page paper (thus, measuring only half of the previous lectures concerning formal logic) – the 14 lectures on methodology (delivered more than a century ago) are still an excellent and valid introduction to the problems of scientific methodology or to the research methods of science in general. Despite its brevity, the respective course in methodology presents/comprises almost all the principles and scientific exigencies a researcher should follow or take into account.

Lucia CIFOR

Hermeneutica în cercetarea literară românească

L.C. – profesor universitar la Facultatea de Litere a Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași. Cărți publicate: a) autor unic: *Poezie și gnoză* (2000), *Mihai Eminescu prin câteva cuvinte-cheie* (2000), *Principii de hermeneutică literară* (2006), *Trasee hermeneutice* (2009); b) autor (în colaborare): *Dicționarul enciclopedic ilustrat* (1999), *Dicționarul limbii române*, 4 volume (apărute între 2002 și 2008), *Dicționarul limbajului poetic eminescian. Sensuri și semne poetice*, 2 volume (2005, 2007). Coordonator (în colaborare) al revistei „Studii eminescologice” / *Études sur Eminescu / Eminescu Studies / Eminescu Studien*, nr. 6-21 (2005-2019) și autor a zeci de articole și lucrări științifice publicate în reviste de specialitate.

Prin excelență interdisciplinară și multidisciplinară, știința hermeneuticii a fost vreme îndelungată ca și necunoscută în mediile academice de profil filologic de la noi. Mai precis, până în 1990, hermeneutica nu făcea parte din ariile curriculare ale niciunei facultăți cu profil filologic din țară, fiind întâlnită cu oarecare noroc doar în anumite programe ale învățământului confesional, în instituțiile de profil ale învățământului teologic (seminare sau facultăți de teologie). În România de după 1990, hermeneutica va fi studiată mai cu seamă în facultățile de filosofie, și, evident, își menține și își fortifică statutul avut deja la instituțiile de învățământ teologic (cu pondere diferită de la o confesiune creștină la alta).

La facultățile de litere, hermeneutica apare și se impune cu destule dificultăți, explicabile prin rezistența oamenilor la noutatea integrării unei discipline atât de complexe, mai mult decât bimilenară sub aspectul dezvoltării ei istorice, solicitând ani mulți de acumulari erudite de factură multidisciplinară și interdisciplinară, rigoare filologică, dar și spirit comprehensiv, intuiție și creativitate, suptele în soluții și vocație dialogică. După

știința noastră, primele facultăți de profil filologic din țară în care hermeneutica (numită ca atare sau apărând cu denumiri ca *hermeneutica literară*, *teoria interpretării* etc.) s-a impus ca disciplină curriculară, după anii '90, sunt facultățile de la universitățile din București și Iași, fapt demonstrat și de cărțile sau materialele didactice publicate (sau postate online) de titularii disciplinei. La București, disciplina a fost asigurată de profesorul Liviu Papadima (vezi cursul online de la învățământul la distanță¹) și mai cu seamă de regretatul profesor Paul Cornea, autorul celei mai de seamă cărți de hermeneutică, *Interpretare și raționalitate* (Cornea 2006), cunoscut istoric literar și comparatist, precum și un temeinic și recunoscut (și peste granițele țării) teoretician al lecturii.

La Iași, meritul de a fi introdus știința hermeneuticii ca disciplină de curs la specializarea Literatură comparată a Facultății de Litere de la Iași îi revine regretatului comparatist ieșean, profesorul Ioan Constantinescu, fondatorul secției și al catedrei cu același nume în 1998. Din nefericire, în puținii ani pe care i-a avut la dispoziție, nu a apucat să publice cursul susținut în domeniul hermeneuticii. De la moartea profesorului Ion Constantinescu (survenită în 2002), mai precis cu începere din anul universitar 2002-2003 și până în anul universitar în curs (2022-2023), mie mi-a revenit sarcina de a susține cursuri și seminare de hermeneutică literară, drept pentru care, în tot acest interval de timp, am elaborat mai multe cărți și studii pe această temă.

Constatând că domeniul hermeneuticii literare de la noi este caracterizat mai degrabă prin absența vreunei tradiții a susținerii disciplinei la facultățile de litere, fapt agravat de situația nu doar imprecisă, ci și inconfortabilă în care se găsește disciplina și pe plan universal (Cifor 2006: 181), am urmărit până în cele din urmă studii consacrate domeniului (Cifor 2012; Cifor 2021) să identific și să expun principalele aspecte pe care le îmbracă disciplina în cursul dezvoltării sale istorice, în scopul statuării și legitimării ei atât în planul studiilor literare și culturale (românești și nu numai), cât și în spațiul hermeneuticilor de ieri și de azi.

Primul dintre obiective a fost delimitarea, în planul istoriei și geografiei studiilor literare, a locului și rolului pe care *hermeneutica literară* le are sau le-ar putea avea. Încă de la începutul căutărilor proprii, am putut

constata că, în cercetarea literară de la noi, ceea ce este descris sau doar evocat sub numele de *hermeneutică literară* acoperă o sumă de practici interpretative aglutinante, în care intră deopotrivă pagini de critică și exegeză literară (de multe ori, acestea două sunt indistincte), pagini de eseu sau pur și simplu o sumă de speculații, când nu vorbim de obișnuitele divagații, lipsite de relevanță științifică. Explicația plasării acestui amalgam de lucruri sub umbrela *hermeneuticii* se află, pe de o parte, în cunoștințele sumare sau inexistente despre această știință străveche, iar pe de altă parte, în asocierea spontană a *interpretării* – omniprezentă în toate ariile cercetării literare, precum și în toate științele sau sferile de cunoaștere! – cu *hermeneutica*, înțeleasă ca *știința (arta) interpretării*. Eroarea din urmă, care își află originea în ignorarea istoriei și problematicii disciplinei, este, am putea spune, rezultatul cunoașterii naturale, în care asocierea *interpretării* cu *hermeneutica* constituie un loc comun. Numai că, dacă am admite că domeniul *interpretării* este universul uman în întregime, atunci ar trebui să conchidem că acesta este apanajul *hermeneuticii*, ceea ce este și nu este adevărat. *Este adevărat*, însă numai pentru anumite tipuri de *hermeneutică filosofică* dezvoltate în secolul al XX-lea, când se petrece „radicalizarea ontologică a *hermeneuticii*” (Vattimo 2003: 146), respectiv transformarea ontologiei în *hermeneutică*, proces început odată cu Martin Heidegger. Pe de altă parte, *nu este adevărat* că orice tip de interpretare, de la cele mai rudimentare până la cele mai savante, formează obiectul de studiu al *hermeneuticii*. Acest lucru îl probează chiar evoluția istorică a disciplinei, cu toate varietățile și ramificările ei tipologice, precum *hermeneutica religioasă*, *hermeneutica juridică*, *hermeneutica filologico-retorică* (dacă ar fi să ne oprim doar asupra celor trei ramuri ale *hermeneuticii* tradiționale), alături de numeroasele lor variante moderne, toate fiind *hermeneutici* care se diferențiază prin tipurile de texte pe care le selectează sau (*hermeneuticile moderne*) prin modalitățile de descriere a obiectului (domeniului) de interpretat (textul, limba, discursul, mitul, simbolul, opera de artă etc.).

Dacă o raportăm, direct, la ramurile *hermeneuticii* tradiționale, *hermeneutica literară* descinde din *hermeneutica filologico-retorică*. Însă între așa-numitele *hermeneutici ale Tradiției* – „*hermeneuticile regionale*” (corespunzând anumitor regiuni ale vieții spiritului, în termenii lui Paul Ricœur) – și *hermeneutica de astăzi*, se află

hermeneutica generală a lui Friedrich Daniel Ernst Schleiermacher de la începutul secolului al XIX-lea. Rezultatul unei „adevărate mișcări de deregionalizare” a hermeneuticilor Tradiției (Ricœur 1995: 70), hermeneutica lui Schleiermacher reprezintă primul tip de *hermeneutică modernă*.

Modernizarea hermeneuticii a însemnat, în primul rând, *transformarea ei dintr-o disciplină practică într-o disciplină teoretică* sau „filosofică”, cum a numit-o hermeneutul german (Schleiermacher 2001: 22). Prin transgresarea vechilor împărțiri pe domenii de specialitate (religie, sfera juridică, cultură laică) specifice hermeneuticilor tradiționale, hermeneutica modernă își extinde obiectul de studiu la tot ceea ce „reprezintă comunicare prin intermediul discursului” (Schleiermacher 2001: 138).

De la începutul secolului al XIX-lea, când își creează Schleiermacher doctrina hermeneutică, au mai trecut încă două secole în care, cel puțin pe direcția deschisă de el, s-au dezvoltat alte teorii și sisteme de gândire hermeneutică datorate lui Wilhelm Dilthey, primul biograf al celui dintâi, Martin Heidegger, Hans-Georg Gadamer și Paul Ricœur, ca să rămânem la cei mai proeminenți. Chiar dacă nu direct, indirect, contribuțiile celor din urmă pomeniți nu pot fi trecute cu vederea în procesul de constituire a tradiției hermeneuticii literare, fie și pentru simplul motiv că primul (Dilthey) a făcut și hermeneutică literară, iar ceilalți trei gânditori au fost interesați de arta cuvântului în filosofia hermeneutică pe care au dezvoltat-o, lucru fructificat ulterior în estetica receptării (Hans-Robert Jauss), ca și în teoriile lecturii (Wolfgang Iser).

Încercând să identificăm locul și rolul hermeneuticii literare, mai întâi, în tabloul diverselor tipuri de hermeneutică dezvoltate pe linie diacronică și sincronică, am descoperit că acestea nu sunt gata configurate, ele trebuind să fie construite, ținându-se cont de toate datele și informațiile existente, dar și de țelurile, obiectivele pe care această disciplină le-ar putea avea în noua paradigmă a studiilor literare, ca și în cercetarea literară (de la noi sau de oriunde).

După cum arătam în *Introducerea cărții Principii de hermeneutică literară*, în „întemeierile parțiale și tranzitorii ale problematicii hermeneuticii literare, pe secvențe distincte și din unghiurile furnizate de diferite

tipuri de hermeneutică”, am avut drept scop „omologarea *hermeneuticii literare* ca *disciplină academică* cu un pronunțat *caracter teoretic*, știință *inter- și pluridisciplinară*, cu imense posibilități de a organiza și evalua dialogul dintre științele culturii, științele literaturii și ale limbii, alte științe ale interpretării și comunicării” (Cifor 2006: 11).

Fără a ignora deschiderea hermeneuticii literare spre aplicații, adică spre ceea ce s-ar numi hermeneutică *aplicată* sau *practică*, am ales să studiem, din multiple perspective, cum poate această știință cu un caracter constitutiv *inter- și pluridisciplinar* să-și dezvolte capacitatea de a funcționa ca *metahermeneutică*, mai întâi, în cadrul paradigmei studiilor literare, apoi, la confluența studiilor literare cu cele culturale. În treacăt fie spus, la calitatea de *metahermeneutică* a disciplinei nu se ajunge chiar așa ușor, fiind necesar un amplu și substanțial ocol prin istoria hermeneuticii (mai precis, prin istoria științelor spiritului), care îi include deopotrivă pe reprezentanții hermeneuticii patristice (o ramură a hermeneuticii istorice despre care s-a spus că reprezintă temelia devenirii hermeneuticii europene), pe reprezentanții notorii ai hermeneuticii moderne, precum Friedrich Schleiermacher și Wilhelm Dilthey, Martin Heidegger și Hans-Georg Gadamer, Paul Ricœur ori pe Peter Szondi, ca și pe unii dintre filosofii limbajului (Aristotel, Giambattista Vico, Wilhelm von Humboldt, Eugeniu Coșeriu). Dintre hermeneuții pomeniți, Peter Szondi nu este, evident, de aceeași anvergură cu hermeneuții sau filosofii limbajului amintiți anterior, însă el ocupă un loc special, din unghiul nostru de interes, fiind printre pușinii care s-au ocupat, după știința noastră, în a doua jumătate a secolului al XX-lea, de statuarea *hermeneuticii literare* ca disciplină distinctă (Szondi 1975).

Sugestii în privința situării hermeneuticii literare în paradigma studiilor literare se găsesc chiar în hermeneutica lui Schleiermacher, pe care atât Hans-Georg Gadamer (Gadamer 2001: 147), cât și Eugeniu Coșeriu (Coșeriu 1993: 122), au considerat-o drept „inversul poeziei și al retoricii”. Pe de altă parte, Paul Ricœur situează hermeneutica la un etaj superior investigațiilor specifice stilisticii și poeziei, delimitând domeniul ei de investigație (reprezentat de *lumea operei* sau *lumea textului*, referința) de domeniile specifice celorlalte două științe: *stilul* sau *înfățișarea limbajului* – pentru stilistică, și *structura* sau *infrastructura operei* – pentru poetică (Ricœur 1984: 340, 341).

Eforturile de (re)constituire a statutului și identității hermeneuticii literare doar în interiorul paradigmei studiilor literare sunt importante, dar nu și suficiente. Cum de multă vreme studiile literare confluează cu paradigma studiilor culturale, consistentele teorii și practici ale interpretării miturilor și simbolurilor, utilizate mai mult sau mai puțin inspirat (și profesionist) în ambele paradigme epistemice, nu pot fi ocolite în eforturile de statuare a hermeneuticii literare ca știință multi-și interdisciplinară, dar și ca metahermeneutică.

Pe tărâmul interpretării miturilor și simbolurilor, găsim și în cercetarea literară românească substanțiale studii de hermeneutică aplicată, mai rar, teorii ale interpretării lor. Elementele de doctrină și practică hermeneutică românească, dezvoltate de-a lungul secolului al XX-lea în sfera cercetării literare (sau non-literare), constituie ceea ce am putea numi *micro-tradiția hermeneuticii literare românești*, din care fac parte teoreticieni ai hermeneuticii ca Mircea Eliade, Adrian Marino, Paul Cornea, în general cunoscuți ca atare, dar și cei mai puțin cunoscuți și rareori omologați ca hermeneuți, respectiv autorii de studii de hermeneutică practică, precum Alexandru Paleologu, Vasile Lovinescu, Constantin Noica, Ioana Em. Petrescu și Rosa Del Conte, ca să ne oprim doar la câteva exemple. Cei din urmă sunt plasați, de obicei, pe teritoriul criticii literare, al exegezei sau al eseului. *Recuperarea gândirii și a practicilor hermeneutice românești și reevaluarea lor din unghiul modern(izat) al sistemelor hermeneutice actuale* pot să contribuie la o mai bună statuare a acestei discipline în cercetarea românească, ca și la optimizarea cunoașterii și cercetării literare în ansamblu. Cum s-ar putea face acest lucru în mod sistematic și pertinent formează obiectul unei alte lucrări.

Notă ■ ¹ <https://calliope22.files.wordpress.com/2011/03/hermeneutica.pdf> (Papadima 2006).

Referințe bibliografice

- Cifor 2006 = Lucia Cifor, *Principii de hermeneutică literară*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2006
- Cifor 2012 = Lucia Cifor, *Istoria literaturii și hermeneutica literară*, în vol. *Colocvii comparatiste*, coordonat de Mihaela Cernăuți-Gorodețchi, Iași, Editura Universitas XXI, 2012, p. 15-25

Cifor 2021 = Lucia Cifor, *Statutul și identitatea hermeneuticii literare*, în „Romanian Studies Today” (București), V, 2020-2021

Cornea 2006 = Paul Cornea, *Interpretare și raționalitate*, Iași, Polirom, 2006

Coșeriu 1993 = Eugeniu Coșeriu, *Die deutsche Sprachphilosophie von Herder bis Humboldt*, Teil II, Vorlesung im WS 87/88, Nachschrift von Christian Dern, Ulrike Maier und Heinrich Weber, Tübingen, 1993

Papadima 2006 = Liviu Papadima, *Hermeneutică literară*, București, Ministerul Educației și Cercetării. Proiectul pentru Învățământul Rural, 2006

Ricoeur 1984 = Paul Ricoeur, *Metafora vie*, traducere și Cuvânt înainte de Irina Mavrodin, București, Editura Univers, 1984

Ricœur 1995 = Paul Ricœur, *Eseuri de hermeneutică*, traducere de Vasile Tonoiu, București, Humanitas, 1995

Schleiermacher 2001 = Friedrich Daniel Ernst Schleiermacher, *Hermeneutica*, traducere, note și studiu introductiv de Nicolae Râmbu, Iași, Polirom, 2001

Szondi 1975 = Peter Szondi, *Einführung in die literarische Hermeneutik*, Studienausgabe der Vorlesungen Band 5, erste Auflage 1975, Suhrkamp Verlag Frankfurt am Main, herausgegeben von Jean Bollack und Helen Stierlin

Vattimo 2003 = Gianni Vattimo, *Dincolo de interpretare. Semnificația hermeneuticii pentru filosofie*, traducere de Ștefania Mincu, Constanța, Pontica, 2003

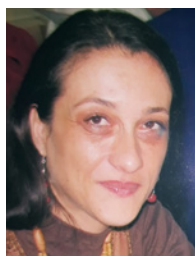
Abstract

Hermeneutics in Romanian Literary Research

Keywords: *philological-rhetorical hermeneutics; literary hermeneutics; literary research; literary studies; meta-hermeneutics.*

The paper *Hermeneutics in Romanian literary research* presents some general aspects of the situation of hermeneutics in Romanian literary research, starting with the position and role held by this discipline in the curricular areas of the specialized faculties. The precarious position of this ancient science in the wider context of literary studies is partially compensated by the presence, in the field of literary research from us, by newer or older hermeneutic practices and traditions, unfortunately, left unexplored and unassimilated as results (accomplishments) of the science of interpretation, being rather placed in the realm of criticism and literary history or, in more favored cases, in the sphere of essays.

Silvia-Ofelia CHELARIU

Dialectica poeziei eminesciene

S.-O.C. – profesoară, drd., directoare la Centrul Județean de Excelență Vrancea, profesor asociat la Universitatea „Transilvania” din Brașov (2000-2008). Autoare a peste 50 de articole și lucrări de critică literară, eseistică și didactică. Premii: Premiul I ex-aequo pentru volumul *Paradigme eminesciene*, la Salonul literar Dragosloveni, 2000; Premiul I la Concursul național de literatură și arte vizuale „Laudă semintelor, celor de față și-n veci tuturor”, secțiunea eseu, critică literară și istorie literară, edițiile 2022 și 2023.

Deși cititor și admirator al lui Schopenhauer, Eminescu nu este atât un pesimist, cât un sceptic. Pesimismul înseamnă mai mult o stare umorală, datorită căreia lumea apare guvernată de un rău care nu poate fi depășit. Scepticismul merge mai departe, supunând, într-o primă instanță, realul și dogma unei critici necruțătoare, într-o a doua, suspendând judecata (*epoché*) pentru a dobândi netulburarea și seninătatea (*ataraxia*). Însă, dacă Sextus Empiricus, filosof sceptic vecin veacului de aur, își va fi găsit, prin *epoché*, liniștea interioară, Eminescu, poet și cugetător însetat de absolut, locuitor al „veacului de fier”, va descoperi vidul în aparenta ataraxie pe care el o cere „fantaziei” și versului.

În *Prezența poeziei*, Șt. Aug. Doinaș, după ce face un excurs în istoria poeziei, coroborat unuia în istoria gândirii filosofice, punând în discuție relația dintre verb și adevăr (problema care l-a preocupat obsesiv pe Eminescu), găsește că poezia este o rostire „eulogică” – după Aristotel – (adică „bună și plăcută, domeniu al probabilului și plauzibilului”), în relație indirectă cu adevărul și conchide, sprijinindu-se pe ideile lui Heidegger – considerat reprezentantul de marcă al gândirii secolului trecut: „E limpede că gânditorul și poetul se întâlnesc în originalitatea unei ros-

tiri esențiale (*Die Sage*), având totuși roluri diferite: Gânditorul spune Ființa, Poetul numește Sacrul. Dar sacrul însuși nu este decât *spațiul de esență al deității* în care ființa însăși s-a iluminat și s-a exprimat în adevărul ei”, cum precizează *Scrisoarea despre umanism*. Așadar, rostirea „eulogică” ar fi una revelatorie, în care Ființa apare în splendoarea transcendenței ei. Heidegger – și după el Doinaș – e adâncit într-o strălucitoare metafizică. El s-a oprit la mijlocul drumului, unde lumea pare a sta în echilibru.

Din acest punct de vedere, Eminescu ne este, neîndoielnic, mai apropiat; din piscul „idealelor” antice el a scrutat și a trăit „veacul de fier”, depășind *extaza* în dialectică.

Transcendența epocii fixează pragul de sus al poeziei. Până la mijlocul secolului trecut, transcendența era reprezentată de zei și Dumnezeu. Poezia mare atingea această zonă și revela sacrul. Transcendența lumii moderne devine una profană, mai bine spus, ea a dispărut odată cu zeii. Religia s-a transformat în fizică și astronomie. Un „Dumnezeu mort”, ca la Nietzsche, este totuși un Dumnezeu prezent. Revelația absenței lui Dumnezeu (dacă se poate spune astfel) face „curățenie” în ceruri, iar istoria și civilizația se găsesc în fața unei noi trepte evolutive. Poezia, de asemenea, se vede pusă în fața lipsei obiectului ei: sacrul.

Drama aceasta credem a o fi intuit, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, Eminescu. În manuscrisul 2285, citim: „în mijlocul acestei sciziuni neîmpăcate care însoțește totdeauna stingerea unei religii se nasc spiritele predestinate a fi inauguratoarele unei noi religii (...). Comunismul, în forma lui care apare azi, e negarea a tot ce există de azi în societatea de azi și (consecvent) cu drept cuvânt. Artele sunt cristalizarea unor frumuseți, a unor raporturi esistențe. Cu încetarea acestora, ele devin neînțelese”. Eminescu simte momentul de cotitură al istoriei și înțelege că schimbarea va fi radicală și pe toate planurile, inclusiv în cel al artei. Surprinde, la prima vedere, corelarea comunismului (așa cum era intuit în epoca respectivă) cu inaugurarea unei noi religii, și nu cu o inaugurare a ateismului. Dar Eminescu păstrează încă – și va continua să păstreze – nostalgia împăcării creștine (ca în poeziile *Răsai asupra mea...*, *Învierea*, *Rugăciune*), deși scepticismul său funciar îl făcea să pună la îndoială divinitatea ori, în însemnări de tinerețe, de la 17-18 ani, să și-o asimileze cu superbie romantică și să

afirme: „Fără eu nu există timp, nu există spațiu, nu există Dumnezeu, fără ochi nu e lumină, fără auz nu e cântec, ochiul e lumina, auzul e cântecul, eu e Dumnezeu” (ms 2262). În altă parte, desacralizarea este însă tranșantă, zeul nemaleprezentând decât punctul suprem, dar profan, al demnității umane: „Azi artistul te concepe ca pe-un rege-n tronul său,/ Dară inima-i deșartă mâna-i fină n-o urmează.../ De a veacului suflare a lui inimă e trează/ Și în ochiul lui cuminte tu ești om – nu Dumnezeu” (*Dumnezeu și om*). Conștient de moartea zeului, poetul rămâne, totuși, de partea lui. Eminescu nu este un ateu, ci un înstrăinat, un rămas fără Dumnezeu. De pe această poziție el deschide calea unei poezii de substanță nouă, dar reculează, în același timp, din fața ei. O mărturie în plus este și scrisoarea trimisă din Viena lui Iacob Negruzzi: „Noi cești mai noi cunoaștem starea noastră, *suntem trezi la suflarea secolului* (s. n.) – și de aceea avem atâta cauză de a ne descuragia. Nimic – decât culmile strălucite, nimic – decât conștiința sigură că nu le vom ajunge niciodată. Și să nu fim sceptici.”

Văzută din acest unghi, poezia lui Eminescu este a unui sceptic, dar a unui pătimăș, care-și pune toate întrebările, singura lui certitudine rămânând, până la urmă, incertitudinea, ontologică și gnoseologică. Năzuința poetului a fost să împace cuvântul și adevărul, poezia și cugetarea, dar cele două nu s-au suprapus decât în intenție, abandonându-l când unei, când celeilalte. Abandonul în poezie a echivalat cu iubirea unei „frumoase fără corp”, înverșunarea în filosofie nu i-a dat siguranța străpunerii „coajei” lucrurilor. Motorul dinamismului intelectual al lui Eminescu a fost, cum sublinia C. Noica, „suferința de a nu ști tot” sau, cum însuși Eminescu afirma în manuscrisul 2289: „Sucul înviorat al gândirii a *patima* (s. n.). E vorba numai că această patimă să aibă un obiect nobil și desigur că cel mai nobil e adevărul”. Patima poeziei deci urma să încorporeze adevărul în vers. Care era adevărul veacului?

Generația nouă, „trezită, dar rece”, surprinsă în *Epigonii*, nu e, cum s-a afirmat uneori, o generație străină de Eminescu, ci chiar generația lui. Diferența între acesta și congeneri este aceea dintre *patimă* și *apatie*. Eminescu, în *Epigonii*, se arată a fi conștiința lucidă și dinamică a unui nou prag „historial” – în cuvintele lui Heidegger – conștiință întoarsă asupra sa cu vădite intenții autoflagelatoare. Liniile portretului epigonilor sunt deliberat îngroșate, dar nu pentru a ajunge la caricatură, ci

pentru a evidenția vidul ontic: „Voi credeți în scrisul vostru, noi nu credem în nimic”. Însă între epigoni și „junii corupți” sau „ai noștri tineri” – cu care primii sunt de obicei comparați – nu sunt apropieri nici de substanță, nici de formă. „Epigonul” nu e un ușuratic „stâlp de cafea”, un ins care-și „buclează în oglindă al său păr”; nu face parte din cohorta degenerațiilor moderni – degenerarea lui, câtă este, e o boală a secolului, vine din conștientizarea lipsei de ideal. „Epigonul” decade din contaminarea cu veacul („Viermele vremilor roade-n noi”, scrie poetul în *În van căta-veți*). Nu plinătatea de sine îl definește pe „epigon”, ci o luciditate fără scăpare, care-i interzice viziunile și-i dezvăluie realul în tiparele lui exacte: „Noi? Privirea scrutătoare ce nimica nu visează”. În acest context, „simțirile reci” sunt atributul lucidității sceptice, „harfele zdrobite” conotează imposibilitatea rostirii orfice, epuizarea unui limbaj poetic, „măștile râzânde, puse bine pe-un caracter inimic” definesc grimasa clasică a scepticului, divinitatea – „umbră” e recunoașterea căderii zeului, iar sintagma „patria noastră – o frază” nu aduce o acuza demagogiei, ci relevă adevărul pierderii patriei originare, rămasă, în „veacul de fier”, un cuvânt lipsit de încărcătură, ca atâtea altele. În dorința de a reîncărca acest cuvânt, Eminescu se va afunda în istorie și mit, încercând să lege organic verbul de un spațiu etnic.

În *Epigonii*, ca și în alte texte, cugetarea, filosofia, așadar, rămâne doar încercarea de a ordona simboluri dovedite goale sau, așa cum notează Eminescu în manuscrisul 2306: „Filosofia este așezarea ființei lumii în noțiuni, spre a căror stabilire judecata nu se servește de altă autoritate decât de a sa proprie.” Cât despre poezie, s-ar părea că Eminescu are în vedere chiar „rostirea eulogică” de care vorbea Doinaș, fără iluziile acestuia din urmă. Eminescu recunoaște doar atributele rostirii: melodie, timbru, culoare, exterioritatea fastuoasă („strai de purpură și aur”), nu și temeiul ontic. Esența poeziei o dă esența veacului: poezia de aur venea din veacul de aur, veacului de fier îi corespunde o poezie desacralizată. Așadar, cu *Epigonii*, la 20 de ani, Eminescu recunoaște anacronismul romantismului vizionar. El însuși temperament romantic, nu va reuși să adere la o altă cale de expresie, urmând să ducă o necurmată luptă cu sine, cu veacul și cu poezia. Aceasta din urmă va izbucni în grandioase construcții romantice. *Povestea magului...*, *Memento mori* – ca să nu mai vorbim despre vastele și neîmplinitele planuri dramatice – îl vor smulge pe poet lumii, dar vor fi subminate, întotdeauna, de ne-

încrederea lui Eminescu în adevărul lor. De aceea, Eminescu va încerca să legitimizeze „fantazia”, separând-o de „fantasterie”, cu care prea adesea e confundată și va explica-o ca pe adevărata percepere a realului, ca pe o cale spre „armonia lui Plato”: „Ceea ce numesc capete ordinare fantazie, nu este fantazie și slăbiciune a creierilor, fantasterie. Pe când celor chemați hetaire le vorbește în jargonul lor propriu – celui ales ea-i vorbește în limba ei – și limba ei e armonia lui Plato” (ms. 2287). Dar îndoiala nu-l va lăsa să se bucure de odihna în armonie, ci-l va împinge să se întrebe asupra naturii acestei armonii, asupra adevărului ei. Între cele două personaje tinere din *Povestea magului...* e scindat eul poetului. Unul dintre ele s-ar mulțumi să trăiască în mijlocul închipuirii („Dar eu... eu nu sunt astfel... Mie-mi place visarea/ Fie ea chiar un basmu, numai fie frumos”), pe când celălalt caută cauza ultimă care nu se oprește la plăsmuirile fantaziei („Tu cugeți. Cugetarea cu raze reci pătrunde,/ Lovește chipul dulce creat de fantazie...”).

„Fantazia” și visarea, pe de o parte, cugetarea, de cealaltă, sunt forțele antagonice care tensionează până la rupere poezia eminesciană ca, de altfel, întreaga sa operă. „Fantazia” alege frumosul și-l așază în forme (împotriva cărora poetul se revoltă: „Să reproduci frumosul în forme ne înveți/ De aceea poezia-mi mă umple de dispreț” – *Icoană și privat*), ridică o altă lume peste cea reală, supunându-se imperativelor interne ale artei („O lume ca nelumea este posibilă, neîntreruptă fiind de-o altă ordine de lucruri” – *Archaeus*), poetul construiește fascinante universuri poetice, creând și recreând mituri; cugetarea vine cu acea altă „ordine de lucruri”, care amenință lumea poetică, o pune în cumpănă cu adevărul și o demască. Eminescu trăiește poezia într-o necurmată agitație, de la extremă la extremă, o adoră și o contestă, i se încredințează și i se smulge cu disperare, descoperindu-se oriunde într-o cronică indeterminare ontică.

Marea lui poezie, în care Eminescu se abandonează fanteziei, îl subjugă prin strălucirea ei, dar îl și nemulțumește, îl dezgustă chiar când îl arată stăpân pe un imperiu de cuvinte: „Un semn abia ce poate, ce distaină/ Din chinul nostru vorbe ce arăt?/ Neputincioase sunt semnele-orcării / Ce-arată fața mării ce-i în mare? (...)/ Pe ce domnim?... pe cifre și pe semne...” (*Îmbătrânit e sufletul din mine*). Într-o filă de manuscris, poetul cerea poeziei să fie purtătoare de sens și de înțelepciune, ase-

muind cuvântul cu o hieroglifă ce trebuie descifrată. Cuvântul ar fi fost un păstrător al înțeleșurilor lumii și s-ar fi așezat la temeiul ei. E același cuvânt cu cel căutat în *Criticilor mei*: „Unde vei găsi cuvântul ce exprimă adevărul?” Față de acesta, celelalte cuvinte se transformă în vorbe, în semne goale și fac din poezie o simplă sau sofisticată podoabă, dar nu un mod de a fi.

În esență, Eminescu este un romantic aparte, minat de scepticism într-un veac neromantic, neîncrezător în propria-i artă, pe care o simte superioară timpului, dar în discordanță cu acesta. Istoria veche, mitul cosmogoniile, erosul sunt temele prin care poetul caută să reîntâlnească „secolul de aur”, însă „veacul de fier” îi pune poezia la îndoială, confruntând-o cu brutalitatea realității istorice: „Fugi, fugi! Ce te așteaptă cu mine într-un veac/ În care poezie și visuri sunt un fleac...” (*Icoană și privat*). Eminescu se încapățânează să cânte pe corzi orfice unui cer fără zeu. Între virtualitățile uriașe de expresie poetică și bănuita, de către poet, lipsă de temei ontic, se desfășoară dialectica poeziei eminesciene, poezie la fel de mare cât îndoielile ei, care, în ultimă instanță, îi dau și încărcătura existențială râvnită.

Bibliografie

Doinaș Șt. Aug., *Prezența poeziei*, în „Ateneu”, nr. 1-2/1986

Eminescu Mihai, *Fragmentarium*, București, Editura Științifică și Pedagogică, 1981

Noica Constantin, *Introducere în miracolul eminescian*, București, Humanitas, 1992

Toronțiu I. E., Cardas Gh., *Studii și documente literare*, vol. I, Editura Institutul de Arte Grafice Bucovina, 1931

Abstract

The dialectic of Eminescian poetry

Keywords: ontic; poetic; sacred; scepticism; transcendence

Eminescian's creation mirrors the poet's aspiration towards the transcendent, revealing the tension of his era determined by the spiritual confrontation between the „golden age” and the „iron age”. Aiming for an artistic reconciliation of the word with the truth, of poetry with philosophy, his work bears the marks of the passionate skeptic, who seeks in the horizon of creation primarily reconciliation with himself. In a world of pure poetry, the dream acquires the consistency of reality, and in its midst the Being of the creator defines itself in the absolute.

Delia MUNTEAN

Despre felul în care se lămurește literatura

D.M. – doctor în filologie. Redactoră la revista „Nord Literar”. Membră a Uniunii Scriitorilor din România. Domenii de preocupare: critică și istorie literară, studii culturale. Cărți publicate: *De la comunicare la cuminecare. Dimensiuni ontice în opera lui Vasile Voiculescu*, Baia Mare: Editura Umbria, 2000; *Provocări ale postmodernității. Pornind de la Mircea Cărtărescu*, Iași: Editura Princeps Edit, 2010; *Incursiuni în lumea cărților*, Cluj-Napoca: Editura Mega, 2018; *Decalogul timpului meu*, Cluj-Napoca: Editura Mega, 2019; *Călătorind prin vremi cu Olga Tokarczuk / Wandering through Times with Olga Tokarczuk*, Cluj-Napoca: Editura Mega, 2020; *Poezia de lângă noi*, Cluj-Napoca: Editura Grinta, 2021.

Intitulat *Regăsirea de sine în literatura română* (Chișinău, Editura Arc, 2023), volumul exegetei Ana Bantoș cuprinde studii critice, eseuri și cronici apărute în ultimul deceniu în publicații precum „Limba Română” (majoritatea), „Nord Literar” și „Revista literară”. Printre autorii tratați se află și câțiva din spațiul românesc de dincoace de Prut (Ioan Alexandru, Eugen Simion, Valeriu Stancu, Nichita Danilov, Gheorghe Mihai Bârlea, Gheorghe Pârja, Iacob Florea, Ion Deaconescu), dar și de pe alte meridiane (Macedonia, Senegal, Franța, Congo, Italia, Ucraina, Turcia, Maroc, Letonia). Ca și în celelalte proiecte critice ale autoarei – *Creație și atitudine* (1985), *Dinamica sacrului în poezia basarabeană contemporană* (2000), *Recuperarea autenticului* (2006), *Deschidere spre universalism. Literatura română din Basarabia postbelică* (2014), *Literatura basarabeană și modelele literare europene* (2013) –, ne întâmpină și de astă dată numeroase conexiuni interdisciplinare (istorie, sociologie, filozofie, imagologie, mitologie, religie, ideologie, psihologie etc.), precum și dialoguri demne de interes cu figuri de prim rang din critica și istoria literaturii. Culegerea este valoroasă în egală măsură datorită armăturii conceptuale de ultimă oră (Ana Bantoș

fiind familiarizată cu achizițiile cele mai recente ale teoriei literaturii), capacității de analiză și de sinteză a cercetătoarei, selecției riguroase și pertinente a citatelor cu care își ilustrează aserțiunile. Apreciem eleganța discursului și, nu în ultimul rând, onestitatea actului critic, indiferent de epoca ori de scriitorul de care se ocupă.

Beneficiind de cea mai amplă întindere, eseu cu care se deschide volumul evidențiază particularitățile relevante ale literaturii române din spațiul pruto-nistean din ultimul secol, cu precădere ale celei de după al Doilea Război Mondial. În poezie, autoarea identifică două tendințe antinomice: înclinația spre *închidere* („orientarea etnocentrică”) versus *deschiderea* spre alte culturi și literaturi. După anii imediat postbelici – puternic marcați ideologic, în defavoarea esteticului –, întreprinderile de factură lirică gravitează în jurul unor nuclee precum demnitatea umană, copilăria, universul rural, sacralitatea, căutarea identității, libertatea, „solidaritatea constructivă, întemeietoare”, memoria și manipularea ei de către puterea politică. În ceea ce privește epicul, sunt consemnate preocupări vizând conștiința de neam, grila axiologică, „revizuirea credințelor”, sentimentul patriotic, adevărul, migrația, marginalizarea ș.a. Se remarcă, de asemenea, modernizarea treptată a discursului narativ, luciditatea analizei, deconstructivismul, caracterul subversiv.

Studiul despre Ioan Alexandru își propune să treacă în revistă felul în care e oglindită opera acestuia în postumitate. Armătura textului se constituie în principal din lucrări semnate de Ion Pop, Ion Bogdan Lefter, Daniel Cristea-Enache, Mircea Martin și Zoe Dumitrescu-Bușulenga, care situează poetul, pe de o parte, pe linia tradiționalismului ardelenesc (prin predilecția pentru spiritualitatea rurală, pentru religiozitate, etnicism și prin cultul pentru înaintași), iar prin unele dimensiuni ale operei sale („apelul la tradiția lirică autentică, autonomia esteticului, antropocentrismul, descoperirea trăirii și rostirii cu subtext etic” – p. 31), în neomodernism.

Intitulat *Vasile Vasilache, convertirea revoltei*, următorul text critic tratează condiția marginalului. Este aleasă pentru ilustrare opera epică *Izvodul zilei a patra* – proiect cu o gestație de mai mulți ani, având ca variantă inițială *Priveghiul mărginașului* –, unde autoarea găsește rezonanțe din biografia prozatorului (sinuozitatea destinului scriitoricesc, absolvirea unei școli superioare de artă cinematografică documentară) și un mod

de a fi ce trădează o coordonată psihoistorică valabilă pentru întreg spațiul de dincolo de Prut după cel de-al Doilea Război Mondial. Dintr-o atare perspectivă, ea descoperă conexiuni între Gheorghe Cruceanu, eroul operei amintite, și Moș Bulgăre, „marginalizatul rătăcitor”, văduvit de personalitate din scrierile lui Ion Druță. Reține, cu privire la viziunea romanească a lui Vasile Vasilache, jocul ambivalențelor, concretizat implicit în situarea existenței eroului în zona lui *între*, altfel spus într-un spațiu al *privegherii*, al porozității granițelor viață-moarte.

Fenomenul marginalizării este tratat și în cronică la romanul *Grădina de sticlă* (Chișinău, Editura Cartier, 2018) al Tatianeii Țibuleac (n. 1978, Republica Moldova), autoare ce trăiește acum la Paris. Narațiunea – observă exegeta – își propune „să devoaleze discursul labirintic al puterii” (p. 155) și mai ales utilizarea limbajului ca factor de opresiune. De altfel, în mod programatic, Tatiana Țibuleac își concepe romanul apelând la particularități ale limbii moldovenești. Protagonista, o copilă orfană pe nume Lastocika, înscrisă la școala cu predare în limba moldovenească, traversează – după ce iese din internat și e adoptată de Tamara Pavlovna – suferințe fizice și psihice umilitoare din cauza faptului că nu stăpânește rusa. Ea își va găsi refugiul în bibliotecă (până la urmă, pe același teritoriu rusofon, așa cum erau toate instituțiile de profil la vremea respectivă), însă va învăța astfel să se cunoască mai bine, să-și valorizeze luminile și să-și accepte umbrele. Destinul ei se va menține sinuos și după absolvirea medicinei, dar ceea ce va câștiga eroina va fi puterea de-a nu i se supune, chiar dacă gestul se dovedește, mai degrabă, o „revoltă mută”.

Abordarea creației lirice a lui Grigore Vieru necesită, în viziunea cercetătoarei, implicit înțelegerea contextului în care s-a manifestat poetul șaizecist. E vorba despre faptul că realitatea basarabeană impunea oamenilor de litere o misiune mai complexă decât aceea a confrăților din spațiul românesc: ei aveau menirea nu doar de a elibera literatura de sub hegemonia discursului ideologic și de a o sincroniza cu universalitatea, ci și „de a reabilita un ideal, cel interzis, al apartenenței la aceeași cultură română, la aceeași memorie istorică” (p. 62). Un alt aspect de care se cuvine a ține seama ar fi devoțiunea cu care Grigore Vieru s-a angajat, la începutul activității sale creatoare, în suplinirea absenței totale a materialelor didactice pentru copiii români de vârstă școlară timpurie. De

aici și dimensiunea formativă a celor dintâi volume de poezii, precum și interesul pentru natură, pentru bucuriile simple, mesajul patriotic, cultul mamei – toate comunicate într-un limbaj accesibil și celor mici.

Considerat „poetul cu aripa sub cămașă”, după titlul unuia dintre volumele sale, șaptezecistul bucovinean Nicolae Dabija (1948-2021) duce mai departe instrumentarul liric exploatat de generația precedentă (Grigore Vieru, Ion Vatamanu, Anatol Codru, Liviu Damian ș.a.), în principal „setea de metafore” și „tentația de a trăi în mit” (p. 69). Semnatarea studiului critic găsește în creația lui (mai ales în culegerile din vremea debutului) și o discretă undă sentimentală, o stare de îndrăgostire care va face loc treptat unei atitudini particulare, concretizate în recuperarea muzicalității originare a limbii materne. El scoate din ascundere – observă Ana Bantoș – sonuri de prin letopisește și din lucrările de substanță religioasă. Este o modalitate aceasta de reîntoarcere a ființei în spațiul primordial, nepervertit de câștigurile civilizației, un spațiu aflat încă (dacă am împrumuta o sintagmă a lui Mateiu Caragiale) „sub pecetea tainei”.

*

Poetului și eseistului bucovinean Arcadie Suceveanu (n. 1952) i se alocă în economia volumului trei studii. În cel dintâi, Ana Bantoș avansează câteva opinii privind literatura postmodernă – apelând la concepte propuse de Max Weber, Alain-Marc Rieu, Jean-François Lyotard –, pentru a putea apoi contura un tablou al fenomenului așa cum se manifestă el în arealul cultural estic. Spre deosebire de scriitorii basarabeni – notează autoarea –, confrății lor din Cernăuți (Ilie Zegrea, Vasile Tărățeanu, Ștefan Hostiuc, Arcadie Suceveanu) erau oarecum privilegiați, având acces mai lesne la cartea românească (interzisă după 1968 la Chișinău). În ceea ce privește influența postmodernă în creația lui Arcadie Suceveanu, exegeta descoperă – ca elemente definitorii – interesul pentru „politica” locului („care acum se vrea identificat ca spațiu al unei religiozități dispuse să schimbe discursul poetului despre viață, în general” – p. 83), polivalența identitară, relația aparte cu istoria și cu memoria „în dezagregare”, într-un context politico-ideologic anume (marcat inclusiv autobiografic: satul de proveniență al poetului, Suceveni, s-a transformat odată cu ocupația sovietică în Șirokaia Poleana) ș.a.

În cel de-al doilea text, Ana Bantoș face referire, printre altele, la condiția scriitorului desprins de casa părintească, de locurile natale, obligat să se reconstruiască într-un spațiu străin. Se observă că acesta duce cu sine grila axiologică în spiritul căreia a crescut, motiv pentru care simte nevoia reînțoarcerii măcar imaginare în universul sacru al copilăriei, tânjește după îmbrățișarea securizantă a mamei (plecate într-o altă lume) și refuză dispariția vechii civilizații rurale. Și în cazul de față, autoarea dialoghează cu minți luminate din varii domenii (Solomon Marcus, Constantin Ciopraga, Gaston Bachelard, René Descartes), identificând în gândirea lor intuiții și aserțiuni care-i sunt de folos pentru abordarea în profunzime și pluriperspectivistă a liricii lui Arcadie Suceveanu.

În ultimul material se formulează considerații pornind de la volumul *Terasa galbenă*, publicat în 2022. Ana Bantoș definește lirica de acum a autorului, exploatănd semnificații ale termenului *kalokagathia* (una dintre acestea fiind, conform DEX: „armonizare a frumosului și a binelui în idealul perfecțiunii”). Ea evidențiază *revelația* pe care o dezvoltă noile poeme ale lui Arcadie Suceveanu, îndemnul la dezbateri și la speculativitate, „îmbinarea dintre metafora subtilă, de o expresivitate aparte și spiritul analitic, de la delicat până la incisiv, tăios, ironic și parodic” (p. 104), tălmăcirile inedite ale mărcilor ce delimitează neamul și istoria.

*

Între autorii incluși în volum se află și doi maramureșeni: Gheorghe Mihai Bârlea (n. 1951) și Gheorghe Pârja (n. 1950), poeți „cu sufletul larg deschis spre Basarabia” (p. 126). Cunoscându-le noi înșine îndeaproape opera și filozofia existențială proprie, a fost o provocare să ne confruntăm judecățile personale cu cele avansate de exegeta româncă de la Chișinău. Ne-am temut ca opinia noastră să nu fi fost sensibilizată de un anume imbold de promovare a valorilor locale (subsemnata fiind băimăreancă), imbold care să ne „îmblânzească” discernământul critic. Ne întâmpină însă, în cele două studii alocate lor, câteva dimensiuni pe care le-am depistat, la rândul nostru, cercetându-le demersul liric. Găsim astfel o grilă axiologică descinzând din înțelepciunea populară veche – pe care amândoi își propun să o ducă nealterată mai departe, în pofida conștientizării unei lichiefieri tot mai accentuate a temeiurilor în lumea

de astăzi. Filozofiei de sorginte populară i se adaugă, iarăși la amândoi, intimitatea cu lirica autohtonă și cu cea universală, credința în puterea cuvântului scris, fidelitatea față de unele teme (condiția umană, relația ființei cu timpul, iubirea, viața de familie ș.a.), dorința de a schimba abordarea cotidianului, de a-l percepe ca spațiu ce încă permite *înminuarea* (echivalentă cu privirea dintâi), „înmulțirea bucuriei” („Ceea ce pentru unii este piatră/ și opreliște/ pentru mine este priveliște;/ câtă bucurie cuprind ochii,/ mișcătoare sunt toate,/ se înnoiesc de floare în valuri/ de parcă vorbesc:// ce-am semănat a înspicat,/ ce-am gândit a rodit,/ ce-am crezut a înviat” – *Bunavestire*, Gheorghe Mihai Bârlea) și care mai poate înlesni apropierea de divinitate („Să nu creadă poetul Ion Mureșan/ Că la mine în Valea Mătrăgunii/ Este foarte multă lumină/ Nici naturală, nici opalină/ Este doar lumina pe care am inventat-o eu/ Din creionul chimic, din cărbune/ O lumină din ochiul lui Dumnezeu” – *Lumina*, Gheorghe Pârja).

În eseu despre memorie și despre (re)configurarea identității în literatura migrației, ne întâmpină patru romancieri: Claudia Partole (cu *Straniera*, 2021), Lucreția Bârlădeanu (cu *Misterul de Est*, 2020), Constantin Olteanu (cu *Green card*, 2022) și Alexandru Popescu (*Montana*, 2022). Operele amintite sunt tratate de Ana Bantoș din perspectivă imagologică (exploatând atât autoimaginea, cât și heteroimaginea), nu înainte ca teoreticiană să ofere câteva lămuriri necesare în ceea ce privește semnificațiile actuale ale unor noțiuni ca: *transnaționalism*, *emigrant*, *imigrant*, *exil*, *refugiu*, *marginalizare* și de a confrunța mentalitatea basarabenilor rămași acasă cu felul în care gândesc semenii plecați în Occident. Investigația se extinde asupra unor concepte precum: *adevărul*, *minciuna*, *fericirea*, *identitatea*, *bunăstarea*, *autenticitatea*.

Volumul mai cuprinde comentarii pe marginea „discursului subversiv” al lui Nicolae Leahu (n. 1963), opinii despre creația poetului Leons Briedis (n. 1949 – d, 2020, Mētriena, Letonia), prieten al lui Grigore Vieru și cel care a înlesnit traducerea operei sale în letonă (aflăm că poezia *În limba mea* a devenit „imnul neoficial al renașterii naționale din Letonia” – p. 152) ori vizând primenirea atitudinii poetului în relație cu lumea, așadar și cu cititorul (pornind de la lirica lui Grigore Chiper).

Reflecțiile despre volumul *Un halat pentru un secol. Oblomovismul, în răspăr* (București, Tracus Arte, 2021), al lui Iacob Florea, scot în evidență o

reexaminare inedită a conceptului de oblomovism, soluționată prin inocularea de semnificații care contestă privirea încetățenită asupra acestuia: „Oblomovismul nu este nici incapacitatea omului de a duce proiecte la bun sfârșit, nici incapacitatea de a-și asuma ființa. Oblomovismul meu înseamnă capacitatea omului de a întoarce spatele lumii, pentru a se salva ca om...” (reprodus la p. 178-179).

Alte secțiuni sunt alocate scriiturii feminine, demers neglijat multă vreme de spațiul critic, care manifesta înclinație cu precădere spre reflectarea femeii și a condiției acesteia în literatură. Ana Bantoș se oprește (pe lângă studiul dedicat Tatianeii Țibuleac, amintit deja de noi) la câteva cărți ale autoarelor Mihaela Perciun (*Cenușă rece*, 2017), Maria Pilchin (*Zarathustra e femeie*, 2018) și Ana Rapcea (*Când lumina se clatină*, 2018).

Privind volumul în ansamblul său, am putea spune că *regăsirea de sine în literatura română* – ca itinerar ce implică *lămurirea* (atât ca *ardere*, cât și ca *limpezire/clarificare*) – se dovedește deopotrivă un parcurs întru *regăsirea de sine a însăși literaturii române*, din Republica Moldova îndeosebi. Avem de-a face cu procese de durată (în cazul amândurora), întrerupte la răstimpuri de meandre, de scufundări și înălțări, prelungite de irosiri și reveniri, însă mereu conștiente de *temeiul* lor. Temeiul acesta ne pare tocmai firul ce leagă și călăuzește studiile de acum ale Anei Bantoș, cărturar dedicat, care își asumă ce scrie.

Abstract

Of the manner literature is elucidated

Keywords: *memory; marginalization; identity; migration; feminist writing; subversion*

The present text consists of notes made on the volume *Regăsirea de sine în literatura română*, signed by critic and literary historian Ana Bantoș. The first part synthesizes general considerations regarding the evolution of the literary phenomenon from the last century in Moldavia. The most extended part of the text includes appreciations regarding the studies comprised in the volume while highlighting both the author's perspective subjected to attention and the exegete's vision (Ana Bantoș) on the masterpiece. The literary critic Delia Muntean comes to the conclusion that the process of "finding oneself in literature" is also one in which literature rediscovers itself.

Gheorghe Mihai BÂRLEA

Gh.M.B. – prof. univ. dr., poet, publicist și om politic. Absolvent al Facultății de Filozofie și al celei de Drept ale Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași. A deținut funcțiile de prodecan al Facultății de Litere a Universității de Nord Baia Mare și cea de prefect al Maramureșului. În perioada 2008-2012 a fost senator în Parlamentul României. Dintre volumele de poezie publicate: *Lasă-te prădat*, *Din penumbră*, *Ceremonia clipei*, *Umbra lucrurilor*, *Sigilii de sare*. Este membru al mai multor asociații culturale, membru al Uniunii Scriitorilor din România și membru al Uniunii Sociologilor din România.

Nimic întâmplător...

Pentru Ana Blandiana

Nimic întâmplător în viețile noastre
și de aceea trăiesc în convingerea
că memoria nu trădează existența,
ci o confirmă, salvând-o,
pentru supraviețuirea tuturor;
gloria a fost pe parcursul vieții
un eveniment uneori suspect sau dizgrațios
într-o mulțime ce făcea coadă la propria-i
condiție,
în care m-am regăsit ca într-un film mut
în alb negru,
mai mult uimită decât speriată
și, la un moment dat, din instinct, mi-am zis:
Doamne, câtă răbdare ai cu viețile noastre,
deși plânsul este interzis,
iar ipocrizia este clamată ca virtute...

Îndelungata invocare

Nu ai milă de tine, iubire,
tu știi că frumusețea neatinsă
este o himeră și inutilă pierdere,
te înalți ca iedera pe zidurile umilinței,
la nevoie te târăști până la încheietura ierbii
și nu-ți pasă că te calcă în picioare nevolnicii
urii,

convinsă că te-a născut bucuroasă
o maică îndurerată în veșminte cerești
după o îndelungată invocare către stele.

Ochiul interior

Dacă mormântul este gol
înseamnă că moartea nu va mai exista,
s-a petrecut o dematerializare
din care s-a desprins o formă pură
vizibilă doar cu ochiul interior
iar mormântul nu mai are întrebuințare
sub tronul pietrei răsturnate.

Altfel de iubiri

Iubirea de țară pare o lozincă
când se recită că este esența vieții,
dar sigur curge din ea subțire și nevăzut
un fior ce nu-i apă sau sânge,
și când ești singur și departe
în locul tău plânge...

*

Ce fină este pielea ta, femeie,
patinez cu degetele și mă înviorez
la lumina ochilor tăi
și tu devii mai frumoasă ca ei...

*

Umilințele sunt trandafiri
crescuți în inimă, spinii lor
metamorfozează un zâmbet greu sesizabil
așteptând înflorirea.

*

Mielul acesta abia născut
în zariștea iernii
și purtat pe brațe în triumf de păstori
va fi ofrandă la mese împărătești,
firele de iarbă se vor înroși
cu sângele lui și se vor îndestula
turmele de păsări, înmulțindu-se...

Unghia de cer

unghia de cer vârată-n carne,
Doamne, o tot port pe crug de os,
încolțit de marile vacarme
din infernul coborât prea jos;

pe viață și pe moarte îmi aștern
capul bunei speranțe ca un mic alean,
mă rotesc la polul înfrigorat etern
ca în burta calului troian.

Amenințări...

Îi este dat acestei lumi să fie
deopotrivă amenințată
de viață și de moarte deodată,
fiindu-și propria stafie,

rămâne iar suflarea înecată
în cea mai inutilă încercare
de a te salva prin suferință
de moarte și de disperare.

Soldatul iluziei

sosesc de pe teribilul front al iluziilor
oho, câți plumbi mi-au ciuruit sentimentele!

trăim prin inimă drumuri albe
și nesfârșite broboane de rouă pe ochi
luminau amintirea iubitei –
singura mea pușcă în tranșee
singura mea pușcă împotriva morții noastre –
nimic nu-mi putea întuneca entuziasmul
nici praful planetei
nici soarta camarazilor
în cămașă de forță peste nervii melancoliei...

ehei, eroică biografie a anilor tineri
putea să mi se întâmple prieteni
de n-ar fi rătăcit într-o clipă înșelătoare.

o așchie neagră dintr-o pușcă rebelă
în umărul drept însângărând iluzia...

caut de atunci umbra unui măslin

ca un soldat umbra singurătății.

Poveste de război

Tatălui meu, Vasile

Îmi vorbise tata de război:
gloanțele veneau cum scuturi pruni,
dintre noi căzură cei mai buni
și părea că merge veacul înapoi
ca un car masiv târât de boi.

Aveam cer, dar nu-l priveam de teamă,
ca albastrul să nu pară fum;
putrezea-n auz cuvântul: buumm!
și-l uitam pe cel născut din mamă,
de era uitarea ca o rană.

Și visam copii și stele
milioane pe deasupra-mi să se nască,
ca o iarbă limpede, cerească
și să-mi scoată trupul din piroane;
cel ce uită, ca o vită pască!

Astfel îmi vorbise tata de război,
gloanțele veneau cum scuturi pruni,
dintre ei căzură cei mai buni,
și părea că merge veacul înapoi
ca un car masiv târât de boi.

Răstignirea lacrimii

O lume răstignită brutal,
cu semi-muți, semi-sluți,
cu mulțimi în genunchi în zadar,
nici măcar câinele nu mai știi
împotriva cui să-l asmuți,
unde s-a ascuns Raiul promis,
poate în propria-i singurătate s-a închis
bat clopotele, se anunță furtuna
și că se vor săpa gropi comune pe lună,
să ajungă morții mai aproape de Rai
că prea s-au micșorat șansele
pe pământ propria groapă s-o ai,
condica morții se scrie cu sânge,
împietrite sunt lacrimile mamei când plânge,

și pentru eroul ce moare
și pentru cel ce învinge,
astfel moartea devine un fapt banal
în această lume răstignită brutal.

Qui prodest?...

Ce va rămâne după ce veți termina
de pârjolit iarba și aerul,
lacrimile vor îngheța pe obrazul pruncilor
aliniați pentru exod?
Mâna va obosi să scrie cu cenușă,
ochii de cârpă vor filtra ceața,
dinspre răsărit moartea va fi comercializată
la preț de înger,
dinspre apus clopotele vor tângui morții,
fericirea se va turna în pahare cu țârâita –
un zgomot menit să bruieze cum se înfig
sulیțele frigului în cadavrele morților...
Qui prodest, Doamne, îndură-Te iar,
să nu rămână Raiul o creație în zadar...

Cu tristețe despre insignifianță...

Mă pregătesc să scriu un poem de dragoste
fericit cu inocența copiilor
și cu lumina din ochii doamnei mele,
dar dau năvală știrile despre moarte
și brusc mă întreb derutat
dacă dragostea mai are sensul
ce ne poate salva de nimicul neantului
când unii fac din moarte o prioritate
și din viață o insignifianță valoare pentru trecut.

Esența nemuritoare

Nu, sfârșitul lumii nu este aproape
deși se vede ceața cum arde pe ape,
sfârșitul este foarte, foarte departe
deși norii sunt aliniați ca într-un cortegiu de moarte,
sfârșitul lumii nu-i când latră câinii
și ți se usucă lacrimile în căușul mâinii,
nici când iarba arde sub care de foc
pentru că primăvara o va înverzi la loc,
sunt semne că sfârșitul lumii este foarte departe
pentru că esența ei este foarte fără de moarte.

**A new group of poems published by the poet
Gheorghe Mihai Bârlea**

Abstract

Vsevolod CIORNEI

V.C. – jurnalist, scriitor.
Absolvent al Facultății de
Filologie, secția Jurnalistica,
a Universității de Stat
din Chișinău (1981). A
lucrat pentru periodicele:
„Orizontul”, „Tinerimea
Moldovei”, „Cuvântul”,
„Glasul Națiunii”, „Vocea
poporului”, „Săptămâna”.
Redactor la Publika
TV. Membru al Uniunii
Scriitorilor din Moldova.
Membru al Uniunii
Scriitorilor din Romania.
Volume de poeme: *Cuvinte
și tăceri* (1989), *Istorie
geloasă* (1990), *Cuvintele
dintre tăceri* (2002).

Infuzii cu iluzii

O experiență nouă
ne face minoritari
noționali. Vreo două
cești de esențe tari
cu sorbituri bem ceaiul
cald sau călduț și-apoi
re-traversăm cu cea, hăis,
o stradă sau un șuvoi

de zeci de ori. Oboseala
omoaă. Ne-a epuizat
ca un acaret sau sală
cu țate vorbind ne-ncetat
chiar și în somn. Industria
petrolieră nu e
bună prietenă, ci e
moartea lui azi în ieri

hrănită, alimentată
de sonde în ocean.
Treptat crește greutatea
de-a ființa, an de an.
Noi fierbem ca apa-n baie,
Căzând cu dosu-n lac.
Domnul ba ici e, ba e
îndepărtat, opac.

Noi nu mai vrem să fim singuri!
Scâncim, eunuci în serai.
Ne facem prieteni lângă
suspect de rapidul rai.
Acesta ni-i potențialul,
pasiunea aceasta ni-i
și doar dedesubtul poalei
ne-mpinge în nebunii.

Oare ce fel de ființe
om fi, de lumea din jur
vrea să ne distrugă, însă
din mine ia aur pur.
Păcatu-i vină, iar dânsa
e ea – infinit înmiit.
Treptat vedem fața plânsă
ca pe-un soare în rouă-nmuiat.

Orice dimineață e prima
și poartă în sine alt sens.
Noi vrem să-necăm în crimă
amintirea. Ceru-i imens,
tăiat ca de foarfece, rece-n
secunde, 30 sau 60.
Pe banca din spate trecem.
Pornim duși cu ricșa, deci

clandestin, fără bilete
spre cel mai mare oraș
sau Elveția. Prieteni,
zice-se, suntem rămași
simplici – mereu, pretutindeni,
dar totuși eliberați
de nume și pseudonime
plurale. Pe cale aflați

brotacii au niște drepturi
native și, repetat,
le înzecesc. Experiențe
istorice pe un pat
deja pre-europene.
Intern infuzii se beau:
o lingură-n largul cării
cu apă – la cei ce-o au.

Infuzii bea câte-o cană
pe zi până moare madam.
De 30 de ori osana
gestului ce poate da
salvarea de ne-ajutorare
când, asediat de necaz,
un adevăr care doare
ca Howard Stern face haz.

Iar la oraș strămutarea
Toți o vor, dar n-o pot toți.
Viața-i eternă, moartea
e-o ficțiune, dar nu poți
punctul ei de plecare
nici măcar secret să-l știi.
Infuzii. O lingură mare
la o cană cu apă. Bei.

O cană pe zi în mână.
Ești un personaj idiot.
Din nou visele ți le-amână
ritualul străbun de tot.
Vinul sec întinerește,
femei și jivine – la fel ...
Toate animalele-acestea
fantome sunt fără de țel.

Aceste-arătări ce intră-n
arctic și-artistic balet

sunt dansatoare de vintre.
Dansu-i religie. Lent
pieptul li se deschide
anarhic. Politica ce-i?
O masă, o cană ... Sau câte?
Oricâte, dar toate cu ceai.

Determină cine-apelează
la otrava asta din mâini
de-atâtea ori sau ... lasă
pe altădată și-amin!
Când o să scrii despre asta
mai amănunțit, c-un pahar
de secărică, „Dați lista!”
vei striga. Și vei fi semnatar.

Epoca eronată

Ești gata să-ți iei al tău ce e,
Ce e sau abia ia naștere, căci altfel
ai putea să rămâi aici ca s-o
iei la trap printre cărți spre țel:
un atu gras ca un purcel,
de trei ani, tăiat în rit repetat de multe ori ca
în niște exerciții folclorice
puse-n valoare calm ...

Revendicările politice
sunt luate pe stomacul gol
și câte una seara. Literele
sunt duse la culcare în ocol.
Stimați pasageri, vă rugăm de
atâtea și-atâtea ori, fiți calmi. La spital
intrați în sala de gardă
vitregiți de plăceri, cu un aer fatal.

Și se produce-ntre daliile
strălucitoare ca cioburile
de sticlă roșie uitarea detaliilor
evoluând între două ciorbe.
Mereu există o balanță
între altoiul de ram rebel
și pista urmată. Bogații
sunt oamenii epocilor de-oțel.
Iar dacă în epoci mitice
te-ai rătăcit, rostogol,
consumi iluzii politice
mereu pe stomacul gol.

Botezul accidental

Secolu-i plin de tenebre.
Două-trei ceaiuri se beau
calde pe zi, dar trebuie
vreo zece băute. Flaubert
citat în articole-i de rutină.
Nimeni să vadă nu vrea
masacrul din urbe. Ruina-i
bilanțul frumuseții. Ea

identitate justă-i
și feminină e,
e clară, pe loc nu stă
și cere mii de verzi.
Molcom reformiștii epurează
ziua caldă, după ce, apoi
prelungesc apatic dimineața
înmulțind amiezile la doi.

N-am să mai fiu aicea
și va fi prea târziu
să mor din nou. Amicii

mă vor ierta? Nu știu.
Brec! Va striga arbitrul.
Juriul n-a-nțeles
Cine câștigă. Bâta
Bate-n credință des.

Cade în cadă pruncul.
E și înecul botez...

Dărâmă rutina

Albia-i fructiferă
ca un cireș. Un trai
de compromisuri plin e rău
multiplicat. Sperai
ca-n alte țări dimineața
câte o ceașcă de ceai
să bei, și seara, și față
de domn veritabil să ai

și să declari ca din carte
pentru ei, cei mai mișei,
suspiciuni fatale.
Dramaturgie vrei?
Noi credem în tine,
arbitru corect
și foarte gentil. În fine,
dincolo de respect

există oare relații
între agnosticism
și anarhie? În viață
mila – așa-i e scris –
îl aduce întotdeauna
pe om acasă la el.
E-o acțiune ce-ntruna

la timp potrivit, la fel,
dărâma rutina
ceaiului de mușețel
care se bea cald.
La înmormântări, cu suspine,
leșină, plâng și cad
bătrâne seducătoare
ca periile. Altele, după atac,
ca rațele-n scaldătoare
în patul lor zac.

În amvon cornorații
militari joacă golf
cu interogații:
umbra cărui cer, of,
ești, melancolie?
Contradictorii devin
și-n sera pustie
își caută un guru divin ...

**A new group of poems published by the poet
Vsievod Ciornei**

Abstract

Constantin OLTEANU

Sfârșit de august cu lună plină

C.O. – redactor-șef al publicației periodice „Săptămâna”. A studiat jurnalistica la Universitatea de Stat din Moldova, fiind angajat ulterior în redacția ziarului „Tinerimea Moldovei”. Au urmat „Literatura și Arta”, revista „Basarabia”. A debutat cu volumul de poezie *Pachete cu zăpadă*, urmat de romanul *Green Card*. Este membru al Uniunii Scriitorilor din Moldova, membru al Uniunii Jurnaliștilor din Moldova.

Atunci lumea nu era chiar atât de mare. Nu avea munți, nu avea mări, America nu exista, iar drumul care ieșea din sat ducea la Cahul. Mama mă lua cu ea, mă ținea pe genunchii ei și se bucura când îi spuneau femeile din autobuz că-s frumos de parcă aș fi fată. Știau femeile din autobuz că mama, din câți eram noi, ar fi fost bine să aibă și-o fată. Și eu știam că fetele-s frumoase. Eu îmi lăsam ochii prinși de drumul de care se rupea colbul, până mă trezeam cuprins de o amețală neînțeleasă de mine. Și mama oprea autobuzul. Că îmi era rău. Apoi mergeam mai departe. Mă întreba cum se numește satul de după geam și eu răspundeam cu toată hărnicia unui copil: „Zărnești”. Nu, autobuzul nu mai ridica colb în urma lui, dar casele se pierdeau alergând parcă în spate și lăsând să apară în chenarul geamului balta. Cu sulițe verzi, mai dese, mai rare, străpungând clisa sfâșiată de soare, cu papura bălții, singura care mai putea spune că a fost apă până nu demult. „Roșu”, spuneam eu. Dar casele înșirate de-a lungul șoselei nu erau singurele care îmi ajutau să recunosc satul. În autobuz se simțea, nu știu cum, o ușoară agitație, care, de multe ori o cuprindea și pe mama. O parte din oameni se dădea jos „La Șura”, o dugheană care preluase numele vânzătoarei, iar de acolo, până la Târgul Vitelor nu

era chiar atât de departe. Era și o zi în care se vindeau vite. Dar atunci când veneam noi, ținut de mâna mamei, treceam printre mese pustii până ajungeam la un magazin plin cu haine. Altfel de haine decât cele ajunse în satul nostru. Și-mi cumpăra pulover. Din lână vopsită violet, cu gâtul lipit de barba mea. Cald că n-ai cum să uiți. „Pentru la iarnă”, spunea mama.

Dar era încă un august cu zdrențele arse de soare și cu noi lăsați de părinți acasă. August atunci, august într-o zi în care umpleam câteva vase cu apă cărată de la cișmea. Ne întâlneam în drum copiii unei mahalale departe de iazuri, cu nisipul drumului ajuns cenușă. Doar noi. Părinții adormiți în scurta oră a unei amiezi sub butucii viilor, tăiate de ei iarna, legate primăvara, prășite vara și culese toamna. Noi singuri acasă, supravegheați fără să ne dăm cumva seama poate de vreo babă ascunsă în umbra vreunui pom, ba ațipind atinsă de soare, ba tresărind speriată de cloșcă.

Ei au fost primii din mahalaua noastră care și-au cumpărat televizor. Ne duceam seara aproape toți copiii din mahala. Un televizor cu ecranul mic și noi așezați pe podea cu fețele luminate albastru, cuprinse de spaimă și de nedumerire. Singurii care trecuse peste acel sentiment de frică erau copiii lui badea Vasile, dar mai ales Olimpia, fata cea mare. Îmi acopeream fața cu căciula, lăsând o margine de ochi să-mi spună dacă dracii din film încă mai sunt sau au plecat undeva de pe ecran. Vedeam doar alți câțiva copii la fel de speriați ca și mine și vedeam trupul Olimpiei. O rochie scurtă, rămasă în urma creșterii unei fete, forțând pânza mai ales acolo unde își ascundea sânii. Nu știu nici azi de ce, dar de ei nu-mi era frică. Mă speriau doar făpturile ieșite din pereții de scândură ai unei case și care își întindeau labele către un bărbat. Labele lor se îndreptau spre mine. Și eu mă apăram cu o căciulă trasă pe ochi. Vedeam picioarele copiilor veniți cu mine să se uite la televizor și o vedeam pe Olimpia. Liniștită, aproape absentă. Ea era stăpâna televizorului și asta era tocmai ceea ce îi aducea liniștea. Așa înțelegeam eu. Era primul copil într-o familie în care mirosea mereu a băutură. Badea Vasile era lemnar. Un bărbat înalt, pe care nu l-am văzut să râdă vreodată. Anica, soția lui badea Vasile, bea. Nu știu dacă a lucrat vreodată pe undeva, dar o vedeam mereu pe lângă casă păzită de soare de un batic tras peste ochi. Curtea casei era departe de drum, cu câteva

hambare lipite de casa veche a părinților în care încă mai trăia mam' Catinca. Ne-am furișat într-o după-amiază în unul din hambarele lor. Era plin cu fân. Știam asta. Mirosea a pădure lângă ușa lui, a coastă de deal lipită de soare și a taină. Când am deschis ușa, părea să mi se deschidă o altă lume în față. O țineam pe Olimpia de mână și simțeam spaima ei. Tăcută, pierdută și căutându-se. O ușă de lemn veche, niciodată vopsită, a lăsat să se vadă uscată în șerpuitul ei, urcând spre nu știu unde, o viperă. Cu un cenușiu acaparat de galben și cu ochiul de sticlă. „Nu te uita în ochii ei! Nu te uita”. Și am văzut ochii Olimpiei legați de privirile mele. Am fugit departe de ușa saraiului, luând cu noi pădurea de acolo. Și dealul pârjolit de soare. Și galbenul viperei care ne cerea să ne ținem de mână.

Pentru mine, mam' Catinca era singurul om bogat văzut în carne și oase. Intrați în beci pe o scară parcă pornită spre miezul pământului. Și avea râșniță. Cu piatra grea sub care plesneau grăunțele, dar pe care abia de o puteam învârti. O bătrână mereu flămândă. Îi căzuseră toți dinții și o vedeam la cișmea mestecând pâine cu zahăr muiată în apă. Mam' Catinca, femeia bogată despre care citisem în cartea mea de istorie. Săracă acum. Pierdută în fustele ei care nu mai purtau mirosul lumii. O ocăra pe Olimpia, fluturând bastonul aiurea. Iar apoi uita. Venea la gard și se uita la drum. La drum și la niște copii pe care nu știa cum îi cheamă. Femeia bogată venită până la noi din timpuri despre care nici eu, nici ceilalți copii, nu știam nimic. Că a avut și ea un bărbat, că a trăit, că l-a chemat, că a murit. Au avut doi băieți. S-au înecat amândoi într-un pahar cu vin și lumea nu le-a putut face nimic ori de câte ori a încercat să-i scoată la mal.

Badea Vasile era lemnar. Venea la noi, aducând cu el câteva instrumente de tâmplărie, ca să podească casa ajutat de tata. Tăcea și el, tăcea și tata într-o casă în care pereții de lut împrăștiau miros de grajd. Amestecat de badea Vasile cu aroma de cetină de brad a scândurii. Lipită una de altă, ca să aducă pentru prima dată sub tălpile noastre o altă podea decât podeaua de lut unsă primăvara cu balegă de oaie.

Badea Vasile nu avea casa podită. Simțeam lutul rece care trecea ușor prin țolul așternut în fața televizorului. Dar ce treabă avea frigul atunci? Olimpia, cu cei doi frați ai ei, împărțeau un crivat lipit de perete. Și chiar dacă ar mai fi rămas loc lângă ei, cum să te așezi pe pat când se

prăbușește peste sufletul tău răsuflarea caldă a unei copile? Și alegem să stăm pe țolul rece.

Plecam acasă aducând cu noi frica aceea pe care nu o puteam scutura așa cum scuturam zăpada de pe haine și cum nu puteam lăsa afară cizmele noastre încărcate cu glod. Să fi văzut acolo, la televizor, miei cum zburdă, să fi văzut o fată care te poate orbi cu albul pulpelor ei... Am fi vrut să avem și noi televizor. Dar ca să vezi cum ies dracii din pereții de lemn ai unei case și cum întind brațele lor spre un om pe care nu știu de ce Dumnezeu nu are cum să-l vadă... Ca să vezi asta? Doar pentru asta să vrei și tu să ai televizor? Și tăceam. Și noi, și tata. Ne-ar fi întrebat cumva ce am văzut acolo, la badea Vasile, dar cum să întrebe când nu a văzut și când nu poate să știe ce e acela televizor? Și tăcea. Tăceam și noi.

Și am crescut găsimd-o pe mam' Catinca uitându-se peste gard, și am crescut cu Olimpia ieșind din curte și având pe față spaima mea de altădată, când întindeau dracii ghearele spre mine. Dar nu se mai dădea demult filmul acela la televizor și nici televizorul nu știu bine dacă mai împrăștia lumina lui albastră. Poate doar tăcerea casei lua cu ea Olimpia. Și galbenul viperei. Prinsă între ușorul ușii și ușă când cineva o închidea. Spre cine ducea șerpuitul ei atunci? „Nu te uita în ochii ei! Nu te uita în ochi!”

Olimpia avea ochi verzi. Vara îi pierdea printre frunze și îi pierdea prin iarbă. Ca pe două mărgele desprinse de firul lor. Doar că nu ea le căuta. Le căutam eu. Uneori le găseam. Alteori nu. Că nu ai cum să înțelegi la cine se uită frunza. Și iarba la cine se uită. Și pe cine alege ea: pe tine sau pe altcineva? Feriți întotdeauna de alți ochi. Iar apoi, ridicăți din pământ, regăsindu-te. Și tu, căutând mereu răspuns la o întrebare. „Ce cauți tu?”. Îți părea c-ai răspuns și îți părea că și ea știe, și tu știi ce caută un copil odată ajuns în această lume și odată ajuns în fața unei copile. Doar că iar vedeai ochii verzi și iar erai întrebat. „Ce cauți tu?” Și căutai, căutai...

Vara, când soarele își vărsa jăratecul peste noi, îl stingeam la cișmea. Câteva fete și câțiva băieți tot ieșind de prin curți. Da, cu o căldare în mână, ca lumea să creadă că mergi la apă și că nimic mai mult decât sete nu e. Până când cineva dintre noi umplea căușul palmelor cu apa rece, îl ducea încet către buze și o împrăștia în stropi mai mari și mai mici

peste fete. Și ele țipau cum țipă cârdul de găște la margini de baltă, iar noi le stropeam iar și iar. Ne stropeau și ele, lăsând să joace pe trupul lor rochii străvezii și lăsând un băiat să le prindă în brațele lui reci ca apa cișmelei trupul lor suflat cu aurul verii. Fierbinte. Și nu putea face nimic căușul meu de apă vărsat peste ele, și nu puteau face nimic apele unui izvor. Ori de unde și-ar fi început el curgerea. De sub casa noastră, cum spuneau oamenii, sau din adâncuri pe care noi le credem fierbinți, dar care încă nu s-au topit. Trupul lor rămânea tot fierbinte.

Dar timpul care venea ne lua tot mai rar și mai rar cu el în drum. Parcă-l vedeam jucându-se-n colb, parcă-l vedeam luat de apa cișmelei ca pe o frunză, parcă îl auzeam plecând toamna într-un șir de cocori și parcă îl vedeam primăvara pe un ram de cireș, legănându-se el și flori legănând. Iar uneori, se lua în urma unui băiat sau băiatul se lua după el – că nu aveai cum să-nțelegi – și îi vedeai împreună în sat, noaptea târziu. Nu erau ochi verzi pe acolo, dar te pomeneai căutându-i și te pomeneai amintindu-ți de ei. Ca și atunci, într-o toamnă cu lună plină pe cer, caldă și cuminte, îngăduitoare cu toți și atât de coaptă.

Era nuntă în sat. „Să-ți iei surtucul”, zice mama. Și a căutat, a tot căutat să vadă cum ies eu din casă și dacă am luat surtucul sau nu l-am luat. Din altă parte fusese cumpărat surtucul meu. Nu, nu de la Târgul Vitelor. Nici mama nu era în autobuzul acela. Doar dâra de colb, apoi săgețile verzi țâșnind către cer din lutul uscat. Tot mai puține.

Și am văzut-o pe Olimpia urcând cărarea cișmelei cu căldarea de apă, care parcă îi atingea pulpa piciorului, parcă nu.

„Îți șade bine.” Era lună plină.

„Am să vin un pic mai târziu. Acolo, la poartă. Ai să ieși?”

Tot verzi rămăneau ochii ei, chiar dacă, ca și aici, pe cerul lumii și pe cerul lor era lună plină.

Nu a spus nimic. Tot ce se putea auzi era răsufierea ei pornită parcă dintr-o zbatere pe care încerci să o stingi, dar nu poți. Tot ce se putea auzi. A întors privirile spre casă, apoi le-a adus înapoi și a plecat. Cu o căldare de apă atingându-i pulpa piciorului.

„Îți șade bine.”

Era nuntă în sat. Se auzea o trompetă țipând ca dintr-un șir de cocori. Și toba. Lipești palma de inimă și o găsești acolo. Că așa e la nuntă. Și vinul unui început de toamnă – acru când o fată se grăbește să facă nuntă, dar necruțător când cauți luna în licoarea lui roșie, dar o găsești într-un pahar gol.

”Îți șade bine”, a spus cineva.

Și am plecat de la nuntă. Latră câinii prin curți, intra duminica-n case, se scuturau merele în livezi, iar peste toate, stăpână, trecea luna plină.

Olimpia era la poartă. La câțiva pași de ușa unui serai în care intra ca în pădure o viperă. Galbenă. Cu ochii de sticlă în care nu trebuia să te uiți. N-am știut niciodată de ce. „Nu te uita în ochii ei! Nu te uita.”

Și în ochii Olimpiei tot lună plină era. I-am prins mâna în mâna mea și am lunecat în vale. Ca într-un sat cât lumea de mare, dar în care-au rămas numai doi. Un băiat și o fată pe o cărare care duce pe celălalt mal al râpii. O râpă bună cu oamenii, cu o văgăuna într-o parte a ei în care ne-am ascuns de atâtea ori de restul pământului. Cu malurile calde, dincolo de orice amenințare.

Am scos surtucul și l-am așternut pe iarba topită de soarele verii. Apoi am văzut-o pe Olimpia acoperind cu trupul ei haina mea și acoperindu-mi mintea. Cum să nu-i auzi sufletul când nu se aude nimic altceva? La marginea unei lumi în care încă nu am fost. Nici eu, nici Olimpia. Și la marginea altei lumi din care plecam. Și eu, și Olimpia. Într-o tăcere în care încap toate gândurile și din care n-ai cum să ieși. Sub ochiul lunii pline.

Dar s-au auzit voci de băieți. Sălbatec de multe într-o noapte fără de oameni și aproape de o văgăună în care era numai luna. Ne-am trezit ținându-ne de mână fără să știm bine ce e făcut. Și am fugit pe aceeași cărare pe care-am venit, parcă străini, parcă nu, parcă greșind, parcă iertând.

Peste câteva zile a intrat mama în odaia mea. Se lăsa noaptea afară, că aveam în față ferestrele întunecate ale casei noastre. Ținea în mână surtucul meu nou, îmi căuta ochii și... Zicea ea: „Cu pata asta, ce e, băietule. Pată de sânge. Iaca, vezi, surtuc nou”. Și era lună plină afară. Aproape ca și atunci. Și numai dacă te uitai bine, dacă te uitai bine, puteai să vezi că cineva, într-o noapte, a mușcat din ea.

Abstract**End of August with a Full Moon**

Keywords: *Childhood; Nostalgia; Family Relationships; Transformation; Memory; Identity*

“End of August with Full Moon” by Constantin Olteanu is an evocative narrative that brings to life the childhood memories of the author, navigating through impactful experiences and moments of his life. The story initiates with picturesque descriptions of places from the author’s childhood, invoking images of a simple and innocent life. The relationship with his mother and other female figures is highlighted, accentuating the narrator’s sensitivity and emotional depth. As the narrative progresses, the transition from the innocence of childhood to the complexities of adulthood becomes apparent, exploring themes of time, memory, and transformation. Through his poetic and imagery-rich style, Olteanu creates a world filled with nostalgia that is both beautiful and bitter, suggesting that childhood memories and experiences lay the groundwork for adult identity and perception.

Cristinel MUNTEANU

Gânduri despre „normalitatea” exprimării

1. Pe urmele unor gânditori veritabili (J. Ortega y Gasset, E. Coșeriu și alții), este bine să facem deosebire între *libertate* și *libertinaj*. Libertatea autentică presupune să respecti regulile consimțite de comunitate, acele norme de conviețuire care țin de binele comun, adică acelea care, respectate fiind, fac în așa fel încât să ne fie bine tuturor. Libertinajul, în schimb, înseamnă să faci tot ce vrei, tot ce îți trece prin cap, pretextând că „e democrație”. Deci nu contează că îl deranjezi pe celălalt. Bunăoară, dai drumul la muzică „la maxim(um)” la ora 2.00 noaptea, că doar ești liber... Într-un bloc de locuințe, de pildă, te scuzi spunând că „e la comun”, așa că locatarii ceilalți... să suporte! Or, tocmai împrejurarea că ești „la comun” te obligă să ții seama și de celălalt, ca să nu te deranjeze și el/ea când îți va fi lumea mai dragă. De aceea, acceptăm anumite norme (de multe ori, nescrise), ca să ne fie (tuturor) bine când trăim într-o comunitate, și nu în junglă sau în pustiu. Așadar, libertatea adevărată nu poate fi concepută în absența unor reguli sau norme interne (vezi Coșeriu 1994: 165; cf. și Munteanu 2019: 62-68).

La fel este și cu libertatea de exprimare. Unii își închipuie că pot spune orice, oricum și, astfel, alunecă vertiginos pe panta libertinajului de/în exprimare. (Zic și „libertinaj în exprimare”, cum rostea un fost profesor de-al meu, Stelian Dumistrăcel, fiindcă – și în privința limbii – unii își imaginează că pot vorbi oricum românește, atâta timp cât se înțelege ce spun.) Și uite-așa, spațiul public se umple de trăsnași, de ineptii toxice etc. Acestea sunt atât de multe, încât numeroși semeni nu-și mai dau osteneala să le mai treacă prin filtrul gândirii critice. Este, pesemne, prea costisitor să stai să faci la fiecare afirmație de acest fel câte o „secvențializare” sau, barem, un test rapid de... logică elementară.

Desigur că libertatea de exprimare este importantă într-un stat democratic. Există și unii care cred că și într-un stat totalitar, și într-o dictatură, chiar dacă nu te poți exprima liber, ai totuși libertatea interioară a gândirii (adică poți gândi ce vrei fără ca altul să afle și să te condamne), dar aceasta funcționează numai până la un punct. Cum bine observă John Dewey, ideile neexprimate sunt vagi și se ofilesc; au nevoie să fie comunicate ori exprimate (Munteanu 2015: 134)¹.

Prin urmare, simțim nevoia irepresibilă de a exprima cele gândite (i) pe de o parte, pentru a ne lămurii chiar nouă înșine cele avute în minte (ca atare, ideile devin mai clare când le așternem pe hârtie), (ii) pe de altă parte, pentru a le aduce și la cunoștința altora, pentru a le face publice, pentru a le încredința dezbaterii.

Dacă o dezbatere este autentică (și nu un simulacru de dezbatere, cum s-a mai văzut pe plaiurile noastre), atunci un proiect politic sau juridic, de exemplu, pe care autorul/inițiatorul îl va fi crezut foarte bun (la origine), va ajunge să fie infirmat sau, dimpotrivă, confirmat, rafinat, nuanțat (în orice caz, îmbunătățit, dacă merită discutat, și nu respins din capul locului). Cum stă consemnat într-un principiu: „Obiectivitatea este garantată de intersubiectivitate”. (Sunt convins că peretele acela este alb, cum îl văd eu, deoarece și alți oameni din jurul meu afirmă că este alb.)

Aceeași necesitate există și în știință, doar că aici specialiștii care pot confirma sau infirma o idee ori o teorie sunt mai puțini (pentru fiecare domeniu în parte). Cel care mă poate judeca sau îmi poate confirma valoarea (și de părerile căruia țin seama) trebuie să fie mai competent decât mine sau măcar la fel de competent.

În definitiv, toate activitățile omenești se desfășoară (sau ar trebui să se desfășoare) în conformitate cu anumite norme implicite. Numiți-le cum doriți: etice, morale, deontologice (căci deosebirile conceptuale fine le lăsăm pe seama specialiștilor).

2. Unul dintre lucrurile pe care le-am învățat cândva din prelegerile lui Eugeniu Coșeriu este că norma (adică normalitatea) are valoarea „zero”, în sensul că un comportament firesc este ceea ce lumea așteaptă de la tine și, tocmai din acest motiv, nu primești (sau nu ar trebui să

primești) vreun premiu pentru că te porți ori vorbești normal (vezi Coșeriu 1994: 44 și 169-170).

În schimb, atragi atenția imediat și ești judecat negativ, evident, atunci când ești „sub zero”, atunci când te abați (greșind) de la normă. În astfel de cazuri, oamenii (chiar dacă nu ți-o spun direct) vor gândi așa (pentru fiecare nivel al limbajului): (i) „Acesta nu știe să vorbească logic ori clar ori coerent! (ii) Acesta nu știe să vorbească bine/corect românește! (iii) Acesta nu știe să vorbească (așa cum se cuvine) cu un bătrân, cu o doamnă, cu un profesor!” ș.a.m.d.

Mult mai rar (ca întotdeauna când este vorba de lucrurile bune) se întâlnesc acele situații în care comportamentul ori exprimarea cuiva se află „deasupra lui zero”. În cazul limbajului, de pildă, asistăm la existența unui *nivel de excelență*: ne găsim în prezența unor oratori desăvârșiți sau a unor scriitori rafinați care știu (pe lângă stăpânirea corectitudinii lingvistice) să utilizeze cu maximum de profit subtilitățile și resursele expresive ale limbii.

În orice caz, cu referire la *public speaking*, nu strică să reamintim câteva reguli simple și vechi. Așadar, când vorbim în public, trebuie să ne potrivim discursul în funcție de: (1) *tema discursului* (sau chestiunea pe care o tratăm); (2) *interlocutorul* (sau receptorul) prezent; (3) *împrejurările* în care ne aflăm (în momentul comunicării).

Sunt recomandări antice, care sunt expuse și în *Retorica* lui Aristotel. Uitați-vă la (mulți dintre) semenii noștri cum se exprimă când vorbesc de la tribuna Parlamentului, într-un studio de televiziune ș.a.m.d.! (Și las deoparte, pe moment, corectitudinea gramaticală...) Probabil că, dacă le-am atrage atenția în privința acestor aspecte, vor spune că pe vremea lui Aristotel nu exista Parlament și nici televiziune, așa că știu ei mai bine...

3. De altminteri, ni se întâmplă uneori ca pe parcursul unei dispute – cu un interlocutor mai mult sau mai puțin agreabil – să constatăm că problema generatoare de conflict sau de neînțelegeri nu poate fi rezolvată. Ne găsim într-un impas ori, altfel spus, observăm că discuția „bate pasul pe loc”. Mai mult decât atât, sesizând (eventual) iritarea sau

nemulțumirea noastră evidentă, interlocutorul vine și cu reproșul: „Eu îți vorbesc frumos, iar dumneata...”

Este adevărat că „politețea” (în diversele ei forme), vorbitul „frumos” reprezintă o strategie potrivită pentru a face ca discuția să meargă în direcția dorită, aceea a bunei cooperări. Fără o adresare adecvată, respectuoasă, mulți semeni nici nu doresc să stabilească un minim contact cu cei care îi solicită pentru o discuție/conversație despre o chestiune sau alta.

În discursul diplomatic sau în schimbul de mesaje diplomatice, politețea este o condiție *sine qua non*, mai ales atunci când cel care vorbește (mai întâi) dorește de la celălalt satisfacerea unei doleanțe, acordarea unui ajutor, încheierea unei păci sau a unui armistițiu în vreme de război etc. Cu toate acestea, remarcăm adesea că interlocutorul, în pofida faptului că se exprimă politicos în raport cu noi, nu dorește, în realitate, să coopereze, încercând să inducă ideea că discuția nu-și atinge scopul din cauza celuilalt, care nu se exprimă la fel de „elegant”. Tot așa se întâmplă (destul de frecvent) și în politică și îndeosebi în diplomație, atunci când negocierile nu ajung la niciun rezultat. Din acest motiv, imaginea politicianului și/sau a diplomatului este asociată, nu de puține ori, cu cea a omului prefăcut sau viclean.

În același timp, este clar că nu poți avea succes (în planul negocierilor, desigur, și nu în cel al forței brute) în momentul în care discuți cu celălalt în mod arogant și disprețuitor, așa cum o face Baiazid în timpul întâlnirii cu Mircea cel Bătrân (în *Scrisoarea III* de Mihai Eminescu). La fel, te poți aștepta la ce e mai rău atunci când îi răspunzi unui mare voievod în maniera ofensatoare a boierilor brăileni, adică așa cum au procedat aceștia pe cale epistolară, încercând să-i plătească (fie și verbal) o poliță lui Ștefan cel Mare în anul 1481 (ca replică pentru incendiarea Brăilei cu 11 ani înainte).

În consecință, deși *principiul politeții* este important în discuțiile cu ceilalți și, cu atât mai mult, în diplomație, nu trebuie să pierdem din vedere că *principiul cooperării* este cel mai important în astfel de situații². Politețea este esențială în măsura în care ajută la stabilirea și menținerea contactului cu cel cu care dorim, într-adevăr, să cooperăm.

4. În continuare, voi lua ca punct de plecare o frază dintr-o conferință coșeriană: „Profesorii, indiferent de disciplina predată, trebuie să fie în același timp «profesori de limbaj» și să acorde atenție și exprimării lingvistice de la disciplina lor” (Coseriu 1989: 37; citat tradus din spaniolă și ușor adaptat de mine, Cr.M.).

În acest caz, Coșeriu se referea la situația (de acum câteva decenii) din lumea hispanică. Nu avea în vedere neapărat „limba literară” (sau „exemplară”, cum o numea el), de vreme ce constatase că – în cele mai multe cazuri – profesorii din mediul de limbă spaniolă vorbeau ori scriau corect în spaniolă. De aceea, el nu spune (în fragmentul de mai sus) că toți profesorii, indiferent de specialitate, trebuie să fie și „profesori de limbă [națională]”. Lucrul acesta i se părea de la sine înțeles. El spune însă că este nevoie ca profesorii „să fie în același timp «profesori de limbaj»”, întrucât remarcase că greșelile profesorilor (întâlnite și în manuale, nu doar în discursurile didactice) țineau mai frecvent fie de (i) încălcarea normelor limbajului în general (căci exprimarea lor era uneori incoerență, neclară, ilogică etc.), fie de (ii) încălcarea normelor „retorice”, adică a regulilor vorbirii la nivel individual (căci exprimarea lor era, pe alocuri, inadecvată/nepotrivită în raport cu tema discuției, cu statutul interlocutorilor, cu circumstanțele vorbirii) (vezi Munteanu 2011: 180-190).

Pe lângă cele de mai sus (cu care nu am cum să nu fiu de acord), aș zice totuși că este mai necesar astăzi decât oricând ca toți profesorii din România, indiferent de disciplina predată, să fie și „profesori de limba română” în relație cu elevii lor. De exemplu, atunci când un profesor de matematică (sau de oricare altă specialitate) descoperă greșeli de limbă într-o lucrare de control la disciplina sa, este recomandabil să le corecteze și pe acelea, ca elevii ori studenții să nu persevereze în eroare (*cf.* și Coșeriu 2004: 68).

5. Încă mai aflu prin scrierile unor intelectuali români prejudecata conform căreia limba franceză este o limbă clară, logică, precisă, în timp ce limba engleză, bunăoară, este o limbă mai degrabă poetică, lipsită de precizie ș.a.m.d.³

În acest sens, trebuie să reamintim că, de fapt, claritatea și coerența sunt calități ale limbajului în general, și nu ale vreunei limbi anume.

Cu privire la așa-zisa „claritate a limbii franceze”, explicația este următoarea: nu limba franceză în sine este mai clară decât alte limbi, ci exprimarea francezilor este (sau era) mai clară și mai coerentă decât exprimarea întâlnită în alte comunități idiomatice. (Firește, prejudecata respectivă s-a născut într-o anumită epocă, una în care francezii chiar beneficiau de o instrucție riguroasă, „raționalistă”.) Altfel spus, nu limba franceză, ci discursul francezilor era mai logic, mai clar etc. decât cel al spaniolilor, de pildă (după cum atenționase și Eugeniu Coșeriu, trimițând apoi și la un studiu al lui Harald Weinrich; vezi Coseriu 1992: 93-94 și 249).

6. În fine, pentru că am invocat și logica, să mai notăm că unii vorbitori caută să „corecteze” chiar gramatica (idiomatică) a limbii, pe motiv că aceasta nu este îndeajuns de logică! Voi examina aici, înainte de încheiere, un singur caz. Cu ceva ani în urmă, în diverse locuri publice din oraș, puteai vedea afișe prin care Poliția Română îi avertiza pe cetățeni să se ferească de hoții de buzunare. Doar că avertismentul era scris așa: „Atenție la hoții din buzunare!”. Bineînțeles că sintagma consacrată este „hoț *de* buzunare”, și nu „hoț *din* buzunare”, dar cel care realizase afișul voise, pesemne, ca mesajul să fie foarte clar (deși până și desenul însoțitor era cât se poate de explicit). Am observat că într-un județ din vest au reapărut astfel de avertismente (lansate tot de Poliția Română), dar puțin mai dezvoltate: „Atenție la hoții din buzunare și poșete!”. Deși servește patria și legea, este limpede că nici poliția nu este *supra grammaticos*...

Ne întoarcem, deci, la cei care vor să zicem *pahar cu apă* (în loc de *pahar de apă*) și altele asemenea, adică la cei care vor ca limba să fie neapărat „logică”. Voi zice *pahar cu apă* numai dacă paharul nu este plin, adică mai conține ceva apă, că doar nu voi fi înțelegând, altminteri, că paharul este făcut... din apă. Însă limba română are „logica” ei, iar prepozițiile (cum este și prepoziția *de*) au întrebuițări specifice, idiomatice. (Englezul, de exemplu, zice „I am mad *at* John” sau „I am angry *with* John”, acolo unde românul zice „Sunt supărat *pe* Ion”.)

Pe lângă aceasta, o anumită cunoaștere a „lucrurilor” și a ideilor/opiniilor despre „lucruri” (în terminologia lui E. Coșeriu), dobândită prin

experiență, ne ajută să ne descurcăm tot timpul în astfel de situații. Știm că o *balanță de aur* este, mai curând, o balanță folosită la cântăritul aurului, și nu una făcută din aur. Cât despre *moară de vânt*, știm că avem de-a face cu o moară acționată de vânt ș.a.m.d. În concluzie, logica se vedește în discurs, și nu în limba ca atare (consemnată în gramatică și în dicționar).

Note ¹ Într-un text din 1944, scriitorul George Orwell pare să reia (aproape *ad litteram*) cuvintele anterioare ale lui John Dewey: „Falsul este să crezi că sub un guvern dictatorial poți fi liber *în interior*... Cea mai mare greșală este să-ți imaginezi că ființa umană e un individ autonom. Libertatea secretă de care se presupune că te poți bucura sub un guvern despot e o prostie, pentru că gândurile tale nu sunt niciodată integral ale tale. Filosofii, scriitorii, artiștii, chiar oamenii de știință, nu numai că au nevoie de încurajare și de o audiență, dar au nevoie de stimulare constantă din partea altor oameni... Suspendați libertatea vorbirii – și facultățile creative se vor atrofia.” (G. Orwell, *apud* Rorty 1998: 277-278). Este curios că Richard Rorty – foarte familiarizat cu filosofia lui John Dewey – nu a făcut nicio remarcă în privința acestei similarități de concepție (chiar și în cazul în care ar fi fost vorba doar de o fericită coincidență de gândire).

² Aproape că nu mai este cazul să reamintesc faptul că aceste două principii au fost puse în evidență mai cu seamă de de pragmatica lingvistică (deși, sub alte denumiri, ele se întâlnesc mai devreme în filosofie și în istoria științei).

³ Vezi și textul (altminteri just în multe privințe) al lui Alexandru Paleologu, *A fi european*, în care este comparată, la un moment dat, limba engleză cu limba franceză, deplângându-se faptul că aceasta din urmă a pierdut întâietatea ca limbă internațională (vezi Paleologu 2008: 10-11).

Bibliografie selectivă

Coseriu 1989 = Eugenio Coseriu, *Sobre la enseñanza del idioma nacional. Problemas, propuestas y perspectivas*, în „Philologica”, II, Salamanca, 1989, p. 33-37

Coseriu 1992 = Eugenio Coseriu, *Competencia lingüística. Elementos de la teoría del hablar*, Editorial Gredos, Madrid, 1992

Coșeriu 1994 = Eugen[iu] Coșeriu, *Prelegeri și conferințe (1992-1993)* [Supliment la „Anuar de lingvistică și istorie literară”, t. XXXIII/1992-1993], Iași, 1994

Coșeriu 2004 = Eugeniu Coșeriu, *Universul din scoică*, Interviu realizat de Gheorghe Popa, Maria Șleahțișchi și Nicolae Leahu, Editura Știința, Chișinău, 2004

Munteanu 2011 = Cristinel Munteanu, *Cum se învață o limbă (după Eugeniu Coșeriu)*, în „Limba română” (Chișinău), anul XXI, nr. 3-6, 2011, p. 180-190

Munteanu 2015 = Cristinel Munteanu, *John Dewey și Eugeniu Coșeriu despre necesitatea exprimării (libere) în știință*, în „Meridian critic”, *Analele Universității „Ștefan cel Mare” Suceava, Seria Filologie*, vol. XXIV, nr. 2, 2015, p. 133-138

Munteanu 2019 = Cristinel Munteanu, „Absența normei este barbarie”. *Dinspre Coșeriu către Ortega y Gasset*, în „Limba română” (Chișinău), anul XXIX, nr. 4, 2019, p. 62-68

Paleologu 2008 = Alexandru Paleologu, *Alchimia existenței*, Editura Cartea Românească, București, 2008

Rorty 1998 = Richard Rorty, *Contingență, ironie și solidaritate*, Traducere și note de Corina Sorana Ștefanov, *Studiu introductiv și control științific de Mircea Flonta*, Editura All, București, 1998

Abstract

Thoughts on the “normality” of speech

Keywords: *Eugenio Coseriu; deontology of language; correct usage; norms; Romanian language*

In this article, taking as a point of departure some ideas and principles theorized by famous thinkers, such as John Dewey, José Ortega y Gasset and (mainly) Eugenio Coseriu, I will try to render (in the easiest way) various aspects concerning the so-called “deontology of language” or, to some extent, the “correct usage”. In this regard, I will give (only) a few examples, in order to illustrate some rules and norms specific to the Romanian language and to human language in general.

Eugenia MINCU

Binele și frumosul **cuvântului românesc** **(limba română – controversă și corectitudine)**

E.M. – lingvist-terminolog, doctor habilitat în filologie, conferențiar universitar, Centrul de Terminologie, Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu” al USM. Publicații: *Afixoidele în neologizarea limbii române* (Editura Medicina, 2009); *Terminologia medicinalis Romaniae* (Pontos, 2017); *Arhitectura terminologiei medicale. Mic dicționar de elemente și dublete terminologice* (Tipografia Vătavu, 2020); *Dicționar poliglot de aforisme și expresii latine* (coautor, Cartier, 2022); *Didactica metaforei. Mic dicționar român-englez de termeni-metaforă, cu etimologii și ilustrații* (coautor, Editura Epigraf, 2023).

Binele și frumosul sunt categorii estetice care, raportate la cuvânt, exprimă deontologia verbului românesc. Omul se percepe prin atitudinea față de vorbele sale. Cuvintele bune „poftitoriu binelui te arată” (Cantemir 1991: 35), iar a vorbi *frumos, bine, corect* limba mamei este un dar pe care omul și-l face însuși.

Bun!... față în față cu Bine!... De multe ori, în vorbirea uzuală, *bun!*-ul devine răspunsul care vrea să arate un acord sau o afirmație:

– *Facem așa?*

– *Bun, facem așa!*

Să fie oare corect?

Explicație: Cuvântul *bun* (din latinescul *bonus*) este varianta masculină a adjectivului cu patru terminații *bun, -ă, -i, -e* „care prezintă calitățile necesare prin natura, funcția, destinația sa”.

Articolul este elaborat în cadrul subprogramului instituțional de cercetare *Perspective interdisciplinare asupra fenomenelor de confluență și de confruntare în domeniile lingvistic, literar și folcloric în spațiul basarabean ca limes civilizațional și frontieră geopolitică* (2024-2027)

Cu valoare adverbială, exprimă o aprobare: *Bine! Da! Așa!*

Corect: – *Bun, facem așa!*

Corect – *Bine, facem așa!*

Ambele variante de exprimare nu contravin normei literare.

Apropo, adverbul *bine* (din latinescul *bene*) poate avea și valoare adjectivală în îmbinări de tipul *om bine*, adică un om „armonios dezvoltat, plăcut la vedere” este și un om frumos.

Sărbătorile de primăvară aduc nu doar o revigorare fizică a omului, dar și o revigorare emotivă; în special, Ziua de 8 Martie. Felicitările (*frumosul* cuvintelor) umplu ziua cu cele mai nobile emoții, iar cuvintele uneori ne mai pun la încercare.

Dragile și micile noastre greșeli. O eroare frecventă este utilizarea formei incorecte a adjectivului *drag*. Vechii slavi numeau *dragu* o persoană sau un lucru la care țineau mult. De la această rădăcină s-a format și cuvântul *dragoste*, cuvânt care, în cel mai vechi sens al său, înseamnă puterea care „ține” lumea sau „minune”.

Greșit: *Dragele mele prietene! Cu 8 Martie!*

Corect: *Dragile mele prietene! Felicitări cu ocazia/prilejul Zilei de 8 Martie!*

Explicație: Eroarea are la bază o confuzie de percepere a adjectivului, care este folosit drept adjectiv cu 4 terminații (masculin singular, feminin singular și masculin plural, feminin plural; modelul adjectivului *alb*, -ă, -i, -e).

Totuși *drag* se include în grupul adjectivelor cu 3 terminații gramaticale (masculin, feminin singular – *drag*, *dragă*; și o terminație comună pentru ambele genuri la plural – *dragi*): *drag* (prieteni ~)/ *dragă* (~ prietene, frate ~), pl. *dragi*, art. *dragii*; f. *dragă*, g.-d. art. *dragii* (~ mele fiice), voc. *dragă* (prieteni ~, ~ prieteni), pl. *dragi*, art. *dragile* (~ mele fiice) (și: *drag nouă*).

Aceleiași erori este supus și adjectivul *mic* care, de asemenea, face parte din categoria adjectivelor cu trei terminații (masculin, feminin singular – *mic*, *mică*; și o terminație comună pentru ambele genuri la plural – *mici*).

Greșit: *Iată micile mele daruri!*

Corect: *Iată micile/modestele mele daruri!*

Iar pentru o mai bună memorare a adjectivelor cu trei terminații, gramatica limbii române propune o regulă destul de simplă: dacă adjectivul sfârșește la singular masculin în -g sau în -c, atunci, fără îndoială, are doar o singură formă de plural, cu -i.

A doua sintagmă este un calc din limba rusă, care, spre regret, s-a înrădăcinat în vorbirea uzuală.

De altfel, calcurile ne-au invadat. Bilingvismul își pune amprenta și, pe alocuri, ne subminează intenția de a fi buni vorbitori de limba română.

Reieșind din cele spuse...

Greșit: *Reieșind din cele spuse mai sus, conchidem...* (formulă frecventă în multe demersuri științifice).

Corect: *În baza celor afirmate anterior.../Având drept reper afirmațiile anterioare.../În contextul acestor afirmații.../Pornind de la premisa că ... etc., conchidem...*

Explicație: Formula *a reieși din cele spuse* este un calc după limba rusă *исходя из вышесказанного*, care se înscrie perfect în structura limbii ruse, dar care nu este la locul ei în structura limbii române.

Cuvântul *mulțumesc* este unul dintre lexemele expresive în a ne aminti de esența existențială a valorilor umane universale: *Te rog!, Iartă-mă! Mulțumesc!* etc.

Prepoziția datorită vrea să ne spună mulțumesc!

– *Infectarea s-a produs datorită nerespectării normelor de antisepsie.*

– Nu este corect! *vrea să spună* cineva. Este o prepoziție „bună”. Nu poate indica o pricină!

De exemplu: *Datorită părinților, eu am îndrăgit arta; Datorită timpului frumos de afară, am o dispoziție bună etc.*

Să vedem ce explicație ne pune la dispoziție dicționarul.

Explicație: *Datorită, mulțumită, grație* sunt prepoziții care cer utilizarea

substantivului în cazul dativ. Prepoziția *grație* are la origine latinescul *gratia* „favoare”, „ajutor” și este în relație de sinonimie cu *datorită*, *cu ajutorul*, *mulțumită*.

Prepoziția *mulțumită* are la bază cuvântul *mulțumită*, *-e*, (s.f.) cu sens de „recunoștință; recompensă, răsplată” și presupune relații sinonimice cu *grație*, *cu ajutorul*, *prin intermediul*, *datorită* (*cuiva sau a ceva*).

Prepoziția *datorită* „1) (exprimă un raport instrumental) cu ajutorul; prin intermediul. 2) (exprimă un raport cauzal) din cauza; din motivul; mulțumită; grație”. Răspunsul este unul clar.

Apropo, cum s-a format prepoziția *datorită*? Dicționarul face trimitere la verbul *a datora*, verb de conjugarea I (persoana a III-a – *datorează*) drept suport al prepoziției *datorită*, dar prezintă și varianta *a datori*, verb de conjugarea a IV-a (persoana a III-a – *datorește*).

Să încercăm să substituim prepoziția *datorită* cu prepozițiile *mulțumită* și *grație*: *Infectarea s-a produs mulțumită/grație nerespectării normelor de antisepsie*.

Nu se poate!, se revoltă cititorul, și are dreptate. Cuvântul își are locul său potrivit sau nepotrivit.

Cum e corect? *Infectarea s-a instalat din cauza/din motivul/din pricina/drept consecință a nerespectării normelor de antisepsie, deoarece infecția este o urmare nefastă, cu un impact nociv asupra sănătății omului*.

Și atunci care este beneficiul? Va reuși prepoziția *datorită* să ne spună mulțumesc? – Depinde de noi, vorbitorii. Frumosul cuvântului se asociază cu starea de bine a acestuia. Această legitate este valabilă și pentru om.

Verbul *a (se) ameliora (-erez)* este un verb „bun”, înscriindu-se în seria sinonimică *a (se) îmbunătăți*, *a face mai bun*, *a aduce în stare mai bună*, *a (se) îndrepta*. Totuși, atestăm situații de utilizare a acestui cuvânt care provoacă nedumeriri. Într-o publicitate frecvent difuzată se recomandă un preparat medicamentos care „amelioarează simptomele bolii”.

Probabil, se are în vedere diminuarea, ușurarea, estomparea, reducerea simptomelor de boală. Situația de „ameliorare” a simptomelor (adică acestea aduse la o stare de manifestare mai bună) este un indicator de

agravare a bolii propriu-zise, iar verbul din „bun” devine unul „mai puțin bun”.

Greșit: *Acest medicament ameliorează simptomele bolii.*

Corect: *Acest medicament diminuează/reduce/ușurează/estompează simptomele bolii.*

Și dacă veni vorba de simptom... Deseori se folosește forma incorectă de plural, fiind asociat cu termenul *sindrom*. Ce este comun între aceste două cuvinte? Domeniul de specialitate – medicina, modelul grecesc de formare a cuvintelor – prefixul *sin-/sim-*, dar și finalul cuvintelor *-om*.

Termenul medical *simptom* provine din grecescul *symptoma*, *-ātis* (n.) „coincidență” (format din < gr. *syn* „împreună” + < gr. *ptoma*, *ptosis* „lucru căzut”, „ptozie, cădere”) „semn care denotă o boală”. Cronicarii Gr. Ureche, M. Costin etc. se refereau la „friguri” ca semne de „căderi în boală”.

Termenul medical *sindrom* este un neologism din limba franceză, care are la bază grecescul *syndromum*, *-i* (n.) (format din < gr. *syn* „împreună” + < gr. *dromos* „alergare”, „drum”) și desemnează „totalitatea simptomelor care caracterizează o boală”.

Totuși, cuvintele formează diferit pluralul.

Greșit: *Boala are mai multe simptoame/-uri./ Boala are mai multe sindrome/-uri.*

Corect: *Boala are mai multe simptome./ Boala are mai multe sindroame.*

Explicație: Norma limbii române literare arată că substantivul de genul neutru *simptom* formează pluralul *simptome*, iar substantivul de genul neutru *sindrom* formează pluralul *sindroame*. Trebuie să luăm în considerare nu doar similitudinile dintre acești doi termeni medicali, dar și diferențele.

Vorbele (bune și frumoase) ne definesc, formează anumite atitudini în relațiile noastre interpersonale etc.

Cum ne atârnăm unii față de alții? De multe ori, în unele situații în care se face apel la bunul-simț al omului sau la „cei șapte ani de acasă”, suntem atenționați că:

Greșit: *Trebuie să ne atârnăm frumos unii față de alții, doar suntem oameni!* Iar atunci când e vorba de sănătatea noastră, cerem ca medicul „să se atârne serios față de noi, pacienții!”

Corect: *Trebuie să avem o atitudine frumoasă unii față de alții, iar medicul, dar și noi, pacienții, trebuie să avem o atitudine plină de responsabilitate față de sănătatea noastră.*

Explicație: Dicționarele înregistrează, pentru verbul de conjugarea I a *atârna* următoarele sensuri: „I. 1. *Intranz.* A cădea liber în jos (fiind prins sau suspendat de ceva). 2. *Tranz.* A agăța, a suspenda, făcând să cadă liber în jos. 3. *Refl.* A se agăța de cineva sau de ceva; a se prinde. II. *Intranz.* 1. A se apleca spre pământ sub o povară sau din lipsă de putere. Crengile atârnă la pământ. 2. A avea o greutate (relativ) mare; a cântări (mult). III. *Intranz.* A depinde de cineva sau de ceva.”

Și deoarece suntem oameni, este important *a avea o atitudine* (lexem definit în DEX „fel de a fi sau de a se comporta (reprezentând adesea o anumită concepție); comportare”) adecvată și *de a lua atitudine* („a-și manifesta poziția, a-și afirma (cu hotărâre) punctul de vedere”) în iminența riscului de a fi agățați de cineva sau de ceva.

Ființa cuvântului are reguli rigide. A nu le respecta înseamnă a ieși din această ființă a verbului românesc, adică a ieși din propria noastră ființă românească.

„Un venin adânc străbătu ființa României și limba, portul, precum și multe alte, se molipsiră de el [...] când cea română se respinsă în sânul sătenilor, carii o păstrasă în curs de 1700 ani” (*Datine naționale*). Gheorghe Asachi se referea la limba greacă care invadase limba de salon. Acum situația este cu mult mai critică. Dacă limba română de atunci „să respinsă în sânul sătenilor”, acum este alterată limba unui întreg popor. Numai o „întoarcere la izvoare” (vorba poetului Grigore Vieru) ne poate salva identitatea românească.

Bibliografie

DOOM3 = Academia Română. Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti. *DOOM. Dicționarul ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române*, ediția a III-a revăzută și adăugită. București, Univers Enciclopedic Gold, 2021

Asachi = Gheorghe Asachi. *Datine naționale*. [Disponibil: https://enciclopedia-dacica.ro/?operatie=subiect&locatie=izvoare_romanesti&fisier=Asachi_Gheorghe_-_Datine_nationale]

Cantemir 1983 = Dimitrie Cantemir, *Istoria ieroglifică*, București-Chișinău, Litera International, text reprodus după Cantemir, Dimitrie. *Istoria ieroglifică* (în două volume), volumul II, București, Minerva, 1983. [Disponibil: https://www.academia.edu/10439928/Cantemir_Dimitrie_Istoria_ieroglifica2_Cartea]

Surse ■

<https://dexonline.ro/definitie/>

Abstract

The Goodness and Beauty of the Romanian Word (Romanian language – controversies and correctness)

Keywords: *Romanian language; cultivation; correctness; controversies; national identity*

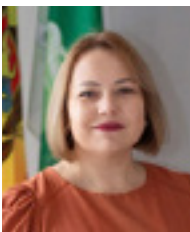
Bilingualism, to which we have been subjected, has led to a dilution of Romanian linguistic identity. The Russian language, promoted as a prestigious language, has subordinated the Romanian language. This situation has generated a sense of linguistic inferiority and even alienation towards our own language and culture, questioning the sense of national identity. This situation can only be remedied through the continuous cultivation of the Romanian language in the Moldovan space, with the virtues and beauty of the Romanian verb being aesthetic categories that ethically define Romanian identity.

Gheorghe POPA, Lina CABAC

Procedee de formare a ocazionalismelor în limba română

Gh. P. – doctor habilitat în filologie, profesor universitar la Catedra de limba română și filologie romanică, Facultatea de Litere, Universitatea de Stat „Alec Russo” din Bălți. Domenii de cercetare: lingvistică generală, lingvistică comparată, gramatică, lexicologie, lexicografie, frazeologie, semantică. Autor a circa 300 de publicații.

L.C. – asistent universitar la Catedra de filologie engleză și germană, Facultatea de Litere, Universitatea de Stat „Alec Russo” din Bălți. Domenii de cercetare: lingvistică generală, lingvistică comparată, lexicologie, traductologie, didactică. Autoare a peste 35 de publicații.

Vocabularul limbii se află într-un continuu proces de extindere și diversificare. Datorită schimbărilor sociale, tehnologice, culturale, științifice etc. care au loc în societate, limba evoluează pentru a reflecta și a înregistra noile idei, concepte, realități etc. cu care vorbitorii ei se confruntă permanent. După cum menționa lingvistul german H. Paul, „posibilitatea de a achiziționa ceva nou este prezentă întotdeauna, chiar și atunci când individul posedă deja o experiență bogată, nemaivorbind de modificările în procesul de folosire a formelor lingviale sau a noilor variații ale elementelor vechi” (Paul 1995: 24-25).

Trebuie să menționăm că nu doar necesitatea pur practică de a da nume unor realii impune anumite schimbări de vocabular, dar și dorința firească a vorbitorului de a-și exprima propriile opinii, atitudini, percepții, intenții, emoții etc. Când mijloacele de limbă existente sunt (sau doar par a fi) insuficiente, vorbitorul, efectiv, ca fire creatoare, inventează mijloace individuale pentru a-și atinge scopul propus, fiind pus uneori în situația de a încălca regulile stabilite de sistemul limbii. Aceste unități plăsmuite sunt formate la un moment dat, pentru o situație anume, cu un scop anumit și care, într-o altă împrejurare, n-ar avea șanse de a fi folosite. Și e tot atât de adevărat

că, după cum ne atenționa prof. E. Coșeriu, „nu tot ce este posibil, adică virtual, devine fapt de limbă sau fapt de normă, fiindcă este vorba de acceptabilitatea acestor cuvinte” (Coșeriu 2004: 127). Anume aceste unități lexicale constituie subiectul articolului de față.

Fiind cunoscute în literatura de specialitate cu denumirea de *ocasionalism* (căruia îi dăm preferință), *cuvânt-hapax*, *invenție ad-hoc*, *inovație lexicală*, *inovație individuală*, *creație individuală a autorului*, *cuvânt efemer*, *efemeridă lexicală*, *neologism literar*, *neologism stilistic*, *cuvânt-meteor*, *egologism* ș.a., asemenea unități lexicale se disting printr-o „noutate” aparte, care este percepută, preponderent, sub aspect psiholingvistic, adică avem de a face cu ceva ce este creat în mod activ de către vorbitor cu o anumită „ocazie”. Pornind de la particularitățile fenomenului lexical pus în discuție și analizând materialul factual selectat, ar putea fi valorificată următoarea definiție a ocazionalismului: *fapt de vorbire ce se distinge prin originalitate componentială, semantică și expresivă, prin dependență de contextul sociolingvistic și/sau politico-cultural în care a fost creat și prin șanse reduse de a fi inclus în sistemul limbii*.

Analiza cuvintelor ocazionale ne permite să evidențiem un detaliu semnificativ: ocazionalismele își conservă permanent caracterul motivat. Acest caracter, ce se referă la motivarea internă, derivă din interiorul sistemului limbii, întrucât aceste cuvinte se constituie din unități (morfeme radicale și/sau extraradicale) care există deja în limbă.

În legătură cu problematica în discuție, găsim rezonabil de a invoca observația lui E. Coșeriu că „fiecare act lingvistic, deși «inedit», se realizează pe baza unui model anterior, produs de obicei în aceeași comunitate și care servește, la rândul său, ca model pentru acte lingvistice ulterioare, în felul acesta asigurându-se continuitatea diacronică a sistemului (limbă), adică a ansamblului de tradiții care se manifestă ca acte lingvistice comune (mai mult sau mai puțin identice) într-o comunitate” (Coșeriu 1999/2001: 9). Putem deduce, așadar, că ocazionalismele există virtual în limbă, sunt un produs al denominării previzibile, cu structură transparentă, ce corespunde unor modele de formare a unităților lexicale.

În continuare, vom trece în revistă unele modalități de formare a unităților lexicale ocazionale în limbajul publicistic și literar actual.

Ceea ce am dori să menționăm e faptul că, pentru înțelegerea unității formate, vorbitorul trebuie să-și „pună la contribuție” cunoștințele sale morfologice, lexicale și sintactice, să întreprindă tentative de „apropiere” a noii structuri de modelele structural-semantice deja existente. Într-un cuvânt, procesul de creare și de percepere a ocazionalismului presupune un efort de colaborare între locutor și receptor, colaborare ce se bazează pe intenția comunicativă previzibilă a primului și reacția de răspuns anticipativă a celui din urmă.

Dintre cele mai productive modalități de formare a ocazionalismelor menționăm:

1. Derivarea. Cele mai frecvente sufixe ce stau la baza formării substantivelor ocazionale sunt: **-ar/-ăr:** *ficționar* (< *ficțiun[e]* + *-ar*), *hârțogar* (< *hârțog[ă]* + *-ar*), *țucăr* (< *Zuc[kerberg]* + *-ăr*); **-are:** *descartare* (< *des-* + *cart[e]* + *-are*), *înlăncrânjare* (< *în-* + *Lăncrânj[an]* + *-are*), *zombare* (< *zomb[i]* + *-are*); **-eală:** *killereală* (< *killer* + *-eală*), *reformeală* (< *reform[ă]* + *-eală*), *housereală* (< *house* + *-eală*), *bețivăneală* (< *bețivan* + *-eală*), *hipstereală* (< *hipster* + *-eală*); **-eză:** *macințoză* (< *macintosh* + *-eză*), *afacereză* (< *afacer[e]* + *-eză*), *mondeneză* (< *monden* + *-eză*); **-iadă:** *miciadă* (< *mic* + *-iadă*), *grătariadă* (< *grătar* + *-iadă*), *decembriadă* (< *decembr[ie]* + *-iadă*), *dodoniadă* (< *Dodon* + *-iadă*), *prigojiniadă* (< *Prigojin* + *-iadă*); **-ie:** *ostrovarie* (< *ostrov* + *-ar-* + *-ie*), *telchelic* (< *Tel Quel* + *-ie*), *superșerie* (< *super-* + *șer* < fr. *cher* + *-ie*), *fastfudărie* (< engl. *fast food* + *-ar-* + *-ie*), *cotrocenie* (< *Cotrocen[i]* + *-ie*), *cucologie* (< *cuc* + *-log-* + *-ie*), *Hexagonerie* (< *Hexagon* + *-er-* + *-ie*); **-ime:** *scriitoricime* (< *scriitor* + *-ic-* + *-ime*), *Moscovime* (< *Moscova* + *-ime*); **-ism:** *băștinism* (< *baștină* + *-ism*), *dodonism* (< *Dodon* + *-ism*), *bambuism* (< *Bamboo* + *-ism*), *barbianism* (< *barbian* + *-ism*), *USLamism* (< *USL* + *[i]slam* + *-ism*), *sindbadism* (< *Sindbad* + *-ism*), *filosemitism* (< *filosemit* + *-ism*), *iliescism* (< *Iliesc[u]* + *-ism*); **-ist:** *șpagatist* (< *șpagă* + *-at-* + *-ist*), *statalist* (< *statal* + *-ist*), *putinist* (< *Putin* + *-ist*), *bambuist* (< *Bamboo* + *-ist*), *antenist* (< *Antena* + *-ist*), *contrafortist* (< *Contrafort* + *-ist*), *ardist* (< *ARD* + *-ist*), *moldovenist* (< *moldovean* + *-ist*), *peledemist* (< *PLDM* + *-ist*), *dodonist* (< *Dodon* + *-ist*), *chiloțist* (< *chiloț[i]* + *-ist*), *băsist* (< *Băse[scu]* + *-ist*), *acțiionsgrupist* (< germ. *Aktionsgruppe* + *-ist*), *udemerist* (< *UDMR* + *-ist*); **-itate:** *iudaitate* (< *Iuda* + *-itate*), *basarabenitate* (< *basarabean* + *-itate*), *moldovenitate* (< *moldoven[i]* + *-itate*),

arboreitate (< *arbore* + *-itate*), *altfelitate* (< *altfel* + *-itate*), *arpagicitate* (< *arpagic* + *-itate*), *ceaușitate* (< *Ceauș[escu]* + *-itate*), *caragialitate* (< *Caragial[e]* + *-itate*), *lingvisticitate* (< *lingvistic* + *-itate*), *oximoronitate* (< *oximoron* + *-itate*), *dialogicitate*; **-latru**: *stalinolatra* (< *Stalin* + *-latru*), *brânzolatru* (< *brânză* + *-latru*), *iliescolatra* (< *Iliescu* + *-latru*); **-ură**: *urătură* (< *urât* + *-ură*), *iubitură* (< *iubit* + *-ură*), *cântătură* (< *cântat* + *-ură*), *vorbitură* (< *vorbit* + *-ură*), *cetitură* (< *cetit* + *-ură*).

Adjectivele ocazionale sunt formate, preponderent, cu următoarele sufixe: **-al**: *ființial* (< *ființă* + *-al*), *civilizațional* (< *civiliza* + *ți[e]* + *-on* + *-al*), *prilejial* (< *prilej* + *-al*), *șepcal* (< *șapcă* + *-al*), *partidual* (< *partid* + *-al*), *pupezeal* (< *pupăză* + *-al*), *buzeal* (< *buze* + *-al*), *pixual* (< *pix* + *-al*), *pretârgovețial* (< *pre-* + *târgoveț* + *-al*), *baronal* (< *baron* + *-al*); **-bil**: *leșinabil* (< *leșina* + *-bil*), *neastâmpărabil* (< *ne-* + *astâmpăra* + *-bil*), *băgabil* (< *băga* + *-bil*), *botezabil* (< *boteza* + *-bil*), *pescuibil* (< *pescui* + *-bil*); **-esc**: *breslașnicesc* (< *breslaș* + *-nic* + *-esc*), *fantasmaticesc* (< *fantasmatic* + *-esc*), *templieresc* (< *templier* + *-esc*), *feisbucesc* (< *facebook* + *-esc*), *matrioticesc* (< *matriot* < *patriot* + *-ic* + *-esc*), *securitesc* (< *securit[ate]* + *-ic* + *-esc*); **-(n)ic**: *rațic* (< *Rațiu* + *-ic*), *cumpărătornic* (< *cumpărător* + *-nic*), *furnicarnic* (< *furnicar* + *-nic*), *get-begetnic* (< *get-beget* + *-nic*), *culturnic* (< *cultură* + *-nic*), *brebantic* (< *Breban* + *-t* + *-ic*), *teoretizatornic* (< *teoretiza* + *-tor* + *-nic*), *ficționic* (< *ficționa* + *-ic*), *rainic* (< *rai* + *-nic*), *secerociocanic* (< *seceră* + *ciocan* + *-ic*), *cotrocenic* (< *Cotroceni* + *-ic*), *caghebic* (< *KGB* + *-ic*), *piaristic* (< *piar* + *-ist* + *-ic*), *chibuțnic* (< *chibuț* + *-nic*), *scaraoțnic* (< *Scaraoț[chi]* + *-nic*), *patroistic* (< *patriot* + *-ist* + *-ic*), *vadimic* (< *Vadim* + *-ic*), *teveristic* (< *TVR* + *-ist* + *-ic*), *crăciunistic* (< *Crăciun* + *-ist* + *-ic*); **-ist**: *barbist* (< *Barbu* + *-ist*), *feisbucist* (< *facebook* + *-ist*), *curluntrist* (< *cur* + *luntre* „a face curul luntre” + *-ist*), *voroschist* (< *Voro[nin]* + *Roșc[a]* + *-ist*), *kremlinist* (< *Kremlin* + *-ist*), *vasil-statist* (< *Vasile Stati* + *-ist*), *frunzăverdist* (< *frunză verde* + *-ist*), *pecerist* (< *PCR* + *-ist*), *pesedist* (< *PSD* + *-ist*), *udemerist* (< *UDMR* + *-ist*); **-iu**: *untiu* (< *unt* + *-iu*), *stângiu* (< *stâng* + *-iu*), *peceriu* (< *PCR* + *-iu*), *nătângiu* (< *nătâng* + *-iu*), *vulturiiu* (< *vultur* + *-iu*), *pedeseriu* (< *PDSR* + *-iu*); **-izat**: *adenauerizat* (< *Adenauer* + *-izat*), *ceapeizat* (< *CAP* + *-izat*), *gallimardizat* (< *Gallimard* + *-izat*), *neceaușizat* (< *ne-* + *Ceauș[escu]* + *-izat*), *meleșcanizat* (< *Melișcanu* + *-izat*); **-os**: *povățos* (< *povăță* + *-os*), *betonos* (< *beton* + *-os*), *diplomaticos* (< *diplomatic* + *-os*), *cocostârcos* (< *cocostârc* + *-os*), *ciomăgos* (<

ciomag + -os), *postbelicos* (< *postbelic* + -os), *clandestinos* (< *clandestin* + -os), *sovieticoios* (< *sovietic* + -oi + -os), *prutos* (< *Prut* + -os), *Europeicos* (< *Europa* + -ic + -os), *editorios* (< *editor* + -i + -os); **-tor**: *deznaționalizator* (< *dez-* + *naționaliza* + -tor), *decomunistizator* (< *de-* + *comunist* + -iza + -tor), *bolșeviuurător* (< *bolșevic* + *urî* + -tor), *decumetrițializator* (< *de-* + *cumetrițial* + -iza + -tor).

Pentru categoria verbelor ocazionale sunt caracteristice următoarele sufixe: **-i/-ui**: *a blăgui* (< *Blag[a]* + -ui), *a antibăsi* (< *anti-* + *Băs[escu]* + -i), *a cununi* (< *cunună* + -i), *a se pipili* (< *pipi* + -l + -i), *a share-ui* (< *engl. share* + -ui), *a rip-ui* (< *engl. rip* + -ui), *a ratingui* (< *engl. rating* + -ui), *a beep-ui* (< *engl. beep* + -ui); **-iza**: *a lichidiza* (< *lichid* + -iza), *a săteniza* (< *sat* + -en + -iza), *a curluntriza* (< *cur* + *luntre* + -iza), *a stalniza* (< *Stalin* + -iza), *a freudiza* (< *Freud* + -iza), *a barbianiza* (< *Barbu* + -ian + -iza), *a ghilimeliza* (< *ghilimele* + -iza), *a iliadiza* (< *Iliada* + -iza), *a se evenimentțializa* (< *evenimentțial* + -iza), *a ghinioniza* (< *ghinion* + -iza), *a ambasadoriza* (< *ambasador* + -iza), *a republiciza* (< *republică* + -iza).

La formarea adverbelor ocazionale o productivitate sporită o au următoarele sufixe: **-amente/-mente**: *artisticamente* (< *artistic* + -amente), *candidamente* (< *candid* + -amente), *firescamente* (< *firesc* + -amente), *postumamente* (< *postum* + -amente), *securitariamente* (< *secur(itate)* + -ar + -mente), *vigurozamente* (< *viguros* + -amente); **-ant**: *deproletarizant* (< *de-* + *proletar* + -iza + -ant), *kitschizant* (< *kitsch* + -iza + -ant), *modelizant* (< *model* + -iza + -ant), *occidentalizant* (< *occidental* + -iza + -ant), *ortodoxizant* (< *ortodox* + -iza + -ant), *patriotant* (< *patriot* + -ant), *picnicant* (< *picnic* + -ant), *pixuant* (< *pix* + -u + -ant); **-bil**: *scriibil* (< *scrie* + -bil), *gândibil* (< *gândi* + -bil), *spăimibil* (< *spaimă* + -bil), *votabil* (< *vota* + -bil), *întâlnibil* (< *întâlni* + -bil); **-ește**: *afabilicește* (< *afabil* + -ic + -ește), *bețivănește* (< *bețiv* + -an + -ește), *clopoțește* (< *clopoț(el)* + -ește), *olandezește* (< *olandez* + -ește), *papucește* (< *papuc* + -ește), *suedezește* (< *suedez* + -ește), *universitărește* (< *universitar* + -ește).

Derivatele prefixale, deși mai puține la număr, reprezintă, de asemenea, un eșantion important pentru studiul lexicologic al ocazionalismelor. Un număr însemnat de cuvinte ocazionale sunt formate prin utilizarea prefixelor și prefixoidelor neologice. De exemplu: **anti-/ante-**: *a antibăsi* (< *anti-* + *Băs[escu]* + -i), *antibăsism* (< *anti-* + *Băs[escu]* + -ism), *anticravațial* (< *anti-* + *cravată* + -ți + -al), *antimarean* (< *anti-* + *Ma-*

rian), *antivadinism* (< *anti-* + *Vadim* + *-ism*); **auto-**: *a se autobalona* (< *auto-* + *balon* + *-a*), *autocronist* (< *auto-* + *cronist*), *a se autotămâia* (< *auto-* + *tămâia*), *a se autounge* (< *auto-* + *unge*); **euro-**: *a euroaplauda* (< *euro-* + *aplauda*), *eurocultură* (< *euro-* + *cultură*), *a se eurocăsători* (< *euro-* + *căsători*), *eurodvor* (< *euro-* + *dvor*), *euroinvidie* (< *euro-* + *invidie*), *a se euronaște* (< *euro-* + *naște*), *europionier* (< *euro-* + *pionier*), *euroscpticism* (< *euro-* + *scepticism*), *eurosuflet* (< *euro-* + *suflet*), *euroutecist* (< *euro-* + *UTC* + *ist*); **pre-**: *prememorie* (< *pre-* + *memorie*), *preplecare* (< *pre-* + *pleca* + *-re*), *pretârgovețial* (< *pre-* + *târgoveț* + *-ial*).

O pondere însemnată în formarea ocazionalismelor lexicale o au prefixele „mai vechi”: **de-**: *debabilizator* (< *de-* + *Babel* + *-iza* + *-tor*), *decanonizator* (< *de-* + *canon* + *-iza* + *-tor*), *dechiloțat* (< *de-* + *chiloți* + *at*), *decomunistizator* (< *de-* + *comunist* + *-iza* + *-tor*), *decumetriualizator* (< *de-* + *cumetriual* + *-iza* + *-tor*), *dețiganizare* (< *de-* + *țigan* + *-iza* + *-re*); **des-/dez-**: *a se desdegera* (< *des-* + *degera*), *desdegerător* (< *des-* + *degera* + *-tor*), *dezdodonizare* (< *dez-* + *Dodon* + *-iza* + *-re*), *dezplahotnicizare* (< *dez-* + *Plahotnic* + *-iza* + *-re*), *dezasatizare* (< *dez-* + *Usatâi* + *-iza* + *-re*); **îm-/în-**: *împarizienit* (< *îm-* + *parizian* + *-it*), *a împloioșezui* (< *îm-* + *ploios* + *-ez* + *-ui*), *încrăvățit* (< *în-* + *cravată* + *-it*), *înstruțat* (< *în-* + *struț* + *-at*), *încălărat* (< *în-* + *cal* + *-ar* + *-at*), *îndelat* (< *în-* + *de-* + *lat*), *înfranțuzire* (< *în-* + *franțuz* + *-ire*), *înlăncrânjare* (< *în-* + *Lăncrânj* + *-are*), *a în-mierda* (< *în-* + [*dez*]mierda), *înromânizat* (< *în-* + *român* + *-iza* + *-at*), *însurdinat* (< *în-* + *surd* + *-in* + *-at*); **ne-**: *nebunul-simț* (< *ne-* + *bun* + *-ul* + *simț*), *neceaușizat* (< *ne-* + *Ceauș[escu]* + *-iza* + *-at*), *ne-memoria* (< *ne-* + *memoria*), *netotalitont* (< *ne-* + *total* + *-i* + *tont*), *neînfrâncizat* (< *ne-* + *în-* + *franc[ez]* + *-iza* + *-at*); **re-**: *re-realitate* (< *re-* + *real* + *-itate*), *a re-repeta* (< *re-* + *repeta*), *re-uns* (< *re-* + *uns*), *a reînregimenta* (< *re-* + *în-* + *regiment* + *-a*).

Trebuie să menționăm faptul că ocazionalismele nu sunt derivate exclusiv prefixale sau sufixale, întrucât aceste cuvinte sunt deseori formate pe cale parasintetică. Așadar, în unele cazuri, este dificil de determinat care afix a jucat un rol decisiv în formarea ocazionalismului. De exemplu în ocazionalismul *îngulerare* < *în* + *guler* + *are*, ambele afixe contribuie la formarea expresivității și efemerității acestui cuvânt. A se vedea, de asemenea, *învolumat*, *decomunistizator*, *a împloioșezui*, *împălăriat*.

2. Compunerea, a cărei pondere în limba română, după cum menționează Florica Dimitrescu, este în creștere în ultimii ani, se realizează frecvent după modele străine sau în baza modelelor oferite de limbajele specializate. În convingerea cercetătoarei, „limba presei, limba care oglindește și, în același timp, influențează în cel mai înalt grad limba vie actuală, ne permite să tragem concluzia că drumul urmat de formarea cuvintelor se îndreaptă cu preferință spre compunere și pseudoprefixare, procedee curențe internaționale, lăsând în urmă procedul tradițional românesc de formare a cuvintelor, derivarea cu ajutorul sufixelor” (Dimitrescu 1965: 245).

Corpusul selectat din presă și din beletristică relevă un număr înalt de compuse ocazionale substantivale și adjectivale, dar și de ocazionalisme compuse de tip adverbial.

Compusele ocazionale de tip substantival sunt alcătuite, de regulă, din două sau mai multe substantive cu formă de nominativ-acuzativ, ce au la bază:

- raportul sintactic de coordonare copulativă: *arabotrăc, credință-credere, hărnicuță-universitarică, lingvist-aitist, președinte-țar, regizor-sforar, scriitură-lectură-vorbitură, șarlatan-comentator, burtoșpărostâmplos* (adjectiv substantivizat). Aceste substantive sunt formate după modelul S+și+S, fiind scrise, de obicei, prin cratimă sau împreună (cu și amputat);
- raportul sintactic de subordonare atributivă: *cifră-individ, ciorap-conductă, ochialbaștri, urechilungi, orcă-matrioșcă, politician-liliac, stat-șantier, partid-emo, gulaș-comunism*. Aceste substantive sunt formate după modelul S + ca.../sub formă de.../asemenea...+S. Similar compuselor formate prin coordonare, aceste ocazionalisme sunt concise sub aspect structural, desemnând realii cu caracteristici variate. Gradul înalt de opacitate al acestor ocazionalisme este diminuat de circumstanțele verbale în care ele se folosesc. De exemplu: apariția ocazionalismului *politician-liliac* este cauzată de contextul antecedent utilizării termenului, iar semnificația acestuia este explicată în contextul ce urmează „– Caracterizați peștera de astăzi a politiciii românești. – E plină de liliaci, *politicianul-liliac*, dar, din păcate, nu un Batman mioritic. Ci politicieni lipsiți de acea viziune care să ne

ducă spre luminița de la capătul tunelului” (*Academia Cațavencu*, 24.10.2012). Fără contextul imediat, cititorul n-ar fi în stare să identifice univoc sensul acestui ocazionalism, dacă ar porni de la posibilele variante de interpretare destul de diverse, dacă ar porni de la înțelesul comun al cuvântului *liliac*: „politician fără viziuni clare de viitor, orb; politician necinstit, care își urmărește doar interesele proprii, întunecate; politician care nu se manifestă în activitatea politică”. Putem aminti aici și de compusele substantivale prepoziționale *Lângă-făureianul* (*Academia Cațavencu*, 14.01.2001) cu sensul „omul de lângă Făurei”, în care se observă o relație de subordonare de tip atributiv prepozițional antepus, și *La-Nistru*: „... acolo-i Răsăritul. Oamenii zic *La-Nistru*” (Goma 2001: 380), care este, de asemenea, un compus subordonat prepozițional. Asemenea creații lexicale sunt foarte rare și necesită, în mod obligatoriu, un context, cel puțin minimal, pentru înțelegerea sensului sugerat de autorul ocazionalismului respectiv.

Compusele ocazionale de tip adjectival sunt construite prin:

- coordonare copulativă (cu sau fără vocala de legătură) între două adjective: *americano-corporatist*, *pacisto-moldovenisto-pesedist*, *etern-provizoriu*, *lungo-larg*, *liberal-canaliot*, *vitalist-expresionist*, *voroninist-putinist*.
- subordonare între două adjective: *părintesc-pedepsitor*, *stalinisto-epurativist*.

Trebuie menționat faptul că procedeul mixt de formare a ocazionalismelor – prin componere și derivare cu sufixe – este pe larg utilizat la formarea adjectivelor cu bază antroponimică: *maiakovskian-evtuşenkovian*, *proustian-camilpetrescian*, *sartreian-camusian*, *nichtstănescian*, *proustian-camilpetrescian*, *camilpetrescian*, *petre-romanes*, *vasilstatist*, *voroninist-putinist*, *ceauşiliesconstantinescian*.

Compusele ocazionale de tip adverbial sunt formate prin conversie și coordonare copulativă cu sau fără vocala de legătură a termenilor constitutivi: *curajos-anonim*, *partinico-tătâneşte*. Rarisime sunt și verbele formate prin componere: *a iubiuri* (< *a iubi* + *a uri*): „De atunci ne *iubiurăşte* cu înfocare” (Pițu 2002: 88).

3. Contaminarea este un procedeu care are la bază un joc de asocieri mentale simultane între două sau mai multe lexeme „sinonime aflate, în general, cam pe același plan sub raportul importanței și al frecvenței lor în limbă” (Apostolatu 2009: 210). Deși se consideră că contaminarea e o inovație glotică cu caracter inconștient, totuși există contaminații voluntare, ceea ce presupune intenția individului de a crea forme hibride, în scopul obținerii de efecte stilistice (*Ibidem*). Printre aceste contaminații voluntare se regăsesc ocazionalismele ai căror termeni, care se încrucișează, nu respectă condiția sinonimiei și nici a apartenenței la aceeași clasă lexico-gramaticală, iar, în plus, intenționalitatea, voluntarul „hibridării” lexicale produce efecte stilistice deosebite, ceea ce este o caracteristică tipică pentru acest strat lexical (a se vedea și [Dominte 2000: 99]).

Analizând structura cuvintelor ocazionale obținute în urma contaminării, putem identifica o serie de tipare:

- substantiv + substantiv: *gratutilitate* (< *grat[itudine]* + *utilitate*), *texistență* (< *tex[t]* + [*ex*]istență), *blocoteț* (< *bloc* + [*c*]oteț), *relactivitate* (< *rel[ativitate]* + *activitate*), *ofițăran* (< *ofi[țer]* + *țăran*), *fotografoame* (< *fotogra[fi]* + *foame*), *scrumbieră* (< *scrumb[ie]* + [*scrum*]ieră), *autopas* (< *auto[buz]* + *pas*), *infobezitate* (< *inf[ormatie]* + *obezitate*), *cașcavaler* (< *caș[caval]* + *cavaler*), *Berbecali* (< *berbec* + [*Bec*]ali), *mamaiamuțoi* (< *Mamaia* + [*mai*]muțoi), *mamaiatocan* (< *Mamaia* + [*mi*]tocan), *mangalihoț* (< *Mangali[a]* + *hoț*), *saturnător* (< *Saturn* + [*turn*]ător), *Vodcâroiu* (< *vodcă* + [*Văcă*]roiu), *Ceaușima* (< *Ceauș[escu]* + [*Hirosh*]ima), *Ceauschwitz* (< *Ce[aușescu]* + *Auschwitz*), *Iashington* (< *Ia[și]* + [*Wa*]shington), *Euroshima* (< *Euro[pa]* + [*Hiro*]shima), *Terrashima* (< *Terra* + [*Hiro*]shima) etc.;
- adjectiv + adjectiv: *voroschist* (< *vo[roninist]* + *roșchist*), *autonim* (< *auto[nom]* + [*ano*]nim), *capitalicomunist* (< *capitali[st]* + *comunist*), *diabolectic* (< *diabol[ic]* + [*dial*]ectic), *frumoacheșă* (< *frum[oasă]* + *oacheșă*), *provincial* (< *provi[ncial]* + *central*);
- verb + verb: *a gândirostiviețui* (< *a gândi* + *a rosti* + *a viețui*);
- substantiv + adjectiv: *manechinuit* (< *manechin* + [*chin*]uit), *bolșeviuător* (< *bolșevi[c]* + *urător*), *cotroceantic* (< *Cotroce[ni]* + *antic*), *netransverberabil* (< *verb* + *netrans[f]erabil*), *semiramidalb*

- (*< Semirami[da] + dalb*), *ridzicol* (*< Ridzi + [ridi]col*), *internetot* (*< inter[net] + netot*), *senilună* (*< [semi]lună + senil*);
- substantiv + verb: *a gutenbergrăi* (*< Gutenberg + a [g]răi*), *bălăcaniadă* (*< [bal]caniadă + a se bălă[cări]*), *ciordittore* (*< [do]ttore + a ciordi*), *șparlament* (*< parlament + a ș[parli]*);
- siglă + verb: *a PETcui* (*< PET + a [pes]cui*);
- siglă + adjectiv: *bolșeNITic* (*< NIT + bolșe[v]ic*), *uslamist* (*< USL + [i]slamist*), *căgăbălos* (*< KGB + bălos*), *PEToresc* (*< PET + [pit]oresc*);
- siglă + substantiv: *SFotbal* (*< SF + [f]otbal*), *USLamism* (*< USL + [isl]amism*), *PETcar* (*< PET + [pes]car*), *agenCIA de presă* (*< CIA + agen[ția] de presă*), *PETcuit* (*< PET + [pes]cuit*);
- elemente ale unui frazeologism: *nodpapurist* (*< [a căuta] nod [în] papur[ă] + -ist*).

Fuzionarea intenționată a elementelor lexicale, deși nu prezintă, la prima vedere, afinități semantice, se bazează pe o logică internă, dezvoltată de autorul ocazionalismului, care încearcă să atribuie fenomenului descris conotații deosebite. Cu alte cuvinte, autorul ocazionalismului, parafrazându-l pe E. Coșeriu, „gândește și simte prin analogii”, realizând legături inedite cu realitatea, exprimate prin unități lexicale la fel de inedite ca și logica asocierilor sale.

4. Conglomerația este și ea un mijloc de formare a cuvintelor ce constă în crearea unor unități arborescente, concepute ca un întreg. Expresivitatea acestor structuri lexicale se datorează anume efectului de extindere lexicală și semantică în urma grupării componentelor. De exemplu: *rezolvări-ale-problemelor-culinare-de-care-ne-lovim-când-ne-mutăm-cu-domiciliul-la-câteva-mii-de-metri-distanță-de-bucătăria-mamei* sau *contra-anti-non-semi-împotriva-agresiv*. Aceste unități lexicale au o particularitate ortografică distinctă – (cratima), care și permite identificarea lor fără dificultate în textul scris.

Conglomeratele reprezintă, așadar, asocieri de unități lexicale eterogene din punct de vedere morfologic, fiind, în același timp, un procedeu

accesibil și frecvent utilizat pentru a forma ocazionalisme. Astfel, deosebim conglomerate cu funcție:

- substantivală: *analist-în-de-toate* (Academia Cațavencu, 21.11.2012), *armata-de-culoarea-sângelui-menstrual* (Pițu 2002: 123), *Chiriașul-aproape-nemuritor-de-la-Kremlin* (Pițu 2002: 133), *colindători-cu-glasuri-tremurate* (Goma 2001: 343), *Eva-nu-mă-epilez-cu-Braun-Silkepilniciodată* (Academia Cațavencu, 07.01.2009), *Gabriela Vrânceanu-Firea-Etcetera* (Academia Cațavencu, 17.10.2012), *imaginea-care-își-caută-sensul* (Semn, 2005, nr. 3-4, p. 57), *marele-senator-de-care-n-a-auzit-nimeni-și-este-plătit-din-bani-publici-Udriștoiu* (Academia Cațavencu, 01.07.2009), *rezolvări-ale-problemelor-culinare-de-care-ne-lovim-când-ne-mutăm-cu-domiciliul-la-câteva-mii-de-metri-distanță-de-bucătăria-mamei* (Academia Cațavencu, 15.07.2009), *Voronin&Stepanciuk-Ostapciuk-Ciuk-Ghek-Timurlenk and Ko* (Semn, 2010, nr. 2, p. 2) etc.;
- adjectivală: *brăileano-lipovenesco-turcesco-pescăresc* (Camikaze, 22.06.2011), *contra-anti-non-semi-împotriva-agresiv* (Academia Cațavencu, 08.07.2009), *greco-macedo-polono-popesc* (Goma 2001: 313), *liberalo-capitalisto-iancheu* (Pițu 2002: 152), *monden-cancan-extern-uau* (Academia Cațavencu, 10.06.2009), *tehnico-erotico-tactic* (Academia Cațavencu, 17.10.2012) etc.;
- conjuncțională: *dar-însă-totuși* (Goma 2001: 391).

Unitățile lexicale formate prin conglomerare sunt, în esență, ocazionalisme, deși structura lor alambicoasă contrazice, oarecum, principiul economiei în limbă. Am mai adăuga că aceste unități nu pot fi utilizate „de-a gata” într-un context arbitrar, întrucât ele sunt construite *ex novo* pentru fiecare situație în parte (a se vedea și [Benveniste 2000: 145-146]).

5. Împrumutul și calcul – ca modalități de formare a ocazionalismelor – se referă, în special, la aspectul stilistic al lexicului. Ele reprezintă o categorie foarte eterogenă de unități lexicale străine, care își păstrează conotațiile străine, fiind mult mai expresive în raport atât cu eventualele lor echivalente românești, cât și cu variantele lor lexicale, în parte „românizate” ale acestora, formate prin derivare. În baza corpusului

analizat, remarcăm ponderea înaltă, în lexicul ocazional, a împrumuturilor din limba engleză, care se datorează, pe de o parte, ieșirii Republicii Moldova și a României din spațiul totalitarist izolat și a abandonării așa-zisei „limbi de lemn”, iar, pe de altă parte, tendinței ziariștilor de a diversifica și internaționaliza limbajul folosit de ei. Putem menționa următoarele categorii de unități lexicale ocazionale rezultate din împrumut și calc:

a) împrumuturi din engleză neadaptate la limba română: *e-manuscris*, *gamer*, *megastore*, *trend setter*, *new entri*, *clicktivism*. Astfel, deși în limba română există termeni pentru realitățile descrise, cum ar fi *e-manuscris* (= „manuscris electronic”), *gamer* (= „jucător”), *new entri* (= „nou venit”), totuși anglicismele utilizate au avantajul de a concretiza obiectul sau fenomenul invocat. De exemplu, prin *gamer* este numit un jucător de jocuri *anume* la calculator, iar prin *new entri* sunt desemnați *anume* intrușii agresivi în domeniul politic: „Pe de altă parte, acesta trebuie să-și ia măsuri de precauție împotriva concurenței unor «new entri»” (*Cotidianul*, 27.02.2010);

b) împrumuturi din engleză adaptate (parțial) la scrierea și mărcile gramaticale ale limbii române (această categorie fiind și cea mai numeroasă): *badigard*, *houseareală*, *a spoilări*, *a beep-ui*, *branduit*, *a browsa*, *bulșituri*, *copy-paste-ul*, *customizabil*, *digei*, *țișărt*, *a downloada*, *a upgrada*, *fastfudărie*, *horși power*, *a playa*, *a ratingui*, *a fi pe repeat*. Unele dintre aceste ocazionalisme sunt ortografiate conform pronunției (*a spoilări*, *bulșituri*, *digei*, *fastfudărie*, *țișărt*), altele păstrează ortografia originală, la care se adaugă mărcile gramaticale românești (*a beep-ui*, *a browsa*, *a downloada*, *a playa*, *a ratingui*, *a rip-ui*, *a share-ui*);

c) împrumuturi din franceză adaptate, în mare parte, la scrierea românească: *buticăreală*, *clandestinos*, *excusez-moi-uri*, *goșist*, *par egzamplu*, *parkour-ist*, *superșerie*, *bușabuș*. Asemenea împrumuturilor din engleză, aceste cuvinte exprimă nuanțe conotative peiorative (face excepție cuvântul *parkour-ist*, care desemnează persoana care se ocupă de *parkour*, o disciplină care te ajută să treci peste orice obstacol prin găsirea celui mai eficient și mai rapid mod de a ajunge din punctul A în punctul B, folosind doar mijloacele propriului corp, și ar putea, probabil, intra în lexicul de specialitate, de rând cu lexemul *traceur* deja existent);

d) împrumuturi din rusă, adaptate la scrierea limbii române: *Kăgăbău*, *otcizna roșie*, *proidisveți*, *tavariș*, *spiskă*, *delă*, *devușcă*, *jar-ptița*, *Moldav-skaia Eseser*, *partbilet*, *a spasibi*, *stengazetă*, *vojdi*, *șestiorcă*. Aceste cuvinte dau o coloratură specifică contextului în care sunt utilizate și au o evidentă conotație ironic-peiorativă;

e) împrumuturi din limba germană, adaptate la scrierea limbii române: *ațiionsgrupist*, *dolmecer*, *Ersatz-ul*, *ghemainșaftlic*, *ghezălșaftlic*, *veltanșaug*;

Ceea ce am dori să remarcăm în legătură cu împrumuturile din alte limbi e faptul că unele dintre aceste împrumuturi nu contribuie nici pe departe la îmbogățirea limbii române, ci, mai degrabă, la „barbarizarea” ei. Menționăm totuși că chiar și în situația dată avem de a face cu utilizarea lor intenționată, urmărindu-se un scop anume: fie de a epata cititorul/ascultătorul, fie de a evoca anumite realități, fie de a destinde atmosfera, fie de a persifla o situație etc.

f) calcuri din limba engleză: *a da jos* (= „a transfera ceva din internet pe propriul calculator”), *a prioritiza* (= „a face prioritar”). Menționăm faptul că verbul *a da jos* coexistă cu verbul *a descărca* (tot un calc din limba engleză) și cu forma împrumutată *a downloada*. Avem de a face, astfel cu o extindere a semnificării românescului *a descărca*, deși, după cum menționează Rodica Zafiu, „acesta are avantajul formei autohtone, dar dezavantajul polisemiei și al lipsei de specializare” (Zafiu 2003);

g) calcuri din limba franceză: *binefuncționator* (< *bien travailleur*), *a comite* (prin extindere semantică, din fr. *commettre: être l'auteur d'un ouvrage, d'un article irrespectueux, critiquable etc.*), *euro-indiferență* (< *l'euro-indifférence*), *pește aprilic* (< *poisson d'avril*), *a se transsubstanțializa* (< *se transsubstantialiser*). Am putea presupune că numărul relativ mai mare de calcuri din franceză, în comparație cu cele din engleză, se explică prin înrudirea limbilor română și franceză, ceea ce facilitează transpunerea semantică;

h) calcuri din rusă: *dezgheț* (< rus. „ottepeli” desemnează o relativă democratizare, ieșire de sub regimul totalitar, vizându-se în parte perioada când la conducere era N. Hrușciiov). Deși cuvântul *dezgheț* este uzual, l-am inclus în categoria ocazionalismelor semantice în baza extinderii de sens pe care a dezvoltat-o, după modelul calchiat din rusă.

6. **Deraierea lexicală** este un procedeu care se bazează pe asociații de idei și pe unele asemănări formale în baza cărora, începându-se să se rostească „o frază clișeu, pe care toată lumea o cunoaște, al cărei sfârșit, deci, îl poate ghici oricine, vorbitorul, la un anumit loc «deraiază», înlocuiește sfârșitul unui cuvânt care are același început, păcălește pe auditor și produce un efect comic” (Graur 1970: 160). Deraierea lexicală este confundată cu procedeele de contaminare, deoarece, în fond, ambele procedee dau naștere unor unități lexicale noi în baza substituției fonetice. Precizăm că, dacă în cazul contaminării avem de a face cu un produs rezultat din combinarea fonetică a două cuvinte diferite care aparțin aceluiași câmp semantic, apoi în cazul deraierii, ca procedeu de formare a ocazionalismelor, avem de a face cu o intenție, conștientă, fiind supuse modificărilor atât cuvinte și expresii, dar și construcții „închegate”, evocative sau tehnice, ușor identificabile (Dumistrăcel 2006: 218). Modificările sau, mai bine zis, substituirile sunt întotdeauna efectuate la nivel lexical cu „impact la nivel semantic, pragmatic și sintactic” (Ștefănescu 2003: 27).

Pornind de la baza supusă modificării, pot fi delimitate următoarele clase de deraieri lexicale:

a) deraieri lexicale propriu-zise: *a morigena* (< *a morigera*), *îndelat* (< *îndelung*), *imamu-prostu'* (< *popa prostu'*), *măgar-putere* (< *cal-putere*), *Porumboiu păcii* (< *porumbelul păcii*), *textouător* (< *text + autor*), *milkșeic* (< *milkshake + șeic*), *hindus în eroare* (< *indus în eroare*), *degenerație de aur* (< *generație de aur*), *manipulit* (< *manipulat*), *a înmierda* (< *a dezmierda*);

b) deraieri lexicale cu bază frazeologică: *bătaie soră cu filmul de Oscar* (< *bătaie soră cu moartea*); *a da una piciorelnică* (< *a da un picior*); *ce mai literatura-vura* (< *ce mai tura-vura*); *a durea în pix* (< *a durea în cot*); *a se simți cu musca pe coroană* (< *a se simți cu musca pe căciulă*); *a durea în diiCot* (< *a durea în cot*); *a fi cu ochelarii pe cineva* (< *a fi cu ochii pe cineva*); *mîntea internautului cea de pe urmă* (< *mîntea moldoveanului cea de pe urmă*); *a aduce apă la moara comuniștilor* (< *a aduce apă la moara cuiva*); *a i se face Dragnea* (< *a i se face drag*); *Vrei, nu vrei, mănâncă, Grigore, șaorma!* (< *vrei, nu vrei, bea, Grigore, agheazmă*);

c) deraieri lexicale ce au la bază unități lexicale denotative: *limba de brad* (< *limba de lemn*), *operație pe coardă deschisă* (<

operație pe cord deschis), prima mezină a țării (< prima doamnă a țării), Campionatul național la plagiat artistic (< Campionatul național la ...), Jocurile olimpice la copiat pe role (< Jocurile olimpice la ...); Buletin de Bot (< buletin de vot), Băgărețul fără cap (< călărețul fără cap); doamna noastră de metal (< doamna de fier); Institutul de Perfecționare a Cadrelor Pleonastice! (< Institutul de Perfecționare a Cadrelor Didactice); Servicii Indiscrete (< Servicii Secrete); Uniunea Securitorilor (< Uniunea Scriitorilor);

d) deraieri lexicale cu bază paremiologică: Cine fură azi un ou...mâine are Antena 1, Antena Stars, Antena 3, etc. (< Cine fură azi un ou, mâine va fura un bou); Cine s-a fript cu Ciorbea, suflă și-n iaurt (< Cine s-a fript cu ciorbă, suflă și-n iaurt); Cine știe să copieze, are patru celulare! (< Cine știe carte, are patru ochi); Copistul sare masa, plagiatorul sare Casa Poporului (< Capra sare masa, iada sare casa); De la medicină mai puțin, de la muribunzi mai mult (< De la mine mai puțin, de la Dumnezeu mai mult); Dumnezeu îți dă, dar ... îți ia averea DNA-ul (< Dumnezeu îți dă, dar nu-ți bagă și-n traistă); Gura Dodon-ului adevăr grăiește (< Gura păcătosului adevăr grăiește); Lauda copistului - bucuria plagiatorului (< Lauda mincinosului, bucuria nebunului); Nici plagiatorul să-l văd, nici cruce să-mi fac (< Nici pe dracul să-l vezi, nici cruce să-ți faci); O nenorocire nu vine...decât când vorbește Gâdea la TV (< O nenorocire nu vine niciodată singură); Oricât de râios, plagiatorul tot ține coada sus (< Oricât de râioasă, capra tot ține coada sus); prietenul la nevoie recunoaște (< Prietenul la nevoie se cunoaște); Toate drumurile duc la ... Jilava (< Toate drumurile duc la Roma);

e) deraieri lexicale ce au la bază texteme (citate celebre, maxime, aforisme, clișee, versuri, fragmente de cântece, titluri de cărți sau de filme, sloganuri publicitare sau logouri): Ich bin ein Chișinăuer! (< «Ich bin ein Berliner!», din discursul lui J.F. Kennedy); Bambuiști din toate țările, uniți-vă! (< Proletari din toate țările, uniți-vă); Copiez, deci exist! (< Gândesc, deci exist); Ghilimelele au fost aruncate! (< Zarurile au fost aruncate!); Pe-al nostru steag ați scris: ciordire (< Pe-al nostru steag e scris: Unire); Plagiați, plagiați și iar plagiați! (< Învățați, învățați și iar învățați!); Prietenă mi-e platoneala, da' mai prieten mi-e filosofeanu (< Mi-e prieten Platon, dar mai prieten mi-e adevărul); Veni, Vadim, vicii (< veni, vedi, vici); o scrisoare nepierdută (< O scrisoare pierdută); povese-

tea Ebei-ca-Zăpada (< Povestea Albei ca Zăpada); Pe-un picior de rai, pe-un teanc de parai (< Pe un picior de plai, pe o gură de rai); Sociopat fiind, seriale cutreieram (< Fiind băiat, păduri cutreieram);

f) deraieri lexicale cu bază antroponimică: *Iliescul Kăgăbăuc* (< Ion Iliescu + KGB); *Tevereus Almășanus* (< TVR + Marina Almășan); *Moș Varanu'* (< Moș Crăciun + Varanu'); *Sfinții Petru și Așamaideparte* (< Sfinții Petru și Pavel); *Nea Nicu I ot Scornicești* (< Nicolae Ceaușescu + Chirița ot Bârzoieni); *Gigel Răzgândilovici Narășkin* (< Serghei Naryshkin); *Renato Doremifasollesidontovici Rașapartia* (< Renato Usatîi (cunoscut pentru predilecția sa de a cânta în timpul concertelor organizate pentru publicul larg) + Nasha Partia); *Vovan Voronovici Furăbradulov* (< Vladimir Voronin, acuzat că ar fi ordonat demontarea pomului de Crăciun, instalat în PMAN de Primăria Chișinău, și mutarea lui în spatele Arcului de Triumf);

g) deraieri lexicale cu bază antroponimică falsă: *Ginerel Oportunitzki* (< ginere + oportunist); *Meșterul Manuale* (< Meșterul Manole); *Scufițul Roșu* (< Scușița Roșie); *Țapul Prezidențios* (< Emil Constantinescu); *Făt-Frumos cu Mozart în frunte* (< Făt-Frumos cu moț în frunte); *Robin Food* (< Robin Hood).

Specific pentru deraierile lexicale producătoare de ocazionalisme este că substituția este nu doar postpusă, dar și antepusă; cu alte cuvinte, abaterile lexicale sau fonetice nu iau formă doar de substituții ale sfârșitului unui cuvânt cu începutul fonetic similar al cuvântului următor, dar și de înlocuiri ale începutului termenului „deraiat”. De exemplu, *imamu-prostu'* poate fi considerat o deraiere lexicală antepusă a binecunoscutei denumiri de joc de cărți „popa-prostu”, unde unitatea lexicală *popa* este înlocuită prin sinonimul contextual *imam*, ambele desemnând un titlu religios.

7. **Grafismia** este procedeul de formare a ocazionalismelor prin utilizarea suportului grafic:

a) evidențierea prin majuscule: *PETcuit*, *bucuNATOri*, *înCARTiruit*, *STANificare*, *ARD să mai câștige*, *jurnalista NITuda nisiuda*, *bolșeNITic*, *PEToresc*, *hermeNAEtica*, *OUMANism*. De exemplu, în sintagma *jurna-*

lista NITuda nisiuda din contextul „Acești copii ai lui gheaghea Vova Minciună, pierzând-o din spiskă pe jurnalista *NITuda nisiuda* Belcenkova, s-au grăbit s-o înlocuiască” (*Timpul*, 08.10.2010) autorul a ortografiat intenționat cu majuscule *NIT* pentru a-l trimite pe cititor cu gândul la postul de televiziune *NIT*, iar prin sintagma *ARD să mai câștige* din fraza „Băsescu speră să redevină președinte suspendat-jucător, pentru ca, pe valul de simpatie creat, exact ca în vară, *ARD să mai câștige* niște procente bunicele” (*Academia Cațavencu*, 31.10.2012) se exploatează omonimia dintre sensul verbului *a arde* („a avea chef să...”, „a simți dorința să...”) și abrevierea *ARD* („Alianța România Dreaptă”);

b) inserarea punctelor de suspensie: *Dumnezeu îți dă, dar ... îți ia averea DNA-ul; Hoțul neprins...lăsați, că l-au prins; O nenorocire nu vine... decât când vorbește Gâdea la TV; Toate drumurile duc la ... Jilava; Cine se trezește de dimineață...la amiază primește condamnare; Unde-i unul, nu-i putere, unde-s doi...înseamnă că a apărut și Mircea Badea*. Prin procedeul respectiv se realizează o ruptură voită între frazeologismul de bază și varianta sa deviantă, iar cititorul este atenționat asupra deraierii de la formularea originală;

c) scrierea cu apostrof a unui cuvânt valorifică, de asemenea, omonimia lexicală și calamburul: „Olandezii se confruntă cu multe Phi’lipsuri” (*Academia Cațavencu*, 26.12.2008). Exemplul în cauză face trimitere la lipsurile și criza economică la întreprinderea Philips;

d) evidențierea prin paranteze: *(si)Nistru, Angela Kerke(it), s(c)lav*. Acest tip de ocazionalisme este o sursă eficientă de formare a calamburilor;

e) repetări consonantice, în special în baza onomatopelilor: *frrrânâie, fâssss-âie*;

f) separarea intenționată a cuvântului. În fraza „Transferat la echipa Șaorma Miami din motive de sănătate, Cristi Borcea a lăsat toate datoriile în seama noilor *cam pioni* de la Dinamo” (*Academia Cațavencu*, 5.12.2012) cuvintele evidențiate impun lecturarea lor prin prisma unei omonimii evidente: în sens direct, se au în vedere aici „campionii” la fotbal; în sens figurat, dau dovadă de servilism („*cam pioni*”).

8. *Derivarea semantică* se numără printre principalele procedee interne de creare a noilor unități denominative ușor determinabile în plan diacronic, fiind foarte productiv în formarea ocazionalismelor semantice, prin extinderea implicaturii cuvântului-bază și atragerea unor seme inițial străine (a se vedea și [Coșeriu 1992: 39-41]). Modul în care se desfășoară procesul de modificare semantică ne permite să evidențiem următoarele categorii de derivare semantică, condiționate contextual:

a) *derivarea semantică prin analogie* constă în extinderea implicaturii cuvântului în baza stabilirii conștiente a unor afinități cu fenomene deja existente. În această categorie procesul de metaforizare ocupă o poziție nucleară. Exemplificăm prin *canibalism politic* din fraza „Partidele Alianței ar fi trebuit să renunțe la *canibalismul politic*, la declanșarea campaniei electorale înainte de vreme, să se abțină să se devoreze reciproc în scopul acaparării unui număr cât mai mare de traseiști și transfugi, de fel de fel de profitori și de oportuniști” (*Literatura și Arta*, 12.08.2010): analogia s-a stabilit între comportamentul canibalilor, care se devorează unul pe altul, și partidele politice care se distrug unele pe altele. Iată și alte exemple: *a bombardă*: „... și superseria aceasta, oricât de involuntară, cuprinde urme însămânțătoare de avenir politic și textuant, căci, sub șefia post-loviluționară a lui Ioan Holban, [...] Puiuțul Nostru Hiperbrunet îi luat în turneu prin America Latină și *bombardat* director al Teatrului Național din zonă, [...]” (Pițu 2002: 92): cuvântul *bombardat* și-a extins ocazional sensul, desemnând „a numi pe cineva în mod surprinzător, neașteptat și chiar violent în post” prin analogie cu „a arunca un proiectil (exploziv) asupra unei ținte, a trage cu tunul într-un obiectiv”; *bucată* își extinde sensul cu semul „individ” în contextul „Săptămâna trecută, Agenția Națională pentru Integritate a dat iama prin guvernul de cinstiți ai lui Ponta, acuzând vreo patru *bucăți* miniștri că-s mai incompatibili cu cabinetul decât sunt aurolacii cu săpunul” (*Academia Cațavencu*, 14.11.2012);

b) *derivarea semantică apreciativă*, prin care, în urma asocierilor de contiguitate a lucrurilor, semul nou apărut denotă o atitudine evaluativă a vorbitorului (de obicei, depreciativă): *chinezărie* în fraza „Sara Bongiorno, o jurnalistă «made in USA», și-a propus ca timp de un an să boicoteze tot ce înseamnă *chinezărie* și să nu mai cumpere nici măcar

un băț de chibrit pe care să atârne eticheta «made in China»” (*Academia Cațavencu*, 27.05.2009) și-a extins semnificația de la „obiect (de artă) chinezesc sau migălos lucrat” la „produs de calitate proastă”, exprimând conotația depreciativă aferentă; termenul *grecizare* obține semul suplimentar depreciativ „a se afla în situația economică deplorabilă a Greciei” în contextul „Cică Dinu Patriciu a spus că există un risc major, din punct de vedere al datoriilor țării, de *grecizare* a României, adică România să ajungă în situația Greciei. E bine?” (*Camikaze*, 22.06.2011);

c) *derivarea semantică evocativă* constă în extinderea semantică a cuvântului-bază prin evocarea contextuală a unor realii din viața cotidiană, cum ar fi nume de persoane, organizații, reviste etc.: *scânteietor* în contextul „A ieșit tărăboi și atunci, cu sancțiuni și retrogradări de redactori, ca să nu mai grăim de grabnicele retrageri ale numărului *scânteietor* din chioșcuri și de la gazetele murale ale provinciilor naționale” (Pițu 2002: 94) preia suplimentar semul „scandalos”, iar realia invocată este cotidianul „Scânteia poporului”, editat în România în perioada 1965-1989. Propunem să urmărim mutațiile semantice ale termenilor *lup*, *a fila* și *ghimpi*, care primesc conotații devalorizatoare prin evocarea personalităților politice M. Lupu, V. Filat și Gh. Ghimpu, în următorul context: „Și îmi mai spunea omul acela din sud: măi, zicea, eu, și numai eu, dintre Lupu și Filat, l-aș alege ... pe Ghimpu. Pentru că, mai zicea el, noi întotdeauna am avut printre noi *lupi* care își schimbă părul, întotdeauna am fost și *filați*, pentru că funcționarii acelei instituții, KGB, tocmai pentru asta primeau bani – ca să ne fileze, dar uite că de *ghimpi* totdeauna am avut nevoie” (*Literatura și Arta*, 9.09.2010);

d) *derivarea semantică în baza omonimiei* este un procedeu de extindere semantică ocazională a termenului-bază prin exploatarea omonimiei lexicale. De exemplu, *filosemit* are sensul „admirator, partizan, prieten al semiților (în special) al evreilor”, iar în contextul „Fii atent: dacă tu ești semit și ai file, iar mie îmi place de tine de nu mai pot, asta nu mă face pe mine *filosemit*? Știam eu. Șalom!” (*Academia Cațavencu*, 24.10.2012), exploatăndu-se omonimia *filos* „iubitor, admirator” și *file* „pagini”, se ajunge la sensul ludic „admirator al jurnalului personal”. La fel, termenul *dialogic*, pe lângă semul „referitor la dialog, dialogat”, dobândește și semul „ce ține de revista *Dialog*” în contextul: „Restul îl

deduceți: securicii proectorali și precălinescieni ridică numărul *dialogic* din hol, în timp ce Sciurilevici, tăținele canularului, se pregătește de roire în USA” (Pițu 2002: 94);

e) *derivarea semantică în baza metonimiei*: termenul *Hexagonerie* (derivat ocazional al cuvântului *hexagon*) obține prin metonimie sensul „Franța” „Cu toate acestea, când ne mâniem pe Occident în general, și pe *Hexagonerie* în particular, exige Iosif Visarionovici și un encomion serios, nehilar, neparadoxal” (Pițu 2002: 134), iar termenul *cifără-individ* în contextul „«Șestiorca» este preferata *cifără-individ* a lui Voronin. Mișună în jurul său aceste *cifre-indivizi*” (*Timpul Satiric*, 12.06.2009) capătă sensul de „persoană slugarnică, executor fidel”.

Sintetizând cele expuse, putem deduce că procedeele prezentate de formare a cuvintelor ne permit să confirmăm unele adevăruri: (1) vocabularul limbii române, în virtutea tendinței de a fi o fidelă „oglină” a realității, se află într-un continuu proces de îmbogățire; (2) predispoziția constantă a limbii române de a oferi generos posibilități este permanent la dispoziția vorbitorilor ei, dacă aceștia doresc să-și atingă în gradul cel mai înalt intențiile comunicative; (3) interpretarea univocă a ocazionalismelor presupune, din partea ascultătorului/cititorului, cunoștințe atât din domeniul lingvisticii, cât, mai ales, din cel al extralingvisticii.

Referințe bibliografice

Apostolatu 2009 = Ionel Apostolatu, *Aspecte ale contaminației lexicale în limba română*. În: „Analele Universității «Dunărea de Jos» din Galați”. Fascicula XXIV. Lexic comun/ lexic specializat, II. Galați, Editura Europaplus, 2009, p. 210-218

Benveniste 2000 = Émil Benveniste, *Probleme de lingvistică generală* (traducere de Lucia Magdalena Dumitru), vol. 2, București, Teora, 2000

Coșeriu 1992 = Eugeniu Coșeriu, *Solidaritățile lexicale*. În: „Revista de lingvistică și știință literară”, Chișinău, nr. 5/1992, p. 37-45

Coșeriu 1999/2001 = Eugeniu Coșeriu, *Creația metaforică în limbaj*. În: „Revista de lingvistică și știință literară”, Chișinău, nr. 4/1999 – nr. 6/2001, p. 8-26

Coșeriu 2004 = Eugeniu Coșeriu, *Filosofia limbajului*. În: *Fonetica și dialectologie XX - XXI*. București, Editura Academiei Române, 2004, p. 67-139

Dimitrescu 1965 = Florica Dimitrescu, *Tendințe ale formării cuvintelor*. În: „Limbă și literatură. Revista societății de științe filologice”, București, seria I, nr. X, 1965, p. 231-245

Dominte 2000 = Constantin Dominte, *Substituția lexicală voluntară în vorbirea neformală. Considerații teoretice generale și de ordin etimologic pentru o lingvistică a vorbirii*. În: „Fonetica și dialectologie”, nr. XIX. București, Editura Academiei, 2000, p. 91-115

Dumistrăcel 2006 = Stelian Dumistrăcel, *Discursul repetat în textul jurnalistic. Tentația instituirii comunității fatice prin mass-media*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2006

Graur 1970 = Alexandru Graur, *Deraieri lexicale*. În: *Scrieri de ieri și de azi*. București, Editura Științifică, 1970, p. 160-167

Paul 1995 = Hermann Paul, *Prinzipien der Sprachgeschichte* (10. unveränd. Auflage), Berlin, De Gruyter Verlag, 1995

Ștefănescu 2003 = Ariadna Ștefănescu, *Modificări, condiționate pragmatic, ale frazeologismelor*. În: Pană Dindelegan, G. (ed.). *Aspecte ale dinamicii limbii române actuale. Actele colocviului Catedrei de Limba Română, 27-28 noiembrie 2002, II, secțiunea Pragmastică*. București, Editura Universității din București, 2003. [Disponibil: <https://www.diacronia.ro/en/indexing/details/V3945/pdf>] (Accesat: 14.02.2012)

Zafiu 2003 = Rodica Zafiu, *Păcatele limbii: „A downloada”*. În: „România literară”, nr. 35, 2003. [Disponibil https://arhiva.romanialiterara.com/index.pl/a_downloada] (Accesat: 10.05.2009)

Surse publicistice ■

Academia Cațavencu. Săptămânal de satiră și investigație din România. București. [Disponibil: <https://www.academiacatavencu.info/>]

Camikaze. Săptămânal scăpat de sub control. [Disponibil: <https://www.kmkz.ro/>]

Cotidianul. Site de știri. București. [Disponibil: <https://www.cotidianul.ro/>]

Gândul. Portal media. București. [Disponibil: <https://www.gandul.ro/>]

Literatura și Arta. Săptămânal al Uniunii Scriitorilor din Moldova. Chișinău

Semn. Revistă literară. Bălți

Timpul. Unicul cotidian național. Chișinău. [Disponibil: <https://timpul.md/>]

Timpul Satiric. Supliment de umor. Chișinău. [Disponibil: <https://timpul.md/rubrici/actualitate/timpul-satiric>]

Surse literare ■

Goma 2001 = Paul Goma, *Din calidor. O copilărie basarabeană*, Roman, ed. a IV-a, ediție de autor, 2001

Pițu 2002 = Luca Pițu, *Temele deocheate ale timpului nostru*, București, Editura Paralela 45, 2002

Abstract**Formation of Nonce Words in Romanian**

Keywords: *nonce word; word formation; derivation; compounding; borrowing; lexical deviation; graphism; semantic derivation*

This article aims to review the most pertinent methods of forming nonce words in the modern Romanian language, based on examples from literary and media texts. Conceived as units belonging to the peripheral zone of the lexical layer, nonce words must be interpreted in terms of their relationship not only with the concrete situational framework but also with the communicative intention of the speaker. In our analysis, we identified and discussed the most relevant processes of nonce word formation: derivation, compounding, borrowing, lexical deviation, graphism, and semantic derivation. This presentation highlights linguistic creativity and the lexical dynamics manifesting in the Romanian language.

Mina-Maria RUSU

Conjugarea marcusiană a verbului *a fi* în paradigma complexității

Pentru că pe 19 februarie tocmai am omagiat urieșenia lui Brâncuși, el fiind cu noi, așa cum mărturisește broșura Congresului *Pregătim viitorul promovând excelența*, am așezat discursul într-o maximă a marelui sculptor: „Simplitatea este o complexitate rezolvată”. Desigur, cu toată ființa străbătând paradigmele marcusiene, am constatat că celebrul matematician vorbește explicit despre complexitate în tot ce a scris, ca un fundament al vizionarismului său. Solomon Marcus a scris pentru viitor, dintr-un prezent pe care l-a pus sub semnul verbului *a fi*. Matematicianul ne-a lăsat o moștenire culturală neprețuită și totodată, așa cum însuși scrie în cuvântul înainte la *Paradigmele universale*, ne învață că experiența de viață trăită întru cunoaștere l-a condus la descoperirea acestor paradigme, declarând că monumentală lucrare poate fi considerată „și o carte autobiografică”, de fapt o conjugare marcusiană a verbului *a fi*.

Am căutat în paradigmele marcusiene expresiile vii ale verbului *a fi*, un verb primordial, consfințit în formula Facerii „Să fie Lumină!”, și am ajuns la un rezultat uimitor: nu există pagină din *Paradigmele universale* marcusiene în care să nu existe ideea de *ființă*, *ființare*, *înființare*, iar paradigma nuanțează sensuri, deschide perspective. Mi-am propus o temă a cărei abordare poate duce la construirea unui șir infinit de argumente obiective sau subiective, alegând formula eseului dintr-o zonă transdisciplinară a cunoașterii. Sau poate fi o abordare speculativă, cu accente vădit literare! La fel de bine poate să se poziționeze în spațiul epistemologiei, unde, prin insolitul asocierilor din titlu, să întrevadă drumuri noi de abordare a comunicării, ca formă de existență socială, integrativă a ființei umane.

Am ales verbul fundamental *a fi*, care precedă toate celelalte semne lingvistice al căror sens generează acțiune, luând în calcul nivelul acțional-

pragmatic și productivitatea lui semantică. Este un verb esențial, care se comportă ca un filtru pentru toate domeniile cunoașterii, și fără de care nu se poate concepe lumea ca lume. Polivalent funcțional și extrem de bogat semantic, *a fi* reprezintă și o bază derivativă fertilă pentru aria semantică a *existenței*, în ansamblul său. Apoi, trecerea cu lejeritate din sfera acționalului în cea a denominativului, a calificativului, a auxiliarului, culminează cu poziționarea în rol de copulă, care predicativizează comunicarea, dându-i viață, absorbit fiind de sensul conjunctural și realizând simultan predicția, apelând la condiția semantică proprie, obligatorie.

Un verb nucleu, extrem de prolific, așa cum argumentează orice dicționar al unei limbi. Un cuvânt a cărui dinamică are o vitalitate fără de care comunicarea ar fi mai săracă. De la exercițiul gramatical al unei conjugări, se revendică paradigma care normează raportul dintre *formă* și *sens*. Din punctul de vedere al conjugării, verbul *a fi* este generos și dificil, totodată, într-un paradox filosofic. Hamletian prin poziționarea între *ființă* și *neființă*, între *acțiune* și *imobilitate*, acesta rămâne o structură lexicală bogată în sensuri care generează o existență disjunctivă, poziționată între viață și moarte, ca limite ale existenței individuale. Variantele temporalității îl marchează, astfel încât, în semantica sa, *trecutul*, *prezentul* și *viitorul* se configurează ca stări ale ființei în raport cu cronologia și cu spațiul.

Ca verb primordial, *a fi* are o semantică esențială derivată din aspirația nostalgică a ființei la o existență perenă, pierdută prin săvârșirea păcatului originar. Astfel, *a fi* poartă în sine sensurile unui alt verb, *a cunoaște*, cel care înomenește ființa, plasând-o în spațiul *devenirii*. Pe de altă parte, derivatul nominal *ființă* și verbul *a ființa* își au rădăcina în simplitatea lui *a fi*. Marcus demonstrează în toată opera sa faptul că omul este o ființă, purtând în sine germenul devenirii prin cunoaștere. Academicianul face o radiografie profundă a procesului de cogniție, stabilindu-i matricea în zona educației, a școlii, de la nivelul primar, la nivelul maxim de calificare. Genericul acestei întâlniri marcusiene din cadrul Congresului este grăitor. Modul de a fi al lui Solomon Marcus este, pentru generațiile viitoare, un model de a fi întru cunoaștere, exersând o existență culturală, intelectuală, pentru care perenitatea este o stare ce poate fi dobândită. Citindu-l și recitându-l, ai sentimen-

tul că te afli în miezul unui nesfârșit proces de germinație, care îți aduce prosperitate intelectuală și o putere de a ieși de sub tutela trecerii cronologice a timpului, exersând într-o manieră cognitivă recuperarea timpului originar.

O incursiune în timp și în timpuri consolidează această paradigmă asumată de mileniul III, ridicând-o deasupra temporalității istorice. Mai curând, complexitatea se situează într-o atemporalitate mitică, arhetipală, pe care timpul evenimentțial și-a construit succesiunile, ca reflex al istoriei. Acesta a fost și motivul pentru care am propus ca temă de cercetare pentru această ediție a secțiunii Congresului, *Solomon Marcus – contemporanul nostru*, **Universalitatea între cognitiv și utilitar, în paradigma complexității**. Este un semn al actualității lui Marcus, o punere în grila valorilor perene a gândirii sale vizionare, deschise, cu ancore în toate domeniile cunoașterii și având o abordare complexă a universului cognitiv și social. Girul asupra valorii paradigmatelor pe care ni le-a lăsat îl dă evoluția lumii contemporane și, în miezul ei, omul.

Am căutat să concentrez analiza în jurul verbului esențial din orice dicționar și din orice limbă, verbul *a fi*, unul primordial, având puterea miraculoasă de exprimare a devenirii, pe axa timpului, construind complexitatea ființei, a cărei rădăcină lexicală este. Din perspectivă darwiniană, ființa trebuie să fie o expresie a informației genetice primite și pe întregul parcurs al vieții, să fie deopotrivă formată și formabilă, adică să fie capabilă „a primi o formă”, cum spunea Solomon Marcus, într-o succesiune de activități dirijate, prin raportare la devenire. Iar forma primită trebuie să fie un rezultat al unui complex de factori socioculturali, în afara influenței cărora nu se poate vorbi despre ființare. Prin urmare, forma pe care o dobândește ființa de-a lungul existenței sale trebuie să fie un produs superior calitativ, integrabil și adaptabil social, pentru ca existența acesteia, în ipostază umană, să construiască un lanț ciclic, prin care trei adverbe asociate cu verbul *a fi* să se succedă în spirală, la infinit: *ieri – astăzi – mâine*.

Una dintre paradigmele marcusiene vizează universitatea ca instituție de educație de nivel superior, care asigură deschiderea spre universalitate. Despre aceasta vorbește Solomon Marcus în relație cu universul cunoașterii, „de la cosmos la om”, fiind un loc de „transmitere mai departe a ștafetei cunoașterii umane”, dezvoltând componenta cognitivă

a învățării. Tot în acest spațiu se formează specialiștii pentru toate domeniile cunoașterii și de calitatea pregătirii acestora depinde progresul omenirii, ritmul evoluției acesteia, nivelul de trai, capacitatea de a vedea în perspectivă. Aici Marcus consideră că este dimensiunea utilitară a universității, punând astfel în relație bunăstarea socială, calitatea vieții, între două puncte de reper: cognitivul și utilitarul. Tocmai pentru că aici, la Congresul apollonian suntem, alături de studenți, universitari, academicieni, oameni de știință care au marcat evoluția omenirii, am considerat că tema propusă în cadrul secțiunii dedicate lui Solomon Marcus trebuie să poarte amprenta grijii și preocupărilor Magistrului pentru calitatea academică a procesului de învățare din universități. Academicianul atrage atenția că între cognitiv și utilitar, universitatea a ales să facă uneori compromisuri care au tulburat acest echilibru care ar trebui să-i definească activitatea specifică. Se pare că acest compromis a dus la diminuarea funcției cognitive, favorizând-o pe cea utilitară, coborând astfel ștacheta și nepăstrând ritmul cunoașterii științifice în activitatea de formare a viitorilor specialiști. Această opțiune a generat un paradox care vizează discrepanța dintre nivelul studiilor și calitatea acestora, aducerea la zi a cunoașterii fiind pusă pe un plan secund. Miza a fost una cantitativă, încercând să ofere societății specialiști pe bandă rulantă, astfel încât satisfacerea cantitativă a necesarului de absolvenți de studii superioare nu a rezolvat și problema construirii unui univers cognitiv deschis, flexibil, capabil să aibă o viziune clară asupra evoluției omenirii. Incursiunea pe care Marcus o face în dezvoltarea funcționalității mediului universitar, ca instituție deopotrivă de cercetare și de învățământ superior, se bazează pe o retrospectivă în cei 60 de ani pe care el însuși i-a petrecut în lumea universitară. Cu această mărturisire își începe analiza: „Sunt 60 de ani de când îmi petrec viața în lumea universitară”. Totodată, la această experiență directă cu mediul academic, în instituțiile de învățământ preuniversitar, Marcus face o radiografie complexă a învățării, de la primul contact al copilului cu școala, până la obținerea calității de licențiat, de specialist în domeniul pe care l-a studiat. Călătoriile în țară și în străinătate, prin școli și universități, urmărirea în evoluție a studenților și doctoranzilor pe care i-a avut, i-au permis academicianului să supună sistemul de educație unei radiografii obiective, în integralitatea lui, apoi să vadă educația prin calitatea mediului social. Marcus consideră, pe drept cuvânt, că

efectele învățării se văd în modul în care societatea se dezvoltă, în echilibrul și eficiența acesteia, în starea de bine pe care omul o resimte. În acest sens, se știe că educația din școala finlandeză este considerată ca fiind una performantă tocmai pentru că reflectarea acesteia în mediul social confirmă valoarea sistemului.

Noutatea pe care o aduce mileniul III în relația dintre cognitiv și utilitar este că aceste două componente s-au amestecat, determinând interacțiunea utilitarului cu factorul cognitiv. Într-un dialog cu Ștefan Augustin Doinaș, Marcus definește universalitatea ca matrice în care s-a consolidat benefic, din punct de vedere cognitiv, globalizarea. Iată ce spune matematicianul: „Eu aici găsesc o anumită universalitate. Globalizarea înseamnă și posibilitatea de a identifica un numitor comun în preocupări din cele mai diferite. De pildă, faptul că în domenii din cele mai diferite (artistice, științifice) autorii descoperă importanța aspectelor estetice. E o universalitate a esteticului în momentul de față”. Extrem de important este opinia lui Marcus despre modul în care cunoașterea disciplinară trebuie să cedeze locul cunoașterii inter- și transdisciplinare, printr-o adecvare la specificul mileniului în care ne aflăm: „Idea rămânerii cantonat pe viață în domeniul tău inițial poate avea consecințe foarte grave. Nu mai ești profesionist în felul acesta”.

În privința școlii românești, Marcus conchide: „Atunci când nu s-a respectat dialectica naturală a cognitivului și utilitarului, siluindu-se cognitivul să intre în patul procustian al unor planuri cincinale, rezultatul a fost invers celui așteptat”. Dacă aspectul utilitar al educației are un orizont de timp apropiat, aspectul cognitiv are efect asupra viitorului. Marcus spunea, cu deplină temei, că școala de astăzi trebuie să pregătească lumea de mâine, solicitând astfel vizionarism, temeinicie a deciziilor de politici educaționale, corelarea procesului de învățare cu piața viitoare a muncii.

În acest context, *a fi* presupune o existență socială, profesională, economică, culturală, având o bază transdisciplinară a cunoașterii, astfel încât să se poată face trecerea flexibilă spre noile provocări ocupaționale. În caz contrar, Solomon Marcus atenționează asupra unei inadecvări la toate tipurile de existență mai sus menționate, generând un proces de izolare în anacronic, de excludere stimulate și de autoexcludere din

comunitate a ființei umane. În acest caz, despre ce conjugare a verbului primordial mai putem vorbi? Ce aspect acțional-pragmatic al lui *a fi* mai poate intra în ecuația ființării, ca denotativ de origine verbală pentru omul integrat?

Prin urmare, Marcus atrage atenția asupra schimbării de paradigmă pentru procesul de învățare, fiind, iată, în consens cu politicile actuale în educație, menite a genera un învățământ bazat pe formarea de competențe-cheie, pe baza valorificării competențelor specifice. În aceeași paradigmă despre universitate, academicianul formulează o interogație căreia încă nu i s-a găsit răspunsul într-o aplicare practică: organizare disciplinară sau transdisciplinară? La o analiză atentă a programelor de studii oferite de universități, se observă un decalaj din ce în ce mai mare între calificările superioare obținute și „natura tot mai transdisciplinară a cercetărilor, a vieții profesionale”. Definind transdisciplinaritatea, Marcus consideră că aceasta „este modalitatea fundamentală a globalizării în cultură (...) că vechile discipline nu mai pot continua decât întreținând un metabolism crescând, fără de care nu vor mai putea face față exigențelor societății globale”. Deși la nivelul școlilor și al universităților se fac schimburi culturale cu alte țări, vizite reciproce, prin programe dedicate privind mobilitățile, școala românească rămâne conservatoare, adecvându-se doar secvențial la noua configurație socioculturală.

Totodată, Solomon Marcus vede universitatea ca for de nivel maxim în educație, un produs al cooperării dintre predare și cercetare, astfel încât previziunile să poată fi bază de schimbare curriculară, astfel încât piața muncii să primească specialiști la zi, departe de anacronisme atât în gândire, cât și în acțiune.

O altă problemă pe care o studiază în paradigma dedicată învățământului superior este legată de sistemul privat și sistemul de stat, analizând situația din Europa Occidentală, cu universități particulare destul de rare, și din America, unde sunt foarte multe și au un renume bine cunoscut. Prin urmare, calitatea educației nu ține de sistemul de stat sau privat, ci de competența profesorilor, de seriozitatea studenților și, mai ales, de baza materială și de practică. Iată că, în paradigma dedicată *universității*, deschiderea către universalitate este una necesară, pentru ca domeniul educației să nu rămână unul steril și anacronic.

Bibliografie ■ Solomon Marcus, *Paradigme universale*, Editura Paralela 45, Pitești, 2011

Abstract

The Marcusian conjugation of the verb *to be* in the complexity paradigm

Keywords: *destiny; to be; being; culturally; linguistically; matrixically; mother tongue*

A man's destiny is found in the correct conjugation of the primordial verb to be. The forms this verb takes in relation to the subject of its action define becoming. Solomon Marcus defines man by being, being, establishing, drawing attention to the importance of a life lived consciously, in the mother tongue. This is the space where man builds his identity. From Marcus to learn that to be does not only mean to exist biologically, but also culturally, linguistically, matrixically. The mother tongue is a space of the complex conjugation of the primary verb *to be*.

Vsevolod CIORNEI

De la ouă până la mere

Pornim o suită de texte despre proveniența și înțelesul cuvintelor, despre utilizarea lor în conformitate cu regulile și despre devierile de la reguli, despre expresii celebre venite din alte limbi și culturi și încetățenite la noi, despre cuvintele care încă nu au fost acceptate de dicționare, dar sunt rostite și auzite la tot pasul. Mai pe scurt despre frumusețile și subtilitățile, despre banalitățile și enigmele, despre arsenalul lingvistic și paleta expresivă a limbii române.

De fapt, *de la A la Z* este o expresie românească veche, care are și varianta cu trimitere la alfabetul elen – *de la alfa la omega*, acestea fiind, firește, prima și ultima litera din alfabetul compatrioților lui Homer și Socrate. Tălmăcirea în limbaj popular, lipsit de morgă cărturărească, este: „de la început până la sfârșit, de la un capăt la altul”.

Iar dacă insistăm să afișăm sus-numita morgă cărturărească, răscolim biblioteca și ne amintim în cazul în care am știut și aflăm în cazul contrar că în limba latină una dintre expresiile cele mai faimoase s-a lansat în uzul mondial dintr-una din satirele poetului Horațiu: *Ab ovo usque ad mala* care se traduce ca „De la ou până la mere”. Dar cam ce ar avea ouăle și merele cu începutul și sfârșitul? Relația e cât se poate de concretă, sub aspect istoric: în Roma antică prânzul începea cu ouăle și se termina, la desert, cu merele.

Înainte de a fi folosită la figurat, expresia a avut în satira a treia a lui Horațiu un rol pur descriptiv. Creionând cu verbul chipul poetului și cântărețului Tigelius, originar din Sardinia și prieten al lui Cezar, poetul îi denunță un beteșug comportamental propriu tagmei cântăreților – în timpul chefurilor și agapelor, nu cântau atunci când erau rugați s-o facă, însă atunci când nu erau rugați, nu se mai opreau din cântec. La fel proceda și Tigelius – chiar dacă îl implora însuși Cezar, nu cânta, dar când îl apuca dorul de cântec, cânta de la ouă până la mere. Adică, atâta timp cât dura prânzul, o ținea tot un cântec.

Horățiu a fost unul dintre cei mai importanți poeți romani și această expresie longevivă nu este unica din arsenalul său artistic: foarte multe versuri de-ale lui au devenit proverbe și zicale internaționale păstrate de-a lungul veacurilor, la care oratorii și scriitorii apelează chiar și în zilele noastre. Una dintre ele este și scurta expresie *Ab ovo*. La prima vedere ar părea o versiune prescurtată a celei de mai sus, *Ab ovo usque ad mala*, dar nu este. Provine din faimoasa lucrare *Arta poetică* și se traduce simplu – „De la ou”. Dar nu de la oul cu care începe prânzul roman, ci de la oul primordial, adică „de la naștere”, „de la început”. În citatul original poetul latin îl vorbește de bine pe Homer pentru că în nemuritoarea sa epopee *Iliada* a început istorisirea despre războiul troian de la episodul cu mânia lui Ahile și nu *ab ovo*, adică nu de la nașterea frumoasei Elena, care, după cum zice legenda, s-a născut din oul Ledei făcut de aceasta, transformată în lebădă după relația cu Zeus și care a servit drept motiv pentru celebrul război. Horățiu a preluat expresia din graiul oamenilor de rând, care, atunci când voiau să spună „să începem cu începutul”, sau cum zicem noi acum, „s-o luăm de la A”, foloseau expresia *ab ovo*. La noi mai circulă un echivalent popular al acestei expresii – *a începe de la Adam și Eva*.

Și în versul imediat următor din *Ars poetica* Horățiu a mai plasat o expresie care a traversat veacurile, figurând prin diferite citate: el scrie despre același Homer că în aceeași *Iliada* își aruncă cititorul *in medias res*, adică „în mijlocul subiectului”. În diferite contexte expresia *in medias res* înseamnă „direct în subiect”, „în plină acțiune”. Spunem, de exemplu, că am sosit la o reuniune sau la o petrecere *in medias res*, adică fără introducere, uverturi sau explicații preliminare.

Așa că în cele ce urmează vom începe *in medias res* să frunzărim dicționarul explicativ, precum și tot felul de alte dicționare, articole și cărți de-ale lingviștilor, literaților și jurnaliștilor și să detectăm sensuri, nuanțe, povești adiacente despre cuvintele pe care le rostim și le scriem, de la A la Z și de la ouă până la mere...

Într-un alt context, oul semnifică începutul primordial, dar această calitate îi e contestată de o întrebare vicleană. „Oul sau găina?” este o dilemă a cauzalității, exprimată de obicei anume prin această întrebare: „Ce a fost mai întâi, oul sau găina?”. Filozofii antici, prin această interogație, își puneau întrebări legate de apariția vieții și, în

general, despre originile universului. Ulterior oamenii de știință au optat pentru oul primordial. Dar asta nu înseamnă că i s-a pus punct discuției. Pentru că, vorba epigramei: „Cine-a fost primul – oul sau moțata?/ Litigiul nu e din cele scurte./ Știința și-a rostit verdictul. Gata?/ Găina a făcut recurs la Curte”.

În cazul peregrinării noastre prin dicționare, la început au fost lecturile din diferite surse avizate, realizarea emisiunilor TV *Povestea vorbeii*, *DESC* și *Să vorbim despre vorbe* și a rubricii *De la A la Z* în revista „Săptămâna” și fără prea mare succes pe Youtube. Sursele de documentare sunt foarte multe și variate, astfel încât această culegere de incursiuni lexicologice și lejer enciclopedice nu e decât o mega-compilație de cunoștințe generale despre care au scris și au vorbit mulți alții, autorul acesteia limitându-se la obiectivul de a le prezenta în mod repetat, dar îmbinând aspectul instructiv cu cel distractiv.

Mai pe scurt, nu trageți în pianist – el cântă cum poate și încearcă să se deplaseze mai ușor cu pianul pe scări...

„A”, literă și cuvânt

Dacă am zis că pornim de la A, de la A vom porni, care este, firește, prima literă a alfabetului și sunetul pe care îl reprezintă în scris acest semn grafic. Este în mod constant atașată la infinitivul verbelor – „a spune, a auzi, a ignora etc.”. În cazurile mai speciale arată cazul genitiv al unor cuvinte ce nu sunt întotdeauna flexibile – „visurile a trei copii”, „idealul a tot ce mișcă și gândește”.

Dincolo de aceste utilizări – care mai generale, care mai speciale – lingviștii evaluează că prepoziția „a” are în limba româna modernă o arie de aplicare destul de limitată. Cândva, ea avea semnificații spațiale, temporale și modal-instrumentale – „merg a casă”, „a miezul zilei”, „pășesc a lenă”, dar cu timpul s-au atașat de complementele pe care le determinau și au format cuvinte noi: „acasă”, „amiază”, „alene”.

Au ajuns nemodificate până în prezent construcțiile în care prepoziția „a” exprimă o relație de asemănare sau de comparație – „seamnă a ceva, adie a ceva”. Bunăoară, în afirmația: „Anul acesta la Chișinău adia a primăvară încă din ianuarie”. De fapt, în această propoziție prepoziția „a” descrie mai degrabă o prevestire, un semn, un presentiment. Iată câteva mostre de semnificație similară: „se înnora a ploaie”; „câinii latră a pustiu”; „fluieră a pagubă”; „ceva nu-i a bine”.

Construcțiile lingvistice de acest fel sunt în majoritatea lor preluate din registrul popular, colocvial al limbii române. Dar autorii mai ingenioși și mai dăruți cu har nu se limitează la simpla lor utilizare în forma încetățenită și edifică pe baza lor expresii la fel de plastice, ancorate în actualitate. De exemplu, „bate vântul a pagubă pe ogoarele patriei”, când e vorba de pregătirea cam șubredă de vreo campanie agricolă – de semănat, de recoltare etc. Sau în „teii miros a pagubă”, cu referință la tăierea arborelui cu flori aromate de pe străzile capitalei pentru a lărgi arterele de circulație rutieră care și cu tei, și fără ei, tot supraaglomerate rămân. Ca să nu mai vorbim de faptul că prin coridoarele puterii miroase mereu ba a remaniere guvernamentală, ba a alegeri anticipate, ba a noi coaliții majoritare...

Bineînțeles, noile expresii-parafraze sunt atractive prin faptul că sună parodic în raport cu expresiile originare, dar asta nu le privează de farmec și atractivitate.

Merită să fie menționată în acest context ce glorifică poli-funcționalitatea unuia dintre cele mai scurte cuvinte ale limbii române și o altă construcție utilizată frecvent în care apare „a”: în prepoziția compusă „de-a”, care la fel e legitimată în registrul popular și tot la fel este valorificată copios de jurnaliști. Și nu e vorba atât de sintagmele fixe, cât de folosirea în stil creator, prin parafrazare și calamburizare. Cele mai frecvente parafraze sunt axate pe denumirile jocurilor populare de copii – „de-a v-ați ascunselea”, „de-a baba oarba” etc. Am găsit în texte publicistice de dată relativ recentă referiri la „joaca de-a educația”, „jocul de-a păpușarul”, „de-a privatizarea”, „de-a anticipatele”, „de-a victimizarea”. Popularitatea procedurii este lesne explicabilă: cu eforturi minime este sugerată ideea de joc, de lipsă de seriozitate, se simulacru. În epoca noastră în care lucrurile grave și serioase devin spectacole ludice, show-uri pentru vulg, invocarea camuflată, dar

sugestivă a jocurilor de copii devine un instrument eficient al ironiei și sarcasmului. Există, firește, și riscul ca expresiile inițial originale și frapante să se banalizeze, dar asta e de cele mai multe ori soarta tuturor invențiilor, nu doar a celor lingvistice...

Este litera cu care începe alfabetul și de aceea s-ar putea să fie semnificativă. Unii afirmă că și literele cu care încep cuvintele au semnificații simbolice, bunăoară: „Nu degeaba cuvintele *politician*, *prostituată*, *potlogar* încep cu aceeași literă...” Este o afirmație demnă de atenție, întrucât a fost făcută de un politolog...

Abstract

From eggs to apples

Keywords: *etymology; Romanian language; expressions; neologisms; cultural adaptation*

The article presents an exploration of the etymology, meanings, and evolution of words in the Romanian language, emphasizing the importance of words and expressions borrowed from other languages and how they integrate or adapt to the Romanian cultural context. The author provides concrete examples of words and expressions, explaining their origin and evolution, from ancient terms to contemporary neologisms and slang. Through their analysis, the article highlights the beauties and subtleties of the Romanian language, as well as how language reflects socio-cultural changes. Additionally, the discussion on the primordial egg and the “egg or chicken?” dilemma serves as a metaphor for the continuous process of language evolution and adaptation.

Victor RAVINI

Cum de s-a ajuns la înțelegerea greșită a *Mioriței* ca o baladă tragică și dăunătoare?

V.R. – absolvent al Facultății de Filologie (Timișoara), al Facultății de Știința Religiilor (Suedia) și al Universității Scandinave de Management. În țară a activat ca profesor de limba și literatura română, tehnician pe șantier. În Suedia a fost muncitor la Volvo, profesor de germană, engleză, franceză, literatură suedeză și istorie; a predat pedagogia la universitate; a lucrat în redacția Ord&Bild.

Membriu al Uniunii Scriitorilor din Suedia. Ultimele cărți apărute: *Miorița – Izvorul nemuririi și Barca veselă*, Editura Alcor, București, *Din preistorie în viitor*, Editura Ideea Europeană, București, 2023.

Cercetătorii de până acum ai *Mioriței* au pornit de la o idee preconceptută și fundamental greșită, lansată de renumitul istoric francez Jules Michelet. El a semnat traducerea *Mioriței*, făcută de prietenii săi români. Michelet, Edgar Quinet și alți francezi au confundat atitudinea ciobanului din *Miorița* cu atitudinea personajului principal și negativ din romanul *Roșu și negru* de Stendhal, unde anti-eroul Julien Sorel refuză să fie salvat de la pedeapsa cu moartea. Contribuția lui Jules Michelet la cunoașterea istoriei Franței a fost dezavuată de către istoricii generațiilor următoare. Cum putea Michelet să înțeleagă *Miorița* așa cum au gândit-o strămoșii noștri care au creat-o, când el a înțeles pe alături istoria patriei sale? Și întrucât pe atunci Franța era farul culturii din întreaga lume, pașoptiștii noștri nu s-au îndoit de inteligența francezilor. De la Jules Michelet și de la romanticii francezi decurge interpretarea tragică și pesimistă a *Mioriței*, total lipsită de teme științifice. O vorbă veche zice: „De multe ori cei mari sunt mari doar pentru că stăm noi în genunchi și ne uităm la ei de jos în sus”.

Cercetarea anterioară a *Mioriței* este încununată cu contribuția lui Mircea Eliade și e pe-

cetluită cu autoritatea lui științifică. Academicianul suedez Carl Martin Edsman îl elogiază pe Mircea Eliade pentru erudiția lui și totodată arată că metodologia de cercetare a lui Eliade și probitatea lui științifică nu sunt la nivelul erudiției sale: „De aceea, opera lui Eliade, prin felul de a aborda cercetarea, este în cel mai înalt grad problematică, iar metoda lui e neistorică și filozofic neclară. (...) Eliade renunță la distanța față de obiectul cercetării și e captivat de o viziune cripto-religioasă și romantică a unei viețuiri agrare a naturii, orientată cosmic”¹. Nu-mi face plăcere să citez aici toate deficiențele metodologice pe care i le-a scos la iveală.

Dacă până chiar și metoda lui Eliade e deficitară, ce să mai zicem de metodologia altora, care nu au nici capacitatea lui științifică și nici renumele lui internațional. Exigențele științifice ale metodologiei de cercetare au sporit de la o generație la alta și abia de curând au fost precizate așa cum le cunoaștem acum. Marii savanți români sau occidentali din generațiile trecute nu aveau cum să știe ce exigențe sunt azi în cercetarea științifică și pe care orice student din zilele noastre le cunoaște, iar dacă nu le respectă, ia notă mică sau e trântit la examen. Nu putem ști cum vor spori exigențele pentru generațiile viitoare.

Voi prezenta mai jos doar câteva din numeroasele erori metodologice care au împins cercetarea anterioară a *Mioriței* pe un drum greșit și astfel s-a ajuns la înțelegerea poemului nostru național așa cum a fost înțeles până acum, încât s-a afirmat că ar fi dăunător individului și națiunii. Nu *Miorița* este dăunătoare, ci metodologia sau lipsa oricărei metodologii din analiza veche e dăunătoare. Cercetarea *Mioriței* cu o metodologie greșită nu putea duce la un rezultat bun. Dacă nu facem o nouă cercetare a *Mioriței*, atunci o avem numai pe cea veche.

În analiza pe care am realizat-o, am semnalat unele greșeli metodice din cercetarea de până acum, ca să nu mai cadă și alții în gropile cognitive în care au nimerit savanții predecesori (Ravini 2016). Însă nu polemizez cu nimeni, ci îi apar pe toți cei care au făcut erori de metodă sau au ignorat unele surse. Pe vremea lor nu erau exigențele științifice de azi, nu aveau cum să citească lucrările tipărite după trecerea lor în eternitate și nu dispuneau de posibilitățile de informare care sunt acum. Nu putem învinovați predecesorii că nu știau ceea ce nu aveau cum să știe.

În majoritatea variantelor *Mioriței* (din cele 973 pe care le-am analizat), ciobanul vorbește de nunta sa cosmică cu o „Mândră mireasă” din cer. În aproape la fel de multe variante, divinitatea cerească e înlocuită cu o Fată Frumoasă, ce apare din senin pe munte și caută ciobanul pentru o nuntă sfântă, iar apoi zboară și se înalță la cer.

Cercetarea anterioară abordează *Miorița* din perspectiva etnografică și socială sau juridică, reduce fata de pe munte la o persoană adevărată – în carne și oase – și afirmă că moartea ciobanului e rezultatul rivalității dintre ciobani pentru favorurile ei. Toți cercetătorii au văzut aici o acțiune adevărată, care a avut loc cândva, undeva prin Carpați.

Nimeni nu a ținut cont de faptul că, în semnificativ de multe variante, „Fata Frumoasă” este „Sora soarelui și-a pământului”, apare din senin apoi dispăre zburând cu aripi și înălțându-se la cer. Cum poate o fată adevărată să aibă aripi și să zboare la cer? Ea nu este o fată adevărată, în carne și oase, ci o ființă mitologică.

În alte variante ea este o fată de împărat. Nimeni nu și-a pus întrebarea: Întrucât este o fată adevărată, atunci ea e fata cărui împărat adevărat și din ce țară? Cum putea să fie adevărat că o fată de împărat umblă singură prin Carpați să caute ciobani? Alteori ea e o fată de maior, de popă, de păstori sau de oameni săraci, oameni din ce în ce mai apropiați de lumea satului. Ce maior, ce popă sau ce țărani săraci nu își țineau fata sub control și o lăsau să plece de capul ei prin Carpați să se împerecheze cu un cioban? Știm din *Amintirile* lui Ion Creangă că preotul și-a biciuit fetița în prima ei zi de școală pe Calul Bălan doar pentru păcatul că a bufnit în răs. Creangă știa mai bine decât oricine că autoritatea părintească la țară era strictă și punitivă, iar supravegherea moralității fetelor era o prioritate a părinților și a întregii colectivități rurale. Inadvertența dintre ce spun versurile *Mioriței* și ce spun savanții are mai multe explicații, dintre care prima este aceasta: cercetarea anterioară a confundat ficțiunea literară din *Miorița* cu realitatea de la tribunale.

Ovid Densusianu a lansat interpretarea juridică a *Mioriței*, prezentând 37 de dosare cu crime comise de ciobani, judecate la tribunal, ca să arate că de la așa ceva s-a inspirat *Miorița*. Dumitru Caracostea a răs în hohote și a spus că *Miorița* nu poate fi inspirată din întâmplări care au avut loc ulterior.

O. Densusianu (Densusianu 1966: 373, 379), Pavel Apostol (*Introducere*, în Fochi 1964: 88), Adrian Fochi (Fochi 1964: 263, 531), Romulus Vulcănescu (Vulcănescu 1970: 222), cât și co-semnatarii Amzulescu, Fochi, Chițimia și Vrabie (Amzulescu et al. 1964: 121) toți văd aici „un conflict erotic” între ciobani. Mircea Eliade își însușește fără rezerve părerile lor și afirmă că baciul este omorât „din motive sentimentale: el, și nu unul din ceilalți a fost ales de o fată frumoasă” (Eliade 1980: 240). În stilul său elegant și magnific, Eliade acreditează și consfințește erorile cercetătorilor anteriori.

Amzulescu și cei trei co-semnatari afirmă pe aceeași pagină că „aici se ascunde o veche practică păstorească, de natură superstițioasă, care interzicea femeilor accesul la stână”. Afirmăția lor este falsă. O asemenea interdicție nu e atestată nicăieri. Ei ignoră publicațiile lui Romulus Vuia, întemeietorul etnografiei românești ca disciplină de sine stătătoare.

Vuia descrie o foarte veche tradiție răspândită prin Carpați și scrie: „alături de ciobani se întâlneau și femeii *baci*”; „În timpul verii, deci când păstoritul e în toi, stăteau femeile numite *muntărițe*, care îngrijeau oile și vitele mari. (...) Admiterea participării femeilor, a *bacilor* sau *băcițelor*, în viața de la stână constituia tocmai una dintre notele tipice ale acestui păstorit” (Vuia 1980: 249, 302). Femeile care conduceau o stână cu subordonați bărbați erau numite *băcițe* sau chiar *baci*, la genul masculin. Vuia este confirmat de fotografiile etnografice din arhiva de fotografii vechi a Academiei Române sau alte fotografii particulare, cât și de dicționarele explicative DEX, DLRM, MDE, care definesc *băciță*: „Femeie care conduce o stână”. Ignorarea acestor surse de către cei patru folcloriști și etnologi este inexplicabilă.

Tradiția egalității femeilor cu bărbații în muncile de la stână, constatată de Vuia, poate fi veche de mii de ani. Platon spune (în *Legile*, tomul VII, pagina 805, paragraf XII) că „femeile din Tracia și din multe alte națiuni [adică triburi incluse de Herodot în marea familie a tracilor] muncesc făcând să pască cirezi de vite și turme de oi” (Platon, 1922).

Amzulescu și ceilalți trei afirmă pe aceeași pagină că: „‘fata de maior’ își pierde toate însușirile reale, devenind o mitică ‘soră a soarelui și a pământului’, întreaga acțiune a baladei plasându-se într-un fabulos de

categoria basmului”. Afirmăția lor nu e susținută de o demonstrație prin care să arate cum au ajuns la această concluzie.

Pentru a verifica valabilitatea afirmației lor, am clasat ipostazele personajului feminin – mireasa – din toate variantele, după rangul ei, pe o scală de la cer la pământ, de la ființă clar mitologică („O zână crăiasă” și „Sora soarelui”), până la o fată cu aspect pământean („Fată de maior” și o simplă „Fată Frumoasă, de oameni săraci”), ivită pe munte. Perspectiva sinoptică și analiza stilistică a versurilor scoate în evidență trei aspecte, ce se remarcă de la o variantă la alta: 1. odată cu rangul din ce în ce mai coborât al personajului feminin, 2. sporesc modificările și contribuțiile individuale, iar 3. nivelul artistic al versurilor, cu abateri de la ritm și rimă, e din ce în ce mai scăzut. Analiza variantelor în perspectivă sinoptică arată cum mireasa a fost transformată dintr-o divinitate cerească într-o fată pământeană cu cea mai înaltă situație socială, apoi din ce în ce mai coborâtă, până la cea mai de jos stare economică din viața rurală.

Perspectiva sinoptică mai arată că, în variante și mai deteriorate, „Fata Frumoasă” a fost înlocuită cu cele mai înfricoșătoare simboluri ale morții. Nunta în cer cu o divinitate frumoasă a fost treptat modificată în ceva cât mai ușor de văzut și mai apropiat de viața concretă a satului, ca până la urmă mireasa să fie înlocuită cu uneltele groparului. Se observă în variante o alunecare de la nuntă și lumină la moarte și întuneric. De la frumuseți poetice înălțătoare sufletește la groaza morții. O alunecare de la *mythos* la *logos* și de la *esoteric* la *exoteric*. Acest fenomen nu a fost observat în cercetarea anterioară, deoarece nu s-a aplicat o metodologie adecvată.

În concluzie, afirmația celor patru folcloriști și etnologi citați mai sus, cum că fata de maior a devenit „o mitică soră a soarelui și a pământului”, este gratuită și lipsită de teme. Dimpotrivă, divinitatea din cer a fost coborâtă pe pământ și a devenit, de la o variantă la alta, o fată de împărat, de maior, de popă, de păstori și de oameni săraci.

Cuvântul *maior* apare în multe variante și a creat nesiguranțe printre țărani și cercetători. Vrabie zice: „Credem că termenul n-are de-a face cu gradul militar; poate să fie o rostire dialectală a germ. *Meier* – ‘fermier’, ‘proprietar’” (Vrabie 1966: 281, nota de subsol 94). El ignoră că

în unele variante din antologia lui Fochi apare și cuvântul *maier*, scris cum se pronunță în germană.

Vulcănescu ne oferă o explicație bizară: „Termenul de *maior* trebuie derivat de la *maier*, care la rândul lui e o formă contrasă din ‘mare oier’ sau căpetenie de ciobani, păstor bogat, cu turme multe și reputație economico-socială în comunitatea profesională” (Vulcănescu 1970: 229).

Greu de înțeles de ce Vrabie și Vulcănescu, în Editura Academiei, se străduiesc să explice etimologia cuvântului *maior*, fără să menționeze că ei au o părere personală, alta decât DLR, deja publicat în aceeași editură. Ambii ignoră DLR, unde scrie că *máier* înseamnă: 1. mică gospodărie țărănească, 2. cartier locuit de români în marginea orașelor săsești, 3. fermier. DLR dă etimologia: „Din germ. Meier[hof]. Cf. magh. májor” (DLR 1965).

Etimologia oferită de Vulcănescu, care susține că *maier* „e o formă contrasă din ‘mare oier’”, este surprinzătoare și necesită o atenție deosebită. În primul rând, el ignoră cuvântul german *Meier* (pronunțat *maier*). În al doilea rând, este cu totul inadecvat faptul că el aplică metoda cărturarilor din Antichitate și din Evul Mediu, care credeau că fiecare cuvânt era o formă contrasă din alte cuvinte ale aceleiași limbi și exemplificau cu cuvântul latin *cadaver* care, ziceau ei, era contras din latină *caro data vermibus* sau cu *fenestra*, contras din *quasi ferens nos extra* (Valaori 1924: 373). În apărarea lui Vulcănescu, îl citez pe Ingvar Rydberg, care scuză greșelile din știința arabilor din Evul Mediu: „Etimologia e știută ca fiind unul dintre cele mai slabe puncte în știința din Antichitate și din Evul Mediu” (Khaldun 2003: 105).

Cercetarea anterioară a mai scăpat din vedere încă ceva important: Cititorul își poate aminti că acțiunea cadru din variantele *Mioriței* în care trei frați pleacă să se însoare cu o fată de împărat sau de alt om important ori sărac, se regăsește în multe basme românești (Șăineanu 1978: 321-334). Ion Creangă le-a prelucrat în prima parte din *Povestea lui Harap-Alb*. Ne amintim cu toții că în *Harap Alb* un crai își trimite la drum cei trei fii unul după altul, să se însoare cu o fată de împărat. Pe drum le iese în cale un urs, care îi sperie pe frații mai mari. O babă umilă testează mărinimia fratelui mic, el trece proba cu bine, ea îi spune ce și

cum să facă, pentru a se pregăti de drum, apoi se vede că ea e zână și se înalță la cer. El face cum i s-a spus, pleacă la drum și e atacat de urs. El contraatacă, dar ursul e tatăl său, mascat. Fiul a trecut proba bărbăției și poate merge mai departe să o întâlnească pe fata împăratului.

În variantele cu „Fata Frumoasă”, scenariul e următorul: într-un peisaj paradisiac, sunt trei ciobani, frați. Fratele cel mare pleacă să se-nsoare cu „Sora soarelui și-a pământului”, deci cu o ființă mitologică *uranică* (din cer) și *chtonică* (ivită din pământ):

*Fratele cel mare
Pleacă să se-nsoare
Pe cine și-ar lua-re?
Sora soarelui
Și-a pământului
Dar ea nu se duce
Că ea că s-ar duce
După cel mai mic
C-ăla-i mai voinic,
C-are oi mai multe
Mândre și cornute
Și berbeci bălțați
Și câini mai bărbați.
Fratele mijlociu
Pleacă să se-nsoare
Pe cine și-ar lua-re?
Sora soarelui
Și-a pământului.*

(CCLX: 682 r 7-24 CCLXI: 683, CCLXVII: 687, CCLXVIII: 687)

În toate variantele cu „Fata Frumoasă” de pe munte, ea îi respinge pe frații cei mari, iar cel mic este alesul ei. Asemănarea dintre acțiunea din basme și acțiunea din variantele cu „Fata Frumoasă” este izbitoare și e de mirare că nu a fost remarcată anterior. Concluzia mea este că variantele cu „Fata Frumoasă” înfățișează selectarea unui erou mitologic pentru o nuntă spirituală (hierogamie) printr-o procedură comparabilă cu selectarea eroului din basme, unde tot despre o hierogamie e vorba.

Rolul mioarei în poem poate fi comparat cu rolul babei din basme. Ambele au la început o înfățișare umilă, iar după aceea își arată însușirea supra-naturală. Mioara e năzdrăvană și vorbește, iar baba se transformă într-o zână și se înalță la cer. Eliade afirmă că mioara e un oracol care îi prezice viitorul. Nici mioara și nici baba nu sunt niște prezicătoare. Nu se încadrează în fenomenologia oracolelor. Amândouă îl sfătuiesc spiritual pe personajul principal. Un sfătuitor nu este un oracol, ci un mistagog, un călăuz pe drumul eroului spre lumea suprasenzorială și spre hierogamie. Atât mioara năzdrăvană, cât și baba devenită zână îl călăuzesc într-o misiune mitologică. Amândouă sunt divinități din matriarhat, din religia naturii. Ambele pot simboliza Anima *chtonică* (pământescă) a omului. Și una și alta îl îndrumă pe eroul principal ce să facă pentru ca Eul lui să se unească cu Anima lui *uranică* (cerească).

Anima uranică a ciobanului e simbolizată prin Mândra Crăiasă și toate variantele ei cu înfățișare pământeană. Anima uranică a personajului principal din basme e fata de împărat, ca și în unele variante ale *Mioriței*.

Mioara îl îndeamnă pe cioban să apeleze la ajutorul unui câine ce are însușiri omenești. Baba îl îndeamnă pe Harap Alb să apeleze la ajutorul unui cal năzdrăvan, care vorbește. Câinele și calul pot fi simboluri pentru Animus.

Cercetătorii anteriori consideră că baciul într-adevăr este ucis de frații săi. Nimeni nu a observat că uciderea nu se efectuează. Nu s-a ținut cont de faptul că verbul din text nu este la modul indicativ, care se folosește pentru acțiuni adevărate. Cercetătorii anteriori au ignorat conjuncția condițională „*dacă* o fi să mor”. Verbul în legătură cu uciderea ciobanului este la moduri clasificate în Gramatica Academiei ca moduri prezumtive, folosite pentru acțiuni eventuale și neîndeplinite. Pentru o ucidere adevărată în *Miorița*, autorii anonimi ar fi folosit modul indicativ.

Cercetătorii anteriori mai ignoră și lucrările lui Simmel, Freud și alții (pe care i-am citat anterior), care afirmă cu hotărâre că în societățile arhaice fratricidul este de neconceput. Credințele populare ale românilor condamnă fratricidul mai dur decât orice altă crimă. Fratricidul are consecințe cosmice, mai grave decât cele sociale. Ucigașii se trans-

formă în vârcolaci, care mănâncă luna și soarele de pe cer, ceea ce explică înfricoșătoarele eclipse. Dacă în *Miorița* ar fi un fratricid, autorii anonimi ar fi menționat această pedeapsă.

Am explicat anterior că moartea ciobanului este o metaforă folosită de multe personalități din istoria religiilor, pentru a simboliza desprinderea lor de interesele lumești. Același sens îl are și scena cu imitarea morții ca la teatru, cu caracter simbolic în orice ritual de inițiere, încă din cele mai vechi vremuri preistorice și de pe toate meridianele, până în societățile secrete sau discrete din lumea civilizată de azi.

Versurile „Că la nunta mea/ A căzut o stea” spun în mod metaforic și cifrat că, prin ritualul de unire a sufletului său cu divinitatea adorată și accesul în sfera spiritualității, ciobanul a ajuns la o fericire sublimă, ce îi dă sentimentul nemuririi, așa că pentru el lumea intereselor materiale este moartă, nu-l mai interesează nimic din această lume materială. El e conștient că renunțările lui la cele lumești ar întrista-o pe mama sa, care desigur ar vrea să aibă nepoți, și cere mioarei să nu îi spună acest lucru.

În multe variante, ucigașii îi oferă baciului trei alternative pentru a fi omorât și îl întreabă prietenește cum preferă. S-a ignorat că în realitatea juridică niciun criminal nu îl întreabă pe cel ce va fi jefuit sau pe vreun rival amoros cum vrea să fie omorât. Conversația din textul tuturor variantelor nu e tensionată, ci calmă și armonioasă. Baciul alege să i se taie capul. Este exact ca în riturile cabirilor, așa cum știm din imaginile arheologice descoperite. Cabirii nu tăiau capul nimănui, ci doar teatralizau tăierea capului.

În alte variante, trei frați pleacă să se însoare cu o fată de împărat sau cu nivel social mai scăzut:

N'ireas-am luat

Fată di-mpărat (CCCXCVII: 787 r 61-62, CDLXCVI: 875 r 54-55)

Spuneți că m-am însurat

C-o fecioară de-mpărat (LXIV: 1026)

Că m-am însurat

C-o fată de-mpărat (DVIII: 886)

Fată de maier

Cu galbăn baier. (XIII: 999 r 6-7) (LXI: 1024 r 6-7)

Fată de maior

Cu galben baier. (LXXXIV: 597)

Fată de maior

Cu brâu gălbior. (XXVIII: 569) (VII: 995 r 6-7, IX: 997 r 4-5)

Fată de maior

Cu guler gălbior (LXXXVII: 598 r 6-7)

Și c-o fată de maior

Cu k'eptar laibăr galbân. (LII: 1019)

Fată de păstori

Cu păr gălbenior. (CXLVII: 627)

Cercetarea anterioară nu a observat că „Fata Frumoasă” nu are nimic din comportamentul pe care l-ar putea avea o fată în carne și oase pripășită pe munte și aflată acolo fără apărare la discreția a trei ciobani. Ea se înfățișează ca o maiestate. Nu s-a observat că ea întotdeauna poartă obiecte de culoare galbenă. Insistența cu care e precizată culoarea galbenă – nu vreo altă culoare – arată că acele obiecte sunt simboluri solare. „Fata Frumoasă” poate reprezenta o ființă divină care coboară din cer pe pământ. Ea poate să fie apariția unei divinități, hierofania unei ființe mitologice, un personaj central din cultul soarelui și al pământului, o divinitate supremă din matriarhat, adorată de ciobani. Esența ei supranaturală este evidentă:

Fata nimic nu vorbea,

Dumnezeu aripi îi da

Și ea iute își zbură. (DLXXXVII: 930)

Dumnezeu din acest vers este un adaos ulterior trecerii de la precreștinism la creștinism. În Urballade, ea nu avea nevoie de o divinitate masculină ca să primească aripi. Le avea încă din matriarhat. „Fata Frumoasă” poate fi descrisă cu oricât de amănunțite detalii etnografice, însă, chiar și în cele mai modificate sau deteriorate variante, ea apare din senin pe munte și are întotdeauna părul sau vreun obiect de podoba gălbior. Această culoare este un simbol care o asociază cu „Mândra

crăiasă pe-o gură de rai” și cu „Sora soarelui”, pe care le înlocuiește. Până și în cele mai lumești înfățișări ale ei, „Fata Frumoasă” păstrează atribute solare și rămâne o divinitate ce apare pe pământ. Ea nu poate fi o realitate concretă, așa cum au crezut cercetătorii anteriori. Ea este o imagine subiectiv percepută de către personajele din text.

Autorii anonimi o prezintă ca pe o icoană zugrăvită cu cuvinte – iar, ca toate icoanele, ea este o metaforă. Mireasa care sălășluiește în cer sau se ivește din senin pe munte este termenul concret din alegoria unirii sufletului ciobanului cu universul nemărginit și nesfârșit. Toate aceste mirese sunt icoane ale unei zeități. Toate sunt metafore luminoase, înălțătoare sufletește și nicidecum nu reprezintă moartea, cum s-a crezut în unanimitate, ci simbolizează fericirea supremă. Aceași fericire spre care tind multe personaje din literatura universală și din istoria textelor religioase. O fericire pe care unele personaje o obțin, iar altele nu. Poeții care au creat *Miorița* vor să spună ceva despre călătoria fantastică pe care ciobanul, adică omul în general, o face în sfera suprasensibilă unde obține prea-fericirea. În asemenea clipe, ciobanul sau orice om viețuiește nesfârșirea spațiului și nemurirea timpului. Pentru ciobanul din *Miorița*, timpul se oprește în loc, ceea ce Faust al lui Goethe voia să obțină măcar pentru o clipă.

În concluzie, „Fata Frumoasă” este o hierofanie a unei divinități și nicidecum o nimfomană fără rușine, cum s-a crezut în cercetarea anterioară. *Miorița* prezintă frământările sufletești ale ciobanului în preajma pregătirii lui pentru ritualul de inițiere a sa la un nivel superior, printr-o hierogamie, adică unirea sufletului său cu divinitatea adorată. *Miorița* nu se încadrează în definiția baladei și nici în genul epic, ci în genul liric și este o poezie lirică. Orientarea dominantă din cercetarea anterioară a înțeles greșit *Miorița* ca o relatare concretă despre o crimă murdară pentru jaf, ca în *Baltagul* lui Sadoveanu.

Seria de imagini de la „Mândra crăiasă” și „Sora soarelui” până la „Fata Frumoasă” de pe munte este o serie de termeni concreți în metafore poetice și cu caracter religios pre-creștin, care încep în sfera suprasensibilă sau ne-empirică și ajung în cea sensibilă sau empirică. Revenind la Parsons (Parsons 1999: 371-372), aceste metafore pot fi simboluri animistice bine elaborate și care sunt purtătoare de referințe cognitive. El mai spune că atunci când e vorba de standarde strict cog-

nitivă, e mai greu de exprimat și de înțeles în zona ne-empirică decât în cea empirică.

Teoria formulată de Parsons poate explica tendința crescândă a rapsozilor de a coborî divinitatea din zona ne-empirică în cea empirică. Imaginile divinității feminine din cer și cele ale divinității pe munte sunt legate de realități concrete deja cunoscute din viața de toate zilele a satului. Aceste imagini sunt icoane zugrăvite prin cuvinte ale unor divinități cu un simbolism care mijlocește cunoștințe pe cel mai înalt grad de abstractizare. Înfățișarea antropomorfică a divinităților este o imagine animistică a universului, încărcată cu impresii senzoriale și afective puternice și cu întrebări existențiale nerăspunse, cu întindere până în lumea ne-empirică, suprasensibilă, metafizică, de dincolo de simțuri, dincolo de viață și de moarte.

Imaginile luminoase din variantele cele mai frumoase și mai bine păstrate aparțin unui sistem de gândire mitologic și unei lumi sacre, create de oameni cu preocupări spirituale, ce dau un sens superior vieții lor împovărate de muncă și necazuri. Ele pot fi o sinteză a unor experiențe poetice și religioase avute de nenumărați oameni, de-a lungul generațiilor și a miilor de ani. Imaginile întunecate din variantele modificate sau deteriorate aparțin unui sistem de gândire logic și unei lumi profane în care oamenii au interese preponderent lumești. Ființele feminine care se relatează la *mythos* sunt luminoase și înălțătoare, impregnate de o sublimă poezie, pe când cele care se relatează la *logos* sunt întunecoase și deprimante, provenite din experiențe sumbre și descrise în versuri șchioape, fără rimă, uneori fără noimă.

Modificarea treptată a metaforelor de la lumină cerească la beznă pământescă și trecerea de la un sistem de gândire mitic la unul logic este o dramatică schimbare în mentalitatea oamenilor, de la un orizont de înțelegere sacru la unul profan, și de la idealism la materialism. Schimbarea aceasta a putut prilejui o tragică trecere de la vechea imagine luminoasă și optimistă despre lume la o nouă înțelegere a vieții, sumbră și pesimistă, printre țărani cât și la intelectualii români întorși pe dos de catastrofele politice prin care au trecut ei și țara.

Mireasa-suflet sau „the Bride Soul”, cum o numește Nelson Pike (Pike 1992: 69), a putut fi coborâtă la diferite stări sociale într-o epocă în care

ierarhia socială s-a diferențiat, s-a accentuat și a devenit determinată în relațiile dintre oameni. Nunta cosmică fericită e înlocuită uneori cu substantive concrete care simbolizează moartea. Privirea sinoptică a variantelor dezvăluie o degradare socială a rapsozilor și pauperizarea publicului lor. În cele mai deteriorate variante se vede o concepție sumbră asupra vieții și morții, a unor țărani decăzuți economic la sapă de lemn și deziluzionați.

Marx descrie situația țăranilor români în Evul Mediu și cum „marii demnitari ai armatei și bisericii au uzurpat proprietatea obștească și odată cu aceasta prestațiile de iobăgie. Munca țăranului, liber cultivator al pământului obștesc, s-a transformat în corvoadă pentru hoții care i-au furat pământul” (Marx1968: 341-343). Filozoful și teologul danez Løgstrup arată cum catastrofele naturale, economice sau politice transformă toate însușirile morale pozitive, înnăscute tuturor oamenilor, în contrariul lor (Løgstrup 1994). Pornind de la Marx și Løgstrup, eu consider că țăranii români au fost catastrofal loviți în Evul Mediu de acapararea pământurilor lor de către cei puternici ai vremii lor și de condițiile inumane de viață, ceea ce a putut face ca întregul lor fel de a gândi să fie întors pe dos. Aceasta i-a putut face pe unii dintre ei să înțeleagă *Miorița* pe dos.

Încă un fenomen căruia cercetarea anterioară nu i-a acordat atenția necesară: Mioara îi zice ciobanului să-și cheme un singur câine, deși în trei locuri diferite ale variantei lui Alecsandri, cât și în toate variantele, se precizează că el are mai mulți câini. Câinele, lupul și oricare animal prădător nu are atenție distributivă. Oricine știe că nici cel mai fioros câine nu poate asigura apărarea stăpânului împotriva a doi ucigași. Câinele de care vorbește mioara este cel mai *bărbătesc* și mai *frățesc*. Deci are două însușiri omenești. Toate animalele din orice text literar, care au însușiri omenești, sunt personificate și simbolizează anumite trăsături sau aspecte de caracter sau sufletești ale oamenilor.

Mioara simbolizează acea parte din sufletul ciobanului pe care Carl Gustav Jung o numește Anima, adică partea feminină din subconștientul oricărui om, legată de arhetipul matern. Câinele la care trebuie să facă apel ciobanul simbolizează Animus, partea bărbătească a sufletului, legată de arhetipul patern.

Textul acordă mai puțină atenție câinelui decât mioarei, după cum și tatăl ciobanului este absent din text. Mama ciobanului, cât și divinitățile feminine cu care vorbește ea în unele variante, nu au niciun echivalent masculin. Arheologii nu au găsit niciun echivalent masculin al miilor de statuete feminine din paleolitic, descoperite prin toată Europa și Asia. Echivalente masculine apar abia în neolitic și patriarhat, ca la perechea de Gânditori de la Hamangia.

Comparația dintre absența tatălui din textul variantelor și absența bărbatului din descoperirile arheologice de statuete feminine poate contribui la o datare relativă a creării *Mioriței* în paleolitic și patriarhat. Mai sunt și alte criterii ce converg spre această datare, pe care nu le mai repet aici.

George Călinescu a afirmat că basmele sunt mitologie (Călinescu 1965: 9) și că *Miorița* este un mit fundamental (Călinescu 1986: 58-59). Mitologia și miturile, la vremea când au fost create, erau sacre, erau religia vremii. Conform definiției religiei, îi re-legau pe oameni de divinitate. *Miorița* a fost creată ca un text cu conținut sacru, de taină, deci esoteric. A fost creată ca un ghid spiritual care să ajute omul să se re-lege de divinitate. În mod imanent și inevitabil, ca orice mit, întotdeauna a avut un aspect profan, exoteric, accesibil oricui. Așa-numita *Urballade* de la începuturi, din care au evoluat variantele, era sacră. S-a ignorat acest lucru.

Am analizat variantele *Mioriței* ca texte cu caracter sacru, parțial modificate sau deteriorate cu improvizații individuale, datorită transmiterii orale de-a lungul miilor de ani. Am obținut rezultate diametral opuse față de rezultatul la care a ajuns studiul anterior. Cercetătorii de până acum au avut în vedere numai aspectul exoteric. Oricât au încercat să justifice atitudinea ciobanului și s-au contrazis unii pe alții, ba chiar și pe ei înșiși, spunând că nu e chiar așa, ci, dimpotrivă, ar fi mai așa și pe dincolo, au ajuns la rezultatele dezastruoase, care jignesc demnitatea de român. În apărarea lor, au scuza că l-au ignorat pe Călinescu, dacă așa ceva poate fi scuzaabil.

Note ■ ¹ Vezi Edsman 1985, „Ros, ris och undran om Eliade” (Laude, critici și nedumeriri despre Eliade. Sau mai exact, conform expresiei idiomatiche: Trandafiri, nuiiele și mirare despre Eliade), p. 141.

Bibliografie

Amzulescu et al. 1964 = Alexandru Amzulescu, Adrian Fochi, Ion Constantin Chițimia, Gheorghe Vrabie, *Poezia epică*, în *Istoria literaturii române*, vol I, București, Editura Academiei Române, 1964

Călinescu 1965 = George Călinescu, *Estetica basmului*, București, Editura pentru literatură, 1965

Călinescu 1986 = George Călinescu, *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*, București, Editura Minerva, 1986

Densusianu 1966 = Ovid Densusianu, *Flori alese din cântecele poporului. Viața păstorească în poezia noastră populară, Folclorul – Cum trebuie înțeles, Graiul din Țara Hațegului*, București, Editura pentru literatură, 1966. (Primele ediții 1915, 1920, 1922-1923)

DLR 1965 = Dicționarul limbii române, litera M, fascicola I, Editura Academiei Române, București, 1965

Edsman 1985 = Carl Martin Edsman, *Ros, ris och undran om Eliade*, în *Svensk religionshistorisk årsskrift*, nr. 1, Stockholm, Svenska samfundet for religionshistorisk forskning, 1985

Eliade 1980 = Mircea Eliade, *De la Zalmoxis la Gengis-han. Studii comparative despre religiile și folclorul Daciei și Europei Orientale*, București, Editura științifică și enciclopedică, 1980

Fochi 1964 = Adrian Fochi, *Miorița*, București, Editura Academiei Române, 1964

Khaldun 2003 = Ibn Khaldun, *Prolegomena. En introduktion till världshistorien (Al-Muqaddima)*, tradus din arabă în suedeză de Ingvar Rydberg, Lund, Alhambra, 2003

Løgstrup 1994 = Knud Ejler Løgstrup, *Det etiska kravet*, Göteborg, Daidalos, 1994

Marx 1968 = Karl Marx, *Le Capital*, Vol I, Secția III, Capitolul X, II, Paris, Gallimard, 1968

Parsons 1999 = Talcott Parsons, *The Social System*, London, Routledge Sociology Classics, 1999

Pike 1992 = Nelson Pike, *Mystic Union. An Essay in the Phenomenology of Mysticism*, Ithaca and London, Cornell University Press, 1992

Platon 1922 = Platon, *Les lois*, Traduction française Émile Chambry, Paris, Classiques Garnier, 1922

Ravini 2016 = Victor Ravini, *Miorița. Izvorul nemuririi*, București, Alcor EDIMPEX, 2016

Șăineanu 1978 = Lazăr Șăineanu, *Basmele române*, București, Minerva, 1978

Valaori 19724 = Iuliu Valaori, *Elemente de lingvistică indoeuropeană*, București, Cartea Românească, 1924

Vrabie 1966 = Gheorghe Vrabie, *Balada populară română*, București, Editura Academiei Române, 1966

Vuia 1980 = Romulus Vuia, *Studii de etnografie și folclor II*, București, Editura Minerva, 1980

Vulcănescu 1970 = Romulus Vulcănescu, *Etnologie juridică*, București, Editura Academiei Române, 1970

Jung 1941 = Carl Gustav Jung, *Seelenprobleme der Gegenwart*, Zürich und Leipzig, Rascher Verlag, 1941

Jung 1980 = Carl Gustav Jung, *The Archetypes and the Collective Unconscious*, New York, Princeton University Press, 1980

Abstract

How did *Miorita* come to be misunderstood as a tragic and harmful ballad?

Keywords: *Miorita*; *cioban*; *Mircea Eliade*; *Romulus Vulcănescu*; *Alexandru Amzulescu*; *Adrian Fochi*; *Ion Constantin Chițimia*; *Gheorghe Vrăbie*; *Victor Ravini*

The methodological errors that led to the misunderstanding of *Miorița* as a tragic and harmful ballad.

Constantin OLTEANU

în dialog cu Petre NEAMȚU

**„Am învățat muzica populară
ascultând Radio România”**

Constantin OLTEANU: Cum ați devenit, domnule Neamțu, conducătorul și dirijorul orchestrei „Folclor”? Când încercam să mă documentam, am dat peste o încercare a Dumneavoastră de a explica acest lucru, spunând: „Dacă nu veneam eu, altcineva venea și oricum ajungea să conducă orchestra”. De ce a fost nevoie să explicați această decizie?

Petre NEAMȚU: Nu țin minte bine ce am spus într-un interviu sau într-un text la care v-ați putea referi, dar se crease atunci o situație mai deosebită în jurul orchestrei, mai ales în interiorul ei. Înainte de toate, era în prag de a erupe conflictul dintre Dumitru Blajinu, dirijorul de atunci al orchestrei, și conducerea Comitetului de stat pentru radio-televiziune, care voia să scape de „Folclor”, dar mai ales de Dumitru Blajinu. S-a organizat un concurs pentru funcția de conducător al orchestrei, concurs la care am fost chemat și eu, după care am preluat funcția pe care o dețin până în prezent. Dar asta nu era singura problemă. Mai grav era că relațiile dintre angajații orchestrei puneau în pericol existența colectivului, situație în care despre orice se putea vorbi, dar nu despre artă, despre creație, despre muzică în general. Da, am avut și mai devreme o invitație să vin pe post de dirijor doi, dar nu i-am dat curs, deoarece eram angajat și în alte proiecte și nu mi-ar fi ajuns timp. Prima condiție care am cerut să fie respectată cu sfințenie a fost să se termine cu toate certurile și bârfele, pentru că eu nu voi încuraja asemenea lucruri și nu voi împărți orchestra în oameni buni și în oameni răi. I-am atenționat că vor fi concediați la un prim semnal de instigare la război, iar asta a adus pacea în colectiv și ne-a ajutat să ne vedem de munca noastră.

Petre Neamțu, Artist al Poporului, prim-dirijor al Orchestrei de Muzică Populară „Folclor” a Filarmonicii Naționale „Serghei Lunchevici”, profesor universitar, laureat al Premiului Național.

S-a născut în anul 1950 în satul Lunga, raionul Florești. A absolvit Colegiul de Muzică „Ștefan Neaga” și Conservatorul de Stat „Gavriil Musicescu” (actualmente – Academia de Muzică, Teatru și Arte Plastice). În perioada 1973-1986 a activat în calitate de profesor la Colegiul de Muzică „Ștefan Neaga”. Din 1985 și până în prezent este profesor universitar la Academia de Muzică, Teatru și Arte Plastice.

Sub conducerea lui Petre Neamțu, Orchestra „Folclor” a efectuat turnee în mai multe țări, inclusiv în Austria, Danemarca, Germania, Nicaragua, Polonia, România, Sri Lanka și SUA. Totodată, maestrul și Orchestra „Folclor” au participat la câteva ediții ale Festivalului-concurs național de interpretare a cântecului popular românesc „Maria Tănase” de la Craiova și la Concursul de creație și interpretare a romanței „Crizantema de Aur” de la Târgoviște. Pentru contribuția de excepție la organizarea Festivalului-concurs „Maria Tănase”, lui Petre Neamțu i-a fost acordată Diploma de excelență a Guvernului României.

C.O.: Aceste relații bolnave „se auzeau” în cântecul de atunci al orchestrei „Folclor”?

P.N.: Nu se cânta profesionist și a fost nevoie de multă, multă muncă, pentru a se ajunge la ”Folclorul” de mai târziu.

C.O.: Dar asta a fost cu aproape patruzeci de ani în urmă, domnule Neamțu. Acum cel care reușește să cânte cu orchestra „Folclor” se poate considera drept un talent pe deplin certificat.

P.N.: Cred că vă referiți la concursul „Prezintă Orchestra *Folclor*”.

C.O.: Inclusiv la acest concurs.

P.N.: Da, e un concurs pe care îl organizăm de câteva ori pe an, pentru a scoate din anonimat multe dintre talentele pe care le avem, dar căroră nu le oferă nimeni scena. Era o mare nedreptate, dar, prin ceea ce facem noi, cred că o depășim. Mulți dintre cei care au participat la acest concurs au devenit interpreți cunoscuți atât în Republica Moldova, cât și în România. Organizăm acest concurs pentru că toată lumea vorbește despre oameni extrem de talentați, dar nimeni nu-i vede. Avem foarte mulți instrumentiști buni și foarte buni, avem voci extraordinare și avem oameni dedicați folclorului, care merită să fie scoși în fața lumii. Concursul le dă o șansă pe care nu știu dacă o mai pot avea altundeva.

C.O.: Ce înseamnă, domnule Neamțu, să ai în față o orchestră?

P.N.: E o responsabilitate foarte mare și contează nespus de mult ce vorbești, cum vorbești. Contează relația ta directă cu omul, dar și relația colectivă. Am început lucrul de la repertoriu și am îndemnat toți instrumentiștii să facă aranjamente pentru orchestra noastră. De aici și diversitatea de stiluri, de abordare, de implicare și de consacrare muzicii pe care o cântăm.

C.O.: Dar dincolo de instrumentele care se aud, dincolo de cântecele din repertoriu, dincolo de toate sunt niște oameni. Cu bucuriile

lor, cu tristeți, cu regrete, cu nopți nedormite, cu despărțiri... Sunt diferiți ca destine și ei vin cu toții în fața Dumneavoastră, urmărindu-vă privirea, mâna, bagheta.

P.N.: Mai important e ca să se manifeste sentimentul acela de efort comun, că sunt împreună, că aplauzele pe care le aud sunt ale tuturor, că cel slab e ajutat de cel puternic, de cel mai bine pregătit.

C.O.: Cum ați ajuns să vă lipiți de muzică? Mie taică-meu îmi spunea să mă fac lemnar sau pădurar. Cine știe, poate era mai bine să-i urmez sfatul.

P.N.: Ceea ce știu bine e că nu se vorbea să devin muzicant. S-a întâmplat să ajungă în sat la noi un domn care aduna oameni, copii pentru o fanfară. Taică-meu lucra în colhoz, a fost chiar și președinte de colhoz. Domnul despre care vă vorbesc a mers la tata să cumpere nu se știe ce și s-a oferit să mă învețe pe mine să cânt la acordeon. Lui taică-meu i-a plăcut această idee și... Și am început să învăț acordeonul. Nu știam și nici nu aveam de unde să știu că acesta va fi drumul vieții mele și că nu mă voi abate de la el nici măcar pentru o clipă. De fapt, omul acela nu era acordeonist, iar ceea ce am luat de la el au fost niște cunoștințe generale, niște deprinderi elementare. Am mers mai apoi la colegiul „Ștefan Neagă”, am fost acceptat cu un termen de probă, dar am mers mai departe și am studiat acordeonul împreună cu toți ceilalți copii. Omul care m-a ajutat foarte mult a fost bunul meu profesor Dionisie Chiroșca.

C.O.: E vorba doar de efort, doar de perseverență?

P.N.: Da, a fost și efort, a fost dedicație, dar cred că am avut lipită de frunte și palma lui Dumnezeu.

C.O.: Ce înseamnă o orchestră de muzică populară la Radioteleviziune?

P.N.: Munca cea mare, munca cea al cărei preț este greu de stabilit acum consta în faptul că foarte multe înregistrări, ajunse mai apoi în Fondul de Aur, s-au făcut cu orchestra „Folclor”. Marea deosebire între noi și alte

O casă pentru toată viața, scena

colective de muzică populară era că noi veneam permanent cu material nou. Era chiar și un plan de lucru – în fiecare trimestru trebuia să avem câte șaiszeci de minute de înregistrări. O orchestră de la Filarmonică, bunăoară, își alege un program și îl cântă trei-patru ani, pe când noi eram departe de a ne bucura de luxul acesta. Trebuia să avem cântece noi, lucrări originale și asta ne obliga să fim în permanentă căutare, să mergem în expediții, să căutăm oameni și cântece.

C.O.: Acum cine face asemenea înregistrări?

P.N.: Acum lumea merge mai mult în studiouri private, că sunt mai dotate și sunt mai moderne, dar oricum, înregistrările care se fac sunt mult mai puține și diferă mult de ceea ce se făcea pe vremuri. Plecarea orchestrei „Folclor” de la Radioteleviziune a însemnat reducerea dramatică a volumului de muzică înregistrată, iar asta poate duce la sărăcirea fondurilor noastre de muzică populară.

C.O.: Domnule Neamțu, ar fi greșit să spunem că folclorul autentic, pur, adevărat nu este recepționat de oameni, de ascultător. Există o majoritate totuși care caută și acceptă muzica ieftină, țopăitul acela care nu prea are nimic cu folclorul. Ce trebuie să facă o orchestră ca să nu lase omul să lunece spre prost-gust, spre bătaia aceea din picior la tot zăngănitul, spre nunți la care se cântă despre paturi care scârțâie, spre o lume care nu e a noastră și în care nu ne putem regăsi?

P.N.: Această ușurință pe care o alegem de multe ori nu e doar a consumatorului, dar și a muzicanților. Se merge pe drumul cel scurt, pe veselie și pe bucuria dobândită fără efort.

O melodie, chiar dintre cele culese prin sate sau auzite pe nu știu unde, cere efort, cunoștințe, timp pentru a o limpezi, pentru a o orchestra. E grea munca aceasta, însă de multe ori lumea face ceea ce e mai ușor. De fapt, nu doar în muzică se procedează astfel. Mai grav e că izvoarele din care noi culegem frumoasele noastre cântece tind să dispară. Iată de ce atunci când dai peste o bătrână, peste un bătrân care își mai poate aminti din cântecele cântate cândva, trebuie înregistrat imediat. Tentația de a

amâna, de a lăsa pe mâine echivalează cu pierderea definitivă, irecuperabilă. Cu părere de rău.

C.O.: Acolo, pe scenă, în fața Dumneavoastră ați avut de-a lungul timpului artiști mari. Cine sunt ei și ce ați învățat de la ei?

P.N.: Atunci când am venit, la „Folclor” era Ion Bas, Valentina Cojocaru, Veronica Mihai, Nina Ermurache, Nicolae Glib și alte nume notorii din muzica populară.

Ion Bas a fost un interpret inedit, cu un vast și variat repertoriu din melosul popular găgăuz, bulgar și românesc.

Avea un timbru unic, voce caldă și îi reușea cu succes să exprime toată gama cromatică a repertoriului său. Fiecare dintre acești cântăreți au fost și rămân a fi personalități care formează patrimoniul muzicii populare naționale.

Pentru unele cântece din repertoriul lor am reușit să fac aranjamente orchestrale, care azi formează Fondul de Aur al fonotecii Radio Moldova.

C.O.: Artiștii vin și artiștii pleacă. Nu doar de pe scenă. Lasă în urma lor niște goluri acoperite de multe ori cu tăcere și cu multe regrete. Cine sunt artiștii de care Vă amintiți în anumite situații?

P.N.: De fapt, îmi amintesc de fiecare în parte, mai ales în procesul de pregătire a programelor de concert. Ne străduim să punem în valoare patrimoniul muzical moștenit și să-l promovăm prin intermediul tinerilor interpreți.

C.O.: Timpurile pe care le trăim și care încă mai vin – cu telefonul lipit de ureche, cu plecări, cu despărțiri, cu multă singurătate – vor da una muzicii populare sau vom avea suficientă putere ca să o păstrăm?

P.N.: Cred că înainte de toate depinde de noi, cei care suntem exponenții cei mai direcți și mai fideli ai muzicii populare, dar mai ales de conducătorii orchestrelor. Avem nevoie de o implicare permanentă, de multe ori

ne întâlnim și abordăm aceste probleme, iar un efort comun, un angajament comun va face să păstrăm și să transmitem generațiilor care vin folclorul așa cum ne-a fost dat el de acea putere divină.

C.O.: Dar totuși există riscul acela că am putea scoate mireasa din casă cu un fel de „scârța-scârța”.

P.N.: Da, există un asemenea risc, dar, repet: depinde de noi, oamenii muzicii, și de moștenirea pe care o lăsăm copiilor și nepoților noștri.

C.O.: În viața omului există o perioadă de timp când modelele i le aleg părinții, apoi – profesorii, iar mai târziu suntem lăsați fiecare să ne alegem modelele pe care le vom urma. Dumneavoastră pe cine l-ați avut drept model?

P.N.: Atunci când am început să învăț muzică, aici, la Chișinău, în anul 1964, ascultam muzică populară la radio, chiar dacă se dădea destul de rar. Acolo și atunci am auzit de Marcel Budală, de alți mulți interpreți din România. Și nu era vorba doar de instrumentiști, dar și de mulți, mulți cântăreți care ne-au învățat ce înseamnă muzica populară. Profesorul meu, Dionis Chiroșca, nu m-a învățat să cânt muzică populară. El m-a învățat să cânt la acordeon muză academică și mi-a dat tot ce trebuie să știe un acordeonist. Însă restul, tot ce înseamnă folclor, am învățat de la Radio România. Și asta nu e doar școala mea. Aproape toți muzicanții, interpreții au ținut urechea lipită de radio – și eu, și Neniță, și Bodulică și alți colegi de-ai mei cu care am învățat și care, cu părere de rău, ne-au părăsit. În prezent eu predau la Academie disciplina aranjamentul folcloric și vreau să le dau studenților tot ce știu și tot ce, luat împreună, ar însemna muzică populară autentică.

C.O.: Ce-i face astăzi pe copii să aleagă muzica? Acum, când există atâtea și atâtea provocări, când nu e deloc simplu să faci o asemenea alegere?

P.N.: În primul rând, aș remarca rolul părinților, care observă aptitudinile muzicale ale copiilor, apoi urmează profesorii, instituțiile cu profil

muzical, care depun eforturi enorme în educația și pregătirea muzicală a copiilor.

Abia după mulți ani de muncă asiduă apar rezultatele așteptate, dar și dorința copiilor de a se afirma atât în școală, cât și la concursurile naționale și internaționale.

Desigur, nu toți rezistă, făcând o atare alegere. Acești copii nu au vacanțe, sărbători, sunt într-o permanentă exersare. Imaginați-vă că în vacanța mare nu ar exersa zilnic. La 1 septembrie ar trebui să înceapă de la zero. Eu am o atitudine deosebită față de copiii și tineretul talentat, îi invit în diferite spectacole, astfel îi familiarizez cu deprinderile scenice.

C.O.: Dar deschiderea pe care o trăim acum, deschiderea către România, ce a însemnat ea pentru muzica de dincoace? E adevărat că ea adaugă niște obligațiuni, adaugă responsabilitate, oportunități?

P.N.: Pentru muzică a însemnat foarte mult. În România există scene mai mari, mai multe, există concursuri, există o competiție care cere de la noi mai multă pregătire.

Adică există și o raportare constantă la ceea ce se face acolo, la ce se cântă, la cum se cântă în România. Mai ales că în România fiecare zonă are specificul ce se respectă cu strictețe – stilul de interpretare, costumul etc.

C.O.: Ce făceați în ziua în care s-a aprins Filarmonica?

P.N.: Doamne ferește. Pentru mine a fost și rămâne o lovitură pe care o resimt constant, o dramă care nu mă lasă. Erau multe întrebări atunci, în momentele acelea, dar nu aveam niciun răspuns. S-a produs o minune că nu au ars instrumentele, nu au ars notele. Noi aveam note din 1968, de când s-a format orchestra.

C.O.: N-au ars notele, n-au ars instrumentele, dar ceva acolo a ars.

P.N.: Ei, ce să vă spun?! E o tragedie pe care au trăit-o și o trăiesc mulți, foarte mulți, inclusiv dintre cei care nu neapărat cântă.

C.O.: Știți că unul dintre paznici, Grigore, dacă nu greșesc, a plantat lalele în locul în care a fost sala mare? Și înfloresc în fiecare primăvară. Și un pui de salcâm e acolo. Cu flori albe și el. Ca un buchet dat de nu se știe cine cântecului de acolo. Aici, în sala provizorie, cum Vă simțiți?

P.N.: Bine. N-am ce spune. Mulțumesc pentru gestul care s-a făcut de a ne aduna într-o sală, sub un acoperiș.

C.O.: Dar, acest telefon la care imprim acum dialogul nostru are capacitatea de a identifica locația. Știți ce scrie pe ecranul lui acum? Scrie „Reședința de Stat”. Ar fi scris „Filarmonica Națională”, dacă...

P.N.: La modul ideal ar fi identificat locația „Filarmonica Națională”, dar... cu regret, au trecut 4 ani și vedem cu tristețe aceleași ruine... Când va începe construcția este greu de spus. Ne-am dori să susținem inaugurarea noii Filarmonici Naționale cu un spectacol de mare rezonanță cu Orchestra „Folclor” în actuala componență.

C.O.: Așa să fie! Vă mulțumesc pentru interviu.

Abstract

Constantin OLTEANU in dialogue with Petre NEAMȚU
“I learned popular music by listening to the Radio Romania”

Keywords: folk music; Radio Romania; conductor; “Folclor” orchestra; cultural identity; tradition

The article presents an in-depth interview with Petre Neamțu, the renowned conductor of the “Folclor” orchestra, against the backdrop of a detailed analysis of the evolution of Romanian folk music and the turmoil that has marked the history of the orchestra. Neamțu recalls his musical beginnings, influenced by listening to Radio Romania, and the stages that led him to the leadership of the orchestra. The discussion also reflects the challenges and rewards of being a conductor, highlighting the importance of preserving and promoting authenticity in folk music. Through his experiences, Neamțu emphasizes the crucial role that folk music plays in maintaining cultural identity and the need for a collective effort to pass it on to future generations.

Ion I. IONESCU

Pentru o scurtă sociologie a vieții cotidiene

I.I.I. – prof. univ. dr. (pensionar), Departamentul de Sociologie și Asistență Socială al Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, autor a numeroase volume, studii și articole în reviste de specialitate din țară și străinătate, membru în comisii de doctorat, prodecan al Facultății de Filosofie și Științe Social-Politice, membru al Senatului Universității „Alexandru Ioan Cuza”, membru fondator al Societății Sociologilor din România, *Profesor Emerit* (2018).

Introducere. Sociologii vieții cotidiene se ocupă de „imediatitate”, de „proximitate” și ne spun cum să le abordăm, cum facem să fim, să gândim, să ne mișcăm în ele așa cum le-am construit. Ei ne ajută să înțelegem singurătatea în doi, izolarea, dar și aglomerarea socială, faptul că nu putem fi singuri în timpul tuturor schimbărilor rapide și continue.

Evangelhia după Matei pomenea de schimbările atitudinilor și comportamentelor noastre și ale semenilor față de divinitate și făcea o listă a „păcatelor” care le produc: lăcomia, faptele de rușine, gândurile rele, trufia, mărturia mincinoasă, hula... În *Scrisoarea către galateeni*, Pavel completa lista cu: bețiile, îmbuibările, preacurvia, închinarea la idoli, vrăjitoriile, mâniile, pizmele... În aceste „scrieri sacre” citim însă că „sfințenia” nu poate fi atinsă în absența „răului din lume”, ci în prezența lui, în confruntarea cu el. Dumnezeu a lăsat oamenii liberi în lume și le-a dat posibilitatea alegerii¹. Unii gândesc că „e bine să faci binele” din prudență, alții aleg să nu facă răul nu fiindcă s-ar teme de pedeapsă, alții nu fac răul din „dragoste de Dumnezeu” – chiar dacă nu știu bine ce le-ar aduce acest sentiment....

În acest timp, „ispititorii” îi fac pe oameni „să cadă în păcat”. „Șarpele biblic” e „instrumentul material” prin care „Satana” și-a răspândit otrava în și între oameni... Femeia a căzut prima în plasa întinsă de către șarpe atunci când a văzut „fructul oprit” – plăcut la privit și la poftit, când a bănuțit că are gust plăcut și a mușcat din el, când a crezut că va fi înțeleasă și iertată fiindcă face toate acestea. Bărbatul a urmat Femeia, a avut curiozitățile lui păgubitoare, s-a lăsat „dus de val”, senzualitatea a pus stăpânire pe amândoi, mințile le-au fost pervertite și „au căzut în lume”. Acolo, Femeii i s-a îngăduțit să rămână însărcinată pentru a aduce viață în „durerile facerii”, iar bărbatului osânda de a o întreține „cu sudoarea frunții”, cu „trudă”².

Solidaritatea în păcat se menține. Fiecare este pedepsit pentru că „a moștenit natura păcatului”, dar și pentru „păcatele sale cele de toate zilele”. Omul cu păcatul în el, buimac, se comportă în viața cotidiană ca un supus al senzualității, egoismului, nerăbdării, nestăpânirii, mândriei, ajungând nefericit datorită înclinației spre „cele materiale” și indiferenței față de „cele spirituale”...

Băutura este prezentă în comunitățile umane, fiind consumată în nenumăratele ocazii ale vieții socioumane cotidiene: la naștere, la înmormântare, la bucurie, la supărare... De-a lungul istoriei, alcoolul a fost folosit în scopuri religioase, medicale, sociale, percepția asupra lui schimbându-se de la remediu, de la produs alimentar hrănitor, la „licoaare responsabilă de toate bolile sociale”, la „otravă pentru om și societate”. Băutura a adus și aduce venituri conducerii societale³. Deși strategiile pentru vinderea băuturilor alcoolice sunt influențate de valorile, ideile, normele și contextul legislativ al unei societăți, „masculinizarea societății” a influențat publicitatea și vinderea acestora. Sociologii au urmărit dezvoltarea tehnologică a mijloacelor de producție a alcoolului, ascensiunea piețelor urbane, „consumul de masă” (atunci când puterea de cumpărare a crescut, bugetul familiei n-a mai fost utilizat doar pentru satisfacerea nevoilor primare, ci și pentru achiziționarea altor bunuri de consum, între care alcoolul). Apoi abuzul de alcool a fost considerat o „pacoste” individuală și o „problemă socială”, consumul în exces în locuri publice, în taverne⁴, în bodegi⁵ fiind considerat cauza creșterii imoralității și a criminalității. Dacă inițial a fost denunțat con-

sumul în exces, abuzul, prohibiționistii au vrut eradicarea oricărei forme de consum de alcool, invocând efectele nocive ale acestuia asupra mamei, copiilor, animalelor domestice... Dacă bărbatul era singurul susținător și el cheltuia banii la cârciumă, atunci amenința stabilitatea familiei. În acest scop s-au conturat atitudinile unor grupuri religioase, ale unor politicieni (preocupați de „modestie și cumpătare”...), ale femeilor, exprimate în campaniile împotriva băuturilor alcoolice⁶. În ciuda eforturilor tuturor nu s-a reușit prohibirea alcoolului. Cu toată legislația privind băuturile, cu toate instituțiile sociale „centrate pe bețivi”, cu toate legăturile făcute de către cercetători între consumul de alcool, cumpătare, gen, etnie etc., impactul negativ al alcoolului a continuat, așa cum a continuat producția și vânzarea lui (fiind evitat mereu subiectul profiturilor realizate în acest fel de către stat și privați...⁷).

Dacă nu s-a reușit prohibirea, atunci au fost abordate alte „probleme” legate de alcool: „problema consumului în public”, „problema comportamentului bărbaților” (care trebuiau să rămână onorabili, chiar dacă se îmbătau), a respectabilității crășmarilor (altfel fiind amenințați cu retragerea licenței), a inaccesului femeilor la băuturi alcoolice (pentru a preveni comportamentele sexuale imorale), a consumului de alcool de către persoane aparținând unor populații, minorități (considerate incapabile să-și controleze comportamentul „la beție”). Așa au fost studiate „rolurile culturale și sociale ale alcoolului”, „familia și alcoolul”, „genul, identitățile individuale și comunitare, clasele, categoriile sociale și alcoolul”, reglementările guvernamentale în domeniu, rolul vânzării de băuturi în creșterea economică etc. Așa au fost studiate și reclamele făcute alcoolului și crășmelor, fiindcă acestea reflectau idei, valori și credințe ale unei epoci, ale unui spațiu social. „Agenții de publicitate” erau plătiți să promoveze vânzarea alcoolului (deci să înfrumusețeze imaginea și rolul său, nu să ia seama la „detalii” care ar fi respins consumatorii...). De pildă, asocierea dintre masculinitate și consumul de alcool și tutun a devenit un leitmotiv al discursului publicitar, dar acest consum a jucat un rol important în „emanciparea” femeilor încurajate „să bea și să fumeze” („activități tradițional masculine”⁸). Sigur că, în cazul femeilor, publicitatea a țintit mai întâi consumul acasă (să nu meargă în bodegi și taverne, ci să aducă băuturi la domiciliu, unde puteau consuma împreună cu bărbații lor...). Din analiza reclamelor făcute alcoolului (inclusiv în mass-media) nu rezul-

tă clar nici astăzi că vânzarea alcoolului este controlată de către stat și de către comercianții privați, că statul impune taxe pe alcool pentru a-și crește veniturile...

Mâncarea și „supermarketurile”⁹ invadează comunitățile în care trăim. „Strategia europeană și națională de dezvoltare a lanțurilor de magazine internaționale” continuă, deși („potrivit experților”) piața specifică este deja (supra)saturată. Este adevărat că de peste trei decenii, românii le-a fost constant indusă ideea că „nu pot trăi fără shopping” (adică fără să meargă la cumpărături...), că nu pot trăi fără toate produsele existente și fără nenumăratele tentații prezente și viitoare ale „supermarketurilor”, așa că puțini mai merg la vreo măcelărie locală pentru carne proaspătă, la un aprozar pentru câteva fructe și legume, la o brutărie locală pentru o pâine caldă scoasă din cuptorul cu lemne, la „magazinul din colț” pentru a cumpăra „ce mai e nevoie”...

Supermarketurile, hipermarketurile au avantajul că în ele clienții „găsesc de toate” și au voie să aleagă. Lor li se adaugă „cumpărăturile online” (tehnologiile moderne permit oamenilor să cumpere fără a mai ieși din casă, chiar fără a se ridica din pat...). Pentru unii, supermarketurile, „molerile” au devenit un loc de relaxare, iar cumpărăturile – un... „mijloc de odihnă și agrement”. Fiindcă „lumea consumatoare” e multă, unele supermarketuri se plâng și de furturi de pe raft (produse alimentare, electronice de mici dimensiuni, articole de îmbrăcăminte etc.) ascunse în buzunare, sub haine, chiar în lenjeria intimă¹⁰... Pentru a le preveni, pe lângă camerele video de supraveghere, supermarketurile au angajat numeroși supraveghetori în uniformă sau „sub acoperire”.

Sexul și conotațiile sexuale sunt omniprezente în toate mijloacele folosite pentru a excita, a evoca plăceri, a trezi emoții. Hainele, parfumurile, electrocasnicele, produsele de curățenie, produsele alimentare, toate pot fi asociate în „mass-media kâmasûtra” cu imagini și sloganuri menite să excite bărbații și femeile. Astfel de imagini și sloganuri trimit la nuditate, la sex explicit, la diverse practici sexuale. Suntem departe de „nevinovata” reclamă cu „femeia în costum de baie lângă o mașină roșie”... Asistăm acum la „sexualizarea sferei publice”, la „erotizarea

societății”¹¹. Acest erotism (publicitar) are ca miză doar încurajarea oamenilor să cumpere, sau are și alte mize ?

Reclamele folosesc informații de natură sexuală cu scopul de a forma, modifica sau consolida afecte, reprezentări sociale, judecăți și comportamente¹². „Gradul de sex” implicat poate fi măsurat sociologic prin indicatori precum: caracteristicile fizice ale persoanelor, cantitatea de îmbrăcăminte de pe ele, posturile, evocarea unor practici sexuale... Desigur că se urmărește și vânzarea unor produse sau servicii, că se au în vedere scopuri economice atunci când reclamele atrag atenția „consumatorilor”, când vor să scoată bărbații și femeile din indiferență, să-i convingă să cumpere etc., dar ele vizează reacția creierului, stârnirea unor zone emoționale, a unor nevoi primare. În cadrul unor strategii de seducție (subliminală), de persuasiune (prin sex), nu atât valoarea intrinsecă a produsului sau serviciului e importantă, cât imaginația pe care o stârnesc, emoțiile create și implicarea lor în luarea deciziilor de a cumpăra... Sociologii au intervievat profesioniștii din publicitate, au făcut sondaje printre consumatori etc., iar analiza datelor culese arată că „adrisanții” reclamelor nu se îngămădesc să cumpere imediat produsul sau să apeleze la serviciul promovat, deoarece intervin: contextul familial, sociocultural (nu toți sunt dispuși să vadă și să rețină tot „ce se dă la televizor”¹³, tot ce li se înfățișează pe afișe, pe panouri publicitare) ...

Pe de altă parte, autorii reclamelor recunosc (uneori) limitele libertății de exprimare, atunci când ajung la limitele decenței, când ating demnitatea umană, când ajung la discriminare, la obscenitate... Normele socioculturale, normele legale și autodisciplina pot îngădi libertatea de exprimare și libertatea reprezentării acesteia. Reglementările legale pot fi uneori vagi, neclare¹⁴, dar regulile, normele socioculturale și autodisciplina au rol important (cel puțin în materie de sex). „Agentul de publicitate” care dorește „să vândă (prin) sex” trebuie să fie inteligent, responsabil. În mod normal, el nu poate folosi sexul ca spectacol. Poate folosi „unele conotații sexuale” (în cazul vânzării de prezervative sau lenjerie intimă, de exemplu), dar nu în cazul tuturor produselor scoase la vânzare... El trebuie să țină seama de reclamații și să răspundă, să conlucreze cu organisme de reglementare, cu „grupurile de presiune”, cu juriștii specializați, să țină seama de studiile științifice pe aceas-

tă temă dacă vrea ca utilizarea conținutului (sexual al) mesajelor lui publicitare să fie un amestec inteligent de eficiență economică, dar și de responsabilitate, libertate, respect față de consumator, față de oameni, în general.

Jocurile de noroc au apărut în peisajul românesc nu de mult timp¹⁵. Sigur, cei preocupați de studiul unei asemenea teme arată că ele au fost practicate în societățile umane de la începuturile lor. Nu le este cunoscută bine originea, dar se știe, pe bază de date, că astfel de jocuri se desfășurau în China acum 2 500 î.e.n.¹⁶, că grecii și romanii, apoi numeroși locuitori ai Franței napoleoniene, ai Angliei elisabetane le agreau mult. Unele dintre cele mai cunoscute au apărut în ultimele două-trei secole, dar astăzi au devenit o activitate comercială profitabilă (pe o piață estimată la sute de miliarde de dolari). Cele mai multe tipuri de jocuri de noroc includ pariurile sportive, pokerul și alte jocuri de cărți, jocurile casino, bingo, loto etc. Pariurile sportive¹⁷ au invadat țara, în ultima vreme fiind considerate „jocuri de noroc” (deși ar fi nevoie și de cunoștințe în domeniul sportiv, în domeniul administrării banilor, al „strategiilor și tehnicilor de pariere”¹⁸...). Cele mai practicate „jocuri casino” sunt sloturile (cunoscute sub numele de „păcănele”¹⁹), pe care mulți le practică „pentru a-și umple timpul”, pentru „a-și petrece timpul liber”, deși pot deveni o patimă, iar celor vulnerabili le pot deteriora atitudinile și comportamentele. Sociologii spun că jocurile de noroc devin o „problemă” atunci când, pe lângă problemele de natură financiară pe care le creează, vin cele legate de înrăutățirea relațiilor cu partenerul de viață, cu prietenii, ca să nu mai vorbim de trăirile neplăcute ale celor care pierd (unii jurnaliști vorbesc de „calvarul dependenților de păcănele”: datorii mari, familii ruinate, traiectorii sociale distruse, chiar și în mediul rural, în ultimii ani²⁰). Dependența de jocuri de noroc nu are simptome fizice (precum cele legate de droguri, alcool, tutun), deși situația unor dependenți pare fără ieșire. În realitate, ieșirea depinde de ei, de comunitate, de instituții specializate, de societate, dacă ei cer ajutor, vor să (re)devină stăpâni pe viața lor, dacă urmează programe de recuperare (concepute după modelul *alcoolicilor anonimi*²¹). În legătură cu jocurile de noroc se pune și problema legalității. Legale sunt jocurile de noroc practicate în locații

care au autorizații, licență de funcționare (în cazul României, emise de către Oficiul Național pentru Jocuri de Noroc)²². Legea interzice publicitatea făcută jocurilor de noroc la radio și televiziune, în presa scrisă, în cinematografe, pe internet, în rețelele telefonice, în exteriorul și interiorul spațiilor publice, în localurile în care se prestează servicii, în/sau pe mijloacele de transport. Este permisă publicitatea în incinta sediilor agenților autorizați prin lege să organizeze, să desfășoare și să exploateze jocurile de noroc²³. Dacă legile și încălcarea lor sunt tratate cu superficialitate este afectată stabilitatea democrației, este subminat statul de drept...

Produsele second hand²⁴ au apărut datorită insuficienței resurselor bănești, dar și altor „cauze”, altor „factori”. Unii cumpără mașini „la mâna a doua”, deși există riscul ca ele să nu fie așa cum sunt pozate pe OLX, pe Publi24, sau există riscuri legale (să figureze într-un contract de închiriere sau executare silită, să fie furate). Cei care cumpără de la „dealeri” privați riscă să ia mașini cu defecte camuflate, pe care, dacă nu au experiență, nu le pot observa. Dar oamenii nu cumpără/vând doar mașini second hand, ci și multe alte categorii de produse. Sondajele arată că părerile lor în această privință sunt pro:

Este rușinos să cumperi haine de la second hand? Nu. Chiar la Paris sau Londra, în mari centre comerciale de lux, sunt spații special dedicate produselor second hand. Mai mult, pasiunea pentru vintage, din ultimii ani, a transformat cumpărăturile second hand într-o adevărată vânătoare de piese vestimentare unicat.

Second hand-urile sunt necesare pentru cei cu venituri mici.

Astfel de magazine sunt și pentru cei cu bani (care pot lua un produs de firmă la un preț mai mic decât de la un magazin de lux).

Majoritatea unor astfel de produse sunt aduse din străinătate de la oameni cu o stare materială bună.

Sunt spălate și dezinfectate de proprietarul magazinului, dar și acasă.

Poți avea parte de produse cu etichetă, noi, nefolosite.

Poți proba și analiza (hainele) înainte să le cumperi etc.

... dar și contra:

Mi se pare scârbos să folosești hainele purtate de altcineva...

De obicei, în aceste magazine găsești ciurucuri.

Majoritatea magazinelor second hand nu au cabine de probă.

Nu e indicat să probezi pe pielea goală, fiindcă există riscul de îmbolnăvire.

Trebuie să fii client fidel și să mituiești o vânzătoare ca să-ți oprească o anumită măsură, de la un anumit brand etc.

„Shopping”-ul este ocazionat de nevoie și de impuls. Oamenii cumpără de nevoie – și atunci cumpărăturile sunt raționale, planificate, rareori depășind bugetul stabilit, dar pot cumpăra și emoțional – pentru „a se simți bine”, pentru a-și induce o stare plăcută (pentru unii cumpărăturile trezesc chiar sentimente, unii vorbesc chiar de un trend, de un stil de viață, de o stare de spirit când se referă la „pasiunea” pentru second hand și vintage²⁵), alții vorbesc de o „formă de terapie” (sunt de citit forumurile în cadrul cărora se discută despre cumpărăturile făcute, despre „ocazii”, avantaje, dezavantaje...).

Dar se întâmplă ca volumul de haine, de produse vechi cumpărate să crească mult, perioada de folosire să fie scurtă, iar mulți să le arunce la gunoi²⁶... În multe localități, zonele centrale sunt pline de magazine second-hand, de outlet-uri și mulți consideră că acestea „nu dau bine” în așezările civilizate, că în marile orașe europene, magazinele de acest gen nu sunt situate în centru, ci în periferii („în centru sunt magazinele de lux”...). Dar nu toți sunt deranjați de amplasarea „magazinelor second hand”, de imaginea orașului sau de încălcarea procedurilor de introducere în țară a tonelor de deșeuri „venite nu se știe de unde”²⁷...

Medicamentele au invadat țara, și așa de multe și interesante sunt reclamele la medicamente, că nu știi ce boală să-ți alegi, spun unii hâtri... Din serviciu în slujba cetățeanului, farmaciile au devenit un business²⁸ bine întreținut și de o altă recentă problemă individuală și națională: automedicația. Unele statistici ne situează pe locuri frunțase în privința numărului de farmacii la milionul de locuitori, după țări care au populații duble sau triple față de țara noastră (de exemplu, în

București, sunt o mie de farmacii la circa două milioane de locuitori²⁹, cu o treime mai mult decât limita impusă de lege³⁰; prin „excepții” s-a ajuns ca multe farmacii să fie situate la câțiva metri una de alta...). Pe o piață atât de competitivă, unele își caută un specific pentru a fideliza pacienții/clientii, altele au fost „înghițite de lanțuri farmaceutice”, iar multe altele au devenit adevărate mall-uri în care se vând și produse cosmetice, suplimente alimentare pe care mulți le cumpără deși nu suferă de vreo boală³¹.

Cifra de afaceri a farmaciilor s-a dublat în ultimii ani³², dar mulți oameni simpli se întreabă: am devenit o țară de oameni bolnavi de cumpărăm medicamente cu sacul? Avem mai multe boli decât cetățenii altor țări?

Pe baza unor focus-grupuri (cu femei și bărbați, de 20-35 de ani) și a unor interviuri în profunzime (cu farmaciști), o cercetare realizată de sociologi, în București, în iulie 2021³³ identifica obiceiuri de cumpărare a medicamentelor, semnificații date acestora, surse de informare privind necesitatea medicamentelor și a farmaciilor, criterii de alegere a lor. Iată câteva rezultate ale cercetării pe baza analizei răspunsurilor:

- medicamentele corespund nevoii de control, siguranță, prevenire, tratare, menținere/înfrumusețare,
- ele sunt corect asociate cu terminologia specifică (infecție, boală, durere, medic, spital, îngrijirea sănătății),
- principalele surse de informare cu privire la medicamente sunt: medicul de familie, medicul specialist, alte „surse de încredere”, experiența anterioară (medicamente care au dat rezultate benefice), farmacistul, internetul, prospectele, prietenii, cunoștințele,
- în alegerea farmaciilor intervin factori emoționali (privind comportamentul farmaciștilor), dar și raționali (prețuri acceptabile, aprovizionare bună, apropiere de casă).

Farmaciiile³⁴ sunt preferate și pentru medicamentele alocate, naturiste, pentru produsele de îngrijire etc., iar farmaciștii își pot fideliza clienții dacă-i ascultă cu atenție și găsesc soluții benefice împreună, dacă fac recomandări adecvate, dacă au reduceri etc. Sunt în câștig farmaciile care au angajați cu studii de specialitate, au program prelungit (sau

non-stop), dau carduri de fidelitate, produsele sunt pe raft la îndemâna clientului, au site (de pe care se poate afla dacă anumite medicamente sunt în stoc), dacă se pot face comenzi pentru medicamente care se găsesc mai greu...

Populația țării e îmbătrânită³⁵, are probleme de sănătate, are nevoie de medicamente, este adevărat, dar avem și un „sistem de sănătate bolnav”³⁶, care nu face suficientă prevenție, nici combatere, dar recomandă medicamente (mulți și le cumpără singuri și se tratează „după ureche”...). Numeroși sunt cei care nu mănâncă bine ca să trăiască mult, ci cumpără alimente ieftine și băuturi de proastă calitate, apoi se duc în farmacii după medicamente. Mulți nu se informează despre alternativele la medicamente, abuzează de alcool și grăsimi, de „fastfood”, în timp ce radioteleviziunea face reclamă medicamentelor de dimineața până seara³⁷. Se pare – spun „știrile pe surse” – că pe filiera laborator-medic-farmacie-reclame comerciale se câștigă bine de pe urma bolnavilor și a „bolnavilor închipuiți”...

Contextul stresant în care trăim este sursă de suferință, datorită suprasolicitării, a pretențiilor solicitante în „logica urgenței”, corelate cu sprijinul social scăzut, cu lipsa competenței decidenților, cu „nesiguranța zilei de mâine”³⁸. Supărarea, tristețea multora dintre noi indică „tulburări” care nu sunt specifice unei boli anume, ci legate de contextul stresant care ne influențează capacitatea de adaptare, modurile de a fi, gândi, simți, acționa³⁹. Relațiile și interacțiunile sociale în limitele normalității sociale, sprijinul sociocultural adecvat ar putea reduce efectul nociv al contextului asupra sănătății⁴⁰. Înțelegerea, empatia, simpatia, încrederea ar fi de folos celor în dificultate, ar putea încuraja stima de sine și „setea de viață” în confruntările cotidiene cu alimentele, cu băuturile pe care le consumăm, cu tulburările sexuale și abuzurile emoționale, cu gândurile suicidare, pentru a trece mai ușor prin faptele și evenimentele stresante din familie, comunitate, societate⁴¹. Ar putea ajuta și proiectele, programele și politicile de reducere a stresului actual la un nivel acceptabil⁴², de menținere a sănătății (mintale), dar nu numai cele de tip „dezvoltare individuală”, fiindcă suferința, problemele de sănătate (mintală) pot fi cauzate de caracteristici personale, dar și de determinanții sociali ai stării sănătății, de

condițiile de viață în societate, în comunitate, în familie⁴³ ... „Aiureală” vieții cotidiene actuale se asociază cu tensiunea de care suferim atunci când rătăcim printre toate „meandrele concretului”. Muncim zilnic, am vrea să trăim conform aspirațiilor, iar unii au chiar pretenții de fericire... Mulți nu știm să ne oprim (măcar din când în când) din a vrea, a avea și devenim tensionați, hipertensivi, depresivi. Tensiunea colectivă și hipertensiunea individuală alimentează stresul, cu toate „strategiile de coping” existente⁴⁴. Cei incapabili de autoorganizarea propriei vieți, de autocontrol, de asigurare a coerenței sinelui, nu găsesc soluții de detensionare atât timp cât egalitatea, fraternitatea, libertatea sunt recunoscute formal, dar rămân vizibile cu ochiul liber diferențele de putere, de avere, de educație...

Și de ce această forfotă în „logica urgenței”? Ne îndreptăm spre ceva anume? Avem o țintă, avem de ajuns undeva anume? Jacques Derrida⁴⁵ a fost unul dintre filosofii care au contestat presupuzițiile profund înrădăcinate în noi de către cei care au postulat „linia vieții”, „adevărul”, „idealul” și au formulat rezultatele propunerilor lor în „cuvinte și texte precise” despre traiectorii clare, despre destin. Or fluiditatea vieții nu poate fi înghețată într-o formă, într-o configurație anume... „Deconstrucția” făcută de Derrida nu înseamnă însă cădere în relativism (deoarece nu implică abandonarea preocupării pentru adevăr, valoare, natura cunoașterii, moralitate etc.), ci punerea în discuție a „viziunii unice”, „absolute” asupra lumii. Noțiunile, conceptele, enunțurile gânditorilor și ale oamenilor simpli referitoare la viață, adevăr, valoare, natura cunoașterii, moralitate sunt dependente de context, de condițiile care fac imposibilă orice determinare a sensului lor conform unor reguli universale postulate de către cineva, cândva, pentru totdeauna... În contextul, în condițiile pandemiei, războiului de la graniță, ale efectelor lor și ale altor fapte și evenimente actuale, copiii și tinerii devin anxioși fiindcă experimentează stresul la școală și acasă, adulții au tulburări anxioase⁴⁶ (atacuri de panică, fobii specifice, tulburări obsesiv-compulsive etc.), trăiesc cu sentimentul unor pericole iminente. Fricii de întuneric (aclofobie), de a fi singuri (autofobie), de spații închise (claustrofobie), de moarte (tanatofobie), li se adaugă spaima de a nu fi umilit, batjocorit în public, toate asociate cu palpitații, senzații de sufocare, dureri în piept, greață, leșin, senzația pierderii controlului... Cine pledează

pentru încetinirea „ritmului în care se mișcă lumea”⁴⁷ riscă să fie catalogat ca „demodat”, „anacronic”, fără să i se răspundă de ce n-am fi de acord cu practici mai umane, cu un mod de viață mai adaptat pe măsura omului concret, normal, pentru a evita sau diminua senzația de durere, suferințele, gândurile negative. Trăim în „epoca vitezei”, într-o incertitudine persistentă, dar ar trebui să ne alimentăm individual și în comun puterea și speranța că „putem trece peste toate”, că „există remedii pentru toate”, chiar dacă colapsologii nu ne lasă în pace și anunță mereu tot felul de riscuri ale unui viitor incert⁴⁸, deși se întâmplă și multe fapte și evenimente bune, pozitive în această lume...

Horoscopul stă la îndemâna unora care se tem pentru banii, sănătatea, dragostea lor... Se apelează la horoscop, la tot felul de pseudo-științe și „credințe ancestrale” privind „influența astrelor” asupra oamenilor și comunităților. Creștinismul a spus la începuturile sale că „mișcările stelelor pot fi semnele unei ordini divine”, dar de la sfântul Toma d’Aquino încoace a afirmat separarea între „utilizarea legală și ilegală a mișcării stelelor”, iar sfântul Augustin a întărit ideea că „prin intermediul stelelor” oamenii pot afla câte ceva folositor pentru ocupațiile lor, dar nu pentru „ghicirea viitorului”. Părintele Garasse (1585-1631) denunța curioșii (curtenii, soldații, feneanții, ticăloșii, mințile grosolane) și curiozitatea (mai ales pe cea mai dăunătoare, aceea de a cunoaște destinul, ce se va întâmpla în viitor⁴⁹). O astfel de curiozitate este firească însă, altfel n-ar fi apărut creatorii de... horoscop⁵⁰. După ce Antoine Furetière (în *Dicționar*⁵¹) definea horoscopul ca „prezicerea unui eveniment”, curiozitatea și cererea de preziceri și prezicători au dus la dezvoltarea ofertei de „sisteme de localizare a planetelor și stelelor”, de „hărți stelare”, de metode simplificate de calcul⁵² (care parodiază metodele astronomiei) pentru „oamenii simpli” care voiau să știe ce evenimente fericite sau nefericite, zadarnice sau incredibile aveau să li se întâmple... „Pre-zicerile” depind în fapt de imaginația astrologilor, a horoscopiștilor care se chinuie să întrețină iluzia deținerii vreunui control asupra timpului și spațiului existenței omenești trecătoare... Întrebările omului privind soarta lui, viitorul lui, rămân. Glumim pe seama astrologilor, a horoscopiștilor, dar câți alții (chiar decidenți politici)

nu preiau eternele întrebări și formulează răspunsuri asemănătoare lor despre bani, sănătate, iubire („va fi bine la începutul lunii viitoare”, „va fi bine la anul”, „va fi mai bine după alegeri”, peste cinci ani, peste ani și ani...)?

Bancurile, umorul, râsul fac bine sănătății în condițiile amestecului de toropeală ancestrală și ritm accelerat în care trăim. Dacă ies din camerele, din casele lor, oamenii se pot alătura unor „insule de sociabilitate” (bănuța de la poartă, de pe șanț, la crâșmă, la „butic”, la „căminul cultural” – acolo unde mai există), se pot strânge mai mulți și se pot stimula reciproc la „un pahar (de vorbă)”, „la o cafea”. Nevoia de evadare din cotidian poate induce discuții despre „alte epoci”, despre diversitatea umană, conducerea politică, firme, meserii dispărute, despre sănătate, sport, bani, furturi, corupți, impostori... În aceste discuții oamenii folosesc criteriile de (re)cunoaștere, își măsoară asemănarea și diferențierea. Umorul „coroziv” sau mai lejer, izbucnirile în râs relaxează, destind. Râsul împreună face posibilă „(re)câștigarea normalității și a libertății”, permite afirmații care nu ar fi făcute altfel. Ca expresii ale sociabilității și solidarității normale, bancurile, glumele, râsul cimentează relațiile, ferind oamenii de ceea ce le amenință normalitatea. Relațiile față în față sunt marcate de privirea unuia asupra altuia, de oglindirea în privirea tuturor celorlalți. Oamenii presimt, resimt cuvintele și privirile omniprezente ale celorlalți. Ochii și urechile caută gândurile celorlalți în gesturile și cuvintele lor pentru a înțelege, a confirma discrepanțe sau concordanțe între ceea ce se spune și ceea ce se face cotidian. În atmosfera socială tensionată, umorul este o supapă prețioasă și un proces de învățare util. În timpul recente pandemii de covid, de exemplu, a fost impusă distanțarea (chiar cu armata), s-a încercat oprirea adunărilor, ca oamenii să nu fie împreună (au fost folosiți... intermediari de sprijin). Prin râs, prin bancuri și cântece împreună (de la balcoanele blocurilor) au fost stimulate relațiile emoționale în momentele grele ale nevoii de sprijin, de atașament, de invocare a speranței... Râsul, bancurile, umorul au făcut ca tensiunile să nu erupă cu adevărat, nu numai pentru că au fost impuse restricții, măști, că s-au dat amenzi și s-au făcut arestări... Este adevărat că unii suportă totul în tăcere, dar altora râsul le e de ajutor atunci când trec prin pandemie, „război la graniță”, scumpiri în

lanț, inflație.... Râsul ține de persoana care râde, dar sociologii pleacă de la nivelul individual pentru a desprinde semnificațiile sociale care îl declanșează, suporturile culturale și contextele sociale care îl păstrează și activează. Există tipuri de răs și de oameni⁵³. *Spune-mi de ce râzi, ca să-ți spun cine ești*, reține o autoare⁵⁴ dintr-o analiză sociologică făcută pe baza unui sondaj cantitativ și a unor interviuri aprofundate. Expresivitatea facială poate fi universală, dar râsul nu este un invariant al speciei umane, ci depinde de mediul în care se învârt oamenii (unii nu râd, alții „râd ca proștii”, alții „iau în răs”, fac „bășcălii”⁵⁵...). Râsul și obiectul lui sunt fragmentate precum societatea, dar întăresc granițele unui grup social în care membrii sunt de acord asupra a ceea ce „e de răs”, de ce se poate râde și de ce nu, de cine se poate râde, de cine nu, cu cine se poate glumi și cu cine nu...

Abordarea centrată pe soluții (ACS). Prin contextul stresant și imediatitatea bulversantă oamenii pot trece folosind mâncarea, băutura, medicamentele, horoscopul, făcând bancuri, dar pot folosi metode și tehnici ale științelor. Specialiștii socialului pot însoți persoanele anxioase, stresate, angoasate, le pot sprijini, fără a le ghida și impune soluții (nici o soluție nu e singura Soluție!). Folosind tehnici rafinate pentru a identifica și activa resursele, scopul este acela de a-i ajuta să-și creeze, să-și construiască propriile soluții. Este însă important ca specialiștii socialului să stăpânească bine conceptele specifice ACS, să știe să facă analiza situațiilor complexe, să actualizeze resurse ale persoanelor și ale contextului, respectând etica ascultării, permițând oamenilor să se proiecteze în viitor și să se îndrepte spre el. Cine învață să gătească, poate pleca de la o rețetă, dar după ce pregătește ceva pe baza ei, poate încerca variante, folosind ceea ce are la îndemână, încorporând ingrediente noi... Nu vedem lucrurile așa cum sunt, ci așa cum suntem, spune Anais Nin⁵⁶. ACS poate fi adaptată pentru a se potrivi beneficiarilor, clienților, profesioniștilor, obiectivelor intervenției și contextului sociouman specific. Se poate pleca de la abordarea centrată pe problemă⁵⁷, introducând elementele abordării centrate pe soluție. Un prim pas este acela de a cere persoanelor vulnerabile, în dificultate, beneficiarilor, clienților să descrie modul în care își doresc să le fie viața. Construirea soluției începe cu sfârșitul poveștii lor de viață, cu succe-

sul viitor urmărit. Un alt pas făcut împreună (specialist și beneficiar) cere atenție la circumstanțe, la ce au experimentat deja sau sunt pe cale să experimenteze, reținând elemente ale soluțiilor în construcție. Un alt pas înseamnă descrierea cât mai detaliată a rezultatului dorit și a posibilelor soluții identificate, cum va fi viața dorită și soluțiile pentru a o împlini... ACS cere învățare, disciplină și practică. Dacă obiectivul e bine și clar descris, rezultatul devine posibil. Beneficiarul începe să se simtă mai optimist cu privire la abilitățile lui de a realiza schimbarea dorită, devine mai motivat, întrezărește beneficiile asociate. Unii dintre cei care au folosit ACS, au identificat principii⁵⁸ ale concentrării pe un viitor așteptat și preocupării de a înlătura, de a depăși tot ceea ce se opune acestuia...

Note și bibliografie

¹ Predica despre izgonirea lui Adam din rai (<https://dologia.ro/duminica-izgonirii-lui-adam-din-rai>)

² Chin, durere, nechez, suferință (DEX).

³ Pierre Fouquet (1990), *Histoire de l'alcool*, Paris, Presses Universitaires de France

⁴ Cărciumă sărăcăcioasă, murdară și întunecoasă, instalată de obicei la un subsol (DEX).

⁵ Localuri mici în care se consumă aperitive și băuturi alcoolice (DEX).

⁶ Fapt care a contribuit și la conturarea percepției că femeile pot avea influență în societate...

⁷ Jean-Pierre Martin (2002), *La Vertu par la loi. La prohibition aux États-Unis*, Éditions Universitaires de Bourgogne

⁸ Agenții de publicitate folosesc imaginea femeii moderne, adică a femeii înalte, slabe, "s sofisticate", pentru a sparge barierele sociale care le împiedică să consume alcool în public (concomitent cu preocuparea statului și a multor private pentru extinderea numărului consumatorilor și a creșterii profiturilor...).

⁹ Metro (cu franciza La Doi Pași), Mega Image, Carrefour, Profi, Penny Market, Selgros, Billa...

¹⁰ <https://playtech.ro/stiri/modalitatea-inedita-prin-care-a-ajuns-sa-se-fure-intr-un-magazin-lidl-din-iasi-imaginatia-nu-are-limite-341478>; https://youtube.com/shorts/t7e_WDNcDI?feature=share

¹¹ P. Georges, M. Badoc (2012), *Le neuromarketing en action, Parler et vendre au cerveau*, Eyrolles, Paris

¹² *Quand la pub s'adonne au sexe*, în *Revue des affaires*, nr. 6/2016

¹³ Internetul e și mai permisiv decât televiziunea publică sau afișele ...

¹⁴ Nu-i ușor de știut ce au și ce nu au dreptul să facă creatorii de marketing, reclame, publicitate...

¹⁵ Norocul e legat de hazard (*a da cu zarurile*).

¹⁶ De exemplu, jocurile de loto sunt considerate printre cele mai vechi jocuri de noroc, de pe timpul Dinastiei Han (în jurul anilor 205 - 187 î. H.) și se consideră că și Marele Zid Chinezesc a fost ridicat (parțial) cu bani proveniți din vânzarea de bilete la loto...

¹⁷ Cele mai cunoscute și recente „case de pariuri” de la noi sunt Betano, Superbet, Sportingbet, NetBet, Unibet, Winmasters, Winner...

¹⁸ Pariuri pre-meci (pariuri plasate înainte ca un meci să înceapă), pariuri live (în timp real, după începerea meciului), pariuri virtuale...

¹⁹ Jocuri video cu mai multe rânduri și coloane unde trebuie să nimerești cât mai multe simboluri identice pe aceeași linie...

²⁰ În România sunt sute de localități în care nu există cabinete medicale, farmacii, dar în care înfloresc „afacerile” cu jocuri de noroc. În multe localități îmbătrânite sau populate cu persoane care trăiesc din ajutorul social, în care mulți tineri rămași speră la ”o viață mai bună” și bani câștigați ușor, riscă ce au în speranța că vor obține mai mult, fapt cu consecințe negative asupra vieții personale, familiale și profesionale...

²¹ <https://alcooliciianonimi.ro/>

²² <http://onjn.gov.ro/approved>

²³ Legea nr. 195/2021, de exemplu.

²⁴ *La mâna a doua*.

²⁵ Datate dintr-o anumită epocă.

²⁶ <https://www.mediafax.ro/social/ton-de-deseuri-textile-oprite-la-intrarea-in-tara-unde-urmasa-ajunga-20517919>

²⁷ <https://www.politiadefrontiera.ro/ro/main/i-pestre-14000-de-tone-de-deseuri-oprite-in-2021-la-intrarea-in-romania-27401.html>; <https://www.politiadefrontiera.ro/ro/main/i-pestre-3700-de-tone-de-deseuri-oprite-in-2022-la-intrarea-in-romania--31942.html>

²⁸ Afacere (DEX).

²⁹ <http://www.dailybusiness.ro/stiri-companii/cate-farmacii-sunt-in-bucuresti-si-in-tara-si-ce-afaceri-fac-105522/>

³⁰ https://www.colegfarm.ro/userfiles/file/OMS%20444_2019%20aprobare%20NORME%20unitati%20farmaceutice.pdf

³¹ Un studiu recent al *Centrului european pentru prevenirea și controlul bolilor* arată că țara noastră este pe locul al treilea în Europa la consumul nejustificat de antibiotice (<https://www.srm.ro/romania-locul-3-in-ue-la-consumul-de-antibiotice/>).

³² <https://www.revistabiz.ro/cifra-de-afaceri-a-industriei-farma-din-romania-a-crescut-cu-26/>

³³ https://www.exactbusiness.com/Photos/Studies/Perceptiile%20romanilor%20despre%20farmacii_by%20ExactCC.pdf

³⁴ Nu e zi în care televiziunile să nu facă reclamă farmaciilor Dona, Belladonna, Sensi blu, Dr.Max, Catena, Tei SRL, RoPharma SA...

³⁵ <https://adevarul.ro/blogurile-adevarul/cat-de-imbatranita-este-populatia-romani->

ei-2024471.html

³⁶ <https://www.dw.com/ro/pandemia-a-scos-la-iveal%C4%83-dezastrul-din-sistemul-de-s%C4%83n%C4%83tate/a-55860596>

³⁷ În Occident, medicamentele se dau doar pe rețetă, iar reclamele și publicitatea făcută acestora în mass-media sunt interzise...

³⁸ *Instituții și sisteme de sănătate* (2015), Editura Pro Universitaria, București, p. 76

³⁹ Grebot, E. (2008), *Stress et burnout au travail: identifier, prévenir, guérir*, Editions d'organisation, Paris

⁴⁰ Bandura A., *L'apprentissage social* (1976), Pierre Mardaga Éditeur, Bruxelles

⁴¹ https://papyrus.bib.umontreal.ca/xmlui/bitstream/handle/1866/4130/Morency_Kathy_2010_memoire.pdf?sequence=2&isAllowed=y

⁴² Costurile asociate cu problemele de sănătate au devenit semnificative pentru organizații, persoane, societate, iar asemenea programe ar putea permite măcar recunoașterea semnelor și simptomelor suferințelor înainte ca acestea să se agraveze...

⁴³ Morin, E. (2008) *Sens du travail, santé mentale et engagement organisationnel*, Montréal, IRSST

⁴⁴ *Super-rețete contra hipertensiunii. Scădeți-vă tensiunea arterială fără medicamente* (2007) Reader's Digest, București

⁴⁵ <https://123dok.net/document/eqownvky-derrida-et-bergson-dialogue-mediati-sur-la-question-de-l-immediat.html>

⁴⁶ *Manualul Diagnostic și Statistic al Tulburărilor Mentale* (2003) Asociația Psihiatrilor Liberi din România, București

⁴⁷ <https://project-e.ro/2021/01/31/opriti-planeta-vreau-sa-cobor/>

⁴⁸ Prea multe imagini cu incendii, case distruse de inundații, rapoarte alarmiste privind schimbările climatice, tâlhării, hoții...

⁴⁹ <https://www.apologie-du-pere-garasse-1585-1631-le-jesuite-et-les-libertins>

⁵⁰ Cuvânt grecesc, compus din *hora* - ora, și *scopo* - consider.

⁵¹ https://books.google.ro/books/about/Dictionnaire_universel_contenant_g%C3%A9n%C3%A9r.html?id=IYNMAAAcAAJ&redir_esc=y

⁵² Locurile planetelor și stelelor sunt marcate într-o figură cu 12 triunghiuri (care se numesc case), un cadru înghețat al diferitelor mișcări ale astrelor văzute dintr-un anumit loc (o localizare în cadrul celor douăsprezece case terestre care determină, fiecare, un anumit domeniu al preocupărilor existenței umane: viață, bogăție, frați, surori, părinți, copii, căsătorie, religie, demnități, prieteni, dușmani, moarte...). „Metodele” astrologilor au fost... traduse pe înțelesul oamenilor simpli, folosindu-se câte ceva din matematică, simboluri astronomice, puterea evocatoare a numelor, fabule, povești, mituri etc., toate asociate cu fantezia, reprezentările speculative ale ... „ghicitorilor”, „vrăjitoarelor”...

⁵³ Jacques Le Goff a investigat răsul de-a lungul istoriei, a studiat practicile răsului în Evul Mediu etc.

⁵⁴ Laure Flandrin, *Sociologie du rire : classes sociales et réception culturelle du comique*, Teză de doctorat în sociologie, Lyon, 2016

⁵⁵ A lua (pe cineva) ”la mișto”, a-și bate joc (de cineva) (DEX).

⁵⁶ <https://www.thebookclub.ro/30-de-citate-profunde-de-la-anais-nin/>

⁵⁷ În abordarea care urmărește identificarea și rezolvarea problemelor, se adună informații pentru a identifica o problemă, pentru a afla când, unde și cum a apărut aceasta și se

face o listă detaliată a tuturor simptomelor și consecințelor asociate. E nevoie de mult timp pentru a specula care e cauza sau care sunt cauzele problemei, sunt solicitați mulți implicați din domeniu să-și prezinte observațiile și ipotezele, iar după ce decid care e „adevărată cauză” a problemei, se întocmește un plan de tratament, de rezolvare a problemei, de reducere a severității consecințelor asociate...

⁵⁸ Dacă ceva nu e stricat, nu încerca să repari; dacă ceva funcționează, lasă să funcționeze (dacă nu funcționează, încearcă ceva diferit); un pas mic poate duce la schimbări mari; soluția poate să apară direct legată de problemă; viitorul este construcție, creație, negociere...

Abstract

For a brief sociology of everyday life

Keywords: *Sociologists; God; daily life; sin; woman; man*

Sociologies of everyday life deal with immediacy, proximity. Everything that surrounds us, everything that we see, hear, touch, feel has rapid, surprising and often inexplicable effects on us, on our thoughts and ideas. This article mentions the drinks consumed in the countless occasions of daily life, the food and supermarkets that invade the communities in which we live, the sexuality and sexual connotations that advertising uses to excite, evoke pleasures, arouse emotions, the gambling that creates problems of a financial and relational nature, the second-hand products that appeared due to the insufficiency of financial resources, but also other causes, and the opinions regarding them are pro and con, the drugs and pharmacies that invaded the country, the stressful context due to the overload, the demanding claims in the logic of urgency, correlated with low social support, with the lack of competence of decision-makers, with the uncertainty of tomorrow. In the age of speed, of persistent uncertainty, we should individually and collectively fuel our strength and hope that we can overcome everything, that there are remedies for everything, even if the doomsayers always announce all kinds of risks of an uncertain future. Some turn to the horoscope, others to banks, to humor, but methods, techniques of the sciences can also be used, for example the solution-centered approach.

Dorin CIMPOEȘU

PAS – câștigător detașat al alegerilor locale din 2023

D.C. – prof. dr. în istorie, semnează zeci de articole și, între altele, volumele *Restaurația comunistă sovietică în Republica Moldova* (2008); *Guvernarea de centru-dreapta în Basarabia (Republica Moldova) 1988-1989* (2009); *Republica Moldova între România și Rusia* (Premiul Salonului Internațional de Carte, Chișinău, ediția a XIX-a, 2010); *Regimul posttotalitar din Republica Moldova* (2012); *Basarabia la un secol de la marea Unire* (2018) etc. Unic specialist în istoria politică recentă a Basarabiei.

Alegerile locale din noiembrie 2023 au încheiat un ciclu electoral complet, care a început cu cele prezidențiale, din anul 2020, și au continuat cu alegerile parlamentare anticipate, din anul 2021. Noutatea absolută a acestui ciclu de alegeri constă în faptul că, spre deosebire de scrutinele anterioare, toate aceste trei rânduri de alegeri au fost câștigate de un singur partid, respectiv Partidul Acțiune și Solidaritate (PAS) al președintei Maia Sandu. Victoria acestui partid a fost una zdrobitoare, atât la alegerile prezidențiale, cât și la cele parlamentare, ceea ce i-a asigurat o majoritate mai mult decât confortabilă și i-a permis accesarea la putere de unul singur, fără a fi nevoie de vreo coaliție sau alianță politică. Câștigarea detașată și a alegerilor locale de către același partid întregeste tabloul puterii politice actuale din Republica Moldova. În plus, această victorie a făcut ca PAS să-și consolideze puterea în teritoriu și să devină principalul și cel mai important partid de pe eșichierul politic din stânga Prutului.

Stabilirea datei alegerilor locale

La 4 iulie 2023, Comisia Electorală Centrală (CEC) a emis o hotărâre¹ prin care a stabilit data alegerilor locale pentru 5 noiembrie

2023, în conformitate cu prevederile Codului electoral, care stipulează că acestea „... au loc în ultima duminică a lunii octombrie sau prima duminică a lunii noiembrie”². Hotărârea prevedea că aceasta urma să intre în vigoare pe data de 7 august 2023, iar campania electorală să înceapă cu 60 de zile înainte de data alegerilor. Decizia CEC a fost validată, ulterior, de Parlament.

Precedentele alegeri locale s-au desfășurat, la 20 octombrie 2019, mandatul aleșilor locali fiind de patru ani³.

Nou Cod electoral pentru alegerile locale

În perspectiva alegerilor locale din anul 2023, majoritatea parlamentară a elaborat un nou Cod electoral⁴, adoptat în luna decembrie 2022, aducând unele noutăți față de precedenta lege, pe care le prezentăm în cele ce urmează:

- o nouă modalitate de stabilire a datei alegerilor. Anterior, data alegerilor locale se stabilea prin hotărâre a Parlamentului. Noul Cod prevede că alegerile locale au loc în ultima duminică a lunii octombrie sau prima duminică a lunii noiembrie, iar data acestora se stabilește de către Comisia Electorală Centrală, cu cel puțin 70 de zile înainte de ziua alegerilor, ceea ce conferă stabilitate și predictibilitate proceselor electorale;
- posibilitatea desfășurării alegerilor timp de 2 zile (sâmbătă și duminică) în anumite secții de votare și pe baza unor motive obiective (pandemii, situații excepționale, asigurarea dreptului la vot în condiții neordinare, numărul mare de alegători înregistrați la secțiile de vot de peste hotare etc.), prin hotărârea CEC cu cel puțin 25 de zile înainte de ziua alegerilor;
- reducerea numărului de semnături pentru susținerea candidaților independenți la funcția de primar de la 5% la 1% din numărul total al alegătorilor înregistrați, cu un prag minim de 100 de semnături;
- dreptul alegătorului de a susține mai mulți candidați independenți pentru mai multe funcții electivă, însă nu pe același candidat, prin semnătură, de două sau mai multe ori;

- posibilitatea ca persoanele fizice să facă donații în numerar doar în valoare de până la un salariu mediu pe economie, stabilit pe anul respectiv, din totalul de șase salarii medii lunare maxim care pot fi donate, cu scopul de a supraveghea mai eficient procesul de finanțare a concurenților electorali;
- uniformizarea posibilităților de a dona pentru cetățenii din țară și pentru cei din diasporă, în ambele cazuri persoanele fizice având dreptul să doneze până la șase salarii medii lunare pe economie stabilite pentru anul respectiv, dar nu mai mult de 30% din venitul anual al acestora, înregistrat pentru anul calendaristic precedent;
- stabilirea unei cote minime de reprezentare de 40% pe listele consilierilor locali și raionali, pentru ambele sexe, poziționarea candidaților făcându-se conform formulei: minimum patru candidați la fiecare zece locuri;
- asigurarea de condiții echitabile tuturor concurenților în alegeri, prin permiterea începerii campaniei electorale doar cu 30 de zile înainte de ziua alegerilor, indiferent de tipul scrutinului;
- interzicerea transportării organizate a alegătorilor la secțiile de votare, în ziua alegerilor, precum și a concertelor și altor evenimente sau demonstrații cu implicarea interpreților, artiștilor din țară și de peste hotare, în timpul campaniei;
- prevenirea „turismului electoral” prin participarea la alegerile locale doar a alegătorilor care au domiciliul sau reședința temporară în unitatea administrativ-teritorială respectivă, înregistrate cu mai mult de 3 luni până la data primului tur de scrutin;
- micșorarea de la 25 la 23 de ani a vârstei pentru candidații la funcția de primar, ca fiind una rezonabilă și conformă standardelor internaționale;
- pentru înlăturarea partizanatului politic, concurenții electorali nu mai pot avea observatori, acest drept fiind păstrat la nivel național doar pentru asociațiile obștești și instituțiile de cercetare și instruire în domeniul electoral. Însă aceștia vor putea, în continuare, desemna persoane de încredere și reprezentanți în cadrul organelor electorale, drepturile celor din urmă fiind completate cu aspecte relevante ce țin de activitatea observatorilor;

- prezența la vot de minim 1/5 dintre alegători pentru validarea turului II de scrutin, fără un prag minim la urne, deoarece este considerat o continuare a turului I, care deja a fost validat;
- confirmarea alegerilor și validarea mandatelor aleșilor locali se va face de către consiliile electorale de circumscripție.

Miza alegerilor locale

Alegerile locale au avut caracterul unui test atât pentru partidul de guvernământ, care, la primul său scrutin local, a participat într-o coaliție cu Platforma DA, cât și pentru formațiunile din opoziție. În perspectiva alegerilor prezidențiale din 2024, precum și a celor parlamentare din 2025, miza pentru partidele politice era să-și măsoare ponderea politică în mandate de primari și consilieri la nivel local, care să le promoveze ideile și proiectele în confruntările electorale viitoare. De asemenea, rezultatele la locale erau menite să arate câtă susținere mai avea PAS după 2 ani de guvernare și care erau șansele opoziției pentru a accede la putere.

De altfel, la Consiliul Național Politic al PAS din luna iunie 2023, s-a adoptat o declarație în care se preciza că viitoarea echipă de primari aleși din partea formațiunii „va munci pentru a duce Moldova în Uniunea Europeană și va susține eforturile președintei Maia Sandu”⁵.

Pe de altă parte, Partidul Socialiștilor, principalul oponent al PAS, se confrunta de câteva luni cu o hemoragie de deputați, primari și consilieri, care au migrat spre Partidul „Renașterea”, un satelit al fostului Partid Șor, declarat neconstituțional, deoarece „a folosit resurse financiare netransparente pentru a promova practici nedemocratice”, căruia nu i s-a permis să participe la alegeri⁶.

În ceea ce privește partidele pro-europene extraparlamentare, susțineau că, după ce a fost scos în afara legii, fostul Partid Șor s-a regrupat și s-a activizat în teritoriu, acestea confruntându-se cu o „con competiție inegală”, finanțată ilegal cu milioane de dolari din străinătate.

Menționăm că la alegerile locale anterioare, din 2019, rezultatele cele mai bune au fost obținute de următoarele trei formațiuni politice:

- 261 primari – Partidul Democrat din Moldova (PDM), condus de oligarhul Vladimir Plahotniuc, care, ulterior, a fugit din țară și a fost inclus pe lista de sancțiuni de către SUA, Uniunea Europeană, Marea Britanie, Canada și alte state;
- 206 primari – Partidului Socialiștilor (PSRM), condus de ex-președintele Igor Dodon;
- 172 primari – Blocul electoral ACUM, format din Platforma DA (Demnitate și Adevăr) și PAS.

În schimb, PSRM a obținut cei mai mulți consilieri locali, municipali și raionali – circa 3 300, în timp ce PDM – în jur de 2 800, iar ACUM – peste 2 600.

Inflație de candidați pentru funcția de primar al Chișinăului

CEC a înregistrat un număr record de candidați pentru funcția de primar general al Capitalei. Pe buletinul de vot au fost înscrise 28 de persoane, desemnate de 27 de partide politice și un bloc electoral, după ce 2 candidați au fost respinși, unul anulat, iar unul a candidat independent.

Pentru comparație, precizăm că la alegerile locale din anul 2019 au participat 18 candidați, la cele din 2015 – 17, iar la scrutinul din 2011 – 13⁷.

Prezentăm mai jos unele dintre partidele politice⁸ care au depus setul de documente pentru înregistrarea candidatului la funcția de primar general al Capitalei:

Partidul Acțiune și Solidaritate – Lilian Carp,

Partidul Socialiștilor – Adrian Albu,

Bloc Electoral „Ruslan Codreanu” – Ruslan Codreanu,

Partidul „Acasă Construim Europa” – Constantin Butucel,

Partidul Comuniștilor – Diana Caraman,

Liga Orașelor și Comunelor – Mihail Vagas,

Partidul „Democrația Acasă” – Vasile Costiuc,

Partidul Social Democrat European – Vadim Brînzaniuc,
 Partidul „Mișcarea Respect Moldova” – Ion Ștefănița,
 Partidul Dezvoltării și Consolidării Moldovei – Anatolie Usatii,
 Partidului „Platforma Demnitate și Adevăr” – Victor Chironda,
 Partidului „Renaștere” – Vasile Bolea,
 Partidului „Șansă” – Cristina Vulpe,
 Coaliției pentru Unitate și Bunăstare – Ion Bulgac.

Platformele electorale ale principalilor doi candidați

Primii doi candidați, respectiv Ion Ceban, primarul în exercițiu, și Lili-an Carp, candidatul partidului de guvernământ, cotați cu cele mai mari șanse pentru câștigarea postului de primar general al Chișinăului, s-au întrecut în promisiuni electorale care mai de care mai realiste sau mai puțin realizabile. În cele ce urmează prezentăm unele dintre acestea.

Ion Ceban a făcut, mai întâi, o trecere în revistă a activității sale de edil din ultimii patru ani și a explicat pe sectoare ce planifică pentru un eventual alt mandat.

În acest context, s-a referit la modernizarea capitalei, spunând: „Vom continua Programul de modernizare a iluminatului pe străzi și în cartiere, unde este necesară intervenția pentru a acoperi 100% a iluminatului stradal în toate sectoarele capitalei. Vom aproba actele normative și vom găsi soluții pentru organizarea parcărilor cu plată în centrul istoric”⁹.

Apoi a abordat programul de administrare în domeniul amenajării spațiilor verzi și bazinelor acvatice: „Ne propunem să reabilităm trei parcuri mari și importante din capitală. Vom curăța lacurile, moderniza plajele, amenaja falezile și zonele de agrement după exemplul zonelor de la Vadul lui Vodă, Parcul La Izvor, Parcul Valea Trandafirilor”¹⁰.

Nu a omis nici programul privind educația de calitate și oportunitățile pentru tineri: „Tinerii municipiului Chișinău reprezintă o resursă valoroasă, care poate susține dezvoltarea durabilă a localității, dacă beneficiază de o serie de condiții și servicii menite să activeze și exploreze

potențialul tinerilor. Ne dorim să avem un oraș în care toți tinerii sunt activi, capabili să-și realizeze drepturile, potențialul maxim și să contribuie la construirea unei comunități incluzive și durabile”¹¹.

În ceea ce privește problemele sociale, acesta a specificat: „Ne propunem să continuăm toate cele peste 100 de programe de suport social inițiate pentru copii, familii în dificultate, persoane cu nevoi speciale și vârstnici. În pofida crizelor și blocajelor majore prin care am trecut în ultimii ani, am reușit să menținem inclusiv compensarea de 40% la facturi pentru serviciile de întreținere și resurse energetice pe timp de iarnă”¹².

Lilian Carp s-a referit, în primul rând, la starea precară a curților și blocurilor din oraș și a promis cetățenilor că PAS va avea grijă ca orice stradă și curte în blocurile de locuit să fie sigure și amenajate¹³.

Ulterior, s-a referit la problemele cu care se confruntă mediul de afaceri din capitală și a prezentat viziunea sa și a echipei PAS pentru dezvoltarea economică a municipiului Chișinău: „Obiectivele noastre pentru Chișinău sunt realizabile și necesare oamenilor, multe din ele puteau fi deja proiecte implementate de care să se bucure locuitorii, dar interes nu a existat decât pentru acțiuni care au adus PR și beneficii celor din fruntea administrației locale”¹⁴.

După aceea, a abordat provocările majore de trafic și infrastructură din municipiul Chișinău și a prezentat viziunea sa și a echipei PAS pentru a îmbunătăți mobilitatea urbană și confortul vieții locuitorilor din capitală¹⁵.

Excluderea unor candidați din cursa electorală

Pentru prima dată în istoria recentă a Republicii Moldova candidații unui partid politic la alegeri au fost excluși de pe listele de vot prin aplicarea ștampilei cu mențiunea „retras”. Au fost vizați candidații pentru funcția de primar și consilier ai Partidului „Șansa” din 9 localități, formațiune în care s-au regrupat membrii fostului Partid Șor, scos în afara legii, deoarece a făcut obiectul unor cercetări judiciare din care a rezultat că acesta a fost finanțat ilegal de Federația Rusă și folosit de aceasta în organizarea unor acțiuni de război hibrid pentru destabilizarea situației politice din Republica Moldova.

Decizia a fost luată de Comisia pentru Situații Excepționale (CSE), care a dispus anularea înregistrării candidaților Partidului „Șansa” și a asigurat informarea birourilor electorale ale secțiilor de votare, până la sfârșitul zilei de 4 noiembrie 2023, despre necesitatea aplicării stampilei cu mențiunea „Retras” pe toate buletinele de vot, în dreptul acestor persoane din partea partidului respectiv¹⁶.

Pe marginea acestei probleme s-a pronunțat și premierul Dorin Recean, care a declarat: „Federația Rusă nu poate intra cu tancurile azi în Republica Moldova, așa cum a intrat în Ucraina, dar intră cu crimă organizată pe care o finanțează cu zeci de milioane de euro – bani murdari care să corupă justiția, să corupă funcționarii publici, să finanțeze atacuri cibernetice, cu subminarea instituțiilor, coruperea politică, distrugerea sistemului electoral, dezinformarea și războiul informațional. Vreau să fie clar – noi protejăm Republica Moldova de o rețea bine organizată de criminali, din alegeri este scoasă o grupare criminală organizată, nu un partid politic”¹⁷.

În cadrul conferinței sale de presă, premierul a mai spus că: „Pentru prima dată în istoria țării, au început să cumpere alegerile la propriu, asta fac – bani pentru candidați, pentru voturi, pentru funcționari electorali. Și avem un actor inamic din exterior, Federația Rusă, care cu aceste sume imense și plătite printr-o rețea criminală organizată transfrontalieră vrea să distrugă Republica Moldova”¹⁸.

Precizăm că decizia CSE a fost luată după ce Serviciul de Informații și Securitate a informat conducerea politică că, având sprijinul altor instituții ale statului, a documentat mai multe scheme prin care Partidul „Șansa” este finanțat de Federația Rusă, prin cetățeni interpuși din state terțe, precum Kazahstan și Turcia¹⁹.

PAS – lider în consiliile raionale și municipale

La 5/19 noiembrie 2023, au avut loc alegeri locale generale în toate unitățile administrativ-teritoriale de nivelul I – orașe (municipii), sate (comune) și de nivelul II – raioane, municipiile Chișinău și Bălți, cu excepția localităților din stânga Nistrului și a municipiului Bender²⁰. Au fost aleși, pentru un mandat de patru ani, 898 de primari, 1 086 de

consilieri în 34 de consilii raionale și municipale și 9 972 de consilieri în 896 de consilii orășenești și satești. Numărul de alegători incluși în Registrul de Stat al Alegătorilor a fost de 3 300 805 persoane, dintre care 2 760 930 cetățeni cu drept de vot atribuiți pe unități administrativ-teritoriale de nivelul II.

Rata de participare la vot, la nivel național, a fost de 41,41%, iar în municipiul Chișinău de 40,96% din numărul total de alegători.

Repartizarea politică a mandatelor celor 1 086 de consilieri raionali și municipali a revenit unui număr de 21 de formațiuni politice, 16 dintre aceștia fiind candidați independenți.

Cele mai multe mandate în consiliile locale de nivelul II le-au obținut PAS și Partidul Social Democrat European, urmate de alte formațiuni politice, după cum rezultă din tabelul de mai jos²¹. Datele reflectă numărul de circumscripții în care au fost aleși candidații celor mai importanți concurenți electorali în cele 34 de consilii raionale și municipale și 896 de consilii orășenești și satești:

Partidul Acțiune și Solidaritate – 34 766

Partidul Social Democrat European – 32 379

Partidul Dezvoltării și Consolidării Moldovei – 28 297

Partidul Liberal Democrat – 30 256

Partidul Socialiștilor – 23 256

Partidul Comuniștilor – 31 219

Platforma Demnitate și Adevăr – 22 200

Partidul „Renaștere” – 24 159.

PAS a obținut peste o treime din totalul primăriilor

Conform datelor comunicate de președintele Comisiei Electorale Centrale (CEC), Angelica Caraman, în cele două tururi de alegeri (5 și 19 noiembrie 2023) au fost aleși 895 de primari din totalul de 898. În trei localități, respectiv Aluatu, din raionul Taraclia, urma să fie

organizat turul doi al alegerilor repetate, iar în satele Chioselia Rusă și Cotovscoe din UTA Găgăuzia, CEC a programat alegeri parțiale pe 3 martie 2024²².

PAS a obținut cel mai mare număr de mandate de primar, respectiv 310 sau peste 1/3 din totalul de 895, fiind urmat la mare distanță de Partidul Socialiștilor cu 144 (16,09%) și Partidul Social Democrat European cu 103 (11,51%). De remarcat că Mișcarea Alternativa Națională, a primarului Ion Ceban, care a câștigat un nou mandat de primar general al Chișinăului, a obținut la nivel național doar 5 locuri de primar.

Partidul Acțiune și Solidaritate 310 – (32,51%)

Partidul Socialiștilor – 144 (16,09%)

Partidul Social Democrat European – 103 (11,51%)

Partidul Dezvoltării și Consolidării Moldovei – 48 (5,36%)

Partidul Liberal Democrat – 34 (3,80%)

Partidul „Renaștere” – 27 (3,02%)

Platforma Demnitate și Adevăr – 20 (2,23%)

Partidul Nostru – 17 (1,90%)

Mișcarea Alternativa Națională – 5

Candidați independenți – 116 (12,96%)

PAS a pierdut alegerile pentru postul de primar general

Rezultatele prezentate de CEC, după numărarea proceselor verbale, au relevat victoria candidatului MAN, Ion Ceban, care a obținut 50,62% din voturi (132 802), fiind urmat de candidatul PAS, Lilian Carp, căruia i-au revenit 28,23% (74 074)²³.

Potrivit aceluiași date, prezența la vot, în municipiul Chișinău a fost 41,43% (323 215 de persoane). Pentru fotoliul de edil al Capitalei au concurat 28 candidați. Conform legislației electorale, candidatul pentru funcția de primar se consideră ales dacă a întrunit mai mult de ju-

mătate din voturile valabil exprimate ale alegătorilor care au participat la scrutin.

Astfel, primarul în exercițiu Ion Ceban a obținut în mod neașteptat un nou mandat, încă din primul tur al alegerilor, lucru care nu a fost anticipat de niciun sondaj de opinie, efectuat în perioada preelectorală.

PAS și MAN la egalitate în Consiliul Municipal Chișinău

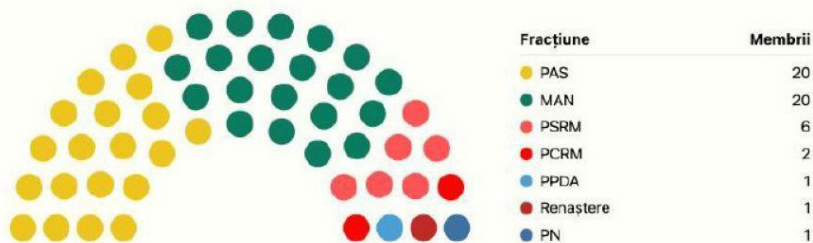
Rezultatele alegerilor pentru Consiliul Municipal Chișinău au stabilit că formațiunile MAN și PAS au obținut cele mai multe locuri de consilieri, la egalitate, respectiv câte 20 fiecare. Celorlalte partide le-au revenit 11 locuri, astfel: PSRM – 6, PCRPM – 2, PPDA – 1, PR – 1, PN – 1.

Procentual, MAN a obținut 33,25% din mandate, iar PAS – 32,88 la sută. Acestea au fost urmate de Partidul Socialiștilor – 9,64%, Partidul Comuniștilor – 4,46%, Partidul Renaștere – 2,64%, Platforma DA – 2,56% și Partidul Nostru – 1,72%.²⁴

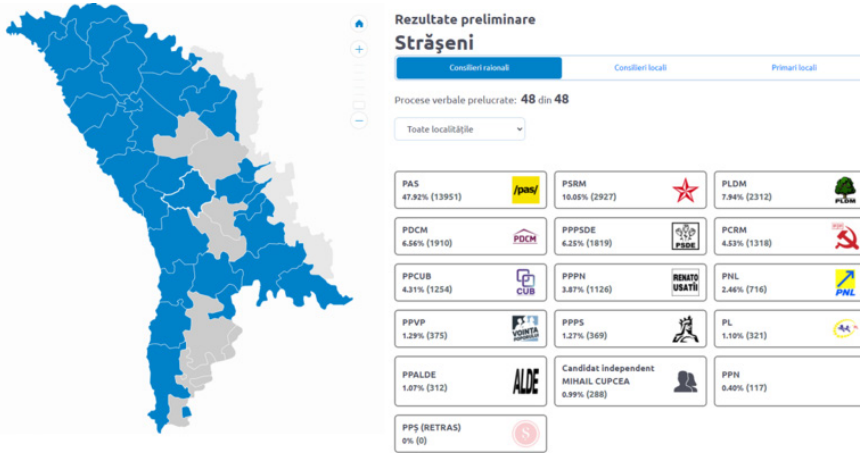
La scrutin au participat 1 147 610 alegători, cei mai activi fiind cei cu vârstele cuprinse între 56 și 65 de ani.

Consiliul Municipal Chișinău este constituit din 51 de consilieri, reprezentând autoritatea deliberativă, în timp ce primarul pe cea executivă. Se întrunește o dată pe lună și, dacă ordinea de zi o impune, poate fi convocat în ședință extraordinară.

Rezultate Consiliul Municipal

PAS a câștigat în 19 consilii raionale

Partidul Acțiune și Solidaritate s-a clasat pe primul loc la alegerile pentru 19 consilii raionale, însă nu a reușit să obțină majoritatea în niciunul dintre acestea. Pe locul doi s-a situat Partidul Socialiștilor, cu nouă raioane, dintre care în două a obținut peste 50% din voturi. Partidul Nostru și Partidul „Renaștere” au obținut majoritatea în câte un raion.²⁵

PAS conduce peste 50% dintre consiliile raionale

După cele două tururi ale alegerilor locale din noiembrie 2023, rezultatele arătau că PAS, partidul de guvernământ, a obținut aproape

1/3 din mandate pentru consiliile raionale, în timp ce rivalul său politic, PSRM – mai puțin de 1/4 dintre acestea. Coalițiile post-electorale realizate reflectă adevărata imagine a împărțirii puterii la nivel local, după cum rezultă și din harta de mai sus, unde raioanele marcate cu culoarea galbenă sunt conduse de PAS²⁶.

PAS a câștigat președinția a 18 consilii raionale din cele 32, în urma constituirii de coaliții împreună cu alte partide politice, inclusiv cu reprezentanții PSRM, principalul său rival. În cinci dintre cele 18 raioane, PAS a obținut majoritatea în consiliul raional de unul singur, fără să aibă nevoie de coaliții (Cantemir, Călărași, Cimișlia, Criuleni, Strășeni). În timp ce PSRM, adversarul său politic, a obținut președinția doar în opt consilii raionale, dintre care în trei fără sprijinul altor partide politice (Ocnița, Dondușeni și Briceni). Acestea sunt urmate de Partidul Dezvoltării și Consolidării Moldovei, al ex-premierului Ion Chicu, care deține conducerea a trei consilii raionale, precum și de Partidul Social Democrat European, fost PDM, care și-a adjudecat șefia a două raioane.

De menționat că alianțe locale s-au realizat chiar între cei doi mari rivali politici. Astfel, la Cahul, Drochia, Șoldănești, Ștefan Vodă și Aneii Noi, președinții de raion din partea PAS au fost aleși cu sprijinul consilierilor PSRM, iar la Dubăsari, PSRM a obținut președinția raionului cu un vot al PAS.

Se impune precizarea că alianțele locale între reprezentanții celor două partide s-au făcut fără aprobarea conducerii socialiștilor. Ca urmare, Igor Dodon s-a pronunțat pentru „muștrarea aspră” a consilierilor socialiști din raionul Cahul și excluderea din partid a celor din raionul Drochia, care „au votat în favoarea PAS”.

Pe de altă parte, coaliția PAS–PSDE a permis partidului de guvernământ să obțină șefia raioanelor Ungheni, Leova, Telenești și Nisporeni, iar social-democraților poziția de vicepreședinte în structurile respective.

Rezultatele alegerilor locale arată că, la nivel național, s-a produs o rocadă a puterii între cele două partide principale. Astfel, dacă anterior acestor alegeri, PSRM deținea conducerea în 17 dintre cele 32 de raioane, iar PAS doar într-un singur raion (Ialoveni), acum partidul de guvernământ a obținut șefia a 18 dintre cele 32 de raioane, iar PSRM numai a opt.

Candidați transfugi în PAS

Alegerile locale din 5 și 19 noiembrie 2023 au dezvăluit un fapt inedit, combătut de liderii PAS anterior, respectiv prezența printre candidații formațiunii la funcțiile de primar a unui număr însemnat de persoane, provenite din rândul altor partide, transfugi, unele chiar din cadrul adversarului său politic de moarte, Partidul Socialiștilor.

Astfel, rezultatele primului tur au relevat că circa 80 de candidați ai PAS aleși sunt foști socialiști, democrați sau liberal-democrați, ceea ce reprezintă aproape o treime dintre cei 244 de candidați ai partidului de guvernământ care au câștigat mandate de primar²⁷. De asemenea, în turul al doilea, alți 20 de candidați transfugi din alte partide s-au aflat pe listele PAS pentru ocuparea unui post de primar.

Conducerea partidului a recunoscut acest lucru, făcând precizarea că: „Esențial este pentru noi, dar și pentru toți cetățenii, ca acești primari să lucreze în direcția europeană, să aducă proiecte europene în sate și orașe, să ajute la aderarea Moldovei la UE”²⁸. De remarcat este și faptul că printre aceștia se află unele persoane controversate, care au făcut parte din anturajul unor foști lideri politici certați cu legea, fugiți din Republica Moldova, cum ar fi Iurie Porcescu, din comuna Dumbrăvița, raionul Sângerei, venit de la PDM-ul oligarhului Vladimir Plahotniuc, căutat pentru mai multe presupuse crime financiare.

Confruntat cu acest exemplu într-o emisiune a postului Jurnal TV, Igor Grosu a spus că PAS a retras din cursă un candidat cu trecut asemănător și a promis că partidul de guvernământ îi va verifica și pe alții. „Am rugat și celelalte cazuri să le verificăm foarte atent. Îi vom verifica și le vom retrage suportul politic, dacă vom constata că un primar lucrează împotriva interesului național și a integrării europene”²⁹, a precizat liderul PAS.

PAS – câștigător detașat al alegerilor locale

După cum se poate lesne observa din cele analizate de mai sus, PAS a câștigat în mod detașat alegerile locale la toate capitolele, surclasându-și toți adversarii politici și, îndeosebi, PSRM, principalul său oponent.

Astfel, a obținut cel mai mare număr de mandate de primar, respectiv 310 sau peste 1/3 din totalul de 895, fiind urmat la mare distanță de Partidul Socialiștilor cu 144 (16,09%) și Partidul Social Democrat European cu 103 (11,51%). De asemenea, PAS s-a clasat pe primul loc în 19 consilii raionale din totalul de 32, obținând un procentaj de 47,92% față de al doilea clasat, PSRM, care a realizat doar 10,05%. Mai exact, PAS a obținut 357 de posturi de consilieri raionali și peste 3 000 de consilieri locali.

Acest lucru i-a permis să constituie coaliții împreună cu alte partide politice, inclusiv cu reprezentanții PSRM și, astfel, să-și adjudece președinția a 18 consilii raionale, ceea ce reprezintă peste 50% din cele 32 de raioane. În cinci dintre cele 18 raioane, PAS a obținut majoritatea în consiliul raional de unul singur, fără să aibă nevoie de coaliții (Cantemir, Călărași, Cimișlia, Criuleni, Strășeni).

Pe de altă parte, în Consiliul Municipal Chișinău, PAS a obținut cele mai multe locuri de consilieri, la egalitate cu MAN, respectiv câte 20 de fiecare, procentual, MAN revenindu-i 33,25% din mandate, iar PAS – 32,88%.

Singurul capitol la care PAS a pierdut alegerile a fost cel al postului de primar general.

Rezultatele alegerilor au relevat victoria, încă din primul tur, a candidatului MAN, Ion Ceban, care a obținut 50,62% din voturi (132 802), în timp ce reprezentantului PAS, Lilian Carp, i-au revenit 28,23% (74 074).

Acest eșec al PAS a fost cauzat de unele erori tactice privind alegerile pentru postul de primar general. În primul rând, nu a fost ales omul cel mai potrivit în calitate de candidat, Lilian Carp fiind o personalitate ștearsă, fără carismă, puțin cunoscută de alegători și care nu a reușit să convingă. În al doilea rând, inflația de candidați a fragmentat electoratul din Chișinău, îndeosebi, cel de dreapta, pe când cel de stânga, al rusofonilor, a fost mult mai compact și s-a coagulat în jurul unui singur candidat, respectiv filorusul Ion Ceban. În al treilea rând, conducerea PAS s-a bazat mai mult pe propriul orgoliu, creat de victoria în cele două rânduri de alegeri precedente, neîncercând să realizeze o *coaliție pentru Chișinău* a forțelor de dreapta și de centru-dreapta pentru susținerea candidatului său.

Note și referințe ■

¹ Hotărârea nr.1108, din 4 iulie 2023.

² Art.159 alin.(1) și (2) din Codul electoral nr.325/2022.

³ Agenția *Moldpres*, 4 iulie 2023.

⁴ www.deschide.md, 7 august 2023.

⁵ www.europalibera.org, 7 august 2023.

⁶ *Idem.*

⁷ https://www.publika.md/un-numar-record-de-candidati-lupta-pentru-functia-de-primar-al-capitaliei-27-de-concurenti-inscrisi-pe-buletinele-de-vot_3140403.html#ixzz8GJpe6jfu

⁸ Agenția *Moldpres*, 19 septembrie 2023.

⁹ Agenția *Moldpres*, 24 octombrie 2023.

¹⁰ Agenția *Moldpres*, 27 octombrie 2023.

¹¹ Agenția *Moldpres*, 30 octombrie 2023.

¹² Agenția *Moldpres*, 31 octombrie 2023.

¹³ Agenția *Moldpres*, 11 octombrie 2023.

¹⁴ Agenția *Moldpres*, 24 octombrie 2023.

¹⁵ Agenția *Moldpres*, 27 octombrie 2023.

¹⁶ Agenția *Moldpres*, 3 noiembrie 2023.

¹⁷ *Idem.*

¹⁸ www.europalibera.org, 3 noiembrie 2023.

¹⁹ *Idem.*

²⁰ https://alegeri.md/w/Alegeri_locale_generale_din_2023_%C3%AEn_Republica_Moldova

²¹ https://alegeri.md/w/Pagina_principal%C4%83, 07.11.2023.

²² Agenția *Moldpres*, 20 noiembrie 2023.

²³ Agenția *Moldpres*, 6 noiembrie 2023.

²⁴ www.deschide.md, 6 noiembrie 2023.

²⁵ www.deschide.md, 6 noiembrie 2023.

²⁶ <https://moldova.europalibera.org/a/cum-s-au-coalizat-partidele-in-raioane-dupa-locale/32775282.html>, 16 ianuarie 2024.

²⁷ www.europalibera.org, 14 noiembrie 2023.

²⁸ *Idem.*

²⁹ *Idem.*

Abstract**PAS - Clear winner of 2023 local elections**

Keywords: *November 2023 local elections; Action and Solidarity Party (PAS); victory; main and most important party*

The November 2023 local elections completed a full electoral cycle, which began with the presidential elections in 2020 and continued with early parliamentary elections in 2021.

The absolute novelty of this election cycle lies in the fact that, unlike the previous polls, all these three rounds of elections were won by a single party,

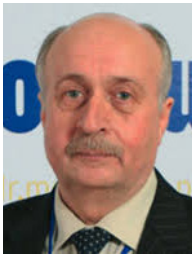
namely the Action and Solidarity Party (PAS) of president Maia Sandu.

This party's victory was a landslide, both in the presidential and parliamentary elections, which ensured it a more than comfortable majority and allowed it to come to power on its own, without the need for any political coalition or alliance.

The detached win of the local elections by the same party completes the picture of the current political power in the Republic of Moldova. In addition, this victory made PAS consolidate its power in the territory and become the main and most important party on the left political side of the Prut.

Valeriu SAHARNEANU

O poveste cu Ali Baba hoțul, Șeherezada găgăuză și Împăratul moscovit

V.S. – jurnalist, organizator de presă, editorialist, publicist, politolog, politician. Autor de emisiuni radio și tv de mare rezonanță, semnează editoriale pe teme actuale și articole privind problematica mass-media și a jurnalismului. Deputat în Parlament (2011-2014). Președinte al Uniunii Jurnaliștilor din Republica Moldova (1994-2011). Fondează postul de radio „Vocea Basarabiei” (2000), săptămânalul „Gazeta Românească” (2001), posturile de televiziune „Euro-TV” (2002) și „TV Euronova” (2004).

Filosofic privind la viața de azi și la întâmplările care o umplu năvalnic, nu poți să nu te minunezi cât de mult au schimbat noile tehnologii informaționale posibilitățile de comunicare între oameni și cât de *materială* a devenit percepția trecerii mult mai accelerate a timpului.

Iată, de exemplu, pe vremuri, unui oarecare Om Însurat din *Povestea drobului de sare*, relatată nouă cu peste o sută de ani în urmă de marele humuleștean Ion Creangă, i-a trebuit să colinde zile lungi de vară un ditamai univers rural învecinat ca să afle dacă în alte sate există oameni mai proști ca cei pe care îi are în propria-i casă. Deznădejdea îl porni în pribegie pe viață, dar o condiție care și-o pusesese îi dădea o șansă de salvare: în cazul în care obiectul cercetării lui se va descoperi și *mai proștii* se vor găsi, își făgăduise să se împace cu situația domestică, să se resemneze și să revină cuminte la vatră. Așa era pe vremea Omului Însurat al lui Creangă: chiar și proștii trebuiau căutați cu pasul, cheltuind timpul prețios. Apoi, dacă trăia în zilele noastre, respectivul gospodar nu ar fi fost nevoit

să piardă atâta amar de vreme pentru a afla asemenea fleacuri. Astăzi, ca să se informeze la tema durută, Omul Însurat ar fi putut să o facă stând comod pe o laiță cu telecomanda în mână și, deschizând televizorul, computerul, tableta ori telefonul mobil (smartphonul) – toate conectate la Internet –, să caute ceea ce-i stârnește interesul ori îi cere nevoia. Aici i se deschid mai multe opțiuni de căutare, numite rețele. Pe Google, Facebook, X, Instagram, TikTok, YouTube ori pe alte deja foarte bine cunoscute platforme, oamenii, nesiliți de nimeni, își dezvăluie stările, atitudinile, aptitudinile, emoțiile, iar de multe ori chiar și faptele. Preț de câteva apăsări de clape ori manipulări tactile de ecran, ar fi găsit o gamă extrem de diversă de specimene umane dintre cele mai colorate, doldora de calitățile specifice căutate de el. Spațiul de căutare a proștilor în universul virtual este imens, iar șansele de succes sunt aproape garantate. În privința garanției, avem coordonatele notate ale unui mare cunoscător al ființei umane, scriitorul-filosof italian Umberto Eco. Încă la început de eră digitală, Eco remarcase prezența unor „legiuni de imbecili” care „își dau cu părerea pe rețelele de socializare”. Au trecut peste douăzeci de ani de când marele scriitor emitea acest verdict și întrucât curenții iuți ai erei tehnologice au dezvoltat rețelele, astăzi ele cuprind în mrejele lor aproape întreaga planetă. Este indubitabil că și *legiunile* au putut crește. Și nu simplu, ci exponențial, transformându-se în armate, dacă nu chiar în hoarde de mărimi matu-salemeice. Avem toate posibilitățile să ne convingem de asta plonjând doar pentru câteva clipe pe o rețea.

Apoi despre nemaipomenita întâmplare de basm pe care vrem să v-o împărtășim, noi am aflat, cum se cuvine în era digitală, imediat ce fapta de la care a pornit întreaga poveste s-a produs la mare depărtare. Asta tocmai datorită acestor remarcabile realizări ale tehnologiilor moderne de comunicare. Cu acest prilej, am dat și de un alt fenomen în proces de schimbare demn de remarcat. Se dovedește că efectul perceput al comprimării timpului datorat vitezei din ce în ce mai mare de transmitere a datelor, influențează atât capacitatea emitentului de a comunica laconic și exhaustiv informația, cât și pe cea a receptorului de a digera cu celeritate mesajul comunicat, crescând această capacitate a lor de câteva ori.

Faptul că subiectul prezentei noastre relatări provine dintr-o întâmplare reală nu ne împiedică nicidecum să căutăm tangențe exemplificatoare în lumea poveștilor clasice. Vom invoca în acest sens o renumită și foarte veche poveste persană, cunoscută și pe la noi: tulburătoarea și captivanta plâsmuire a celor *O mie și una de nopți*.

Examinată din punctul de vedere al abordării noastre tematice, în această poveste a poveștilor se dovedește că legendara Șeherezada a avut nevoie de tocmai o mie de nopți ca să mențină interesul Regelui persan viu și cumplita lui sabie în teacă. Abia în cea de-a 1001-a noapte dulcea ei narațiune avea să-și atingă scopul: furia regească să se topească, iar noua lui soție să fie nu doar iertată, dar acoperită și de daruri, între care și cel mai de preț – al propriei ei vieți.

La distanță de câteva mii de ani, într-o misiune similară de risc major, un personaj mult mai pal al zilelor noastre, pe nume real Evghenia Guțul (Șeherezada găgăuză, în povestea noastră), a avut nevoie de mai puțin de o oră ca să obțină același efect în comunicarea cu sângerosul Împărat moscovit, Vladimir Putin, declarat la moment criminal de război de categorie internațională. Se știe că marea mânie a regelui persan Șahriar a pornit de la bănuiala infidelității primei lui soții și, înnebunit de furie, a executat-o, apoi s-a pus pe hăcuirea zi de zi a celorlalte soții noi în chiar dimineața de după prima noapte matrimonială. Era rege de hăt!, de ev-mediu și își putea permite orice. Toate au însă o limită, inclusiv cantitatea de neveste. Își exterminase aproape toate fecioarele din regat, iar Șeherezada putea fi următoarea și ultima jertfă dacă nu reușea să-l îmbuneze.

Împăratul moscovit din realitatea noastră zice că are și el motivele lui să fie supărat: de aproape o mie de zile duce un război împotriva vecinilor ucraineni fără vreun obiectiv împlinit, în timp ce aproape o jumătate de milion de oameni tineri au murit deja sacrificați în lupta fratricidă. Puși pe un conveier al morții, feciorii împărăției putiniste se vor termina într-o neagră zi, ca și fecioarele regelui Șahriar într-o trecută luminoasă dimineață. Este momentul să precizăm că motivul supărării lui Putin a fost la fel gelozia. Râvna încăpăținată a ucrainenilor de a se

vrea independenți și suverani și de a-și ralia statul la lumea occidentală și organisme ei – NATO și UE – în detrimentul proiectului neo-imperial al *lumii ruse*, croit de instituțiile ei fondatoare – Kremlinul, KGB/FSB-ul și BOR-ul – pe figura descompusă a unui URSS-2, a fost considerată drept o infidelitate sfruntată. Războiul, sau cum l-a numit Putin, „operațiune militară specială”, a fost pornită să-i măcelărească până la exterminare totală pe infidelii de ucraineni și pe toți cei ca ei care se vor opune, inclusiv moldovenii. Măcelăriți exact pentru refuzul lor de a se lăsa băgați în haremul popoarelor libere să aibă o singură dorință – să facă plăcerea Kremlinului. Gestul de violență a fost de rău augur. Nesupunerea ucrainenilor a încurajat rezistența în rândul celorlalte state candidate la prima noapte matrimonială putinistă.

Micul stat moldovean, de exemplu, joacă și el tare pe nervii Kremlinului nu doar pentru că încearcă să-i anihileze falanga transnistreană în care de-a lungul a treizeci de ani a investit sume colosale, dar și pentru că apropierea lui năvalnică de România îi scurtează brațul concrescut prin invazii și anexări ca să țină de gât Balcanii. Cum să nu fie supărat Împăratul moscovit când toate-i merg de-a-ndoaselea și nicio cadână de fostă țară sovietică nu se grăbește să-i sară în brațe și să-i spună vorbe dulci de iubire și de adeziune benevolă la proiectul *lumii ruse*? Din contră, marea lor majoritate îl respinge, îl condamnă, îl blestemă, încât o cumplită tristețe i-a întunecat zilele. Nu l-au scos din ipohondrie nici uciderea nesuferitului Navalnii și nici alegerile câștigate la scor record: știa cum și le-a croit. S-a reîntronat cu succes la Kremlin, dar, pentru felul în care și-a tras cel de-al cincilea mandat, străinătatea l-a repudiat și mai mult. Singurătatea îl apasă ca o piatră de mormânt. Și iată că în momentul în care deznădejdea părea de nesuportat, o forță nevăzută i-o aduse la Soci, în vila de la Mărea Neagră, pe Șeherezada găgăuză. Nu știa cine-i cadâna, dar a fost sfătuit să-i asculte povestea. I s-a spus că a venit de pe îndepărtatele meleaguri moldovene cu un mesaj bun, care îi va reface moralul. Era sfatul chiar al secretarului său pe chestiuni de comunicare, Peskov, care o luase în primire de la vechiul lui prieten de petreceri și vacanțe, dar și sponsor, Ali Baba hoțul. Este un personaj dibaci în ale hoției din povestea Șeherezadei persane, care în povestea cotidianului nostru apare nu mai puțin dibaci în ale vechii meserii. Are numele concret al unui hoț legitimat ca atare în sentințe judecătorești definitive și condamnat pe bune, Ilan Șor.

Ali Baba al nostru este fugar, stă aciuat în prezent într-o *grotă* luxoasă de pe litoralul israelit al Mării Mediterane, sub protecția cetățeniei acestui stat. Trăiește din banii furați de la oamenii sireacului Regat moldav, care l-a judecat, l-a condamnat în contumacie, l-a dat în căutare internațională și pe care vrea să se răzbune. Șeherezada găgăuză este parte a planului său de răzbunare. E o poveste aparte cum a transformat-o în instrument de pedeapsă trecând-o prin alegerile locale din autonomie. Îndemânat la furțișaguri și isteț în sperjururi, Șor a scos din pungă câteva milioane și cu ajutorul unui grup criminal bine instruit a cumpărat grupul de oameni care, de ani de zile, scot din alegerile desfășurate în autonomia găgăuză orice rezultat își doresc. Autonomia este nu doar un tărâm al corupției generalizate, ea este și un instrument de manipulare geopolitică, un butoiăș cu praf de pușcă pus încă de KGB-ul sovietic la temelia Republicii Moldova. Menirea ei a fost și este șantajarea puterii centrale.

În capul *cumpărăturii* sale teritorial-administrative, Șor a pus-o pe Evghenia Guțul, o fostă secretară incoloră, dar dotată cu un nemaipomenit de percutant tupeu – să nu se confunde cu talentul. Se dovedește că aleasa lui Șor poate juca mai multe roluri pe mai multe scene deodată, demonstrând o capacitate de transfigurare demnă de păpușarul ei. Acasă, în Republica Moldova, de exemplu, rolul ei este să joace pe nervii Guvernării de la Chișinău, cea care l-a dat în consemn internațional pe angajatorul ei. Guțul se zbenguie dezinvolt în afrent cu legea și cu bunul simț, de cele mai multe ori pe muchie. Nu-i pasă nici că se joacă cu focul și nici în ce fel i se va așterne viitorul când statul de care-și bate joc își va restabili vigoarea, iar păpușarul-angajator își va pierde spațiul de manevră al banditului de neprins și va fi adus în sfârșit în celula care-l așteaptă. De fapt, în asta și-i constă fenomenalul tupeu: în a accepta să fie unealtă în mâna unui escroc notoriu și figură de acoperire în acțiunile murdare puse la cale de banda criminală a acestuia. De notat că de data aceasta acțiunea nu este împotriva unei bănci sau a unui sistem bancar oarecare pe care Șor l-a devalizat, precum a dovedit cercețarea penală, ci împotriva unui Stat în toată regula, eludând în dispreț față de un întreg popor, dar și față de sine, atât conștientizarea pericolului, cât și pe cea a ridicolului. Se vede că anume în această capsulă a

inconștienței Șor a teleportat-o pe Guțul la Soci, să-și joace acolo rolul Șeherezadei părtinitoare de război în fața fiorosului Împărat moscovit.

Împăratul e supărat rău că de când a pornit cu războiul peste ucraineni nimeni din mări lumii nu mai vor să-i cadă pe ospețe și nici nu-l mai invită în țara lor. Vizita Șeherezadei găgăuze i-a venit ca o tămăduire: cum-necum, Șeherezada e un fel de șef de stat la ea acasă, chiar dacă se zice că un oarecare Șor de meseria lui Ali Baba i-a cumpărat anul trecut mica împărăție.

– Ali Baba e bravo, și-a zis Împăratul, înmuindu-și cătăturile. Asta înseamnă că nu toată lumea mă repudiază. Iată că cineva nu doar mă admiră, se cere în audiență ca să se fotografieze cu mine, ci îmi și urmează exemplul!

Mulțumit de ceea ce a ajuns să cunoască, Împăratul și-a amintit cu plăcere că anul acesta el însuși și-a cumpărat pentru a cincea oară marea împărăție rusească. Și nu altfel, ci ca întotdeauna – cu banii luați șmecherește de la cei cu marfa – cetățenii ruși. La început a fost mai greu: a trebuit să-i impresioneze prin aruncarea în aer a mai multor blocuri de locuit și uciderea în așternuturi a câtorva sute dintre ei. Acum e mai simplu. A însușit că în această afacere principalul este să știi cum să-i aduci pe așa-ziii cetățeni la condiția să creadă orice poveste le-o spui. Minciuna atotcuprinzătoare trebuie să le pătrundă în măduva oaselor și să devină parte a vieții lor. Iar dacă din zece arginți, furați tot de la dâșzii, le dai înapoi unul ori cel mult doi și le mai zici că acești bani sunt un cadou de la tine, ei ajung să-ți cedeze nu doar Statul, ci și viața lor. Uite cât de mulți ruși se îmbulzesc de peste doi ani să se înscrie încontinuu în armata rusească de ocupație și să moară pe frontul ucrainean – acoperiți de disprețul omenirii, dar urmând cu negare de sine chemarea Împăratului lor.

Fără nicio îndoială, apariția lui Șor și a însoțitoarei lui pe linia unui orizont încețoșat și sumbru a fost pentru Împăratul moscovit ca o rază de

lumină dătătoare de speranță. Asta a însemnat pentru el că apariția și consolidarea unui Ali Baba colectiv care să erodeze, la fel cum rugina roade fierul, structurile democrațiilor cu care este în război, este deci nu doar posibilă, dar și reală. Este important ca această rugină să se lipească strâns de suprafața atacată și în niciun caz să nu se lase ștearsă. E de remarcat cât de eficient lucrează ea în micul regat moldovean. Adevărat că, pentru a se ajunge aici, Împărăția moscovită a trebuit să aprindă în zonă un război, să recurgă la îndelungi blocaje economice și la alte numeroase subterfugii specifice ca populația sărăcită a regatului să răspundă în măsura scontată la impactul loviturilor de grație ce au urmat. A fost mare și investiția în coloana a cincea a trădătorilor, iar cheltuiala a meritat. Azi pete mari de roșeață erozivă acoperă întreg estul, părți importante din sudul și nordul acestui regat experimental. Substanța distructivă a pătruns în structuri și sisteme de stat centrale, cum ar fi puterea politică și cea judecătorească, dar și în mediul instituțiilor de informare în masă și de formare a opiniilor. Vedem că încercarea de a îndepărta roșeața și de a curăța structurile de rezistență ale statului de acțiunea ei nocivă se lovește de o opunere acerbă, iar forma cea mai sucită a contrapunerii este utilizarea instrumentelor de temelie ale democrației ca armă de atac împotriva societății democratice însăși. În țara Împăratului moscovit alegerile democratice, de exemplu, au fost golite de conținut până la nivelul în care cu ajutorul lor democrația a fost anihilată complet. Acum, o parodie a lor, servește drept paravan în procesul de extindere și aprofundare a unei dictaturi tiranice. Iar în regatul moldav, profitând de asistența petelor încă neșterse de rugină de pe corpul sistemului judecătoresc, alegerile îi servesc de talcioc hoțului Ali Baba, unde, la tarabă, acesta își poate cumpăra orice administrație de orice nivel ar vrea. La ultimele dintre ele, și-a achiziționat, precum s-a mai spus, autonomia găgăuză, administratoare peste care a instalat-o pe Evghenia Guțul, Șeherezada găgăuză, adusă acum în fața Împăratului moscovit să-i îndulcească acestuia măcar câteva clipe din șirul lung al înșinguratelor lui zile.

Nu l-a dezamăgit. Mesajul ei a fost incomparabil mai scurt ca cel înșirat de Șeherezada persană timp de 1001 de nopți cumplitului său rege și

soț, Șahriar, și mult mai percutant ca efect. Se zice că Împăratul moscovit s-a topit, auzindu-i triful. Nu dispunem de stenograma întregii povești, dar un sumar al dulcii narațiuni îl avem cules de pe rețele, unde a fost distribuit lumii, spre desfătare, de însăși Șeherezada noastră: „L-am informat pe Vladimir Vladimirovici (Împăratul moscovit – n.n.) despre fărădelegile autorităților din Republica Moldova (Regatul moldovean experimental), care se răzbună pe noi pentru poziția noastră civică și loialitatea față de interesele naționale. Chișinăul ne privează pas cu pas de împuțerniciri, ne limitează bugetul, încalcă drepturile legale, provoacă instabilitate și destabilizare în Găgăuzia și în toată țara”.

Nimic mai plăcut pentru urechea Împăratului ca acest mesaj însuflețitor. Ce e Biden, ce e Macron, ce e Scholz, Tusk sau Maia Sandu și alții ca dânșii, cu apelurile lor pacifiste stridente. După aproape o mie de zile de nătângă și neconținută chemare la pace, iată că vine cineva și cu o scurtă, dar dulce chemare la război. Este ceea ce își dorește să audă cel mai mult Împăratul moscovit. Șeherezada găgăuză îl imploră să vină cât mai repede cu război și peste meleagurile mioritice ale Basarabiei ei, ca tancurile și rachetele acestuia să pună capăt a ceea ce ea numește „fărădelegile autorităților de la Chișinău”. Și are dreptate, pentru că e curat fărădelege că acesta nu vrea să o recunoască de bașcană din considerentul derizoriu că ar face parte dintr-o grupare a crimei organizate. La standardele Împărăției moscovite respectiva apartenență este un merit, nicidecum o culpă ori o crimă, iar cei de altă părere sunt dușmani acestei orânduiri.

După întrevăderea de la Soci, Șeherezada găgăuză și Ali Baba hoțul, stăpânul ei, au fost înscriși cu litere aparte în lista prietenilor celor mai apropiați ai Kremlinului. Mulțumit de vizită, Împăratului i-a părut rău că la moment nu a dispus încadrarea ei în măsuri protocolare adecvate – covor roșu, fanfară, imnuri și recepție bogată. Drept recompensă și în semn de profundă grațitudine față de această „importantă” adeziune la partida lui de război, Împăratul a dat ordin să officieze evenimentul prin impresionate și neobișnuite focuri de artificii. În executarea înaltei dispoziții, începând cu luna martie, în fiecare noapte, orașele ucrainene au fost luminate din abundență de exploziile a zeci de rachete balistice, bombe aviatice grele și drone îndreptate să cadă peste casele oamenilor și peste infrastructura civilă. Zeci de morți, între care copii,

sute de case distruse, mii de oameni rămași fără adăpost. Cu o cruzime deosebită este bombardată Odessa, orașul-cheie al căii de înaintare a hoardelor rusești pe direcția către Republica Moldova. Vă imaginați ce mândră de gestul Împăratului rus se face Șeherezada găgăuză? Câtă bucurie în casa ei și în grota luxuriantă de pe malul Mării Mediterane a păpușarului Ali Baba hoțul?

Abstract

A Tale of Ali Baba the Thief, the Gagauzian Scheherazade, and the Muscovite Emperor

Keywords: *information technologies; globalization; politics in the Republic of Moldova; Gagauzia; media influence; social networks*

The article discusses the impact of information technologies and social networks on social and political dynamics in the contemporary world, illustrating classic tales in a modern context through metaphorical characters like Ali Baba, the Gagauzian Scheherazade, and the Muscovite Emperor. It explores the effects of globalization and digitalization on human relationships, politics, and power struggles. Specifically, it examines the case of the Republic of Moldova and Gagauzia, reflecting on the political and social tensions heightened by media and technological manipulation. The conclusion highlights the power of contemporary narratives, amplified by social networks and information technology, to shape political and social realities.

Constantin OLTEANU

în dialog cu Nicolae GUȚU

De multe ori copilăria interioară ne salvează de la provocări foarte greu de înfruntat

Constantin OLTEANU: Ca să știi, Nicolae: nu sunt foarte pregătit în materie de pictură, nu pot citi chiar orice lucrare, iar în unele rame încă mai caut copaci și oameni, deși văd doar apropieri de culori și sunt lucruri pe care nu le înțeleg. Dar eu vin să întreb, nu să răspund. Aud că există riscul să fie scoasă iarba din poezie. În pictură ea va rămâne?

Nicolae GUȚU: Legătura strânsă cu natura vie, reală, nu cred că poate fi întreruptă vreodată. Performanțele științei de a pătrunde în structura materiei și progresul tehnic s-ar părea că l-au situat pe om în postura de semizeu. Mircea Eliade spunea că omul tehnocrat a renunțat la miturile naturii în care fiecare pajiște, lac, munte, aveau spiritele lor și vietățile lor, ființe cu care conviețuiau și le străjuiau, le ocroteau. Aceste vietăți erau într-o formă, să zicem, nevăzută sau manifestată într-un chip semnificativ al codului receptiv pentru lumea de atunci. Din păcate, acel cod sensibil de a recepta, de a comunica, de a pătrunde lumea e pierdut în mare măsură pentru civilizația consumeristă de azi. În antichitate toată natura era populată nu numai cu animale, dar și cu lumi care se intercalau prin existența lor paralelă. O să dau un exemplu concret. În 1985 am stat vara în satul meu, la Ulmu, și am colindat împrejurimile cu șevaletul în spate, pe dealuri, în lanuri nesfârșite de vii și sub pădurile noastre bogate, pictând neclintit în picioare câte patru ore la un singur peisaj la *plein air*, dar puteam uneori să lucrez și câte două studii într-o singură zi, într-o liniște de nedescris în care se auzeau doar zumzetul insectelor și ci-ripitul păsărilor. Împrejur nici țipenie de om. Pe la sfârșitul lunii au-

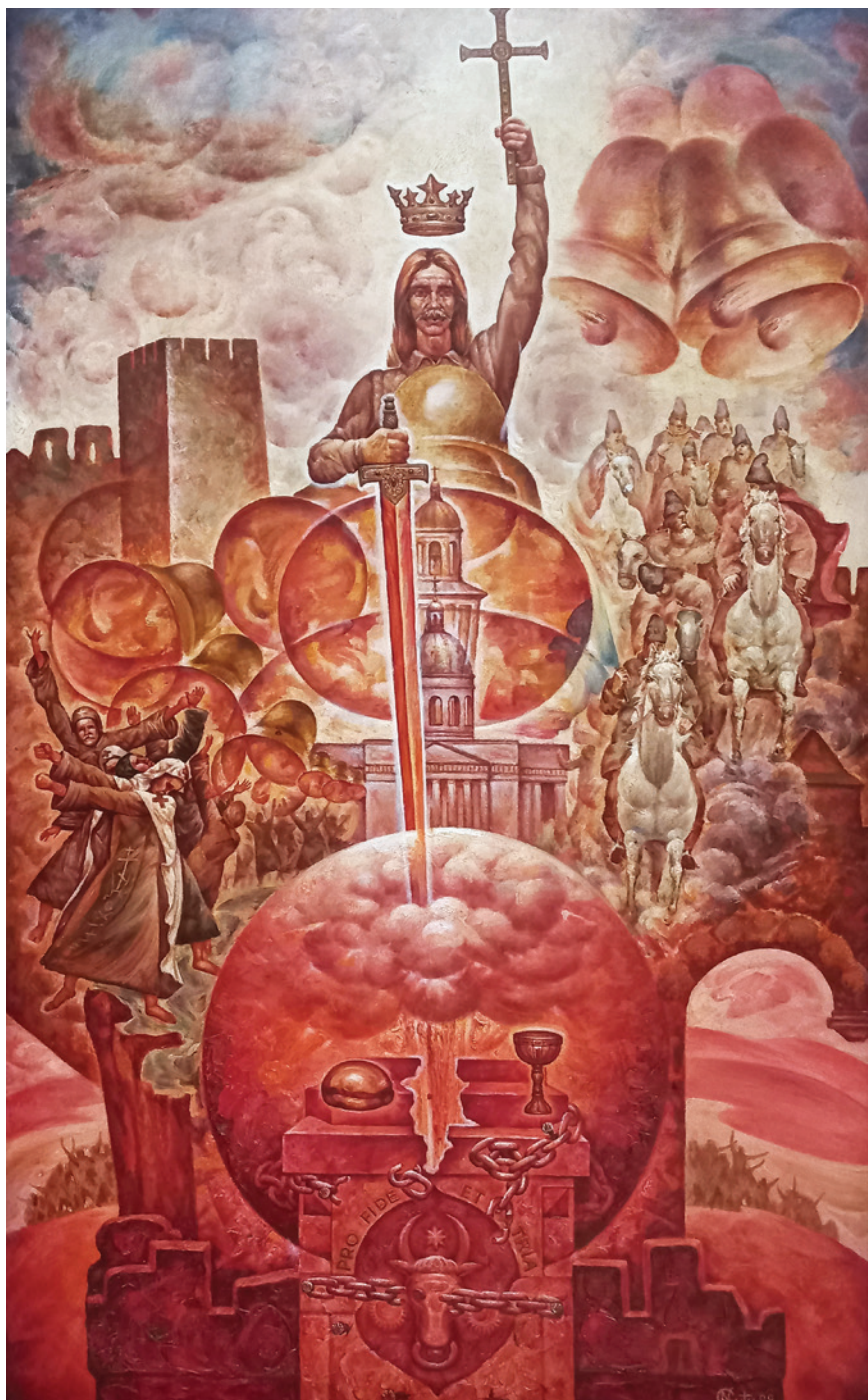

gust mi-am pregătit bagajele ca să plec spre Moscova cu vreo 30 de cartoane realizate din natură. Și în acea noapte am avut parte de un vis din acele care se numesc „vedenii”. Se făcea că pictam un studiu în preajma pădurii. Iar din spate mă înconjurase un pâlci de gnomi care se jucau între ei, se veseleau în jurul meu fără ca eu să-i observ. Dar la un moment dat mi-am dat seama de prezența exotică a acestora și, întorcându-mă, l-am întrebat pe unul dintre gnomii care îmi atrăseseră atenția, să-mi spună de ce se bulucesc aici. Și el mi-a vorbit, dar nu-mi dau seama în ce limbă, că eu îl înțelegeam atât de firesc încât nici nu mi-am pus problema. Mi-a răspuns că, de fapt, toată perioada de vară a *plein air*-ului meu s-au aflat în preajma mea, urmărindu-mă peste tot unde stăteam să lucrez, iar compania mea le-a făcut o deosebită plăcere, simțind dragostea mea față de aceste locuri pitorești și pasiunea cu care mă străduiam să redau frumusețea primordială a acestui meleag din care ei fac parte integră. Apoi mi-a spus să-l urmez, că vrea să-mi arate așezarea lor din miezul codrului. Ne-am adâncit în pădure și într-adevăr, ca în basm, am văzut niște colibe din lut în formă de stoguri de fân, nu prea mari. Când am intrat înăuntru, m-a surprins faptul că dintr-odată aceasta s-a făcut destul de încăpătoare, chiar largă, găzduind tot necesarul pentru trai. Pe pereți atârnavă niște obiecte

Nicolae GUȚU
Când viața nu e decât
un drum spre tine însuși

Drum spre biserica din Ulmu, 1985

Trezirea, 1988

Parusia – A doua venire a Mesiei, 2014

Portretul Leonidei Lari, 2022

Poetului Nicolae Dabija, 1998

Eva, 1988

Precum în cer, așa și pe pământ, 2019

Compoziție V, 1999

Pe culme, 1985

Dimineață de primăvară la Ulmu, 2009

artizanale neobișnuite, însă m-a atras în mod deosebit un raft de cărți. Avea o bibliotecă cu cărți enorme și vechi de la care nu-mi puteam lua ochii și am întins mâna să le pipăi, să le văd îndeaproape, atât de tare mă fermecaseră. Dar noul meu prieten mi-a zis foarte blând: „Și tu vei putea să ai asemenea cărți. Se vor împlini toate la vremea lor”.

Ca să revin la firul de iarbă, îl voi aminti pe Wolt Witman cu cartea lui de poeme care se numește *Frunze de iarbă* (*Leaves of Grass*), și nu întâmplător. În tinerețe am fost inspirat mult de acest poet. Pentru el, noi, oamenii, suntem fire de iarbă. Așadar, fii liniștit, omul, rătăcind de la ceea ce este el, făcând roata împrejur, întotdeauna se va întoarce la sine, doar mai matur decât era înainte. În ce privește culorile abstracte din tablourile artiștilor contemporani, ele pot fi contemplate fără a căuta să însemne ceva neapărat. E vorba de frumosul în sine, de ritm, armonie, vibrație compozițională și combinații reușite de culori. Spectrul de lumină este și el o manifestare a naturii care dezvăluie o asemenea paletă de culori, pe care numai un talent veritabil le poate reproduce sau improviza prin iscusința și intuiția lui artistică.

C.O.: Copilăria unui pictor rămâne în caietul lui de desen sau își cere loc în tot ce face el pe parcursul vieții sale?

N.G.: De fapt, toată viața realizăm visele copilăriei. Desigur nu toți și nu întotdeauna. În cazul meu, pot să spun că mi-am urmat visul legat de pictură, de artă, până în prezent. Naivitatea și nevinovăția de copil e ceva intim, stă în miezul sufletului care nu e nici tânăr, nici bătrân, este eul meu care e întotdeauna, la orice vârstă și care îndeamnă a fi detașat față de metamorfozele pe care le suportă omul de-a lungul vieții. Dar totuși există o linie roșie peste care nu trebuie să treci, ca starea copilăriei dintru-nceputuri să rămână oarecum intactă, chiar și în cele mai grele și insuportabile umilințe și încercări ale destinului. De multe ori, copilăria noastră interioară ne salvează de la tentații puternice și provocări foarte greu de înfruntat. De aceea Iisus zice: „Lăsați copiii să vină la mine”. De fapt, se adresează fiecărui om care își simte eul său tot așa cum îl simțea atunci când a deschis pentru prima dată ochii spre lume.

C.O.: Am văzut pe poarta unei școli pentru copii slab văzători niște flori mărunte, vopsite roz. E limpede că ei nu le pot vedea. Cine a avut nevoie de ele – cel care a vopsit? În pictură se poate întâmpla așa ceva?

N.G.: Dacă ne gândim că lumea noastră există numai în dimensiunile pe care le cunoaștem noi, atunci nu vom găsi răspuns la această întrebare. Dar dacă o vom poziționa încadrată într-un ansamblu multidimensional, atunci am putea spune că pe acești copii nevinovați i-a vizitat un înger cu un buchet, să zicem, cam cum ni-l prezintă icoanele pe Arhanghelul Gavriil. Sau alte posibile ființe de care nici nu bănuim, când vin să ne aducă voie bună pe suflet, ființe benefice de care e plin universul pe care a avut grijă Creatorul să-l făurească. Cred că și aceste floricele de pe poartă ne apar doar ca o amprentă a vizitei lor îngereste inopinate, pentru a umple cu speranță golurile trăirii din ceață și întunericul singurătății celor slab văzători. În acest caz, floricelele vin să echilibreze nu numai golul monocrom de pe poartă, dar și din întreg spațiul școlii acesteia. Cineva marchează uși cu crucea, altcineva cu floricele. În orice caz, e un semn bun. Cum se observă asemenea lucruri în creație? Apelez de asemenea la imaginea unei icoane consacrată inspirației iconarului a cărui mână, care stăpânește pensula, e condusă de mâna îngerului.

Îmi amintesc o poveste despre un pictor care picta icoana Maicii Domnului, pe imaginea căreia, atunci când se ducea să se odihnească, apărea dintr-o dată o a treia mână. A șters-o o dată, a șters-o a doua oară, iar după a treia apariție a hotărât să o lase întruchipată, înțelegând că se întâmplă un miracol. Această icoană faimoasă a rămas cu numele de Maica Domnului cu Trei Mâini sau, în greacă, *Tricherosa*, și se poate vedea expusă pentru închinare și prin bisericile noastre.

În pictura laică, pe care o practică artiștii plastici, e puțin diferit, dar se pot întâmpla imagini spontane, căci se lucrează intuitiv și uneori nici nu-ți dai seama când îți apare, așa, ca din senin, câte-o minune la care nici nu te aștepți, nici prin gând nu ți-a trecut.

C.O.: Întrebarea „De ce ai ales Moscova?” suna într-un anumit fel atunci și sună altfel acum. Răspunsul e același întotdeauna? De ce ai ales Moscova?

N.G.: Pe timpul tinereții mele toți care doreau să-și continue studiile în domeniul artei plastice, din cauza că nu aveam în Chișinău facultate de pictură, erau nevoiți să meargă în alte orașe ale Uniunii Sovietice: Odesa, Kiev, Leningrad, Moscova sau în Republicile Baltice. Nu exista nicio posibilitate să pleci înafara granițelor. Dacă pe atunci aș fi avut șansele pe care le au astăzi tinerii, de a pleca oriunde pe acest glob pământesc, eu aș fi mers la Paris mai întâi, apoi în New York, care erau și pe atunci centre mondiale ale artelor. Problema e că în paralel cu pictura pe mine mă preocupa și filosofia. De fapt, eram în căutare de adevăr în sensul transcendent al acestui cuvânt. Dar nu se știe dacă atmosfera din Occident mi-ar fi favorizat necesitățile spirituale acute. La Moscova eu am crezut în Dumnezeu. Căutările mele legate de adevăr m-au adus la credință. Poate anume datorită acelei societăți închisate și opresive, în mine s-au întărit tendința și voința de a evada în spirit. Eu am ales Moscova ca să-mi continui studiile și pentru atmosfera protestatară din artă, care s-a cristalizat acolo în timpul stagiului meu militar în orașul azer Baku. Colegul meu de bancă și prieten din colegiu, Andrei Mudrea, care făcea serviciul militar în Vorosilovograd (astăzi Lugansk), mi-a trimis ziarul „Moscova de seară” („Вечерняя Москва”) unde, într-un articol defăimător, autorul analiza o expoziție de artă neoficială avangardistă care avusese loc la EREN, în Pavilionul Apiculturii și care a fost închisă după trei zile, deoarece stârnise mare agitație și foarte multă lume se îmbulzea să o viziteze. În acea perioadă, de după colegiu, eram foarte inspirat de curentele revoluționare în artă, cum au fost „peredvijnicii” în Rusia, impresioniștii în Franța și alții. Atunci am și luat decizia definitivă încotro să merg după demobilizare. Așa am ajuns la Moscova. M-am încadrat în cercul acestor artiști protestatari și am expus timp de 17 ani acolo, la Centrul expozițional nonconformist de pe Malaya Gruzinskaya 28, în subsolul blocului unde a locuit și a murit renumitul bard Vladimir Vișoțki. Acest Centru s-a dovedit a fi unic de felul lui la vremea aceea în URSS.

Între timp luase avânt perestroika, iar stimulul și sensul pentru care venisem și am rămas la Moscova se cam epuizaseră. M-am simțit suspendat.

În 1990, de Paști, am vizitat pentru prima oară România, unde soția mea se afla la cursuri de un an de zile la Universitatea din București. Ea fiind din același sat cu mine, aveam aceeași pasiune pentru limba

română. Apoi am mai venit o data în toamna aceluiași an în România, pentru o lună de zile, după care ne-am întors împreună la Moscova. Peste vreo doi ani ambasada americană mi-a dat viză pentru a pleca în SUA, dar noi am ales să venim din nou la București, unde în timp de două săptămâni ne-am repatriat și am primit pașaport românesc și buletin de București. Fetița noastră avea deja șapte ani și ne doream mult să înceapă școala în limba română la București. De fapt, pe noi ne-a adus la București dorul de limba română. Atât de mult ne doream să trăim în mediul limbii noastre, încât nu ne-a mai reținut nici anturajul imens și consistent al artei plastice din Moscova. Dar asta nu înseamnă că am rupt comunicarea cu cercul de oameni de acolo. Din 1990 eu sunt membru al Uniunii Artiștilor Plastici din Rusia, înființată la Malaya Gruzinskaya 28, diferită de cea de pe timpul sovietic. Pe lângă aceasta, acum la Moscova mai există trei uniuni de creație: Uniunea veche, care era oficială, Uniunea Pictorilor din Moscova și cea Internațională, a Statelor așa-zise Independente. În toată această perioadă am continuat să colaborez cu Uniunea Pictorilor din Moscova și am participat la diverse expoziții de acolo și după stabilirea mea la București.

C.O.: La Chișinău ai expus cam puțin. De ce?

N.G.: La Chișinău am participat, ce-i drept sporadic, la expoziții ale Uniunii Artiștilor Plastici începând din 1990, de mai multe ori la Saloanele Moldovei Chișinău-Bacău, sau la Bienala Internațională de Pictură organizată de către maestrul Tudor Zbârnea. Au mai fost și altele, de toamnă, de primăvară. Poate că nu s-a întâmplat să observi sau să-ți atragă atenția lucrările mele printre atâtea tablouri minunate ale atâtor pictori foarte buni la Chișinău. E drept că nu am avut încă o expoziție personală de amploare în Republica Moldova. Nu e ușor să trimiți o lucrare sau două, de departe, darămite 50-60 de pânze. Transport, vamă, drumul, e un efort pe care nu-l faci oricum și oricând. Sper totuși în timpul apropiat să întreprind această activitate absolut necesară pentru o expoziție personală, acasă. Dar nu depinde numai de dorința mea de a o face. Depinde și de posibilitățile celor ce dispun de spațiul necesar unui atare eveniment cultural.

C.O.: Am văzut mai mult reproduceri și mai puțin lucrări în original, dar oricum, se aude mereu o lumânare arzând pe aproape și cauți mereu cerul. Sau greșesc?

N.G.: Am publicat lucrări de-ale mele însoțite de texte scrise de mine sau/și de alți autori pe care i-am cunoscut de-a lungul timpului, în diferite reviste atât la Chișinău, cât și la București. Aveam plăcere, dar și necesitate, să aflu lumea de acasă ce fac și cu ce mă ocup eu pe unde mă aflam, mai ales la începuturile activității creatoare, perioadă când artistul vrea să se afirme. Dar la o vârstă a maturității, în timp ce lucrurile se mai așază, conta nu ce știe sau nu știe lumea despre mine, conta, pentru mine însumi, ce lucrez și ce realizez din ceea ce mi-am propus. Conta procesul în sine, bucuria întruchipării pe pânză a ceea ce se coagula în închipuirea mea ca idee. În sensul acesta se poate spune că flacăra emițătoare de imagini artistice arde permanent și pasiunea de a reda mereu mesajul care se naște în sufletul pictorului pâlpâie neîntrerupt, indiferent dacă se vede sau nu se vede din exterior. Unii ar spune că asta înseamnă arta pentru artă. Dar un prieten al meu, pictor evreu, cu mult mai în vârstă decât mine, Pavel Rozenberg, îmi zicea la Moscova: „Kolea, lucrează pentru Dumnezeu”.

C.O.: Un artist plastic are suficient potențial să aducă lumea în fața lui și să nu se lase dominat de singurătate. Mai mult decât atât: el poate trăi timpuri pe care restul lumii încă nu le-a trăit. Cât e de greu să vezi lucruri pe care mulți nu le văd?

N.G.: Un artist plastic are nevoie de așa-numita autoizolare. Ca să aduci opere în fața publicului, ai nevoie de timp intim pentru meditații, concepte, realizări concrete. Dar ai nevoie și de comunicare cu prietenii, familia, publicul. Exupéry scrie în *Citadela* că omul lucrează pământul în decursul unui an de zile ca să strângă apoi roada și cu această roadă să împodobească masa de sărbătoare, dar bucuria sărbătorii, ca împlinire, ține poate o singură zi, pentru care omul se sacrifică anul împrejur.

Tot așa e și destinul pictorului, împlinirea căruia are loc în ziua vernisajului expunerii muncii lui după o perioadă lungă de solitudine în spațiul atelierului. Sigur nimeni nu-și dă seama cât de mult se lărgește acest spațiu în care artistul contemplă, cercetează, descheie universul

în lung și în lat captând imagini, săpând adânc să desferece un cleștar de unde s-ar adăpa singur și ar putea să sature mai multă lume însetată de frumos și divin. E posibil ca artistul să înțeleagă sau să vadă mai mult decât un om obișnuit datorită sensibilității lui receptive și a intuiției ascuțite. Se poate citi lumea înconjurătoare nu numai din cărți, de asemenea și viitorul, dar toate acestea necesită o bază solidă și o formare spirituală specială pe care ne-o oferă cunoașterea întru devenire. Iar la temelia cunoașterii stă totuși cartea, studiul permanent și experiența vieții. Eu cred că cel mai important este să înțelegi sensul, rostul omului pe pământ și apoi lumea capătă valoarea ei firească. Multe taine atunci se deschid, se descoperă tot în mod firesc.

C.O.: De ce pictorul simte nevoia autoportretului?

N.G.: Într-un articol, *Teama de desăvârșire*, Nicolae Dabija scria: „Nicolae Guțu, indiferent de ce pictează: ape, turle, arbori, strămoși, strănepoți, nenăscuți încă etc. – își face autoportrete. Deși chipul lui nu se vede, el este prezent, am impresia, în majoritatea pânzelor sale”.

De fapt, în viața mea, de când lucrez, mi-am pictat vreo cinci autoportrete. Unul la 18 ani, altul în timpul stagiului militar și altul după; apoi în timpul activității mele la Moscova încă vreo două. La București, în timp de 30 de ani, am pictat doar unul, acum doi ani, pe care l-am numit *Cioplitorul de heruvimi*, transfigurat într-un personaj mistic. În general, pictorul este pentru sine cel mai apropiat personaj, oricând la îndemână pentru dorința de a picta un portret. Nu se exclude nici sentimentul narcisiac cu care sigur este dotat un artist plastic. Cândva citisem în jurnalul lui Lev Tolstoi îndemnul: „Mai întâi să te iubești pe tine însuși, ca să poți oferi dragoste altor oameni”. Acum, eu nu afirm că e drept sau nu e drept ceea ce spunea Lev Nicolaevici, dar nimeni nu poate contesta faptul că egoul nostru își pune amprenta în toată activitatea, inclusiv în relațiile noastre. Din istoria artelor cunoaștem că unul din cei care și-au pictat cele mai multe autoportrete a fost Rembrandt, apoi Van Gogh, dar și Frida Kahlo, o pictoriță mai aproape de contemporaneitatea noastră, și încă mulți alții. Eu sper să mai realizez câteva autoportrete pe care deja le port în imaginația mea.

C.O.: Care sunt diferențele dintre Nicolae Guțu cel de la Moscova și Nicolae Guțu cel e la București?

N.G.: La Moscova aveam o stare de asimilare, o stare de studiu permanent. Puteam să petrec mult timp în muzeele de artă, unde erau expuse capodopere ale pictorilor cvasicunoscuți din secole trecute, expoziții contemporane care se perindau la nesfârșit. Vernisau și pictori moderni din străinătate. A fost expusă de vreo două ori Mona Lisa lui Leonardo la Muzeul de Artă Occidentală. Frecventam acest muzeu pentru exponate ale pictorilor vechi olandezi, francezi și pentru tablourile impresionistilor, reprezentanți dintre cei mai de seamă ai cubismului și altor curente europene. De asemenea, pot să spun că în anii tinereții m-am școlit vizitând mereu și Galeria de Stat Tretiakov, cunoscută prin colecția imensă de tablouri geniale ale celor mai mari pictori ruși din toate vremurile.

Odată cu mutarea la București eram curios să văd totul pe nou, însă cel mai mult timp îl petreceam în atelier, asupra propriilor lucrări. Sigur nu mai era acea imensitate ca în Moscova, dar mi se schimbaseră și starea. N-am încetat să studiez în continuare, căci omul de creație învață toată viața. Deși am sesizat totuși trecerea de la așa-zisa „stare de asimilare” la puterea de a oferi, de a da din ceea ce am acumulat. În schimb, ne scâldam în oceanul limbii materne propice pentru inspirația mea poetică, care la Moscova mă copleșea în paralel cu pictura, dar nu avea ieșire în larg. Pe când la București tot românul e poet. Toate sărbătorile reprezintă un total recital național. O fericire, nu alta.

Înainte cu ceva timp de a veni în România, fiind la Moscova, la un moment dat ne-am simțit ca în vid, străini locului, dispoziția familiei mele era pe picior de plecare. Important era încotro și cum vom ieși din acel spațiu deja depășit. Și în acea perioadă plină de îndoieli am avut un vis revelatoriu. Mi s-a arătat interiorul unei biserici rusești într-un întuneric opac, unde stătusem la slujba Liturghiei. Și mă uitam împrejur în căutarea unei anumite icoane, ca să mă închin, dar nu o găseam în biserică. M-am apropiat ba de una, ba de alta, dar îmi dădeam seama că nu e cea de care am eu nevoie, mai erau și foarte întunecate de furinginea vremii. Tot întrebând din unul în altul, cineva mi-a arătat să ies prin ușa opusă de lângă altar și să merg în curte. Am ieșit și am mers pe un trotuar spre o capelă, și am văzut de departe cum sclikea ceva pe

peretele acelei bisericuțe mici. M-am apropiat și am văzut pe perete o icoană mare în mozaic sclipitor cu reprezentarea pildei din *Evangelhie* a Fiului Risipitor care se întorsese acasă și stătea în genunchi, sărutând mâna tatălui său. Era icoana pe care o căutam eu. M-am întins și am sărutat-o. Când m-am întors, eram înconjurat de colegii mei de la Malaya Gruzinskaya, care se uitau la mine foarte mirați că eu am căutat și m-am închinat la această icoană. Adevărul este că pe tema pildelor nu există asemenea icoane în creștinism. Era însă un mesaj prevestitor pentru mine, că urmează să iau direcția întoarcerii acasă, asemeni fiului risipitor din *Evangelhie*. Și deoarece toată Republica Moldova trebuie să săvârșească acest act al pildei „întoarcerii acasă”, noi cu familia am decis să mergem direct spre România și să ne repatriem.

C.O.: Eu nu voi putea păstra în minte o altă pădure decât pădurea copilăriei. Și dealurile, și apele, și... Cele de la Ulmu cedează vreodată?

N.G.: Eu am mărturisit deja cât de mult sunt legat de baștină, adică de Ulmu și de pitorescul dealurilor împădurite, de lacurile de acolo, unde în copilărie mă bălăceam cu prietenii sau mergeam la pescuit, obișnuit de foarte mic copil. Acolo sunt rădăcinile mele din moși-strămoși, din neamul meu de gospodari de frunte ai satului, de ambele părți ale părinților, de până la deportarea lor din 1941, apoi din 1949 în Siberia, unde m-am născut și eu. Tatăl meu a avut voință și tărie de caracter și a ținut să se întoarcă în Ulmu cu orice preț, în ciuda interdicției de a nu permite revenirea celor eliberați din Siberia, la locul lor de baștină. Și totuși, foarte greu, dar el a reușit. Ideea lui era ca neamul nostru să aibă continuitate în satul natal, ca vița familiei noastre, în Ulmu, să nu se întrerupă. La noi, mai mult timp, mai bine zis toată copilăria mea și adolescența, s-au păstrat pe toate dealurile Ulmului livezile vechi ale moșiilor răzeșești. Colhozul strângea roada de pe pământurile, viile care cândva aparținuseră gospodarilor deportați. Tatăl meu adeseori îmi arăta locurile pe unde avuseseră ei pământ și unde creșteau porumb, floarea-soarelui, unde-și coseau lanul de grâu, îmi povestea unde era bucata noastră de pădure, unde aveam imaș, cum se rânduiau cu fratele lui noaptea la păzit livada mare de cireși și care rodea în continuare în timpul copilăriei mele, iar eu mă furișam acolo cu amicii să le

gustăm, conștienți de pericolul de a fi prinși și goniți, de data asta de către paznicii colhozului, cu pușca. Peste tot am rădăcini la Ulmu. Acolo e istoria rudelor și a neamului meu, de veacuri. Cu toate astea, pe la 19 ani, am venit odată acasă și am rămas uluit, m-am îngrozit, surprins de priveliștea din afara satului. Toate drumurile trasate adânc în pământ de-a lungul vremii, toate dealurile pline de vii bătrânești, nuci uriași și cu o mulțime de tot felul de pomi roditori și livezi, râpi cu salcâmi și izvoare ascunse în umbră de arșița de vară pe unde se adăpau oamenii și animalele, care alcătuiau acel pitoresc fermecător natural format de secole, au fost rase și nivelate cu grederul. În fața mea se întindea o stepă în valuri. Ceva înspăimântător și de neînchipuit pentru un tânăr artist să vadă aceste peisaje, atât de frumoase altădată, dintr-odată, ca și rase cu briciul. Eram profund dezamăgit și într-un fel disperat, de parcă-mi ștersese cineva copilăria și ceea ce am fost; pentru refacerea, renașterea naturii trebuia de așteptat încă ani și ani, dar care nu se va mai repeta așa cum o țin eu minte. Parcă s-a rupt legătura cu lumea dinainte, cea dintotdeauna.

Sigur, în timp rănilor s-au cicatrizat. Natura de pe moșiile satului și-a mai revenit și din nou este atractivă pentru mine. În general, și în Moldova noastră, și în Moldova românească natura e ceva de Rai. Eu mă bucur tare când mă gândesc la acest Rai pe care ni l-a dăruit Dumnezeu încă de aici, de pe pământ.

C.O.: Cine sunt cei de la Chișinău pe care îi poți telefona la ora trei noaptea?

N.G.: Prietenul și colegul meu de bancă din Colegiul de Arte Plastice pe care îl vizitam în primul rând ori de câte ori veneam la Chișinău, a fost pictorul Andrei Mudrea. Altul, la fel de bun prieten și naș de cununie și de botez al copiilor mei a fost poetul Nicolae Dabija. Aș putea să o numesc și pe Leonida Lari printre cei cu care am avut relații apropiate prietenești la Chișinău. În tinerețe într-adevăr ne vedeam neapărat când reveneam de la Moscova. Ulterior întâlnirile noastre au avut loc în București, unde se stabilise și ea.

Acum mă bucur să mă întâlnesc și să ne vedem, când vin la Chișinău, cu poetul Emilian Galaicu-Păun, prieten încă din anii lui de studii la

Moscova. Tot atât de drag îmi este să mă văd cu vechii și bunii mei prieteni tot de pe vremea studiilor lor la Moscova, regizorul Petru Vutcărau și soția lui, actrița Ala Menșikov.

Sigur că am rude și la Chișinău, și în Ulmu. Chișinăul este orașul adolescenței mele și a tinereții timpurii, a primei îndrăgostiri și a primelor studii la *plein air* în suburbie la Botanica, care avea aspectul de sat cu case țărănești de la marginea Chișinăului și care ne atrăgeau pe noi, studenții de la Arte, să le întipărim în desen și culoare.

C.O.: Care e cea mai mare nedreptate în pictura moldovenească și cum poate fi ea reparată?

N.G.: Eu nu sunt membru UAP din Republica Moldova și nu prea cunosc problemele ei îndeaproape.

Probabil că sunt multe. Dar țin minte cum se plângea Andrei Mudrea, când îl vizitam la atelier, că nu avea nici căldură, nici apă. Renunțase de bună voie și nesilit de nimeni. Din cauza prețului exagerat de mare încât nu putea să facă față financiar. Mai e ceva la ce mă gândesc și cred că nu numai eu, că în Moldova nu există un muzeu mare de artă modernă. La Chișinău sunt foarte buni pictori. O mulțime de artiști talentați cu atelierelor pline de opere nevalorificate. Se achiziționează relativ puțin. Nu prea sunt oameni interesați să-i susțină, să-i stimuleze. Artiștii muncesc fără speranță ca tezaurul lor să aibă un viitor demn. Într-o mare măsură situația ar salva-o înființarea unui asemenea muzeu. La ora actuală se poate spune că nu prea există țări în lume care să nu aibă un muzeu de artă de acest fel. Bineînțeles, partea materială a economiei e pe primul loc, dar e nevoie să aibă loc în viața noastră și câte ceva din ceea ce face parte din cultura națională.

C.O.: În ce culori ai putea picta pământurile pe care trăim noi acum?

N.G.: Îmi este firesc să răspund că le văd în culori paseiste. Eu țin mult la meleagul natal cum arăta altădată, când lumea ieșea din zori și se umpleau dealurile cu oamenii din sat lucrând pământul din care se hrăneau, pe care îl prețuiau mai mult decât prețuiau banii. Mi-e dor de

oamenii acestui pământ care nu plecau de acasă, care țineau la neam, la tradiții, la Țară și la Dumnezeu. Îmi plăcea pe vremuri când era mult tineret și se organiza joc de sărbători, știau și atunci să se veselească, să se distreze, dar aceasta avea neapărat temeuri tradiționale. Cu părere de rău, acum satele s-au golit de oameni. Tinerii abia așteaptă să termine școala sau facultatea și să plece în străinătate. Se întâmplă de fapt o mare tragedie. Ceva trebuie să oprească acest exod năvalnic. Nu mai e nicio speranță de întoarcere. Se pune preț numai pe partea materială. Pentru această situație se potrivesc numai bine cuvintele Mântuitorului din *Evanghelie*: „Ce folos că vei câștiga o lume întreagă, iar sufletul îl vei pierde”. Sper să dea Dumnezeu ca „fiul risipitor” din cei plecați în lumea largă, odată și odată să se întoarcă acasă, așa cum s-a întors fiul risipitor din pilda lui Iisus din *Evanghelie*. Atunci cred că se va împlini din nou Raiul binecuvântat aici, pe pământul nostru.

C.O.: Îți multumesc.

Constantin Olteanu in dialogue with Nicolae Guțu
**Many times the inner child saves us
 from facing difficult challenges**

Abstract

Keywords: Nicolae Guțu; Constantin Olteanu; childhood; art; rural landscape; nature; Republic of Moldova; connection with nature; Moldovan diaspora; return home; artistic inspiration

The article presents an extensive dialogue between Constantin Olteanu and Nicolae Guțu, focusing on the impact of childhood, origins, and nature on artistic creation. Guțu reflects on how his childhood and native places shape his artistic vision, expressing his deep love for his hometown, Ulmu, and for the rural landscapes of Moldova. The connectivity of humans with nature and how it inspires and finds itself in visual art is evoked, alongside the challenges of an artist's life in the Republic of Moldova and the longing for home felt during his time in Moscow. The dialogue concludes with the hope for the return of the Moldovan diaspora and the rebirth of connections with the homeland.